

IRODALMI

EPRESKERT 5.

SOKOLDALÚ VIRTUÁLIS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

BUDAPEST, 2012. II. évfolyam 3. szám

ISSN 2063-1936

Alapítva: 2011. január 1.

Tulajdonos: Bárdos László, Fetykó Judit
MINDEN JOG FENNTARTVA

A megjelentetett írásokat, képeket az alkotók mindennemű ellenszolgáltatás nélkül bocsátják a folyóirat rendelkezésére.

IRODALMI EPRESKERT 5.

SOKOLDALÚ VIRTUÁLIS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

**BUDAPEST, 2012.
II. évfolyam 3. szám**

**SZERKESZTŐSÉG CÍME:
1144 Budapest, Csertő park 2. IV/43
Tel: 06 30 448 99 06**

**FŐSZERKESZTŐ:
FETYKÓ JUDIT**

**LEKTOR-KORREKTOR:
BÁRDOS LÁSZLÓ PhD**

**TECHNIKAI MUNKATÁRS:
NAGY ZOLTÁN
SÁROSI JÓZSEF**

ISSN 2063-1936

**Alapítva: 2011. január 1.
Tulajdonos: Bárdos László, Fetykó Judit**

MINDEN JOG FENNTARTVA

**A megjelentetett írásokat, képeket az alkotók mindennemű ellenszolgáltatás nélkül bocsátják
a folyóirat rendelkezésére**

Ajánlott lapok

Ambroozia

www.ambroozia.hu

Barátok Verslista

<http://portal.verslista.hu>

Börzsönyi Helikon

<http://www.retsag.net/helikon/lap.htm>

CanadaHun

<http://canadahun.com/>

FullExtra

<http://www.fullextra.hu/>

GRAMOFON

<http://www.gramofon.hu/>

HETEDHÉTHATÁR

<http://hetedhethatar.hu/>

Irodalmi Rádió

<http://irodalmiradio.hu/>

Kaláka

<http://www.kalaka.com/>

Magyar Elektronikus Könyvtár

<http://mek.oszk.hu/>

Mercator Stúdió

<http://www.akonyv.hu/>

Országos Széchényi Könyvtár

<http://www.oszk.hu/>

Szívtárs

<http://www.szivtars.hu/>

Versmondó

<http://www.versmondo.hu/afolyoiratrol>

Kamarás Klára honlapja

<http://sidaversei.homestead.com/>

Kenyeres Zoltán honlapja

<http://sites.google.com/site/kenyereszoltan/>

Kotaszek Hedvig honlapja

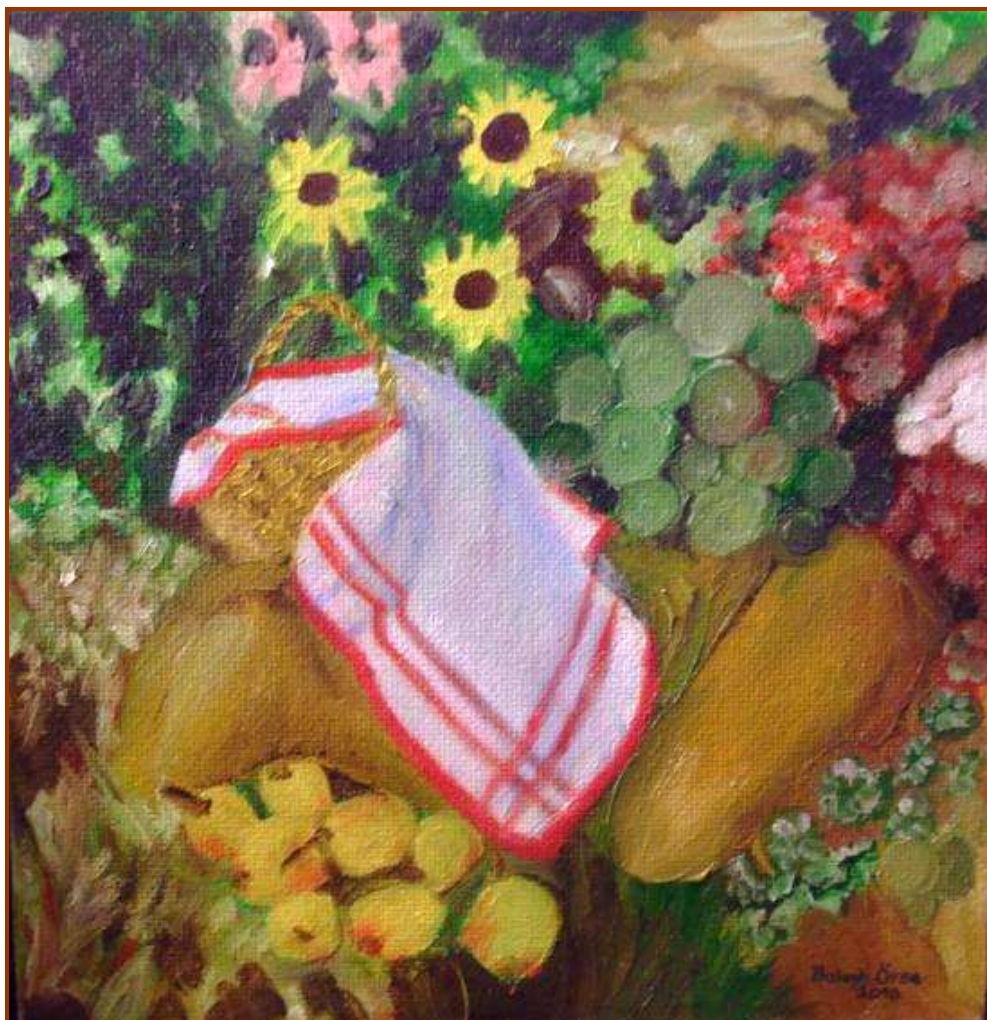
www.kotaszekhedvig.5mp.eu

Péter Erika honlapja

<http://petererika.mindenkilapja.hu/>

TARTALOMJEGYZÉK

BALOGH ÖRSE	5, 24, 140
BÁRDOS LÁSZLÓ.....	70
BODÓ CSIBA GIZELLA	63
EVELLEI KATA	69
FÁBIÁN MÁRIA	46
FETYKÓ JUDIT.....	71
GYÖRGYPÁL KATALIN.....	22
HORVÁTH-HOITSY EDIT	29
KAMARÁS KLÁRA.....	14
KASKÖTŐ ISTVÁN	9
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ	66
LÁNG EL PÉTER	38
LECONTE DE LISLE.....	65
MÁNDY GÁBOR.....	64
MESTER GYÖRGYI	43
MÉSZÁROS MÁRTA.....	42
NEMES NAGY ÁGNES.....	66
NYERGES GÁBOR ÁDÁM	67
NYIRI PÉTER.....	35
ÓDOR GYÖRGY.....	34
PÁVEL COLTON ISTVÁN.....	30
PAYER IMRE	7
PÉTER ERIKA	45
PROSSZER GABRIELLA JÚLIA.....	62
SÁRKÖZI LÁSZLÓ	23
SZ. PÓRDY MÁRIA.....	31
UMHAUSER FERENC	8
VASADI PÉTER.....	6
VERASZTÓ ANTAL.....	28
VIHAR BÉLA	15
VIHAR JUDIT	17

BALOGH ÖRSE: *Kerti csendélet*
farost, olaj 28,5x28 cm

VASADI PÉTER

Ferenc, s a völgy nagy Madara

Dallamos férfikorodban
megfordultak utánad a
lányok suhogva, selyemben,
vállukon bordó bársony-
hurkákkal, s mellük alatt
a hosszú ruha masnira kötve,
s „Hálnék veled örömet...”,
súgták füledbe a legszebbek,
s mosolyogtál ígéretesen;
... s azután meghibbantál.
A rongyosoknak kidobáltad
tekercsben a kelméket, apád
leütött, megvert, s belökött
a sarokba. Te pedig bőrig
vetkőzve a semmibe indultál.
Azt tudtad róla, hogy édes.
De a gyomrodban, mint az ecet.
Lúg. Kínozt, s mérgezt majd a
hajad is, a szemed, lyukat
fúr hasfaladon, nem beszélve
szívedről. Hideget kapsz. Mert
dicsőségből ácsolnak a húsba
trónszéket; így várja a beteg
test fejedelmét. Véredényben
a csöngettyű: én, szerelem,
megjöttem!, kiáltotta Klára

s futott botladozva a réten;
térden vártad, s ő is térdre
ereszkedett lassan előtted.
Körös-körül minden üszök.
Fölégette a Lélek, hogy
tömérdek rózsza teremjen a
kátrányból. Tűzfészek a szád.
Szó-lángok lobogása. S arany
palástban, bíbor csapattal
megérkezett a sötét is:
barlangban a helyed, parancsolta
a bölcsesség. Odamentél.
Körmenetben vitték neked
az erdő fái a csöndet.
Vihart kavart fölötted
a Madár;
én a Szerelem vagyok, mondta.
S reggel, fegyveres álom
után, melyben patások
dulakodtak, izzó csőrével
öt ponton megsebzett.
Sírva mutattad tenyered:
nézd, irgalom, mit cselekedtél.
Jaj, istenem, nem vagyok isten.

PAYER IMRE

Jani Bátya

Anyai nagymamám legidősebb testvére
fotográfus volt, 1919-ben
vöröskatonának állt.
Legyen új a látás – mondta.
Legyen új a világ – mondta.
A Kommün bukása után
Pécsről Marseilles-be menekült.
Belépett az Idegenlégióba.
Az egyik összecsapásnál
dum-dum golyó robbant a gyomrában.
Ott temették el a sivatagban.
A család többé nem hallott róla.
Nagymamám így emlegette - Jani bátya.
Én csak egy fotót láttam róla.
Egyetlen egyet.
Mint egy Európát is bejáró
kísértet-képen
ott, ahol az arc nem szűri ki
az események fényét, megjelenik
Jani bátya mondása az ezüstsó-sorson.
A messzire néző tekintetben,
a finom-metszésű ajakvonalban.
Tárolódott, továbbítódott.
Csak a halál szűrődik át,
marad láthatatlan.
Mindenütt sugárzó.

Sajátrecsk

A ligetes folyamat végén hirtelen
feltárul, eléred –
Föld és ég izzó,
szögletes ragyogásba zárja
a barakkokat, a priccseket,
a fekete őrtornyot,
szikkadt-vörös salakon
a darabosan értelmetlen lépéseket,
a szájüregben a sós szárazat,
a szembe csorgó izzadságot,
az utolsót látó tekintetek lebegését.

A közel egészen itt lesz.
És tudod, ezt ismered.
Ezt a reménytelenül egyenletest.
Ég és föld brutális és mozdulatlan
együttlétében lökődik ki az,
ami lettél. Fájdalmad elkísér. Mindvégig.

UMHAUSER FERENC

Nem kötnek...

Nem kötnek szabályok, stílus,
nem kell mások levetett ruhája,
általam elnyűtt göncökben
a saját utamat járom.

Önarckép

Fölismered az arcom?
A kuszát, a szétesőt,
a fiatalos álmot
a ráncokká gyúrt
évek mögött?
A tudás morzsáit
a semmi ködébe veszve,
a kétségbeesetten kapaszkodót,
a reménytelen, az elvesztett
Fölismered-e?

Verseim

Verseim
árnyékban nőtt,
fény felé kandikáló,
sápadt, szimpla-kis virágok.
Egy csöpp remény,
mint harmatcseppek,
ezernyi kétség,
szürkébe hajló árnyalatnyi kék.
Keserédes, bús dalok.
Felemásak,
mint én vagyok.
Harsány jókedv,
de kioltja
a hétköznapi nyűge, piszka.
Ám fellobban néha
s váratlanul a felszínre tör,
a meghunyászkodó, fáradt,
magátvonszoló álarc mögül
a szilaj életöröm.

KASKÖTŐ ISTVÁN

Öreg Joe-történetek

*amiben az öreg divat ügyben jeleskedik és
bőkezűen szórja a barátja pénzét.*

Minden délután, úgy két óra felé az öreg bejelenti, hogy ledül egy kicsit. Nem szundizik, nem alszik, nem sziesztázik... ledül. A ledülés abból áll, hogy lefekszik a nappaliban a szőfára, hanyatt, keresztberakott lábakkal, keze a hasán összekulcsolva és becsukja a szemét. Meditál. Mélyen. Olyan mélyen, hogy még horkol is hozzá. A testi épségét kockáztatja az, aki ilyenkor arra vetemedik, hogy megzavarja. Néhány Jehovás, meg házaló ügynök a tanú rá.

Most is, valaki figyelmen kívül hagyva a figyelmeztető táblácskát az ajtó mellet – miszerint hívatlan vendégnek le is út, fel is út... újra meg újra nyomkodja a csengőt, sőt még dörömböl is az ajtón. Az öreg, mint a fuldokló, aki a felszínre bukkanva levegő után kapkod, egy pillanatra azt sem tudja hol van, majd az újabb kopogásra magához tér. Feltápáskodik és szapora átkozódások kíséretében az ajtóhoz tántorog.

– Mi az öreg isten... rántja fel az ajtót, készen, hogy behúzzon egyet a mennyei hírmondónak, mikor szembe találja magát a szomszédal.

– Wilson! Elment az esze? Tűz van, vagy itt a világ vége?

– Joe! – próbál Dan egy békítő hangot megütni – van egy problémám.

– Magának több, mint egy problémája van. Kezdjük azzal, hogy bocsánatot kell kérjen, hogy felzavart. Kettő, hogy milyen gyorsan tud átfutni a másik oldalra...

– Ne papoljon... – tolja félre az öreget, belép a házba és ledobja magát az első útba eső ülő alkalmatosságra.

– A fiam nőszül.

– Azt már mondta. Harmadszor nőszül. Azért kell engem felzavarni? Nyugodjon bele... vagy irigykedik?

– Mi lenne, ha végig hallgatna, okos megjegyzései nélkül. Szombaton lesz az esküvő és nincs mit felvegyek.

– Na, ez úgy hangzik, mint egy elhanyagolt feleség...

– Nem viccelek, kihíztam az egyetlen öltönyömet, be se tudom gombolni a nadrágot. Emma szerint venni kell egy új öltönyt... és maga kell, hogy segítsen.

– Én? Húsz éve vettem az utolsó inget, ami a komoly ruházzkodást illeti, mért nem megy magával a felesége?

– Azt mondta, hogy a maga ízlésébe megbízik.

– Divat konzultációért száz dollárt kérek óránként...

– Majd nem mondtam, micsoda százat... Jön, vagy kérvényt kell benyújtak?

– Most?

– Ja, máris...

– Várjon, ürítenem kell – s elvonult a fürdőszobába.

Már régen megtanulta, hogy hosszabb távollét az otthoni bázistól, problémát okozhat, jobb ha elintézi indulás előtt, mint szorongva keresgélni egy nyilvános alkalmatosságot. Kis hidegvízzel felfrissítette az arcát, megfésülködött, bejelentette Málinak, hogy Wilsonnal megy vásárolni. Még megcirógatta a macskát, biztosította, hogy hamarosan visszatér – a macska persze rá se hederített – és mindezek után, most már ébren kikocogott a szomszéd után.

Wilson a kis Cloenak gügyögött, a kislányka úgy tizennégy-tizenöt hónapos, a szomszéd Sammy és Mary Lou közös munkálkodásának az eredménye.

– Hát nem csodálatos? – Állapította meg lelkesen Dan, ahogy beszálltak a kocsiba. – Alig látszik ki a földből, tegnap még sehol se volt, most meg egy szabályos ember, keze, lába, járni is tud és azt mondta, hogy attja, attja...

– Emlékszem, – szakította félbe az öreg – mikor Mary Lou megvette a házat, beszélgettünk és én kérdeztem tőle, hogy vajon minek egy magányos nőnek a nagy ház... Ez volt három éve, már akkor határozottan kijelentette, egy éven belül férjhez fog menni, hogy kihez, azt még nem tudja és hogy ő gyereket akar... lesz, ami lesz, múlik az idő felette, ketyeg a biológiai vekker. Ajánlkoztam is én rögtön,

elvégre is mire való egy jó szomszéd, hogy majd én....

– Maga?

– Mért ne, nem néz maga ki belőlem egy gyereket...? Chaplin is hetven valahány volt...

– Ne hülyéskedjen, maga nősz.

– Na és, nem hallott maga a többnejűségről?

– Úgy tudom a bigámia törvényellenes.

– Látszik, hogy milyen keveset tud az életről. Óriási különbség van bigámia és többnejűség... poligámia között. Bigámia, mikor a nők nem tudnak egymásról, a poligámia ellenben egy nagy boldog család. Az asszonyok békességben együttműködnek és mentesítik a férjet a minden fárasztó munkától. Jól felfogott önértékből.

– Ez egy nagy marhaság. Szerintem hívja akár minek az is illegális.

– Az attól is függ, hogy hol van. Például, British Columbiában van egy nagy falu, ott mindenki többnejű és a hatóságok semmit se tehetnek ellene.

– Hogy, hogy...?

– Vallásszabadság. Azt állítják, hogy ez az ő vallásuk, miszerint egy férfinak több asszonyt tartani istennek tetsző dolog.

Ezen aztán még Wilson is elgondolkozott, bár ő nem volt vallásos, de bizonyos körülmények között talán hajlandó is lenne megtérni. Hogy Emmának mi véleménye lenne az ötlettel kapcsolatban, eszébe se jutott. Már majdnem a shopping centerhez értek, mikor megszólalt.

– Egyet nem értek, – szögezte a kérdést az öregnek – honnan van annyi nő?

– Látja, arra már én is gondoltam. Csak egy magyarázat lehet. Amelyik ürge nem bírja a strapát, azt kipaterolják a faluból és aztán osztoznak az asszonyokon.

– Ja! Az lehet. Mond valamit...

Ebben maradtak.

Az öreg leparkolt, közel az egyik bejárathoz, hogy ne kelljen sokat gyalogolnia és kiharcolta Wilsont a kocsiból.

– Tudja egyáltalán, hogy hova megyünk? – kérdezte, csak hogy mondjon valamit.

– Bízva csak rám, ismerem én a dörgést.

– Ja, mint a barack...

– Wilson, ha még egyszer előhozakodik a barack üggyel, nem állok szóba magával.

– Az lesz az életem legszebb napja.

– És mit fog csinálni nélkülem. Hee? Még egy gatyát se tud venni...

– Nem gatyáról, öltönyről van szó... még mindig nem mondta, hová megyünk.

– Brúnó! A legjobb férfiruha üzlet, nem túl drága, de jó minőség. Pont magára szabták.

– A nem túl drága jól hangzik. A minőség nem olyan fontos... de honnan veszi mindezt, vett már maga valamit ettől a Brúnótól?

– Köztudomású... különben, csak hogy ne csináljon magából majmot, ne várja, hogy Mister Brúnó üdvözlje az ajtóban. Brúnó nincs, az csak egy név. Ez egy üzletlánc...

– El tudom képzelni... Kínában csinálják az öltönyöket, futószalagon...

– Banglades... globális gazdaság. Jobb ha maga nem szól semmit, majd én beszélek.

– Hát ha mást nem is, de azt tud... blabla – blabla ...

Beléptek a tágas üzletbe, csend volt és elegancia. Diszkrét zene szűrődött a rejtett hangszórókból, nem a szokásos rikoltó rock, hanem valami semleges zümmögés csupán. Százával lógtak az öltönyök a fekete vállfákon, minden tízedik lépésnél talpig érő tükör kínálta magát, hogy a vevő gyönyörködjön magában. Valahonnan az üzlet sejtelmes mélyéről egy fiatalember surrant elő, nesztelenül,

szinte lebegett a ruhás állványok között.

– Üdvözljük Brúnó nevében... A nevem Clyde – mutatott a szerény kis tábláskára büszkeségtől dagadó mellén. – Miben állhatok szolgálatukra, Uraim?

Joe, huncut vigyorral az orra alatt, egyből ráállt a fiatalember stílusára és Dan rosszalló tekintetét kerülve válaszolt.

– A nevem Joey... a barátom, Mister Wilson, de szűk baráti körökben csak úgy ismeretes mint Dandy. – és megveregette a pukkadózó Dandy–Dan vállát. –... tudja, kedves Clyde... – folytatta, bizalmasan félrehúzva a figyelmes eladót – Mister Wilson kinőtte az öltönyeit és tekintettel egy közelgő esküvőre, szeretnénk valami, az alkalomhoz megfelelő módon reprezentálni...

– Oh... – kapott a szívéhez a kedves Clyde – gratulálok az uraknak... mint mondani szokás, jobb későn, mint soha. No, hadd lássam csak... – fordult vizsgáló tekintettel a tébláboló Wilsonhoz – negyvenkettes, talán egy kis igazítással a nadrágnál... gondolom valami szerény, ünnepélyes, az eseményhez méltó... – a sorban lógó öltönyök között válogatva kiemelt egy sötétszürke, cérvanékony csíkozású öltönyt – na lássuk csak.

Joe egy gyors mozdulattal lefejtette a gyanútlan Wilsonról a dzsekijét és Clyde rásegítette a zakót. Megforgatták, mint egy kirakati bábút, megállapítva, hogy egészen emberi formája van, kritikus megjegyzésekkel kísérve, mint ugye, ha egy tisztességes ing és nyakkendő lenne rajta..., ami készségesen áll a kedves vevő rendelkezésére..., készen is lenne a nagy eseményre..., ami ugye, ...jobb későn mint soha.

– Ha kedves Mister Wilson lenne olyan jó befáradni az öltözőfülkébe, hogy a nadrágot... – Clyde nem fejezhette be a mondandóját, Wilson izgatottan félbeszakította.

– Álljon meg a francos menet... kérdezte valaki, hogy én mit akarok? Hogy nekem tetszik-e? Hogy hónaljban nem szorít-e? Arról nem is beszélve, hogy az áráról senki se beszélt...

– Nyugi, nyugi Dan... először lássuk, hogy...

– Mennyi?

– Szerintem nagyon jól áll magának ez a szín és...

– Ne beszéljen mellé. Mennyi? – szegezte a kérdést a megszeppent eladónak.

– Kétszázkilencvennyolc...

– Kétszáz... a frászt. HÁROMSZÁZ DOLLÁR? Ne hülyítsük egymást kérem. – dühösen ráncigálta le magáról a zakót és az elképedt Clyde karjaiba dobta. – Attól a két dollártól még nem lesz kétszáz. Kikapta Joe kezeiből a dzsekijét és kivágtatott, de még az ajtóból visszaszólt.

– Különben is a fiam esküvőjéről volt szó. De ha netalán mégis eltévelyegnék a nyájtól, ami abszolúte ki van zárva – akkor sem egy ilyen vén trotilit fognék ki magamnak – ha nem egy automata ajtó lett volna, talán még be is csapta volna maga után.

Joe bocsánatkérések közepette követte a felháborodott szomszédot, már csak a parkolóban érte utol.

– Na, maga aztán jól levizsgázott. Nem lehet magát emberek közzé vinni. Most mi lesz az öltöny ügyben? Mit fog Emmának mondani? Hogy túl smucig, hogy tisztességesen felöltözzön a fia esküvőjére?

– Hagyjon engem békén... mit képzelsz, mi vagyok én, egy Rockefeller? Háromszáz dollár? Maga meg a Brúnója. Láttam én egy üzletet a Main streetten, oda megyünk. Discount. Leszállított árak. Az való a szegény embernek, nem Bruuuunnóóó.

– Szegény ember? Wilson ne próbálja nekem bemagyarázni, hogy maga nyomorog, ne felejtse el, nem is olyan régen dicsekedett, hogy mennyit csinált a tőzsdén.

– Az még nem jelenti azt, hogy háromszázat fizessek egy öltönyért, amit valószínűleg csak egyszer fogok viselni...

– Na és... abba fogják eltemetni. Elegánsan megy át a másvilágba.

– Frászkarikát... kremálni fognak minden céció nélkül...

– Meztelenül? Na, arra én is befizetek...

– Miről beszél? Maga előbb megy... ha van igazság.

Szó szót követett, mint mindig, hogy kié legyen az utolsó. A párbajnak még akkor se lett vége, mikor Wilson kívánsága szerint megérkeztek a discount áruházba. Joet félrelökve átvette a kezdeményezést és rövid alku után egy kétsoros sötétkék öltöny – cirka 1970 – megelégedett tulajdonosa lett... százhuszért. A kedves tulaj, még sebtében fel is hajtatta a nadrág szárát, és biztosítva, hogy a vevő igazából boldog is legyen, még bedobott a zacskóba egy rikító, sárga-kék csíkos nyakkendőt is.

– Na látja, maga okos. Így kell vásárolni.

– Meg kell adni – volt a szarkasztikus válasz – nem véletlen, hogy bár nekem ízlésem van, csóró vagyok, magának meg pénze van.

– Ízlést nem lehet a bankba vinni...

– Legyen magának igaza.

– Na, legalább ezt is megértem...

S így tovább. Mire hazaértek, az öltönyvásárlás már feledve volt és Meggie O'Brien a képzeletbeli szomszédasszony fizikai érényeit tárgyalták teljes egyetértésben.

Az öreg Joe, miután egy hangos hellóval bejelentette hazatérését, a macskát gyengéden arrébb tette a szófán – s ledült. Még latolgatta magában a barátja esélyeit az új öltönyt illetően, Emma reakcióját... majd a, nem az én asztalom vigaszával, visszatért a meditálás állapotába. Nem telt bele egy fél óra sem, alig hogy átlibegett a szenderegéből az aktív álomvilágba, mintha ágyút sütöttek volna el, dörömbölésre ébredt.

– Megölöm, akárki is legyen az a barom! – majd hogy nem orra esett, ahogy lefordult a szófáról. A macska ijedtében elnyávogta magát és elpucolt a konyha irányába. Joe felrántotta az ajtót.

– Tudhattam volna, hogy maga az... – Wilson bocsánatkérően billegett egyik lábáról a másikra – ma már másodszor zavar fel a sziesztámból, tudja maga, hogy ez mibe fog magának kerülni?

– Joe... baj van.

– Hah, mondjon egy újságot.

– Emmának nem tetszik az öltöny.

– Na, azon nem csodálkozom, de mennyiben tartozik ez rám?

– Azt akarja, hogy vigyem vissza...

– Hát vigye.

– Nem fogják visszavenni, felhajtották a nadrágot... különben is rajta van a cédulán, minden eladás végleges. Mondja mit csináljak? Kell egy másik öltöny. Joe, megsajnálta a barátját, megvakarta a feje búbját, betessékelté Dant a házba. Belebujt a cipőjébe és lemondással legyintett.

– Akarja, hogy visszamenjünk Brúnóhoz?

– Akárhova, csak oda nem.

– Más nincs, hacsak nem akar Szent Catherinába menni ... amihez viszont nekem nincs semmi kedvem. Vacsorát kell csináljak. Vagy Brúnó, vagy megy szőlóban.

– Nem hagyom magam kiröhögni...

– Hát sajnós, azt már nem tudja elkerülni. Megyünk Brúnóhoz. Egy feltétellel vagyok hajlandó kihúzni magát a pácból. Befogja a száját, úgy viselkedik mint egy úriember, nem alkudozik és fizet mint egy bankár.

– Joe, maga meg van győződve, hogy én tele vagyok pénzzel.

– Nem feltétlenül, de hogy smucig az biztos. Van egy ötletem, hogy elkerüljük az esetleges kellemetlenséget, adja ide a hitelkártyáját...

– Megörült?

– Okay, OK... Menjen isten hírével... Üdvözlöm a kedves feleségét.

– Joeeee! Ne hülyéskedjen...

– Emma!

– Maga azt hiszi, hogy én félek a feleségemtől? Nagyon téved...

– Persze, hogy fél...

– ... én csak respektálok a véleményét és a házibéke kedvéért nem vitatkozom...

– Papucs.

– Maga a papucs!

– Kártya, vagy semmi!

– Okay, okay... gonosz vén csirkefogó.

Nagy körülményesen előszedi a tárcáját, s mintha a fogát húznák előszedi a kártyát.

– De mit csinálok ezzel az öltönnyel? –

– Majd csinálunk egy kis kerülőt és a Stanfordon bedobja az Üdvhadsereg adományos ládája.

– Maga nem normális, százhusz dollár? Csak úgy bedobni? Mi van ha hirdetem a netten, talán százért el is lehetne adni...

– Még álmában sem, nem akarom elkészeríteni, de ez még húszat sem ér.

– Százhusz dollár?

– Vegye úgy, hogy jótékonykodik. Százhuszért üdvözl, ha jól meggondolja direkte jól jön. Belépő a mennyekbe, jutányos áron.

Szótlanul ültek a kocsiban s Joe valóban vette a kerülőt a Stanford Plázára és hogy ki se kelljen Dannak szállni, közel állt a gyűjtőláda.

– Na dobja be! Vegyen egy mély lélegzetet, csukja be a szemét és dobja be.

És valóban, Dan Wilson erőt vett magán és bedobta a csomagot a ládába. Nagy sóhajjal búcsúzott a százhusz dollárjától, még morcosan, hosszan dűnnyögött magában.

– Csak tudnám, mi a francnak kell Chrisnek újra nőszülni. Egyszer kötelező, másodszor végzetes hiba, harmadszor büntetendő cselekmény.

– Na, a végén még majd a gyereket okolja a saját hülyesége miatt.

*

– Nicsak, nicsak... – kapott a szívéhez, tetetett drámai túlzással Clyde az ifjú eladó – csak nem a kedves Mister Wilson? Üdvözlöm Bruno nevében, a visszatérő vevő mindig szívesen látott...

– Na, elég, elég, ne vigyük túlzásba – fogta karon az öreg Joe a lelkes fiatalembert és elhúzta, hogy Wilson hallótávolságán kívül legyenek, majd folytatta – Mister Wilson nagyon sajnálja, hogy elhamarkodott viselkedése esetleg félreértésre adott okot, de a tény, hogy itt vagyunk azt jelenti, hogy ha nem haragszik, kedves Clyde barátom, igénybe vesszük nagyra becsült szolgáltatát.

– Örömmel. – s kissé meghajolt csak úgy derékba'.

– Mondja csak, ha nem tévedek, komissióra dolgoznak...

– Hát igen, egy csekély százalék az eladás után.

– Na, ez az ön szerencsés napja, Mister Wilson arany Visa kártyája van a zsebemben és lássuk mit ajánl egy büszke örömapának...

– Hát ugye van az a céna-csíkos szürke amit bátorkodtam előzőleg ajánlani... – kezdte a mondókáját nagy lelkesedéssel – a legkevesbé, hogy is mondjam... kezdő az árskálán, aztán van a Velencia úgy háromszázhetvenöt dollárnál és a delux, Madison Avenue, szuper elegáns öltöny-család... Brúnó saját műhelyében készült...

– Bangladesben...

– Isten ments... – kapott a szájához Clyde – Szlovéniában, az ország világhírű szabómesterei által. Csekély négyszázötvenért.

– Na, az már jobban hangzik, lássuk csak.

És nagy figyelemmel válogattak a szuper elegáns öltönyök között, míg a szegény Wilson magára hagyva téblábolt az üzlet közepén. Végül is Joe döntött egy három részes sötét füstszínű öltöny mellett és odaintette a barátját.

– Na, hadd lássuk, próbálja ezt fel.

– Minek a mellény, nekem sose volt mellényem... felesleges.

– Dan! – intette le Joe – Azt ígérte, hogy befogja a száját. A mellény marad, elrejtí a pocakját.

Clyde rásegítette a mellényt, majd a zakót, megforgatták és mintha Wilson ott se lett volna, megtárgyalták a színt, a szabás előnyeit, az eredeti angol gyapjuszövet minőségét, az időjárást, Harrison Ford kalapját, no meg a konzervatív kormány tarthatatlan álláspontját a globális felmelegedést illetően, miközben a szerencsétlen Wilson felp próbálta a nadrágot és jött a házi szabó, krétával, gombostűkkel. A végén már szinte beleszédült, annyit forgatták, de tartotta a száját ígérethez híven. Nem mintha megbékélt volna a háromszáz dolláros kiadással, de a mellény, mint előre-nem-látott darab aggasztotta. Vajon az mennyi lesz? Nagy igyekezettel próbált rápislantani a hónalj alatt lógó cédulákra, de dollár jeleket nem látott. Mire a házi szabó leszedte róla az összetűzde l nadrágot, megadta magát a sorsának. Kerül amibe kerül, ha más haszna nincs, hát legalább Emma elhallgat. Joe, az Joe! Már megszokta az öreg rigolyáit, elfogadta a kor adta kiváltságokat, ráhagyta, hogy neki legyen igaza. Mibe kerül? Most meg direkt jól jön, hogy a felelőség már nem rajta van, ha valami rosszul sül el, nem ő lesz az oka. Csak az a százhusz dolláros jótékonykodás bosszantotta. Azt nem kellett volna, el tudta volna adni az interneten, állítólag mindenre van vevő. Ha más nem, hát nyugtát kellett volna kérni érte, akkor az adóból levonhatná. Majd csinál egyet. Nem egy nagy ügy. Ült az öltözőfülkében, csak úgy ingbe'-gatyába' kezében a nadrággal, a talpig tükörből egy idegen nézett vissza rá. Régen látta magát így teljes egészében. Borotválkozás közben az ember csak a felső egyharmadát látja magából. Kicsit meglepte, hogy bizony a pocak igencsak dominál. Felállt, vett egy mély lélegzetet, visszatartotta... szomorúan alapította meg, hogy a pocak marad. Talán, majd a mellény segít egy kicsit takarni. Milyen kár, hogy Maggie O'Brien nem hivatalos az esküvőre... Az öreg visszafogott hangja zavarta meg az álmodozásban.

– Hej! Dan! Mit csinál? Elaludt.

– Jövök, jövök, ne kiabáljon.

– Ki kiabál? Mehetünk... öt után felveheti, addigra kész lesz a szabó az igazítással.

Sebtibe' belebújt a nadrágba, cipőbe és kilépett az öltözőfülkéből. Clyde rejtélyes mosollyal a kezébe nyomott egy nagy színes Brunó zacskót.

– Ez mi? – kérdezte Wilson

– Ing, nyakkendő s még egy-s-más ami egy jólöltözött úriember ruhatárában nélkülözhetetlen.

– Joe! Maga megbolondult? Adja vissza a kártyámat. Mennyit költött? Hol a számla?

Az öreg, rá se füttyentett az okvetetlenkedő barátjára, meleg kézfogással búcsúzott a hálás eladótól és biztosította, hogy visszajönnek öt óra tájban az öltönyért. Wilson csökönyösen követelte az elszámolást, Joe meg figyelmen kívül hagyta.

– Na, jöjjön, megyünk a Starbuckba, veszek magának egy jeges cappucinót.

– Kell a fenének, azt hiszi, hogy le tud kenyezni egy nyavalyás kávéval? Nagyon téved. Miután szó szoros értelmében kirabolt, megjátssza nekem itt a jótékony barátot? Mennyit költött? Ugye nem meri bevallani?

– Nézze Wilson. Vegye úgy, hogy rendbe hoztam a szénáját. Emma boldog lesz ha meglátja az új öltönyben, megbocsátja az százhusz dolláros förmedvényt, maga lesz a legelegánsabb ürge az esküvőn. Arról nem is beszélve, hogy rövid pár óra alatt többet tett a világ gazdaság fellendítésének érdekében mint az USA pénzügyminisztere hat hónap alatt. Tétlenül porosodó dollárjait bedobta a forgalomba, a kedves Clyde jövedelmét tetemesen növelte, a világhírű szlovén szabómesterek gyerekei örökre hálásak lesznek magának, az Üdvhadsereg minimum ötven meleg ételt produkál az éhező polgártársainak az adományából. Mire a jövő hónapban, megjön a Visa elszámolás, már el is felejtí a mai fájdalma it. Fel a fej íel kispaj tás... van egy óra agyonütni, megyünk kávézni.

– Maga bolond. A más pénzén urizál. De mit vár az ember egy liberális, szocilista vén csavargótól?

– Na ugye?

A kávézó alig pár percre volt a shopping centertől, szótlantul tették meg az utat, már nem volt mit mondani az ügyben. Wilsont csak az bosszantotta már, hogy az öregnek jutott az utolsó szó. Egy semmitmondó, felesleges „na ugye”. Mit lehet arra mondani?

– Duplát! Habbal! – bökte ki végül, egy meglegedett vigyorral.

KAMARÁS KLÁRA

A lombok között szél zihál

a lombok között szél zihál
és tépett szárnyú angyalok
reszkette súgnak új imákat:
Törvényt Urunk, törvényt, erőt,
hogyan lerázhassuk unt igánkat.

a lombok között szél zihál,
a porban rongy plakátok úsznak,
jajong már, ki tévútra tévedt,
bocsánataért esd az Úrnak:
Látod Urunk, velünk kiszúrtak.

a lombok között szél zihál,
nagy fürgeteg lehet belőle,
ma még csak halk a jaj, nyögés,
de orkán lehet már jövőre.
De mondd, kinek megy rá a bőre?

Csak ennyi...

Visznek már, visznek már
rózsaszín csipkében
nagyanyám horgolta
édesanyám varrta.

Visznek már visznek már
csendes ringatással
bárony öleléssel
harang szava kondul

Göndör fűrtjeimre
szentelt vizet szórnak
szemeim tetőzve
hamuval kenetnek

Anyám tején nőttem
anyám főztjét ettem
szerető szavában
sose kételkedtem

Visznek már visznek már
tanítók elébe
tanárok elébe
megméri mit érek

Visznek már, visznek már
hófehér ruhában
oltárnak elébe
vőlegény kedvére

Ringattam szoptattam
ápoltam neveltem
akárhogy féltettem
jaj mi lesz belőlük

Menni kell, menni kell
hajam feketéjét
téli szelek tépik
havat szórnak rája

Visznek már visznek már
örök pihenésre
ennyi csak az élet
el ne feledjétek!

Holdtölte

Már nem tudok semmit sem adni,
üres a szívem és fejem.
Elementek mind, akik szerettek,
ki mondana mesét nekem?
Holdtölte van, vagy utcalámpák
fénye ragyog az ablakon,
anyám mondasz-e új meséket?
Régi meséid már unom.

Ki föld alatt, ki füstbe szállva...
Én didergek s magam vagyok,
égi fohászból sincs reményem,
mert már az ég is rég halott.
A kárpótlások korát érzük,
mégis itt állok vesztesen.
Mindazért, ami volt s mi nem volt,
a kárpótlás reménytelen.

Vállamon évek. Annyi másnak
volt rosszabb sorsa, jól tudom.
Nekem legalább volt sok álmom.
Nincs életem, hát álmodom.
Itt üldögelek, kinn a szél fúj,
a lombok súgnak: írj! Lehet,
hogyan valahol e pusztában
hagysz majd egy parányi jelet.

Jelet? Kinek? Minden hiába!
Elkéstem, s minden idegen.
Anyám, miért kellett csendben ülnöm?
Azt nem becsüli senki sem.
Mért kellett várni, bízni, hinni?
Most, önmagamra siratom!
Holdtölte van...? Vagy utcalámpák
lesnek be rám az ablakon...?

VIHAR BÉLA

Iskola a tengerben

Először a királyi tanfelügyelő tűnt fel a júniusi napfénnel pásztázott tribünön, majd nyomában néhány tekintélyes iskolaigazgató és testnevelő tanár, akik megtisztelő feladatuk tudatával követték őt, miként az uralkodót miniszterei. Mögöttük ballagott Aranyvári Huba leventeoktató, a város fűzfapoétája, kezében az 1932-33-as tanév befejezése alkalmából írott terjedelmes ódája szövegével, amelyben – mint később kiderült – a királyi tanfelügyelő áldásos tevékenységét méltatta, egyben hazáját Hitler és Mussolini oltalmába ajánlotta.

Íme, ezek voltak a legfőbb irányítói M. város nagy tanügyi eseményének, az esztendőről esztendőre megismétlődő év végi tornaünnepélynek, amelyet nemcsak a szülők népes tábora, hanem a helybeli előkelőségek, sőt még a főispán úr öméltósága, a fegyelemre oly igényes, egykori huszárezredes is kitüntette megjelenésével. Érthető tehát az izgalom, ami a tavaszi délelőttön, a Népkertnek nevezett sportpályán, a bemutatót megelőző főpróbát jellemezte.

A honvéd- és tűzoltózenekar, a két rezesbanda felváltva csattogtatta, brummogtatta a tüzes indulókat, amidőn valamennyi állami és felekezeti népiskola, a sok ezernyi gyermek szabályos rendben felvonult a mezőnyre, és az apró lábak, mint a kerék küllői, pörögtek a zöld gyepen. A menet élén haladó tanítók – mennyi arc, mennyi sors! – kemény fővetéssel díszlépést vezényeltek, s kalapjukat kard módjára feszesen a combjukhoz szorították. E szép produkciót tapsra készítető tökélytelenséggel valósította meg Puikovics Döme néptanító és tartalékos hadapród, aki paripára emlékeztető táncmozdulatokkal kápráztatta el irigykedő kartársait és a kerítés mögül bámészkodókat is. Bravó, Puikovics! – hangzott felülről a cintányérok zengésén keresztül, egy elragadtatott kiáltás. Nem tagadható meg az elismerés Honorka kisasszonytól sem, ahogyan honleányi, éltes korát meghazudtolva, a nyilvános szereplés mámorától megdicsőülten haladt osztálya előtt, kezében egy ékes pálcikával.

Természetesen tüstént felbukkantak a perec- és fagyaltárusok is, makacsul ékelődve a felujjongó gyermektömegbe. Aztán, mintha egy nagy kosárból virág ömlött volna ki, megtelt a pálya a tarkálló fiúkkal, leánykákkal. A mezőnyt teljes terjedelmében a történelmi Magyarország mésszel festett óriás térképe borította. Prr...prrr...prrr... – recsegett, kattogott, prüsskölt a hangszóró a tribün magasságából. Az innen érkező utasítás szerint több iskola tanuló serege, hosszú láncban, a hajdani országhatárt alakította ki, mások a Duna, Tisza, Maros folyót ábrázoló vonalon helyezkedtek el. Ilyenképpen gyorsan benépesült a Balaton medre, a Tátra, Fátka, Erdély hegyvonulata és a többi földrajzi nevezetesség. Csupán egyetlen iskola növendékeinek elhelyezése késlekedett, mintha a nagy látványosság intézői valaminő ok miatt megfélemedtek volna róluk.

A pálya szélén kétszáz zsidó elemista és hat tanító elárvultan várta, hogy nekik is jut szerep a Kárpátok övezte megelevenült térképen. Egy félóra múltán meglazultak a sorok, jóllehet a rendbontókra fenyegetően rásziszegett az ügybuzgó Sarudi tanító. Talán mi haza is mehetünk! – fakadt ki indulatosan a kecskeszakállas Lipi bácsi, előránva vaskos zsebóráját. – Türelem, kollégám, türelem! – csillapította őt Bauer igazgató, aki izzadt homlokát és szemüvegét egyre gyakrabban törülgette.

Eközben fönt, a tribün páholyában, láthatóan fontos tanácskozás zajlott. Ezt bizonyították az összehajló fők, a heves karmozdulatok. Az öreg tanfelügyelő tiltakozó taglejtésekkel vitázott az ujját patétikusan lengető Aranyvári Hubával. Aztán... aztán, végre felköhögött ismét a sokáig néma hangszóró: prr...prr...prr... Az izraelita iskola csatlakozzon az Ecsedi láp szélén álló iskolához!

Nosza, a hosszúlábú Schwarzkopf tanító úr méla vezetésével délcegen megindult a had, átkelt az utat nyitó Dráván, maga mögött hagyta a makacs Mecseket, már szerencsésen elérte a Tiszát, amikor a Nagykunság mentén kitört a botrány. Az izraelita iskola több tucat tanulóját ugyanis bámulatos ügyességgel elgáncsolta néhány vásott fiú, azaz a vihogó Berettyó, s a ürge Hortobágy. Gyorsabban! Gyorsabban! – hangzott a sürgetés a tribünről, mígnem a szétzilált csapat, több, kisebb sebesülés árán, a tanítók ideges hajszája közepette céljához, vagyis az Ecsedi laphoz érkezett.

Ám alighogy elhelyezkedtek, máris új utasítás prüszkölt a hangszóróból: prr...prr...prr... az izraelita iskola vonuljon sürgősen az Alacsony Tátrához. A vándorút most sem volt könnyű. Jönnek a kóvik! – harsogta a Mátra, és a Zagyva torkolata Kohn Vili fejről lekapta a sapkát s messze, a Duna-Tisza közé hajította. A zürzavarban Immertreu Katicának elszakadt a köténye, Cukor Lacikát fellökte az Ipoly, Berger Géza lesántult a dühödt Garamnál.

Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy akadt jó néhány olyan tanító, aki restelkedve mélységes szégyenkezéssel próbálta megfékezni a szilaj és szitkozódó verekedőket. De az is igaz, hogy némelyik hátat fordított nekik, mint aki se lát, se hall.

Efféle előzmények után tapadt az Alacsony Tátrához kiegészítő hegytömegként kétszáz gyermek.

De miért ez a baljós pusmogás ismét a mikrofonban? Lipi bácsi kecskeszakállát tépdésve szimatolt a levegőbe, Zelma kisasszony idegcsillapító pasztillát nyelt le, Sarudi pedig lázas igyekvéssel fegyelmezett.

Prr, prr, prr... Az izraelita iskola tüstént hagyja el a jelenlegi helyét! Irány az Adriai tenger! Egy, kettő!

Ekkor már a Tátrától az Aldunáig hangos hahota tört ki, és Schwarzkopf tanító úr méla vezetésével M. város izraelita iskolája átkelt a hegyszorosokon, folyókon, síkságokon, s vonult délnyugat felé, mint száműzött embernyáj, s lökdösődött a Börzsöny, gúnyolódott a nagykanizsai vasúti csomópont, nyelvét öltötte a Velebit. Ne, no, ne, ne bánts... mentek, mentek az Évák, Verák, Gyurik, Tomik – ahogy a történelem készülő forgatókönyve szerint alig tíz év múlva majd az országutakon és a lágerek szöges drótkerítése mögött hasonlóképpen vonulnak – Schwarzkopf tanító úr méla vezetésével, be, a fájdalom mély tengerébe, a tovasodró habok közé. A tenger!

Immár onnan nézett vissza az Adriát megszemélyesítő kétszáz iskolás gyerek szomorú tekintete: a kéklő Dunántúlra, Tiszántúlra, aztán karjukat, a hullámok mozgását utánozva, az előírás szerint, meglebeggették. Így emelkedtek, lengtek a kezek, mint a zsenge faágak, mint az elröppenő madarak, mint a kéményből gomolygó füst, – és egy sípjelre mindenki énekelt.

VIHAR JUDIT

„KÉREM, ÜLJÖN FEL EGY BICIKLIRE”

Nacume Szószeki magyar műfordításairól

http://sjc.blog.uvm.edu/yomimono//Natsume_Soseki_photo.jpg

Nacume Szószeki (1867-1916) a modern japán irodalom nagy klasszikusa, ezt bizonyítja az is, hogy az 1905-től 1916-ig tartó időszakot Nacume-éveknek nevezi a japán irodalomtörténet. Hosszú évtizedeken keresztül az ezerjenes bankjegyet az író arcképe díszítette. A japán olvasóközönség közkedvelt írója gazdag és sokszínű életművet hagyott ránk. Ő az, aki műveibe olvasztotta a régi japán lírikus prózát, a *haibun*t, a klasszikus kínai prózát, a *kanbun*t, és a modern európai és amerikai epikát, főként az angol prózát, különösen *Swift*t. Nacume igen nagy művész, stílusa egyszerre drámai és tragikus, ugyanakkor humora a finoman ironikustól az éles satíráig terjed.

Nacume Szószeki – eredeti nevén Nacume Kinnoszuke 1867-ben született Edóban, melyet egy évvel a születése után neveztek át Tokióvá. Apja nemesi származású hivatalnok, ún. *nanusi*, oly mértékben elszegényedett, hogy nyolcadik gyermekét, a későbbi író, már nem volt képes otthon felnevelni, így a kis Kinnoszuke csak kilencévesen került vissza a családi házba. A középiskola elvégzése után a Tokiói Császári Egyetem mérnök karán folytatta tanulmányait, de hamarosan átiratkozott az irodalom, majd az angol nyelv és irodalom szakra. Az angol szak meglehetősen új keletű volt abban az időben, Nacume Szószeki előtt mindössze egy hallgató végezte el. Nacume hamarosan megnősült, felesége a parlament felsőházi titkárának lánya, házasságuk azonban nem sok örömet jelentett az író számára.

1900-ban angliai ösztöndíjat kapott, azzal a feltétellel, hogy hazatérte után a tokiói Császári Egyetemen tanít majd. Nacume tehát a Császári Egyetem angol szakának elvégzése után 1900-tól két és fél évet töltött Angliában. (Londoni lakóhelyén halála után érdekes múzeumot rendeztek be a tiszteletére, amelyben természetesen műveinek magyar fordításait is meg lehet tekintetni.) Nacume idegei a londoni tartózkodás alatt meggyöngyültek, s hogy hangulatán változtasson, környezetének tanácsára biciklizni tanult. Ennek az időszaknak az eseményeit foglalta össze 1904-ben hazájába visszatérve a *Biciklinapló*ban (Dzsitensa nikki), amely sajátos humorú írása.

„Európai időszámítás szerint 1902 őszen, már nem tudom, melyik hónap melyik napján egy fehér zászló lengedezett a hálószoba ablak előtt, ide könyörögtem be magam a háztulajdonos öreg nénihez, az öregasszony pedig a maga hetvenöt kilójával éppen a legfelső emeletre, a harmadik szint tetejére caplatott fel, azt mondtam: caplatott, pedig sokkal inkább azt kellett volna mondanom, hogy próbált felcaplatni, ez meglehetősen sok időt rabolt el tőle, vagy negyvenkét lépcsőfok megmászását jelentette, útközben többször is megpihent, összesen három perct és öt másodpercet

pazarolt erre, ez a természetes öregasszony szenvelgő arccal benézett a bejárati ajtón, majd teljes szélességében megjelent, ennek a találkozásnak a dicsőségét egyszerre szégyelltem és egy kissé a vállamon viseltem, a néni felém biccentette a fejét, s a békekötés lehetőségének első paragrafusaként parancsoló és baljóslatú hangon kijelentette,

kérem, üljön fel egy biciklire

jaj, bizony komisz dolog ez a bicikli-incidens, de végül is szót fogadtam az öregasszonynak,”.

Ezzel elkezdődik a nagy kaland, a főhős megpróbál biciklizni, de mindig történik valami, ami megnehezíti helyzetét. Hol egy rendőr szól rá, hol fiatal lányok nevetik ki, hol meg lezuhan a kerékpárról. A mű érdekessége, – ami egyszersmind megnehezíti a fordító feladatát –, hogy az író egyetlen mondatban írta meg naplóját. Nacume még haikut, 17 szótagos japán költeményt is illesztett a sorok közé:

biciklim nyerít,
hallom naplementéig
s beköszönt az ősz

A sok kaland után végül sikerül hősünknek megtanulnia biciklizni, de a legnagyobb boldogság a hazatérés Japánba, mert az írónak sehogy sem sikerült megszoknia a japán világtól merőben különböző londoni életet. A mű a *Műhely* folyóirat 2007/5–6. számában és *Az év műfordításai* 2008. című kötetben a Magyar Napló kiadásában jelent meg 2008-ban.

Nacume visszatérte után az egyetemen tanított négy évig, de ahogy lejárt a kikötött időszak, rögtön otthagya a tudomány fellegrát és az *Aszahi Sinbun* nevű lap irodalmi rovatvezetője lett. Itt dolgozott egészen haláláig, 1916-ig.

Nacume Szószeki írói pályája 1905-ben indult. Ekkor jelent meg a *Hototogiszu 'Kakukk'* című irodalmi lapban *Macska vagyok* (Vagahai va neko de aru) című regénye – magyarul 1988-ban Erdős György fordításában az Európa kiadónál – tizenegy fejezetben. Ebben a művében egy macska szemszögéből mutatja be a századforduló japán középosztályát. Miközben a cica folyamatosan értetlenkedik az emberi szokások butaságán és furaságán, felvonulnak a szereplők: a tanár, a hivatalnok, a bankár és a többiek, s persze mindenki megkapja a magáét. A kezdeti halk irónia egyre inkább maró gúnyba fordul, és lelepleződnek a japán középosztály visszasságai.

Másik magyarul is megjelent regénye *A kapu* (1908) (Mon). Magyarra Kolumbán Mózes fordította, és az Európa kiadó adta ki 1962-ben. A mű regénytrilógiájának harmadik része, egy líraian szép szerelem és egy megszokásaiba merevült házasság történetét örökíti meg.

A Kölyök (Boccsan) című regénye 1906-ban jelent meg, magyarul a Balassi kiadó adta ki 2003-ban. Nacume Szószeki az egyetem után középiskolában tanított a Tokiótól igen távol eső szigeteken, először Sikokun, majd Kjúsun. Sikoku szigete bukkan fel a *Kölyök*ben is, ide érkezik meg főhősünk, hogy elfoglalja a középiskola matematika tanári állását. Ez a fiatalember nem találja helyét a világban, mert őszinte, tisztalelkű és becsületes. Matematikatanárként Japán egy távoli vidékén a formásokba merevült kisvárosban sorozatos csalódások és kudarcok érik nyíltszívűsége miatt. A *Kölyök* *Donald Keene*, amerikai irodalomtörténész, műfordító szerint *Huckleberry* Finnhez hasonlít, de közelebbi rokonságban van a mi *Nyilas* Misinkkel is. Sok hasonlóság figyelhető meg Nacume és *Móricz* (1879–1942) életpályájában. Mindketten a 20. sz. elején robbantak be az irodalomba, Nacume a már említett *Macska vagyok* című 1905-ös regényével, *Móricz* pedig a *Hét krajcár* (1908) című novellájával. *A Légy jó mindhalálig* *Móricz* 1920-ban keletkezett regénye. A *Kölyök* főhőse és *Nyilas* Misi nemeslelkű, másokkal törődő, önzetlen személyiség. Míg a *Kölyök* kezdő tanár, *Nyilas* Misi kollégista diák, de mindkettejüket álmos provincializmus vesz körül. Mind a két hősnek először a gyerekekkel támad konfliktusa, ez azonban rendeződik valahogy. Az igazi konfliktus a kisszerűen álszent tanárokkal szemben alakul ki: „Én nem akarok többé debreceni diák lenni!”, kiált fel *Nyilas* Misi. A *Kölyök* című regényben az ifjú tanár, aki kollégáinak frappáns

gúnyneveket ad (Nyestkutya, Pirosinges, Bohóc, Tarajos süllő), azon háborodik fel, hogy ilyen emberek hogy merészelnék másokat tanítani, hiszen álszentek, hazugok és tisztességtelenek. Nyilas Misit bezárják a börtönbe, bíróság elé állítják, a Kölyköt is megalázzák, a helyi lap kigúnyolja, „pimasz kicsi”-nak nevezi. Mindketten elmenekülnek abból a városból, ahol az iskola van: Nyilas Misit a nagybátyja viszi el, a Kölyök pedig Tarajos süllővel távozik, visszamegy Kijóhoz, a cselédlánnyhoz, aki felnevelte, mert más hozzátartozója már nincs.

Nacume Szószeki írásainak műfordítása azért is okoz gondot, mert igazi nagy író lévén több stílusréteget, szójátékokat is felhasznál, sokszor él a humor adta lehetőségekkel. Mindezek átültetése komoly problémát jelent a fordítónak. A műfordítás itt nagy kihívás többek között azért, mert a regényben az ifjú tanár az *edói* dialektust beszéli, a tanítványai pedig a *sikokui* nyelvjárást használják. Ebből persze számos komikus jelenet adódik a regényben. A magyar fordításban a japán nyelvjárást természetesen jelzésszerűen szabad csak visszaadni. Ezt láthatjuk a következő részletből:

„Hamarosan teljesen besötétedett. Behívtam az ügyeleti szobába az iskolaszolgát, s vagy két órát elfecserésztem vele, de már erre is ráuntam. Bár egyáltalán nem voltam álmos, arra gondoltam, hogy lefekszem; belebújtam a pizsamámba, felgöngyöltem a szűnyoghálót, félredobtam a piros gyapjútakarót és teljes erőből hátravettem magam a matracon. Kiskoromtól kezdve az volt a szokásom, hogy amikor lefeküdtem, mindig hanyatt fekve terültem el a lepedőn. Diákkoromban, amikor a Kogava negyedben béreltem szobát a második szinten, egy joghallgató, aki alattam lakott, azt mondta, hogy ez rossz szokás és többször is panaszkodott miatta. Ezek a joghallgatók amúgy nehezen bírják a gyűrődést, viszont rendesen tudják tépni a szájukat, s mivel ezt a csekélységet is olyan hosszan ecsetelte, kénytelen voltam megmondani a magamét: »Azzal, hogy lefekvéskor eldobom magam, egyáltalán nem teszek kárt a fenekemben. Ha valakit zavar, abban nem én vagyok a hibás, hanem ez a háznak nevezett szerencsétlen tákolmány. És ha valami nem tetszik, mássz le és mondd el nyugodtan a sirámodat az irodában!«

Az éjszakai ügyeleti szoba ezzel szemben a földszinten volt, úgyhogy annyiszor elvethettem magam a fekhelyemen, ahányszor csak akartam. Úgy dobtam hátra magam, amennyire csak erőmből tellett, különben még aludni se lett volna kedvem. Egy hatalmasat rúgtam fölfelé mind a két lábammal, s ezután olyan isteni érzés volt teljesen elnyúlni, hogy csak na! Egyszerre azonban valami neszezésre lettem figyelmes, „talán bolha”, gondoltam, „de nem, bolha nem lehet”, megijedtem, majd kétszer-háromszor a takaró közepébe rúgtam. Ezek a motoszkáló bogarak meg egyre többen lettek, öt-hat már a lábamon mászott, két-három a medencémnél, egyet minden valószínűség szerint agyonnyomtam a fenekemmel, egy másik még a köldökömig is fölmerészkedett. Egy pillanatra megdermedtem. Majd gyorsan talpra ugrottam, egy mozdulattal hátradobtam a gyapjútakarót, mire a matracból ötven vagy hatvan szöcske ugrott elő. Amíg nem tudtam, hogy milyen állatról van szó, nagyon rosszul éreztem magam, de amikor megláttam a szöcskéket, hirtelen rettenetes dühbe gurultam. Nahát, hogy szöcskéktől ijedjek így meg! Na, megálljatok csak! Gyorsan felkaptam a párnát, kétszer-háromszor odasóztam vele, de az ellenségeim olyan picik voltak, hogy ezek a hatalmas csapások jobbra nem jártak semmi sikerrel. Mit lehetett tenni, ráültem a matracra és elkezdtem összevissza csapkodni magam körül, mint amikor a gyékényt porolják. A szöcskék meglepődve szökdécseltek fölfelé. Ahogy suhintottam a párnával, úgy pattantak fel a magasba, s hol a vállamon landoltak, hol a fejem tetején kötöttek ki, hol pedig az orrom hegyére pottyantak. Azokat a pimasz szöcskéket, amelyek az arcomba csapódtak, mégsem dobhattam meg a párnával, megfogtam hát a kezemmel, és tiszta erőből adtam nekik. A legutálatosabb az volt, hogy akármennyire is igyekeztem, a csapások legtöbbször a szűnyoghálót érték, erre az könnyedén megmozdult, a szöcskéket viszont meg se moccantak. Nem akartak elpusztulni. Végül egy félóra elteltével sikerült megtisztítanom a terepet. Fogtam egy söprűt és kisöpörtem a szöcskéket földi maradványait. Jött az iskolaszolga is:

– Mi van itt? – fordult hozzám.

– Hogy mi van itt? Azt én is kérdezhetném! Hol van az megírva, hogy az ágyban szöcskéket kell tenyészteni? Baromi állat! – káromkodtam el magam.

– Semmiről sem tudok, – mentegetőzött.

»Azt hiszi, avval, hogy nem tud róla, már el is van intézve?«, gondoltam magamban és kihajítottam a söprűt a verandára. Az iskolaszolga ijedten vitte vissza a helyére.

Gyorsan hívtam a kollégiumból három tanulót a diákok képviselőjére. Mire hatan meg is jelentek. Hatan vannak vagy tízen, végül is érdekel ez engem? Úgy, ahogy voltam, feltűrt ujjú pizsamában belekezdtem a tárgyalásba.

– Hogy kerültek a szöcskék az ágyamba?

– Kérném szépen, mik azok a szöcskék? – kérdezte a legelől álló fiú.

Felháborítóan nyugodtak voltak. Különben ebben az iskolában nemcsak az igazgató, de a tanulók is olyan alázatosan fejezték ki magukat.

– Nem tudod, mi az, hogy szöcske? Nem tudod? Majd én megmutatom neked! – mondtam, de sajnos egy árva szöcskét sem találtam, mert mindet kisöpörtem.

Erre hívtam az iskolaszolgát:

– Hozza vissza azokat a szöcskéket! – szóltam rá.

– Már kidobtam a szemétdombra. Szedjem össze? – kérdezte.

– Igen, szedje össze, és azonnal hozza ide!

Az iskolaszolga rögtön kiszaladt, s hamarosan egy félbetépett papíron vagy tíz döglött szöcskével érkezett vissza:

– Bocsánatot kérek, de kinn már nagyon sötét van, a többit már nem láttam sehol. Holnap majd a többit is összeszedem.

Hülye itt mindenki, még az iskolaszolga is! Megmutattam az egyik tetemet a tanulóknak:

– Ez a szöcske. Ekkora nagy laklik, mint ti és még azt se tudjátok, mi az, hogy szöcske! Micsoda dolog ez!

A bal szélén álló kerekkepű fiú erre pimaszul félbeszakított:

– De hisz ez sáska vagy mi a szösz!

– Te marha! Sáska vagy szöcske, egyre megy! Arról van szó, hogy miért dugtátok a tanár ágyába?! Megeszik a gombát is meg a gombócot is, nem igaz? – próbáltam falhoz szorítani őket.

– A gomba nem gombóc.

– Mit bánom én, akár szöcske, akár sáska, akkor is teleraktátok vele az ágyamat! Mikor kértem azt tőletek, hogy tömjétek tele szöcskével?”

A „szöcske és sáska” szavakkal, majd a „gomba és gombóc” szavakkal való játék az eredetiben a *batta* és az *inago* illetve a *namedzsi* és a *dengaku* szavak játékanak reprodukciója a magyar fordításban.

Sok gondot okoz a fordító számára a különböző állandósult szókapcsolatok átültetése. Ilyen például a *mazui dzsi*, amely szó szerint ízetlen betűket jelent. De milyenek is az „ízetlen betűk”? A melegszívű, de tanulatlan cseléd lány írásáról van szó regényben, akinek a betűi nem okoznak kalligráfiai gyönyört olvasójuk számára. Így született a magyar fordításban a hasonló jelentésű, kissé pejoratív *szálkás betűk* kifejezés. Már említettük, hogy a frazeologizmusok átültetése nagy kihívást jelent a fordítónak. Így volt ez a *kin no iro no kao* kifejezés esetében is, amely szó szerint ’aranyszínű arc’-ot jelent. A japánban ezt akkor használják, ha valaki váratlan felhevült állapotba kerül, kipirul az arca. A magyarban ennek az *olyan piros lett az arca, mint a paprika* szóláshasonlat felel meg a leginkább.

Befejezésül a következő részletben szereplő szójátékokra szeretnénk utalni. Hősünk két taná társával elmegy a tengerre pecázni és neki sikerül először halat fognia. Ez a hal a Csendes óceánban él, olyan kicsi, hogy ember nem eszi, csak takarmánynak adják. Ennek a halnak a nevéből adódik a szójáték Nacume számára:

„Hamarosan azt éreztem, hogy valami rángatja a zsineget. Nem tréfadolog! Csak hal lehet, semmi más! Ha nem lenne élőlény, nem mozgatná a zsinórt. Hoppá, sikerült!!! Elkezdtam húzni a zsinórt felfelé, miközben a mutatóujjammal erősen leszorítottam.

– Jééé, halat fogott! A fiatalember pompás jövő előtt áll! – jegyezte meg gúnyosan a Bohóc.

Nagy erővel húztam a zsineget, már csak másfél méternyi lehetett a vízben. A csónakból jól látszott, hogy a zsinór végén ide-odahimbálódzik egy csíkos hal, s mozgásomnak engedelmességgel egyre emelkedik; tulajdonképpen úgy nézett ki, mint egy aranyhal. Hú, de izgalmas! Ahogy

kiemeltem a vízből, telefröccsentette tengervízzel az arcomat. Végül csak elkaptam a halat, de a horgot sehogy sem sikerült kiszednem belőle. Elképesztően csúszott az a kezem, amelyikben a halat tartottam! Nagyon rossz érzés volt. Elegem lett az egészből, megrántottam a zsinórt, majd az állatot odavágtam a csónak fenekéhez. Abban a pillanatban vége lett. A Pirosinges és a Bohóc csodálkozva néztek rám. Megmostam a kezem a tengerben, aztán megszagoltam. A nyers hal szaga még érződött rajta. Elegem volt, nem akartam többé halat tartani a kezemben, ahogy a hal sem akarja, hogy kézben tartsák. Így aztán feltekertem a zsineget.

– Neked sikerült elsőnek, ez aztán a hőstett! Ez egy *gorki* volt – tett újból szűrős megjegyzést a Bohóc.

– *Gorki*, ez majdnem úgy hangzik, mint egy orosz író neve – viccelődött a Pirosinges.

– Tényleg! Majdnem olyan, mint egy orosz író neve – helyeselt tüstént a Bohóc.”

Irodalom:

Brodey, Inger Sigrun – Tsunematsu, Sammy I.: Rediscovering Natsume Sōseki. Global Oriental, 2000.

Milward, Peter: The Heart of Natsume Sōseki: First Impressions of His Novels. Azuma Shobo, 1981.

Nihon no kindai bungaku. I–III. The Fukuoka Unesco Association, 1996.

Olson, Lawrence: Ambivalent Moderns: Portraits of Japanese Cultural Identity. Savage, Maryland: Rowman & Littlefield, 1992.

Ridgeway, William N.: A Critical Study of The Novels of Natsume Sōseki, 1867-1916. Edwin Mellen Press, 2005.

Vihar Judit: A japán irodalom rövid története. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.

Yu, Beongchoeon: Natsume Sōseki. Macmillan Publishing Company, 1984.

GYÖRGYPÁL KATALIN

Csak...

Nem a nyár múlt el
csak a kánikula
nem az életem múlt el
csak sok-sok év
nem a kedvem múlt el
csak a célok változtak
nem minden céltól
búcsúztam el,
óh nem!...
Jönnek még újak,
mások – s marad
rég is néhány,
lelkemnek kedves,
számomra is még
értelemmel bíró,
örömet adó,
magasba röpítő

mert „Élni jó!”*

* könyvcím: „Élni jó! Tanulmányok a pozitív pszichológiáról”, szerk: Csíkszentmihályi Mihály, Isabella Selega Csíkszentmihályi, Akadémiai K., Bp., 2011.

Kíváncsiság

Ránk tört a hideg
s mi kóválygunk,
mint ősszel a legyek
– nyár közepén.
Belehunyorgunk
álmosan a derengő
alig-fénybe.
Tengernyi munkánk
is megvár minket.
Szunnyad kíváncsiságom
– szikrányt fel-felcsillan.
Tűnődöm: miért is tiltják,
amikor erőt, tudást ad?
„Túl kíváncsi vagy” –
bűnként hangzik, mi pedig
éppenhogy fontos erény.
Életet ment, életet ad.
Felvillanyoz a gondolat,

újabb pár percre értelmet sugall.
Jobb élni – kíváncsian.
Talán irigylik tőlem?
Vagy félnek? Nem tudom.
Mint ahogyan azt sem:
Miért is bánt, ha szememre vetik.
Mintha azt kérdeznék:
Miért veszek levegőt?
Minek tudni annyit?
Minek fejlődni? Hova?
Megértem kételkedésük,
de nincs dolgom velük...
vagy vajmi kevés.
Éppen ezt sajnálom talán.
Csalódásom – bennük.
Nem tehetnek róla,
szárnyaszegetten
repülni nem lehet.
Tán nem is akartak soha.
Én pedig nem tudok nem repülni:
– örök kíváncsiságom emel a magasba.

Változás (2.)

Múlik a hőség
múlik az élet
számbavesszük majd
veszteségünket

gyengül az erőnk
marad-e hitünk
újraépíteni
mindazt, mit lehet

van másik kiút?
van más megoldás?
pontosan tudjuk:
ez egyetlen egy

de miként tegyük
merre induljunk?
ha jól figyelünk:
lelkünk vezérel

élni kell tovább
ahogyan lehet
mondjunk bármi mást:
rút okoskodás

SÁRKÖZI LÁSZLÓ

Belső világ

c. szonettkoszorúból

Szemközt az örökléttel

Huszonkilenc évem nem több: szédült játék;
ma ékes vagyok – holnap tán éktelen,
végtelen örvénybe hull jó és rossz szándék.

Életem: mint álom – tűnik a sohába,
a sírnak súlyát felfogni képtelen
s a kő illatát sem érzi a mohában.

Bármit építenék, hiába, mert légvár
s porlepte ajak mi a múltból dörög;
mert múltó még tán az is, ami örök:
hamuvá lesz egyszer a csillogó gyémánt.

Fényem alkonyán, éjemnek reggelén
megvendégelsz egyszer sötét örökzölddel
Pandora; szelencéd nyitott örökkön, mert
fáj a fény és dideregve megyek én.

A Taigetosz alatt

Fáj a fény és dideregve megyek én
magam ölelve át mint síró kisgyerek
kit vernek s kilöknek egy téli éjjelen
az utcára s űzött szemmel messze néz:
és szemem előtt elsuhant a jövő;
mostohagyerek – mind mostoha a sorsa,
váltig küzd és fárad, mindenki tapossa:
adós életével kötözik röghöz.
Bennem égő hajjal rohannak az évek,
mit keresek itt? téblábolok csupán;
nézem a világot értetlen és félve
s tovább kóboroltam tűnt árnyak után,
már tudtam; senkinek soha sem hiányzom
és kitalálom új, saját kis világom.

KÉPZŐMŰVÉS Z KÉPZŐMŰVÉS ZET

BALOGH ÖRSE
(Orosháza)

Nívó-, és Aranytoll díjas költő, Aranyecset díjas festőművész, 1944-ben született Orosházán. Felmenői, a városalapítókka l érkeztek Orosházára 1744-ben.

A családban elsőként született Örsé iránti emlékezésül, alkotói névként maga is az Örsé nevet választotta.

Gyermekeivel a Baranya megyei Hidason töltötte, a középiskolát Bonyhádon végezte. 17 évig Pécsen élt és dolgozott. 1987-óta ismét szülővárosában, Orosházán él és alkot. Alkotótevékenységének új fejezete kezdődik ekkor.

Az 1989-ben Budapesten megalakult Alkotó Képzőművészek és Írók Országos Szövetségének egyik alapító tagja. Alkotásai számtalan antológiában, irodalmi folyóiratban, napilapban, könyvekben jelennek meg. A *Pécsi Új Hang* (elődje *Új Hang*) 1992-től közli írásait, alkotásait.

Könyvei: *A Nádverő huszár meg a Mesemondó kőműves* (családi krónika 1994), *Hazajöttem* (versek 1999), *Családi körben* (fotók, írások gyűjteménye 2003), *Hétköznapiok fekete históriája Orosházi és más korabeli bűnesetek 1882-1910* (2006), *Törekény szavak* (versek 2009).

Legfőbb mesterének a nagybetűs TERMÉSZETET tartja. A mérhetetlenül gyenge, apró virágaival, lényeivel, meg a mérhetetlenül nagy, mindent felülmúló dűbörgő erejével. Szóképeivel és festett képeivel is a létezést igyekszik ábrázolni. Alkotásaival eddig 15 kollektív és 7 egyéni kiállításon mutatkozott be. Műveivel az emberek felé kíván fordulni.

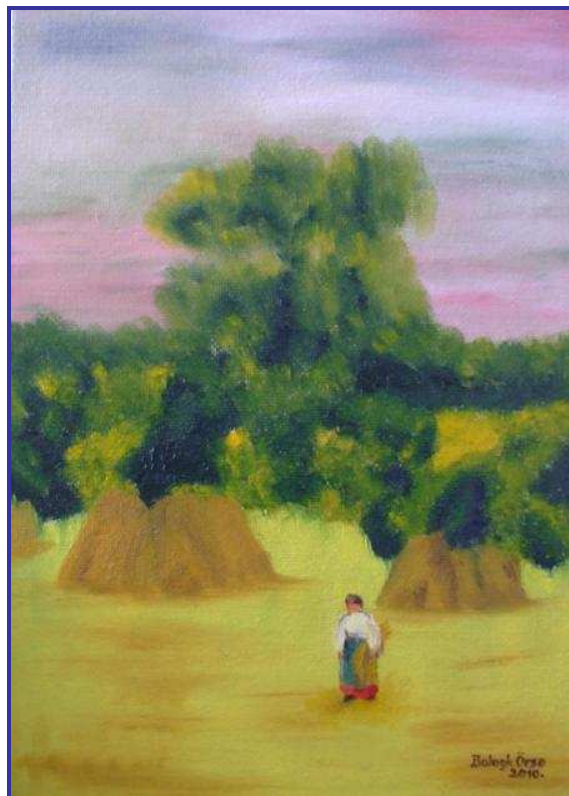

BALOGH ÖRSE: Kaleidoszkóp
papír, pasztell 30x40 cm

Válogatás Balogh Örsé alkotásaiból

Őszirózsák
farost, olaj 50x36 cm

A mezőn
farost, olaj 38x28,5 cm

Tavaszi táj
farost, olaj 36x21 cm

Gólyák
farost, olaj 35x25 cm

Válogatás Balogh Örsé alkotásaiból

Isten kertje
farost, olaj 36x50 cm

Magányos fa
farost, olaj 25x35 cm

Nyár
farost, olaj 32x 45 cm

Kiszáradt fa
farost, olaj 35x50 cm

Kleopátra
papír, filc-pasztell 23x25 cm

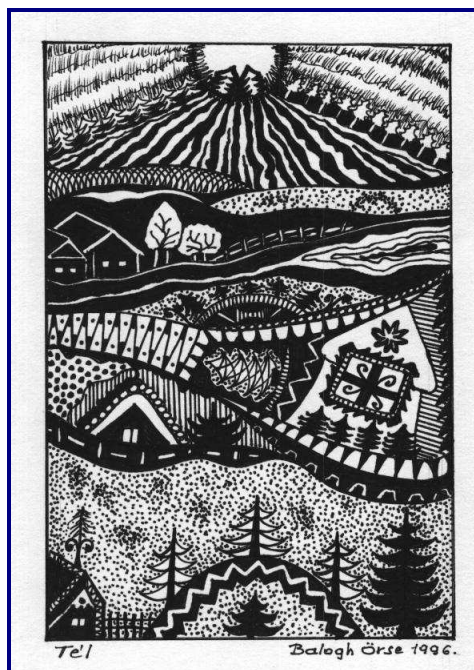
Válogatás Balogh Örsé alkotásaiból

Jézus
papír, filc 47x9 cm

Lizandrosz
farost, olaj 60x50 cm

Tél
papír, filc 25x14 cm

A közlésre került képeket Balogh Örsé több mint 250 festménye és 180 rajza közül válogattuk.

VERASZTÓ ANTAL

Elfáradt árnyékok

(a Múzsához)

Elfáradt árnyékok közt,
világgá mentek előlem a régi utcák.
A fák alatti borzongásban
a visszajáró emlék, én magam vagyok.
Lelkemben néma készülődéssel,
úgy távolodom önmagamtól,
mint égen a könnyed formájú felhők.
Olykor mégis történik valami,
a szerteszórt emlékek közt egy-egy
pillanatra, megül az idő sodrása.
Ilyenkor arcod fénykörébe bújva,
ölelni tárom két karom.

Éj

Neszek lépegetnek, kéz a kézben
Holdat fényesít a szellő,
a szunnyadó göröngyök tövén
sötét füvek pihennek.
Az útparton:
magányos fa álldogál.
Hallgat minden!
Csillagokat fognak az égi
halászek.

Kilátás a toronyházból

Reped az ég burka
a cellányi konyha
ablakán új napra
tarisznyál a hajnal.
Parabola antennán
hűsöl a harmat
népvándorlaskori kötélre
terítjük vesztes napjainkat.

Nyárutó

harmatszönyegen hűsöl az este
a lehullott falevelek felett
csöndet csüngető gallyak kísértének
valami furcsa alkonyat készülődik
a virágok sem lázadoznak
lehajtott fejüket szemerke eső mossa
messze tájakra gondolok
ahol az IDŐ zugában
a százesztendő jövendőmondó
kővé vált árnyéka térdepel.

HORVÁTH-HOITSY EDIT

Szépséges anyám — gyermekem

(A Múzsámhoz)

Bár én hoztalak napvilágra,
mégis Te nevelsz s növelsz engemet.
Tehozzád igazítom lépteim,
mert röstellnék is, s nem is élhetek
— szó s tettek köztes közegében —
ellentmondásos életet.
Kétségtelen: Te vagy
énem jobbik fele —,
de nem lehet mocskos a bal!
(A hasadásos lelke egyikébe
előbb vagy utóbb belehal.)
Nem bújhatok tisztos sorok mögé
mosdatlanul és pongyolán —,
úgy jó, ha ketten együtt vagyunk tiszták,
tündéri gyermekem, te — én anyám!
Te felelsz értem — komoly szavaimmal,
s jót állok érted én egész
maradékával életemnek,
mert hogy' lennék meg most már nélküled,
s nélkülem hol lennél Te...?
Nem szültük egymást zavaros szavak
s kétes tettek kísérete létre!
Szépnek tartalak —, Te meg jónak engem.
Ennek kell megfelelned — megfelelnem!
Lehet, hogy nem vagyunk nagyok, de
hitványak sem — inkább oly emberformák.
(Ki éri fel a Mindenség ormát?)
Kérd meg a Szentet, ki hozzám Téged
nemzőnek menesztett:
óvjon minket egymás számára —, míg lehet.
Gyermekem vagy — s Anyám,
s én vén fejjel és még tovább:
szívedre bújó gyermeked. S szülőd.
Halálomig... S ha túlélsz kicsikével,
szólj jó szót érdekemben
Isten s ember előtt,
csak, hogy ne kelljen sehonnaiként
járnom, vagy elhagynom a temetőt.

PÁVEL COLTON ISTVÁN

Nem csak számtan-mértan

egy/nyolcad

a
ka
rom
most
vajon
akarom
lágyan a
vékonyka
karodba
fonni a
vérem
forr
ért
ed
e

Bp.2012.06.25-26.

egy/hatod

a
hű
vös
vagy
rövid
nadrág
ban jár
irama
laza
koc
og
ó

két/hatod

a
ma
gas
áram
díjak
sarcot
rónak
ránk
iga
zá
n

egy/tizenötöd

a
ha
zug
most
is úgy
mordul
ránk még
várjatok
ha álmodok
ban is zokog
a rút lázadó
örök fájdalom
álnok hazugság
fagyott valóság
festett miegymás
látjuk mi egymás
apró rezdülését
másként ringó
mennyország
mi lázba hoz
miért vonz
mint torz
pusztult
remény
hegén
ha új
bőr
jö
n

SZ. PÓRDY MÁRIA

Áginak

A francia pékség

A kis francia pékség reggel hétkor nyitott.

Majorie tíz perccel ezután érkezett az üzlethez. Naponta gyalog tette meg a pályaudvartól a bő másfél kilométeres utat, mert busszal csak átszállással tudott volna a környékre jutni. Az orvosi rendelő, ahol asszisztensként dolgozott, két sarokra volt a pékségtől.

Anyja halála után letette a kocsit a garázsba, és vonattal járt be Brightonba, ahol első asszisztensként dolgozott egy fogorvosi rendelőben. Ekkoriban fedezte fel a kis pékséget, és vált rabjává az üvegpolcokon sorakozó, a szemet is gyönyörködtető, finom süteményeknek. Változatos volt a pékárújuk is. Kétnaponta vett egy kis *baguette*-et, ha maradt belőle kisebb-nagyobb darabka, összegyűjtötte és tengerparti sétái alkalmából a mólóról a vízbe szórta.

Eltelt egy hónap is, mire egyesével végigkóstolta valamennyit. A süteményhez tejszínhabos *capuccino*-t ivott. A következő hónapokban már voltak kedvencei. Előfordult, hogy hetekig csak *croissant*-ot rendelt, töltöttet, simát felváltva. Az *éclair au chocolat* vagy a különféle gyümölcsökkel és tejszínes krémmel töltött *tarte aux fruits*, vagy a szájban szétomló *madelaine*, szintén a kiválasztottak közé tartoztak, amelyeket kivételes alkalmakra, a születés- vagy névnapjára haza is vitt az üzletből.

Ötvenes évei elején járt. Alacsony, madárcsontú, ráncatlan, kicsit sápadt bőrű volt, ibolyakék szeme gyermekien tiszta vonást kölcsönzött arcának. Nem sokkal a születése után egyedül maradtak az anyjával és a kettőjük közötti szoros kötődés kizárt az életéből másokat. Voltak komolyabbnak mondható kapcsolatai, és az anyja sem ellenezte ezeket, mégis úgy érezte, hogy szavai mögött az egyedül maradásának félelme rejtőzik. Anyja tizenöt évvel ezelőtti lebénulása a munkája mellett maradt szabadidejét és energiáját teljesen lekötötte. A vége felé segítség is kellett, mert egyedül nem bírta. Az ápolást a sokszor elképzelt, megálmodott utazásaira gyűjtött pénzéből fizette, és hálát adott a sorsnak, hogy volt mihez nyúlania. Anyja halála után a reggelije lett az egyetlen luxus az életében, egyébként minden megmaradó fontot félretett, újraélesztgetett álmaira.

Jean-Luc úr, a hatvanas évei felé járó tulajdonos, két éve települt át Bretagne-ból segédestől. Arányos alkatú, kicsit zömök férfi volt, sűrű hullámos ősz haja alig fért a fehér sapka alá. Kicsi kecskeszakálla aprókat rezdült, miközben erős francia hanghordozással birkózott az angol mondatokkal. Időnként süteményekkel teli tálcákkal megjelent a sötétbőrű, nyúlánk, nőies vonású segédje, akit mindenki csak Bijoux-nak szólított. A törzsvevőknek széles mosolyt küldött, miközben kicserélte a megüresedett tálcákat. A női vendégek szívesen beszédbe elegyedtek volna vele is, ő azonban a köszöntésre fogát villantva csak biccentett egyet. Ezzel kellett beérnie annak, aki Bijoux-t szerette volna megszólaltatni. Jean-Luc úrnak volt egy egyetemista lány segítése is, Isabelle, aki francia volt, és a munkája mellett művelődésszervezői szakra járt az egyetemre. Ő tolmácsolt tapintatosan, ha Jean-Luc szavai túlságosan franciásra sikeredtek, s a vevő tanácstalanul nézett rájuk.

Majorie mindig a kétszemélyes sarokasztalhoz ült, onnan belátta az egész üzletet, és a sok finomságot az üveges vitrin polcain. Pici falatokkal kényeztette az ízlelőbimbóit, az idejébe is belefért a kényelmes reggelizés. Ma *tortelette aux poires*-t kért a *capuccino* mellé. Kanálával éppen a tejszínhab tetejéből emelt ki nyalásnyit, amikor az üzletbe újabb vendég érkezett. Majorie rajta felejtette a szemét.

A vendég világos farmer öltönyt viselt, a dzseki alatt halványpiros pólót. Rövid, göndör szakálla vöröses színben csillogott, erősen őszi gesztenyebarna, hullámos haját lófarokban fogta össze. A szeme barnás-sárga színű volt, mint a nagymacskáké.

Ha ismeretlen jött a boltba, mint most is, Jean-Luc csendben maradt, hagyott időt a választásra. Az idegen egy ideig a pultnál szemlélődött, majd kedves sóhajjal Majorie-hez fordult.

— Mit ajánlana a sok finomság közül?

— Ma a *tortelette aux poires*-et kívántam meg. Jó választás volt.

— És a *tortelette aux poires*-en kívül még mit kérjek?

— Én utána valószínűleg sima *croissan*-t ennék.

— Akkor legyen ez! — fordult Jean-Luc-höz. — És egy fahéjas capuccinót is kérek.

— Megengedi, hogy az asztalához üljek? — kérdezte Majorie-től, a teli tálcát maga előtt tartva. Vastag, ezüst karkötőjében szabálytalan alakú, kékes-zöld színű opál csillogott.

Majorie bólintott is az igenhez.

— Átutazóban vagyok — kezdte a férfi minden átmenet nélkül, — este érkeztem. Tudnám értékelni, ha ma és holnap nem esne az eső, és szétnézhetnék kicsit a városban.

Majorie elnevette magát. — Nálunk a fohászkodás sem segít, egyik pillanatról a másikra nyakunkba tud zúdulni az eső. Szerencsére, ebben az időszakban nem tart sokáig!

A férfi színészkedve megkönnyebbülten sóhajtott és folytatta. — Két nap múlva a Skót felföldre indulok, ifjúkori álmomat megvalósítani. Maga biztosan ismeri. Tényleg olyan különleges, vad és fenséges?

— Nem tudom, nem jártam arra soha — felelte szabadkozva. Elhallgatott, aztán megvonta a vállát. — Úgy alakultak a dolgok.

A csendet a *capuccino* hörpölgetésével hidalták át.

Közben Bijoux bejött a műhelyből friss baguettekkel és rozsos kenyérkéekkel. Jean-Luc franciául szólt, melyik polcra rakja sorba a pékárut. Az idegen szóra a férfi felnézett és elkapta Bijoux tekintetét, amely olyan volt, mint egy kimerevített pillanatkép. Jean-Luc halkan ráfordult, mire gyorsan lepakolta a tálcáról az árut, és eltűnt a függöny mögött.

Majorie eltolta maga elől az üres tányért. Üdítően hangzott a tányér csusszanása a márványon.

— Sokat utazik? — kérdezte hirtelen a férfitől.

Ő a fejét rázta.

— Csak most kezdtem, de hosszabb időre tervezem. Telik az évek óta összegyűlt szabadságomból.

— Abból nekem is telne, csak... — elhallgatott.

— Csak? — kérdezett vissza a férfi.

— Nem is tudom, csak...csak az elhatározás hiányzik.

— Akkor maga nem is akar igazán utazni.

— De! — vágta rá azonnal Majorie, és arcára kúszott a pirosság. — Én nem tudnék egyedül nekivágni — bökte ki végül.

— Tény, hogy sokkal gyakoribb az egyedül útnak induló férfi, mint az egyedül utazó nő. Persze, természet kérdése — mosolyodott el a férfi. — De lehet társat keresni neten, lehet utazási iroda ajánlatát megfontolni, lehet csatlakozni egyéni szervezéshez. Szóval, mégis csak elhatározás kérdése.

Majorie bólintott.

— Nekem mennem kell, — mondta és felállt. — Hát, akkor kellemes utazást tovább és szép élményeket kívánok!

— Köszönöm és örültem a társaságának.

Majorie kezével intett Jean-Luc-nek és kilépett az üzletből.

— Az ördögbe is! — dohogott magában. — Nem terveztem, hogy ilyen korán érjek a rendelőbe. De ki szereti, ha a fájó pontján bökődik?

Másnap a férfi már ott ült az üres asztalnál.

— Ha sokáig nem jött volna, biztosan éhen halok — köszöntötte Marjorie-t. Mit ajánl ma reggelire?

— Azt hiszem, *pain aux raisin*-t kérek, de a *tarte normand* vagy a *mille-feuille framboise* is szóba jöhetne.

— Melyik legyen? — kérdezte Jean-Luc a férfitől.

— Hogy tudnék választani? Legyen mindhárom és a *capuccino*-t továbbra is fahéjjal kérem.

Bijoux feje előtűnt a függöny mögül. A férfi az udvariasnál egy hajszálnyival tovább nézett vissza rá és biccentett. Bijoux széles mosolyát a férfire villantotta. Mire Jean-Luc oldalvást pillantott, csak a függöny lebbent alig észrevehetően.

— Ha tegnap megbántottam, elnézést kérek, nem volt szándékomban. — A férfi letette mindkét tálcát az asztalra és leültek.

— Nem bántott meg, de kicsit az elevenembe talált. Nem érdemes több szót vesztegetni rá.

— Ideje lenne bemutatkoznom. Bill Hunter, New South Wales, Ausztrália.

— Majorie Thorel, helybéli.

— Mégis visszatérek a tegnapi beszélgetésünkre. Skóciából visszafelé is erre vezet az utam, innen pedig az Ibériai félszigetre. 3 hét alatt tervezem keresztül-kasul járni és megnézni mindent, ami az időbe belefér, főleg a mór örökségeket. Lenne kedve velem jönni? Az üzemanyagköltséget megfelnénk, a többi költséget, szálláshelyeket, belépőjegyeket, ennivalót mindenki maga fizetné.

Majorie két kézzel a capuccinos pohárba kapaszkodott. Nem tudott megszólalni.

A férfi elnevette magát.

— Pont úgy néz rám, olyan kétségbeesett arccal, mintha az élete függne a válaszon! Ennyire képtelennek tartja az ajánlatomat?

— De...de nem is ismerjük egymást — szabadkozott kényszeredett mosollyal.

— Előlegezzon nekem egy kis bizalmat és gondolkozzon el a javaslatomon. Az álmaink cserbenhagyása azt jelenti, hogy nem élünk, csak léteztünk. A társam így összegezte az életét, akivel harminc évig faggattuk és kutattuk a földet, ezekért, — mutatott rá az opálra. A halála döbbsített rá az igazára, és indított útnak.

— Sajnálom a barátját. — Majorie elgondolkozott, aztán folytatta. — Az álmokba azonban sokszor beleszól a sors. Olykor évekig, évtizedekig egészen más feladatokat ad, amelyek mellett egyedül a realitásnak van helye.

— Sajnálom. — A férfi megrázta a fejét. — Nem szeretnék a magánéletébe beleszólni, nincs is jogom rá. Skóciában nagyjából egy hétig maradok, ha megjöttem, visszatérhetünk az utazásra, persze, ha ön is úgy gondolja. Ugye, azt mondta, hogy minden nap itt reggelizik? — És választ se várva, hozzátette. — El ne pártoljon közben más helyre!

Majorie végre elmosolyodott. — Ilyen jó üzlet több nincs, semmi nem indokolja a változtatást — mondta és szedelőzködött.

Este belobbant a foga és elviselhetetlen fájdalom kínozza. A sebészeti beavatkozásra és a gyógyulásra ráment a hete. Lefogyott, mert csak folyékony ennivalót ehetett, szívószállal. A kezelésekre járáson kívül az idejének nagy részét töprengéssel töltötte. Naponta meggyőzte magát, hogy merjen élni a lehetőséggel, s naponta úrrá lett rajta a bizalmatlanság. Megnézte a bankszámláit, az ismertebb városok Barcelona, Cordoba, Granada, Sevilla, Lisszabon, Portó szállás- és étkezési lehetőségeit, a belépőjegyek árait. Osztott-szorozott és azzal szembesült, hogy az utazás mellett való döntés esetén a megtakarításából alig marad. De visszacsengtek a férfi szavai a lemondott álmokról és olyankor még örült is a felajánlott lehetőségnek.

Elmúlt a hét és a rákövetkező napokban Majorie úgy ült be reggelizni, hogy majd a további beszélgetéstől teszi függővé a döntését. A várakozás izgalma mintha elvette volna a sütemények ízét, s minden ajtónyitás után a csalódottság szele csapta meg. Nem vette észre Jean-Luc gondterhelt arcát, azt sem, hogy a süteményeket ő hozza ki a műhelyből, s rendezi el a polcokon. Nem hiányzott Bijoux széles mosolya, a függöny mögül kukucskáló, izzadságtól fényes arca. És talán Isabelle távollétét sem hiányolta volna, ha nem látja, annyira lekötötték a saját gondolatai.

Újabb hét múlt el, és Majorie-nak szembesülni kellett a ténnyel, a férfi döntött helyette a távolmaradásával. Igazából megkönnyebbülést érzett, s a világ helyreállt körülötte. Rácsodálkozott Jean-Luc szomorkás arcára, s meglepődve szembesült a polcok szokásosnál jóval szegényebb választékával.

Reggel még az asztalokat törölgette Jean-Luc, mikor Majorie rányitott. Ritkán esett meg, hogy a tulaj kijött a pult mögül, így Majorie természetes mozdulattal üdvözlésre nyújtotta a kezét.

— Hogy van? — kérdezte őszinte érdeklődéssel. — Minden rendben van?

Jean-Luc sóhajtott, és köténye zsebébe sülyesztette a törlőruhát.

— Segéd nélkül maradtam. Egyedül nem győzöm a munkát.

— Hogyan? Hol van Bijoux? Mi történt? Baleset? — Majorie tétova mozdulattal hellyel kínálta Jean-Luc-öt és ő is leült melléje.

— Óóó, nem — válaszolta kesernyés mosollyal. — Bizonyára jól van, hiszen azzal állt elő két hete, hogy rátalált a nagy szerelem, és ősei földjén, a Zöld-foki-szigeteken tölthet néhány hetet szerelmével. Amióta az eszét tudja, mondta, azért dolgozott, hogy jusson valamire. Köszöni az öt évet, mit nálam töltött, szakmailag nagyon sokat tanult és még elég fiatal, hogy hasznosíthassa is a jövőben. De meg kell őt értenem, most az álmát is valóra válthatja. A szerelme mondta neki, hogy nem szabad lemondunk az álmokról, mert akkor csak létezünk, de nem élünk. Engedjem el...

Majorie olyan együtt érző arccal hallgatta Jean-Luc-öt, hogy ő köszönetképpen szelíden megfogta az asztalon nyugvó keskeny, pici kezét. De a kéz hirtelen megremegett a tenyere alatt, amit Jean-Luc a bánatában való osztozásnak tulajdonított. Forróság öntötte el a testét, magához vonta és megcsókolta Majoriet. Ő nem tiltakozott. Hirtelen összeállt kép, miért hiúsult meg az utazás, és a felismerés szinte megbénította. Az első pillanatban fel sem fogta Jean-Luc csókját, aztán már azért nem tiltakozott, mert az finomabb volt Jean-Luc legfinomabb süteményénél.

ÓDOR GYÖRGY

Öröm

Van nyugdíjam, szelet kenyérem,
gyerek, akit támogathatok,
száraz párnám, nem izzad fejem
éjjel, álmomban ébren vagyok,

áfám, közel harminc százalék,
italba szennyvíz-alapdíjam,
nem tudhatom, mi van hátra még,
üritsek, vagy magamba szívjam,

könyvek a polcon, barnállanak,
újakra ma sajnos nem telik,
hajlott hát, mit nem láthat a vak
sötét, a Holdam is elveszik.

A spájz mélyén tavalyi lekvár
tetejében barna-édes bőr,
feleségem, fekete szempár
csillogása, a szerelmes csönd.

Szekrényemben az a sok limlom,
mának, holnapnak felesleges,
utazótáska, ami kint volt
nyugaton, mikor már lehetett,

nejlonban ing, sárguló, kicsi
vállban, derékban, inkább hason,
néhány elveszett jegyzet, mit írt
régi énem, el nem olvasom.

Nézek tévét, lezárja szemem
semmiért egyetlen hű de jó
hazugság, mintha tökrészen
káromkodna züllött hülye szó.

Verseim, amiken elnyúlok
lágyan, lány a férfitáncoson,
lassan, finom prózában múlok
el, ha haltam, mindet átírom

és porból por lesz apró betűm
a mélyben, de itt a föld felett
örjög valahol bennem e tűz,
amely ölelt, majd elégetett.

Néha megállok, hisz az könnyű.
Elindulnom már nincsen hova.
Dörgön, rongyos viharként pörgünk
és csapunk le, isten ostroma:

egymásért, vagy egy másik másért.
Születésem napján csillagok
hullnak, folyton erkélyen állnék
kint, és nézném, merre illanok

el, jaj, hát ez is mind az enyém,
a közeli diszkó torz hangja
sem zavar, zaj, zeneköltemény.
Vibráló lézerfény takarja.

Elveszett út, ahol még járok
kopott forgókkal, fájdalmasan,
az ismerősök, mint képmások
köszönnek, térdenek lángja van,

ásott gödrök, csikkek, fűzfaág
városszéli hegehupa járdán,
öreg nénin kopott kardigán
beszélget nyolcas buszra várván.

Gyakran a telefonom csörren,
vegyél ezt-azt, menj ide-oda,
hallgatom, mint halk víz a ködben
hallgat, néki is szíve-joga,

beszélgetek a madarakkal,
ki lát, úgy gondolja, ez bolond,
én meg azt, hogy még tegnap van
minden nap, itt senki nem szorong.

Mélyre nézve magamat látom,
kút alján ég fekete mása,
száradó lét öreg padláson,
ölni tudnék, kötélre vágva,

befulladni öröm vízébe,
megtalálni, mi soha nincs meg.
A sütemény diós ízében
számban tartva mostoha istent,

szeretni, ahogy nem szerettem
még az élőket s a holtakat,
mosolyogva egy képkeretben,
hol az emlékezés szomszárja vagy,

s nem égbe menni fehér falon,
nékem ez nem elrendeltetett,
örülni annak, mi szép nagyon:
ember, múltó ember lehetek.

MESE MESE MESE

NYIRI PÉTER

Mese egy kisfiúról

A kert szélén, ritkás fasor mellett, honnan rálátni a nyelvtarisznia-töltögetők házára, sírok állnak. A legnagyobbat vasrács veszi körül, rajta koszorúk és virágcsokrok. Szögletes emlékmű magasodik mögötte, négy oldalán versek, tetején kőkehely. Erő árad e helyről és szeretet. Boldog szenvedésről regél a sírhalom és akaratról... izzó, kiolthatatlan, örök fényű akarásról. Ez Kazinczy Ferenc sírja...

Volt egyszer egy kisfiú, apró termetű, eszes legényke, aki a nagy hírű sárospataki kollégiumba járt iskolába. Ott töltögették fejébe a sokféle tudást az okos professzorok. A fiúcskát katonának szánta édesapja, egy művész még le is festette a gyermeket tábornoki ruhában. Kedves jelenet: a pöttöm legény ezüstszínű, aranyrojtos kabátkában, kék ruhában s nadrágban, fekete csizmácskákban ül egy díszes lábú, vörös párnás zsámolyon. Fején fekete kalap, balján takaros kardocska, jobb kezében kék-piros madarat tart. A telt arcú gyermek nagy szemekkel, elmélázva ül helyén, s bizonyára alig várja, hogy végre megmozdulhasson.

Mégsem lett katona. Jobban érdekelte az írás és olvasás. Míg testvérei a labdát kergették, birkóztak vagy fára másztak, ő verseket faragott, majd azokat az ágya alá rejtette. Nem volt azonban elég óvatos, mert tanítója megtalálta költeményeit, s átadta a lapokat a fiú apjának. Feszengve, ijedten, lehajtott fejjel állt meg a kis Kazinczy Ferenc (mert ez volt a kisfiú neve) a szigorú családfő előtt, s közben arra gondolt, bár valahová a kertbe rejtette volna el verseit. De hát akkor meg a kertész találja meg, s a végén még elégeti a száraz levéllel együtt... Az apa hosszan nézte gyermekét, majd mint egy kegyelmet osztó, jóságos király, elmosolyodott, megsimogatta Ferenc fejét, s így szólt:

– Katona már nem leszel, fiam, azt látom. Legyél hát író ember, nem bánom!

S aztán ő maga adott fiának írni- és olvasnivalót. Kazinczynak barátai lettek a könyvek és társa, bizalmasa a penna és a tintásüveg.

Egy szép tavaszi napon, amikor Sárospatakra szekerezett a fiú, különös élmény érte. A tavaszi melegben kiszáradt földűt mély barázdái nagyokat rántottak a fogaton ülőkön, a kocsis mégis elszundított a bakon, megszokta már, miként a lovak is: ismerték a járást. Jólesett az utazás ilyen szép időben, enyhe szellő lengedezett, a levegőt a virágzó fák édeskés illata töltötte meg. A távolban hegyek magasodtak, büszkén mutatták új, zöld erdőruhájukat; a közelben, fák s bokrok ölelésében egy szelíd emelkedésű domb terült el csendesen. Ferenc a kies tájat nézte és a szép halmot, s lelkében megfogant egy érzés, egy gondolat, egy kötődés... A kisfiú ezután mindig hosszan bámulta a kis dombot, később megkérte a kocsist, hogy lassan hajtson, így több ideje maradt a szemlélődésre. A kis Kazinczy képzeletében megelevenedett a szép halom: nagy, sokszobás házat látott rajta, gazdag kertet és csacsogó, futkározó gyermekeket, a küszöbön alvó, fehér kutyát, lovakat, nyújtózó macskát.

Sok-sok év telt el, sok-sok tanulással. Gyermek volt még, amikor már könyve jelent meg: Magyarország földrajzáról szedegetett össze sok-sok írást, egybefűzte őket, anyja pedig kiadta a kötetet. A tanév végén aztán a kis író pironkodva osztogatta művét iskolatársainak.

A kis Kazinczyból híres, okos felnőtt lett. Folyóiratokba írt, s közben iskolákat alapított, mert azt akarta, hogy minden gyermek kedvére tanulhasson.

Ám egyszer rosszra fordult a sorsa...

Mást gondolt a világról, mint az ország irányítói, ezért letartóztatták, s börtönből börtönbe vitték. Hat és fél év telt el így. De Kazinczy erős volt és akaratos. Nem felejtette el barátait: a könyveket. Ahol csak lehetett, olvasnivalót szerzett, nyelveket tanult, külföldi műveket fordított és művelte magát. És írt is... de milyen kalandos, különös módon! Nem volt még akkor golyóstoll a világon, a legnagyobb úr is tintába mártotta lúdtollát. És Kazinczy nem volt úr, a legkevésbé sem.

Fogoly volt, rab, akinek megtiltották az írást. Mit tett hát? Mondtam már: ő gyermekként is eszes volt, felnőttkorában bölcs is lett és találékony. Miután elmajszolgatta társaival megosztott csokoládéját, az édesség papírjának hátára írt... túvel vagy szeggel. Végtelen türelemmel pontosztta ki a betűket s szurkálta szavait, mondatait. Máskor másmilyen papírt talált, ócska térképek hátoldalát, régi levelet, félig üres könyvlapot. Hát a tinta? Tintája nem lévén cseresznye levébe vagy málnaecetbe mártotta gombostűje fokát, vagy vérével keverte vasak rozsdáját: ez volt a tintája.

Lassan eltelt a hat és fél év: összesen 2387 nap, Kazinczy megszámolta. Kiszabadult a rab, gyengén, de erős akarattal s műveltségben-tudásban meggyarapodva. Fáradtan szállt le a hajóról, ám amikor látta, hogy magyar földre, hazája földjére lépett, örvendezett, térdre rogyott, és megcsókolta az anyaföldet. Mint egy hős, aki hosszú háborúból tért vissza. Hős volt ő csakugyan: a tudás és az irodalom bajnoka, aki a börtönben is megívta a maga harcát a műveltségért, s győztesen tért haza.

De hol volt az ő otthona? Bizony, sehol... Ide-oda mendegélt megyéjében, barátainál, jóakaróinál lakott, de nem csüggedt, dolgozott tovább. S rátalált a szerelem is. Megismerkedett Zsófiával, a bájos arcú, szelíd tekintetű, pisze orrú, okos lánnyal, feleségül vette, s nemsokára új otthonába költözött.

Mit gondoltok, hová? Hát a kis dombra, a szép halomra, melyben gyermekként oly szeretettel gyönyörködött. Ott épített házat, még fogsága előtt elkezdte, de csak most fejezte be.

Itt születtek gyermekei, szebbnél-szebb apróságok, tündérlányok és angyalfiak: Iphigenia (Fizsi), az első tündér, törékeny, rövid életű apróság; Eugenia (Zseni), táncos lábú kislány, szépséges ívű szemöldökkel, nagy, sötét szemekkel s gyönyörű szájjal; Thalia, csodaszép gyermek; Emil, magas homlokú, hosszú orrú fiúcska, szája, mint az apjáé; Antonius (Antal), játékos kedvű, fekete hajú, fekete szemű fickó; Iphigenia (őt is Fizzesnek becézték), gyengécske, kék szemű lányka; Bálint, a bogárszemű, ki szívesen, örömmel tanult; és Lajos: a kis Laló, csupa tűz legény, arca s termete olyan, akár az édesanyjáé.

Az első gyermek, az első Fizsi még csecsemőkorában meghalt. Édesapja a kertben temette el, gyakran megpihent a kis sír mellett, s emlékezett leányára. S a hamvak dombját minden kikeletkor tulipán s nárcisz borította el.

Kazinczy Ferenc gyönyörű parkot teremtett háza körül, s családjával békében és szeretetben élt. Szegények voltak, de boldogok. Esténként összegyűltek a legnagyobb szobában, és táncoltak, énekeltek. Aztán lefeküdtek, imádkoztak, majd csendesen elaludtak. Másnap pedig vígan ébredtek, mert tudták: szeretik egymást.

Kazinczy Széphalomnak nevezte el birtokát, s ott élt, míg meg nem halt. Híres író lett, aki pennájával mint éles karddal vágott járható utat a magyar irodalom sűrűjében. Ő lett a fiatal írók példaképe, hozzá fordultak tanácsért, tőle kértek segítséget. Sok-sok levelet, több ezret szétküldött Kazinczy szerte az országban, hogy az irodalmat segítse. S közben, barátaival együtt megújította a magyar nyelvet. Mintha egy szomjazó sivatagi vándort kínált volna korsó vízzel, úgy frissítette fel és keltette új erőre a magyar nyelvet. Hős volt, a nyelv és irodalom lovagja, erős, kitartó, bölcs és becsületes.

Nemcsak a nyelvnek, hanem a kertészetnek is mestere volt. Angoli ízlésű kertre vágyott, sok-sok fával, melyek között mélázva sétálhat a család. Féltő szeretettel gondoskodott növényeiről, kedvencei a körtefák voltak. Ma már csak egyetlen körtefa áll a birtokon, csemeteként került oda, zárandokok hozták s ültették el az emlékcarnok mögé, nem túl messze a kertészháztól. Kéményemről látom is e cseperedő fácskát.

Kazinczy élete végéig dolgozott, szorgalmasan, önmagát emésztve, hogy családjának kenyeret adhasson. Már öreg volt, mégis naponta gyalog járt be az újhelyi levéltárba, ott rendezgette az iratokat, régi papírokat, gyakran éjszakákon át, az evéssel alig törődve. Egy pohár tej s egy szelet kenyér volt a betevője...

Amikor meghalt, itt: Széphalmon temették el, kislánya mellé. Később ide hantolták el feleségét, Zsófiát is, majd más családtagjait, gyermekét és unokáit is.

Ő hát az, akinek sírjához oly sokan elzarándokolnak, koszorút hoznak és énekelnek. Kazinczy Ferenc előtt tisztelegnek ilyenkor, s hálát adnak neki azért, amit tett.

Zsófia asszony padja

Van egy fehér kőkereszt a kertben, közvetlenül a vasráccsal körbevett, szépen gondozott Kazinczy-sír és a masszív emlékoszlop között. Olykor elálldogálok a kereszt tetején, s onnan hallgatom az éjszakát. S közben arra gondolok, akié ez a kereszt...

Megelevenedik előttem a múlt, s egy kislányt látok, fodros ruhában, bongyor hajjal, magas széken ülve s láblógatva. Előtte egy csinos asztalkán kinyitott könyv hever, vele szemben idős hölgy néz rá szigorúan. „Ezt a részt olvasd el ismét, Sophie!” – mondja az apáca, s a kislány hangosan betűzi a szavakat. Egy történetet olvas már jó néhány órája: franciául tanul. Sophie egy gróf lánya, s otthon Zsófiának hívják. Jobban is szeret otthon lenni, a szépséges hegyek s virágzó fák között, ahol mindig oly gyönyörűen kék az ég, s báránnyelűk úsznak szelíd nyájként a magasban. Itt, a bécsi kolostorban minden más. Állandóan az asztal mellett ülni s ugyanazt akár tízszer is elolvasni meglehetősen unalmas. Sophie mégsem panaszkodik, tudja, hogy egy grófkisasszonynak műveltnek kell lennie. De azért mégis mindig akkor a legboldogabb, amikor eljön az ideje a hazaindulásnak.

Sok év múlva egy napon nagy mozgolódásra ébredt, az apácák izgatottan sürögtek-forogtak a szomszédos szobában, az udvaron pedig mogorva inasok vonultak mindenféle csomagokkal. S amikor Sophie testvérével, Marie-val (a kis Marival) felszállt a kocsira, a merev, de jószívű apáca s a két bécsi nagynéni könnyáztatta orcával búcsúzott a kislányoktól. Később kiderült, hogy végleg hazaköltöznek. Így a legjobb, gondolta Sophie, otthon, Kázmérban is lehet tanulni, még többet is, mint Bécsben, hiszen apjának rengeteg könyve van. S olyan jó lenne végre magyarul is megtanulni, nem csak franciául és németül...

Telt-múlt az idő, és Sophie gyönyörű fiatal nővé érett. Nem csoda hát, ha kérői is akadtak. Különösen egy titokzatos francia fiatalember járt sokat a házhoz. Sophie most örült, hogy egykor oly alaposan megtanulta a francia nyelvet... A leány boldogan andalgott udvarlójával a kerti sétányon, vidáman csacsogtak, s úgy megkedvelték egymást, hogy elhatározták: összeházasodnak. Igen ám, de amint mondtam, a fiatalember rejtélyes, különös fiú volt. Katonatiszt volt, az bizonyos, de családjáról keveset mondott. Franciaországból jött, talán menekülnie is kellett, de erről nem szívesen beszélt, ezért Sophie sem kérdezte. Így hát nagyon megdöbben, amikor egy délután a szokásos kerti találkán a fiú ezekkel a szavakkal állt elé: „Sophie, drágám, végre hazatérhetek Franciaországba. Ég veled!” A lány keserves sírásra fakadt, bezárkózott a szobájába, s ki sem jött onnan másnap reggelig. Aztán megnyugodott, s igyekezett elfeledni a csalfa, hűtlen kérőt. Sokat olvasott, barangolt az erdőben, megtanulta a sütés-főzés fortélyait. Ügyes gazdasszony lett belőle.

Ám egy idő óta mintha minduntalan elsózná az ételt... Csak nem az a tudós férfiú az oka, akit még kisleánykorából ismert? A férfit Kazinczy Ferencnek hívták (ugye, ismerős a név?), apja barátja volt, így Sophie gyakorta találkozott vele. Elbeszélgettek olykor, Ferenc hosszan magyarázott neki a magyar nyelv szépségeiről. Szülei is kedvelték a férfit, nem csodálkoztak hát, amikor Kazinczy megkérte leányuk kezét. Sophie boldogan mondott igent neki, őszinte, tiszta szerelemmel kötötte hozzá az életét.

Nagy volt az öröm első gyermekük, a kis Fizsi születésekor; de még nagyobb volt a bánat, amikor a csecsemő lázba esett, s drága kis lelke néhány nap múltán felröppent az angyalok közé. Fízst a kertbe temették, apja a sírra látott dolgozószobájából. Sophie pedig egy kőpadot készíttetett a sír mellé, s ott üldögélt csendesen, néha órákig is, olvasgatott, imádkozott és gyermekére gondolt.

S az ég megáldotta őt: hét gyermeket szült még (meséltem már róluk), s velük boldogságban élt. Szegények voltak, de lélekben gazdagok. Nem csüggedtek sohasem, mert bíztak a jó Istenben. Széphalom a boldogság szigete lett, Sophiet mindenki szerette a környéken. A szegény emberek tudták, hogy Zsófia asszony nem a mesebeli gögös grófkisasszony, hanem egy jóságos-szépséges tündér, aki mindenkin segít. Ha fáradt anyákat látott az úton, felvette szekerére és étellel kínálta őket. Egyszer az egyik szolgáló lánya gyermeket hozott a világra, ám az ifjú anya belehalt a szülés fájdalmaiba. Már most mit tegyenek a poronttyal, tépelődött az öregapa, ki fogja szoptatni, a nélkül éhen hal. Kétségbeesetten járt ide-oda, hátha segít rajta valami jótét lélek. S így is lett! Maga Zsófia asszony vette gondjaiba a kis jövevényt, saját fiával együtt szoptatta s nevelte.

Lassan Zsófia is megöregedett, szomorú szívvel eltemette szeretett férjét is: oda, ahová egykor a kis Fízst, s meghagyta, hogy majdan őt is oda temessék. Legkisebb fia, a kis Laló – ugye, emlékeztek

rá? – teljesítette kívánságát. Hosszú, kalandos úton, messzi városból hozta haza édesanyját Széphalomra. S minthogy Zsófia asszony római katolikus vallású volt, fia egy fehér kőkeresztet állított a sír mellé.

Ez a széphalmi kőkereszt meséje, a szerető anya, a jóságos Zsófia asszony története.

LÁNG EL PÉTER

Világjáró hangocska 3.rész

(Az előző két számban megjelent mese folytatása)

Hangocska, saját újszerű valóját meghazudtoló módon, szégyenlősen próbálta elterelni a rászegeződő figyelmet.

– Micsoda szerencse, hogy megvagytok újra! – mondta teljesen elérzékenyülve. Mert egy pillanatra átsuhant emlékezetén mindaz a nyomasztó élmény, amit életre keltük óta s idejövet is láttak.

A többi Hangocskát is ez a közeli tapasztalat kerítette hatalmába, s rögtön kétségbe esett gondolataik ébredtek, vajon hogy fognak létezni a gyerekek ebben a halott környezetben? S ez a kétely csak erősödött bennük, amikor létformájuktól elszállva rádöbbentek, hogy a Hazában kizárólag a gyerekek léteznek! Szülőknek, nagyszülőknek, felnőttnek nyoma sincs!

A röppenés után visszatérve Hangocskához és a gyerekekhez az fájdtotta a szívüket, hogy mi lesz kis barátaikkal szülői segítség, felnőtt gondoskodása nélkül? Már-már mindhárom hangtestvér legszívesebben visszacsinálta volna az egész történetet, az egész varázslatot, olyan aggodalom tört a szívükbe a gyerekek miatt.

Ám Hangocska még az előbbinél is nagyobb nyugalmat és szeretetet árasztva kezdett beszélni hozzájuk.

– Jól figyeljete, Testvérek! Mi itt nyolcan az Úr akaratából létezünk ismét. A Régi Föld teljesen elpusztult és már soha nem lesz olyan, amilyen valaha is volt. Most a nekünk adott hatalom és csoda folytán, kizárólag mi vagyunk, akik feléleszthetjük az Új Földet.

Szavai a szeretet ölelő hangján, mély meggyőződéssel és határozottsággal csengtek. S mialatt Hangocska beszélt, gyönyörű zene vette őket körül, ami harmóniájában és motívumaiban is nagyon hasonló volt a Hangocska bemutatkozását kísérő zengés lágyabb akkordjaihoz.

– Nem lesz egyszerű dolgunk. – folytatta, miközben minden szem, még Veronikáé is, komolyan és koncentráltan szegeződött rá. – De mi, Hangocskák, mindig segítünk majd, ha nehéz helyzetbe kerültek. Mindenre képesek leszünk, ami a javunkat és a természet éledését szolgálja – de sokat kell fáradoznunk az eredményekért. Hinnünk kell abban, amit teszünk és hinni önmagunkban. És igazán, nagyon szeretni egymást és másokat, és mindent, amit csinálunk.

Hangocska szavai és a zsongó, csodálatos muzsika hatására mindnyájukat a szeretet legyőzhetetlen ereje kerítette hatalmába. Egyszerre mozdult ölelésre a karjuk, egy szívdobbanásra léptek egymás felé, s ahogy kört alkottak, egymás nyakára illesztett ujjaikkal, valahogy magától értetődően egy védőgyűrűt alkottak, melynek közepére Veronika került, akinek kezét Annmarí szorította.

Delejes gyűrű volt ez a gyermekek alkotta, élő kör! A Hangocskák és a négy testvér is megbabonázva, szinte kábultan állt ott, s a halkuló dallamok öléből Vercsike sóhaja tört elő:

– Anya! ... Anyacika!

Mindnyájuk szívét az a hasonlíthatatlan és fölülmúlhatatlan melegség, öröm és túlradó boldogság járta át, amit csak édesanyja keblén és karjában érezhet a gyermek.

Az az érzet, ami a tökéletes biztonságot, a szenderítő nyugalmat, az igazi boldogságot és a legnagyobb veszteségtől való félelmet is egyaránt átíveli.

És ebből az érzelmi harmóniából megalkotva – vagy talán a Vercsike lelkében könyörgő hívásra? – ott állt előttük Anya és Apa.

– Anya, Anyuci! – tört fel a három nagyobbik gyermekből egyszerre a kétségbeesést követő boldog megnyugvás, hogy hiszen itt vannak ők is, akik nélkül nincs élet és nincs világ!

– Szia, kis Bogárkám! – mondta Anya meglepetten, s szinte duplájára növekedett a karja, hogy mindegyiküket magához ölelhessen. Csak egyetlen, fontos pillanatra, mert tekintete egyfolytában a hirtelen kitágult kör közepén magára hagyott picire szegeződött mindvégig.

Veronika arca kivirult, tekintete tágra nyílt, karja egy pillanat tétova mozdulatával nyúlt édesanyja felé – de mindez csak egy töredék pillanatig, csakis Anya és Apa által észlelhetően. A többiek csak a következő percekre ocsúdtak, amikor a kislány, látszólag szinte tökéletes érdektelenséggel anyja érkezése iránt – minthogy szerinte az a természetes, hogy Anya itt van – a következőt mondta:

— A cica... megkarmolt – mutatta bal kezecskéjét édesanyjának, mintha már órák óta hasonlóan fontos dolgok megbeszélésével és megoldásával bíbelődtek volna.

– Melyik cica, Vercsikém? – ment bele Anya a játékba és emelte keblére Veronikát.

– A szöke. – hangzott a válasz, ami persze szürkét jelentett az ő nyelvén, és boldogan törleszkedett édesanyja nyakába, sugárzó arcocskájával, pici orrával, egész valójával beszippanva a mámorító anyaszagot.

Időközben Apa is végig ölelte a három nagyobbat, s meglepetés nélkül, természetes kedvességgel üdvözölte gyermekei barátait, a Hangocskákat.

A gyerekek az első rácsodálkozás percei után, most kezdték felfogni, mi is tűnik oly furcsának Anya és Apa megjelenésén. Mintha nem is igaziak lennének, olyan légiesek, mint egy Délibáb vagy egy virtuális látvány, s mégis valóságként élhetik át a boldog találkozást.

Apa a tőle megszokott alaposággal és természetességgel szolgált magyarázattal, miközben Anya boldogan adta át magát minden túlradó anyai érzelmének. Veronikát ölelte – aki azóta is a nyakába bújva szívta be a megszokott illatokat és elcibálni sem hagyta volna magát Anya bársonyos bőrének érintésétől – s úgy simogatta a három nagyobbat, mintha négy keze nőtt volna, s úgy biztatta mindjüket becéző szavaival, féltő-szerető tekintetével.

– Petyus, KisAnnmari és Sziluska! – kezdte nagyon komolyan, de minden szeretetét szavaiba, tekintetébe és tartásába ötvözve, hogy megóvja gyermekeit a mondanivaló súlyától.

– Jól látjátok, Szívecském, hogy mi, Anyával együtt nem vagyunk igazán valóságosak. Tapasztalni fogjátok, hogy az Úr teremő kegyelme az emberek közül kizárólag a gyermekeknek meg a többi összes élőlénynek adott lehetőséget az újjáéledésre.

– Nagy tettek, nehéz feladatok várnak rátok, ha az Új Földet fel akarjátok éleszteni. Iránytűtök a legnemesebb, s egyben a legnehezebb, sérülékeny és nagyon illékony „anyagból” lesz: a Szeretetből.

– De mi ketten, Anyával ilyen felemás valóságként veletek maradunk mindig. Akkor is, amikor nem lesz majd módunkban, hogy ugyan így megmutassuk magunkat, mint most.

A három nagyobb gyermek könnyes szemmel hallgatta Apát, aki mindig olyan megnyugtatóan tudott beszélni, s aki – akárcsak Édesanya – olyan ritkán veszítette el a türelmét. Aki képes volt bármelyiküktől bocsánatot kérni a legkisebb korukban is, ha túl hangosnak, túl szigorúnak vagy indokolatlanul türelmetlennek érezte az eljárását velük szemben.

Anya ez alatt egy fotelben megszoftatta Veronikát. A kicsi már 22 hónapos volt. Mindent értett és mindent beszélt, persze a maga nyelvén. Úgy egy éves korára befejeződött a fogzása is. A család ismeretségi körében mindenki csodálkozott, hogy Vercsike még most is cicizik. Maga Anya sem tudott igazán magyarázatot adni a dologra, mert a másik három nagyjából egy éves korára túl volt ezen a korszakon.

Az a fontos, hogy ők ketten nagyon boldogan tették ezt, s most, hogy elszakadtak a szülőktől, különösen fontos volt ez a megnyugvás a kicsi és Anya számára is.

De hogyan tudott Anya ennyire valóságos lenni? Erre biztosan csak egyetlen válasz létezhet: az anyai szeretet csodájával.

Veronika elaludt. Szája szegletében egy csöpp anyatej gyöngyözött. Anya féltő gonddal fektette őt ágyba, és örökkévalóságnak tűnő, lassú mozdulatokkal takargatta őt. Szemében könnycsepp csillogott.

– Kicsikém, vigyázzatok rá nagyon! Annyira pici baba még. – mondta, lassan a nagyobbak felé fordulva. – Ha tehetném, itt lennék mindig, hogy ne hiányozzak nektek. De ez kivételes alkalom, hogy így mutatkozhatunk. Most már a ti gondotok és felelősségetek lesz, hogy minden rendben legyen. KisAnnmari, rád külön is számítok Vercsike gondozásában, hiszen te is anyuka leszel egyszer.

– Mi, Apával mindig veletek leszünk, mindenben segítünk benneteket, és próbálunk megóvni titeket minden bajtól.

– Bízatok a Hangocskák varázserejében, gondoskodásában és a szeretetben! Az lesz a vezérlő csillagotok. Sose feledjétek: egyedül a szeretet erejével tudtok elérni mindent, úrrá lenni minden nehézségen

Búcsúzóul még egyszer körbe ölelték a gyerekeket és a Hangocskákat.

– Anya, Anyuci, Apa! – szakadt ki belőlük a fájdalom, de a szülők eltűntek ugyan úgy, amilyen váratlanul megjelentek előttük.

Szilárd hangosan zokogott, Peti és Annamari csak csendben törölgette a szemét. Csak Veronika aludt mélyen, háboríthatatlanul.

Boldog mosoly játszott szája szegletében, hiszen ott volt mellette Anya! Érezte lágy kezét a nyakában és a fülecskéjén, ahogy Anya a zavaró hangokat szokta elfogni előle elalvás után.

– Igen, Szilus, ez most már így lesz! – lépett melléje Hangocska, hogy átölelje a vállát. – Lehet, hogy Anyákat nem fogjuk látni többé, de ha erősen rájuk gondolunk, éppen olyan valóságosnak fogjuk álmodni őket, ahogyan most Veronika látja álmában.

Amíg beszélt, ismét az a csodás, nyugtató zene vette ölébe őket, amely a szülők megjelenése előtt járta körbe a lelküket.

– Míg Verka alszik, - vette át a szót Lá-Ti, körülnézhetnénk itthon, mitek van, mivel indultok az önálló életnek. Látni fogjátok, hogy sok mindennel rendelkeztek.

– Üljetek le és beszéljétek meg, ki mit csinál majd. Vegyétek sorra és osszátok meg a feladatokat! – mondta biztatóan Á-Mi.

– Bízatok magatokban! Minden sikerülni fog, amit közös gondolattal és közös erővel akartok! Minden, ami jó, amit a Szeretet, az Igazság és az Élet Tiszteletének törvényei diktálnak – folytatta Szi-Lá, egy igazán testvéri mozdulattal leszárítva a könnyeket Szilárdtól.

– Most mi is elkészönünk látható létformánkban, - vette át a szót Hangocska, - de lelkünk és a belőlünk alkotott harmóniák mindig körülvesznek majd titeket. Ha jól tesztek és szeretetteljesen viselkedtek, akkor a csodás harmóniák, ha nem tudtok együtt működni, vagy negatív érzületek kerítenek hatalmukba, akkor a nem igazán szerethető hangzások. Lehet, hogy el is némulunk időről-időre, ha nagyon rossz úton jártok. Létformáinkra ott lesz szükség, ahol most még minden halott, vagyis a Föld minden más tájékán.

Sorra mélyen a szemébe nézett hangtestvéreinek és a gyermekeknek is egyenként. Tekintete hatása alatt mindnyájan felerősödni és egyéni színezetet nyerni hallották azokat a szép motívumokat, amelyek mindvégig halkan áradtak feléjük Hangocska beszéde alatt. S mivel figyelmüket a szép hangok és a komoly üzenet kötötte le, észre sem vették, hogy Hangocska egy-egy finom kéz- vagy fejmozdulatára, újabb és újabb tárgyak keltek életre a gyermekek otthonában.

Hangocska nem hazudtolta meg önmagát: a komoly beszéd alatt is pajkosan intett, nevetett vagy éppen piruettezett egyet, hová mi illett, s ezzel is segített mindenkinek az eszébe vésni, ami fontos. Ő jól tudta, hogy így maradandóbb, hiszen sokat látta a Régi Föld idején a sok felnőtt ostoba kísérletezését, hogyan is neveljék jóra gyermekeiket. Megtanulta az egyetlen célravezető utat: a szeretet tanító erejét.

Mire az utolsó mondat is elhagyta ajkát, a fürdőszoba is megtelt minden szükségességgel, s mert közben besötétedett, kigyulladtak az otthon soha nem látott szépségű fényei is.

Lehet, hogy Hangocskának még is maradt valami kapcsolata a Fény Apródjával?

– Most elmegyünk megkeresni és az újjáéledésben segíteni testvéreiteket a távoli országokban és földrészekben. Nektek itt lesznek feladataitok. Gondolati és spirituális energiáitokat egyesítve, ti is képesek lesztek életre hívni a természeti környezetet és a Régi Földön élt gyermekeket. Alakítsátok ki velük együtt új, önálló életeteket! Segítségetekre lesz a Zene, amelyhez a szomszéd szobában – arrafelé mutatott – megtaláltok mindenféle hangszert és olyan zenei hangfelvételeket, amelyek még a Régi Föld idején születtek. Ti is pótoljátok ezeket a felvételeket saját érzelmeiteknek és kreativitásotoknak megfelelően! Tapasztalni fogjátok, hogy minden csak a Zene hatalmán és a ti gyermeki közösségeitek együttműködésén fog múlni.

– De csak a jó gyermekek éledhetnek újra, ugye?! – kérdezte Peti, mert végigfutott benne a környékük gyermekeitől annak idején elszenvedett sok megaláztatás emléke.

– Te mit gondolsz? – kérdezett vissza Á-Mi és Lá-Ti egyszerre,

Peti zavartan küszködött emlékeivel és legújabb tapasztalataival. Mintha Apa erős kezét érezné és biztató hangját hallaná. ...

S egy villanásra mintha valóságosan meg is élte volna azt a tekintetét, amikor nagyon-nagyon sok szeretettel, büszkén és bátorítón nézett rá. ...

– Apa azt szokta mondani, hogy nincs rossz gyerek. Rosszak csak felnőttek lehetnek. ... Azt mondta, aki bánt, azért teszi, mert még nem tanulhatott meg szeretni. Őt sokkal jobban kell szeretni, hogy megtanulhassa, hogyan kell!

– Így igaz. – hagyta jóvá Hangocska, s vele bólogattak a többiek is mind.

– Kis Barátaink! Mielőtt aludni térünk, köszönjünk el mindannyian egymástól! Mi, Hangocskák nagyon korán kelünk útra.

– De az éjszakát veletek töltjük. – toldották meg egyszerre hangtesvérkéi, Szi-Lá, Á-Mi és Lá-Ti.

Veronika, aki néhány perce felébredt, ott sündörgött Hangocska mellett, aki meg-megcirógatta fejecskejét, arcát, s amikor tehette, fogta kis kezét.

A pici a játékok közül biztos, gyakorlott kézzel emelte ki kedvenc képeskönyvét a farkasról és a három malackáról, és a beszélgetők gyűrűjében leülve, mélységes koncentrátsággal lapozgatni kezdte.

– Az egyik kismajacka szandálból építette a házat, a jonda faakas meg így ee-fújta. – Fú, fú! – csücsörítette a száját.

– Nem szandálból, Vercsike, hanem szalmából! – tanítgatta nagy türelemmel és szélesen mosolyogva, Annmarí.

– Hanem... hanem szandálból! – erősítette meg Veronika, amin aztán mind jót nevettek.

Elérkezett a búcsú ideje. A négy Hangocska és a három nagyobb gyermek – kicsi húgocskájukat is közrefogva – nagy kört alkotott. Egy gyerek – egy Hangocska, sorban. Megfogták egymás kezét. Mindnyájukon kellemes, bizsergető érzés áramlott át, a Szeretet energiája és szálltak köröttük csodás hanghullámai, gyönyörű harmóniába olvasztva őket egymással, az újraéledt tárgyakkal, otthonukkal, környezetükkel, a természettel.

A gyermekek szemébe toltult könnyek nem az elköszönés, hanem a boldogság könnycseppjei voltak, amelyek azt üzenték: - Hamarosan találkozunk!

A Gyermekei Lélek és a Zene hatalmának engedelmeskedve, a Hazában kezdetét vette az Új Föld éledése.

.... vége

AJÁNLÁS

Ajánlom ezt a könyvet az Apáknak, akik esténként olvasnak a gyermekeiknek, mert én, hét gyermek apjaként, az ilyen estéknek köszönhetem, hogy ma a világ leggazdagabb embere vagyok.

KÖSZÖNET

Köszönöm ezt a könyvet leányaimnak: Edinának, Hannának, Annmarínak, Veronikának és fiaimnak: Róbertnek, Péternek, Szilárdnak és feleségemnek: Annamáriának!

Mese, mese... vége

MÉSZÁROS MÁRTA

Tér-idő

Azt mondják, hogy az Idő
tulajdonképpen nem létező.
Ingatag és relatív;
merő absztrakció.
Múlt, jelen és jövő,
önmagába visszatérő,
egymásba folyó.

Ezek szerint a tér-idő,
e végtelen mező,
épen megőrzi a
lábak nyomán újraéledő
görbült fűszálakat.
De látható
a szöcskék-lakta rétet
övező ritkás fák
felé futó kislány,
aki valaha voltam,
e pillanatban szalad
gyermekként anyám,
s lobogó copfokkal,
csíkos batisztruhában
nagyanyám.
S e vége-nincs rét gyepén
a lepke után iramodó
gyerek a fiam talán,
vagy a dédunokám?

Nem tudom.
Bár elképzelhetetlen,
de érzem, hogy ebben
hinni jó.
Halál helyett
összepréselt élet-rétegek,
hát nem vigasztaló?

Tudathasadás

Egyre csak hátrálok,
mögöttem ott áll a halál.
Egyik elvemet hajítom el
sorban a másik után.
Fémesen zörrennek
a meredek köves oldalán,
s elnyeli őket a szurdok
alján a fekete homály.

Büszkeség, tartás, önérzet;
már nem valók nekem,
ami még megmaradt,
a puszta életem.
A gyermek, aki voltam,
szomorúan figyel.
- Lám, hova jutottam!
- s még nem hiszi el.

Ahogy rohantam,
álcáim az ágakon
fennakadtak.
Kátrányos éj borul fölém,
s egy görbe fához tapadok
a szakadék szélén.
Fázom.
Csupasz testem vacog.

A figyelő gyermek hangját
belülről hallom;
- Ne félj, ugorj bátran!
Én veled halok!

Hársfa

A tér gyér fűvére
mély árnyat vet
a sűrű hársfasor,
s már hullt szirmot kerget
a szél az utakon.
Úgy ért utol a nyár,
hogy észre sem vettem
a virágzó hársfát. Kár.

MESTER GYÖRGYI

Örökkön örökké

Az éjszaka holdsugárból szőtt ezüsfátyolba burkolta a dombtető ritkásan nőtt fáinak takarásában andalgó fiatal párt. A férfi átkarolta a nőt, és halkán a fülébe súgta: bármi áron visszajövök hozzád. Akármeddig tart is a háború, egy év vagy kettő múlva, meglátsd visszatérek, csak ugyanezen a napon, itt várj rám. Visszajövök és magammal viszlek, mert én csak veled tudom elképzelni az életemet. A nő szintén fogadalmat tett, ígérte, hogy megvárja, mert ő sem tudna a férfi nélkül élni.

A fiatalembert pár napja sorozták be katonának, már aznap este is szöknie kellett a táborból, hogy elbúcsúzhassanak. Azt rebesgették, gyors lesz a háború lefolyása, hiszen olyan könnyű döntenit, az igazság a mi oldalunkon áll – mondták a tábornokok. Mindkét, szemben álló fél tábornokai.

A lány hazament, másnap integetni se tudott az elvonuló, frissen toborzottakból álló seregnek, mivel már korán reggel kis motyójával a hóna alatt, szolgálni küldték a szomszéd faluba.

A csaták rendre ismétlődtek, a katonák pedig hullottak, mint aratáskor kasza alól a gabona.

A lány ezalatt szolgált. Előbb csak a szomszéd faluban, ami nem is jelentett igazi megpróbáltatást.

Eltelt az első év. A háború nem fejeződött be. Talán a tábornokok nehezen kártyázták ki, melyikük igaza a nagyobb?! És mivel ezt feltétlenül el kellett döntenit, ezért a háború folytatódott.

Az első év múltával, az év azonos napján, amikor elköszöntek egymástól, a lány hazajött a szomszéd faluból, mert emlékeiben elevennél is elevenebben élt az ifjú képe. Amikor az éjszaka holdsugárból ismét ezüsfátyolt szőtt, a lány egyedül állt a dombtetőn, és hosszasan figyelt a távolba. Kémlelte a messzeséget, hogy jön-e a fiú, de az nem jött el.

A lány a városba került, és az elkövetkező időben ott szolgált, új gazda keze alatt.

A háború dübörgött tovább. Folytak a harcok, és egyre csak fogyott, csak apadt, az a jó, piros katonavér.

A második év is eltelt már. Amikor az éjszaka a hold ezüsfátylát borította a csendesen lélegző tájra, a lány a városból is hazaszökött, hogy a kítűzött napon, az adott időben, ott álljon a dombtetőn, és várja a csatátéről visszatérő kedvesét. A fiú azonban nem jött el.

Híre ment, hogy a hazai csapatokat külföldre viszik, idegen országban fognak állomásozni, mert a harcokat kiterjesztették a külhoni földre is.

Már három év telt el. A lány ekkor épp egy bárónál cselédeskedett a fővárosban. Jól szolgált, csendes, ügyes, szorgalmas volt, hát egyre feljebb került a házi alkalmazottak rangsorában.

Amikor ismét elérkezett a remélt találkozás napja, a lány kimenőt kért, és hazautazott a falujába. A dombtetőn azonban hiába várt, a fiú nem érkezett meg. A lány azt gondolta, talán már nem is él, hiszen ha élne, eljött volna érte. Az éjszaka ezüsfátyla csak arra volt jó, hogy a könnyeit felitassa, arra alkalmatlan volt, hogy a szívéből is kitörölje a bánatot.

És rohantak az évek, feltartóztathatatlanul. Ahogy múlt az idő, múlt az ifjúság is, hiszen a fiatalság és a szépség nem tart örökké...

A háborút harmincéves háborúként jegyezték fel a történelem lapjaira. Azonban még széljegyzetként sem került oda, mennyi kinszenvedést és fájdalmat okoztak az elhúzóódó harcok.

A harmincegyedik évben, azon az ominózus napon, az éjszaka holdsugárból szőtt ezüsfátylát ismét a földre bocsátotta, hogy nyugalmat, enyhülést és megbékélést hozzon a világnak.

A falusi dombocskára ritkás fákkal körülvett valamikori tisztását elburjánzott növények borították. Szinte ki sem lehetett venni, hol vezetett valaha a gyalogút.

A sűrű aljnövényzetet tiporva, ellentétes irányból, lehetetlent nem ismerő elszántsággal két ember igyekezett a tisztás felé.

A férfi, miközben rendületlenül átgázolt minden kidőlt fán, buktató, göcsörtös indán, elvadult bozóton, sűrűn nézegetett maga köré, mintha nem is az utat, inkább az emlékeit keresné a holdfényben.

A nő leszegett fejjel haladt, mint aki ugyan céllal jött, de annak teljesülésében maga bízna a legkevésbé. Csupán abból az irányból látszott tisztán kivehetően egy keskeny csapás, amerről ő érkezett.

A két ember egyszerre ért a domb tetejére, a gazzal, dudvával benőtt egykori tisztásra.

A nő nem tudott megszólalni, azt hitte, csupán a csalóka holdfény játszadozik vele, olyan kísérteties képet vetítve elé, amilyent valójában látni akart.

A férfi földbe gyökerezett lábakkal állt, ő sem hitt a szemének. Lassan, mint akikről feloldják a varázslatot, kézzel tapogatózva indultak egymás felé, azt hívén, csak káprázat, hogy ők itt vannak, mind a ketten, valós életnagyságban.

Hát eljöttél – kérdezte végül, vagy inkább sóhajtott a férfi. Honnan tudtad, hogy pont ebben az évben, ezen az estén, itt leszek?!

A nő csak ennyit felelt: harmincegy éve taposom ezt az ösvényt...

*

Aranykalász

Nyár van, rekkenő a hőség. Vonaton utazom, órák óta. Néha olvasok, aztán leteszem a könyvet, nézegetem a tájat. Könyv van éppen a kezemben, amikor szemembe csillan valami a sínek mellől. Az elrohanó tájból a learatott gabona helye, a tarló tűnik elő. Rajta az üres kalászból préselt, hatalmas gurigák. És hogy miért is kaptam oda a fejem? Mert a gurigák mintha aranyhuzalból lennének feltekerve. Szó szerint, sziporkázóan csillog a megtört, préselt aranykalász. Nem tudom levenni róla a szemem. Szinte hihetetlen, hogy a gabonaszár képes ilyen fényesen ragyogni. Lehúzom az ablakot, és gyönyörködöm a nyár és a természet eme egyszerű és mégis drága adományában. Királyi fekhelye lesz majd annak az állatnak, melynek az aranyszalmából almoznak! A táj és a fenséges látvány, egyre inkább elmaradozik mellőlem, a vonat tovább robog. A gondolataim is továbbgördülnek. Aratás. En gyermekkoromban még láttam aratni a nagyapámat, vidéki férfirokonaimat. Most feltűnik előttem egy régi kép. A búzatábla szélén ücsörgők apám levetett kabátján, nagy a forróság, az izzó levegőben hangosan cirpelnék a tücskök. A kaszások hadirendben vonulnak előre, dőlnek a száraz, elesnek a gabonaseregek. A meleg levegőben valami édes, különleges illat kering, amit felidézve most is az orromban érzek. Megkérdik, szomjas vagyok-e. Valaki vizet tölt a bádogganna fedelébe. Iszom, és csodák csodája, a víz nem meleg, mint várná az ember, hanem kellemesen hűvös és szomjoltó. Apám Borsod-Abaúj-Zemplén megye egyik piciny, határmenti falujából származott el a fővárosba. Míg a szülei éltek, gyakran jártunk haza hozzájuk. Emlékszem az elnyúló alakú, keskeny, alacsony házra, melyet egybeépítettek az istállóval, és melynek helyiségei földes padlójuak voltak. Nagyanyám ha takarított, előbb nyírfaseprűvel felsöpörte a padlót, majd vizet hintett rá, hogy ne szálljon a por. Gondolatban megjelenik előttem a fehérre meszelt falú konyha, mely egyben egyik-másik családtagnak a hálója is volt. A keskeny faágy fölött szentkép díszelgett, a mestergerendán a férfiak a borotválkozó szerszámot tartották, s a kútra jártunk vízért. Az ablak szűk volt és kicsi, de a két ablakszárny között szoktam megtalálni húsvétkor a nekem szánt hímes tojást. A nehéz, durva faasztal körül fapadok voltak, és egy öreg, felnyitható tetejű láda tele volt a Kincses kalendárium régi számaival. És persze a kemence! Az volt ám a valami! Nagy, fehér búbja, ásító fekete szája, gyerekként csodálkozásra késztetett, és némi tiszteletet is ébresztett bennem. Mi Pesten már akkor is villanytűzhelyt használtunk. És mi került elő a kemencéből? Hát kerék nagyságú, ropogóshéjú, foszlós bélű kenyér. Amikor nagyanyám megszegte, legalább háromfelé kellett vágnia egy szeletét, olyan hatalmas volt egy-egy ovális karéj. Az aranykalászból, aranybarna kenyér lett. Hozzá frissen fejt tejet ittam, amit előttem szűrtek meg, és habos volt, és édes, és meleg...Az én gyerekeim már sajnos, nem ismerik a tejet. Amit zacskóban és üvegben vagy dobozban látnak, az csak utánzat. Úgy szoktam mondani, az talán soha nem is látott tehenet.

Vonatom lassan begördült a végállomásra. A gondolataim nem fogytak el, inkább csak kényszerűségből hagytam abba az ábrándozást, mert siettek elélem a szeretteim. Furcsa, milyen gyorsan eltelt az unalmas vonatút a múltidézéssel, és milyen kellemes, szeretetteljes gondolatokat ébresztett bennem a nyár, a learatott búzamező, és a gurigává préselt aranykalász látványa. Jólesett.

PÉTER ERIKA

A fehér tyúk

Még pirkadat előtt,
– álmatlan éj után –
igazított a tyúk
kopott tollazatán,

az ócska kerítés
szűk részén kisurrant,
fej-felszegve lépdelt;
elhagyta az udvart.

A gyér sövény között
villant egy tollruha,
utolsókat csillant
a fakó glória.

A rengeteg jérce
napkeltére ébredt,
sosem látták többet
a tyúkot – a fehérét.

Üzenet

Elnézem arcodat, figyelmesen, hosszan:
mit rejt szemed és mit a néma száj?
Hallgatásaidból lepkehálót fontam,
rég vergődünk benne, pedig nem muszáj.

Kutatlak; te itt vagy és én mégsem látlak,
az maradsz, ki voltál: testvér-ölelés,
életemben jobbik, azonban nem bátrabb,
s ez a túléléshez esőcsepp-kevés.

Ráeszmélsz majd egyszer, de addig elfelejtet
milyen voltam tegnap vagy tegnapelőtt,
makacs és mosolygó, akárcsak egy gyermek,

bár arcomon sáncokká nőttek a redők,
ha bolond dolgaim felvállalni merted,
ne hajts fejet gyáva hallgatás előtt!

FÁBIÁN MÁRIA

Napló nagybátyámnak 20 év multán

(folytatás)

Felnőttkor

Sokat foglalkoztatott, hogy ki vagyok, miért vagyok. 1975 őszén odaálltam apám elé, hogy mondja el az igazat születésemről, eredetemről. Ekkor apám elkezdett mesélni arról, hogyan fogadtak örökbe a feleségével. Járták az intézetet és ott egy kékszemű kislány feléjük nyújtogatta a karját, ő felvett engem és azt mondta, ő lesz a mi gyerekünk. Félt elmondani nekem az igazat, mert attól tartott elveszít, ha tudom, hogy nem ők az igazi szüleim. Mondtam erről szó nincs, de tudnom kell ki vagyok. Apám megígérte, elvisz a nagyszüleimhez, megismertet velük.

Egy este elindultunk, nem messze tőlünk egy Szent István körúti házba mentünk be, ahol én valamikor egy kapualji butikban már vásároltam. Ott becsöngettünk egy lakásba, ahol egy nagyon idős úr és egy nála sokkal fiatalabb, de már idős nő fogadott bennünket. A lakás számomra nagyon ismerősnek tűnt. Éreztem, valaha jártam itt. Ez volt az a lakás, amire én az első emlékeim között utaltam. Az idős úr volt az én nagyapám, aki nemrég jött ki a kórházból, gyengélkedett, az asszony a második felesége volt, tehát nem a nagyanyám. Tőlük tudtam meg, hogy édesanyám él, Budakalászon a munkaterápiás intézetben lakik, mert hosszú ideig elmeorvosintézetben volt. Úgy mondták szülés után zavarodott meg az elméje. Budakalászon dolgozhatott és lakhatott is, sőt kijárt, látogatta az édesapját is. Ekkor kértem, szeretném őt megismerni. Telefonon felvettem a kapcsolatot az intézet főorvosával, aki kérte a személyes találkozást. Ekkor megkértem egy barátomat, hogy vigyen ki a kocsijával, mert egyedül félnék kimenni. Ő természetesen megtette és megvárta, amíg én az orvossal beszéltem. Az orvos azt mondta, anyám tulajdonképpen gyógyult, csak a hosszú bentlakás miatt már nem képes kint élni a társadalomban, rólam tud, sokszor emleget, csak nem tudta hova kerültem. Megígérte, beszél anyámmal rólam és összehozunk egy találkozást. A találkozásra nagyapámék lakásában került sor. A nagybátyám János, anyám öccse, akivel közben szintén megismerkedtem, rendkívül szimpatikus, jó kiállású ember, nagyon elfoglalt művészként él – szállított oda-vissza bennünket. Amikor anyámat megláttam, szerettem volna rögtön hozzáfutni, de a nagybátyám azt mondta, csak nagyapáméknál beszéljünk arról, hogy ki vagyok én.

Így náluk mondtam el, igencsak nagy zavarban, hogy a lánya vagyok. Anyám karjába kapott és szorosan átölelt, sírtunk mind a ketten. Azt mondta, hogy nagyon örül, boldog, hogy láthat. Azt mondta, azért nem tudott engem nevelni, mert eltört a lába. Később találkozott apámmal és a feleségével, akkor azt mondta „Milyen érdekes, a nevelőapa mennyire hasonlít a valódi apára.” A valódi apa születésem előtt meghalt infarktusban. Ekkor volt egy hirtelen ötlete, kiköltözik az intézetből, kiveszünk egy lakást és együtt lakunk, ő is dolgozni fog, tud gépelni, majd titkárnőként elhelyezkedik. Ezután gyakran látogattam meg nagyapámat –, aki lassan felépült gyengélkedéséből és anyámat kint Budakalászon. Ebben az időben elolvastam Benedek István Aranyketrec c. könyvét.

Nagyapám mondta, van nekem egy testvérem is, aki nálam fiatalabb kislány, csonka kézzel született. A nevét nem tudták, csak azt, hogy 1-2 évvel utánam született, intézetben nevelkedett. Ettől kezdve már nem volt nyugtom, azon gondolkodtam, hogyan találhatnám meg őt. A nagyszülők semmilyen adattal nem tudtak szolgálni róla, még a nevét sem tudták.

Egy alkalommal, a barátaimmal társaságban voltam és egy lépcsősoron megbicsaklott a lábam. Ezután elmentünk vacsorázni, jó hangulatban voltunk, de amikor felkeltem a helyemről, kiderült nem tudok rendesen járni. Ekkor a társasághoz tartozó idősebb úr és hölgy felajánlották, hogy hazavisznek az autójukon. Másnapra bedagadt a lábam, orvoshoz kellett mennem. Az orvos felvett 3 napra betegállományba és pihenést javasolt.

Két napi pihenés után, úgy gondoltam, most van időm, a közelben lévő Vöröskeresztes irodába bemegyek és érdeklődöm a húgom iránt. Ott közölték, csak külföldiek keresésével foglalkoznak, menjek el a GYIVI-be, mert ott minden adatot tudnak az intézetben nevelkedett gyerekekről. A GYIVI-ben megtaláltam az adatait. Az intézetből hová költözött, nem tudták megmondani. Felvilágosítottak, hogy az adatok birtokában a Budapesti Rendőr-főkapitányságon megtalálják a címet. Ezután elrohantam, ekkor már taxival a főkapitányságra, ott egy kellemetlen bürokrata nő közölte velem, hogy 150 Ft okmánybélyeg befizetése után megkeresik a nyilvántartóban. Hirtelen nem tudtam mit válaszoljak, de amíg ott hadartam, hogy kit és miért keresek, egy idősebb rendőr jelbeszéddel adta tudomásomra, hogy 3 óra után menjek vissza.

Amikor visszamentem, rögtön foglalkozott vele, de nem találta a címjegyzékben. Mögöttem egy kézbesítő nő várakozott, aki közbeszólt, ő ismeri ezt a kislányt akiről szó van, az anyósánál volt albérlő egy ideig, azóta hová költözött nem tudja. Megígérte megkérdezi az anyósától, hátha van valami nyom. Kérte, másnap délután hívjam fel a munkahelyén. Ekkor már munkába álltam, a munkahelyemről felhívtam, sajnálkozva közölte, nincs adat.

Ekkor egy kissé összeomlottam, de egy pillanat múlva összeállt bennem a kép, az utolsó intézetet, ahol a húgom nevelkedett, kell felhívni. Azonnal kikerestem a telefonkönyvből a telefonszámot és hívásomat egy nagyon kedves hölgy fogadta, aki a felindulástól szinte kiabálva kérte „Azonnal jöjjön be”.

A munkaidő leteltével felugrottam egy villamosra és odarohantam. Az intézet igazgatóhelyettese volt a hölgy, akivel beszéltem. Határtalanul örült, hogy keresem a húgomat. Kifaggatott, hogyan jutottam el idáig. Elmesélte, ők szerették volna örökbe fogadni a húgomat, de aztán nekik is lett gyerekük, így az örökbefogadásról lemondtak.

Ezután megadta a címet, kérte, ha találkozom a húgommal, utána látogassuk meg őt. Ekkor elrohantam a megadott címre, de a húgomat Editet, nem találtam otthon, csak a házigazdát. Nekik elmondtam, miért keresem a kislányt. Ők mondták, rövidesen haza kell érnie a munkából, de előfordulhat, hogy a barátnőjénél marad éjszakára.

Ekkor kértem egy darab papírt, arra gyorsan leírtam, hogy ki vagyok, hol találhat meg. Röviden arról is írtam, hogyan találtam rá. Ezután már indulni akartam, mert otthon nem tudták, hogy hol vagyok, ezért igyekeztem haza, nehogy aggódjanak értem. Ahogy mentem kifelé, akkor jött szembe egy kislány, a házigazdák bólintottak, ő az. Hozzárohantam, nyakába ugrottam és azt kiabáltam „Én vagyok a nővéred.” Ő rám nézett, csodálkozva, elkapta a kezemet, behúzott a szobájába, meséljek gyorsan. Elmeséltem mindent, amit ilyen rövid idő alatt lehet, meghívtam hozzánk vasárnap délutánra. 1976. Április 15-ét írtunk.

Otthon nagy kiabálással fogadott apám felesége, hogy mi ez, hogy ilyen későn jövök haza, (pedig a szomszédhoz telefonáltam, későn fogok hazamenni) mit csavargok. Mondtam, hol és miért jártam, (ők tudtak a nyomozásomról). Elmondta, megtaláltam a testvéremet, vasárnap délutánra meghívtam őt. Erre a nő még nagyobb kiabálásba kezdett, hogy ide azt az intézeti kurvát ne hozzam, mit képzelek én. Apám ekkor leintette, rárivallt, igenis hozzád, jogod van hozzá. Mire a találkozás létrejött apám felesége lecsendesült, tőle telhetően kedvesen fogadta a húgomat. Edit a találkozásakor ösztönösen apámhoz simult, aki meghatódva simogatta meg a fejét.

Amikor János nagybátyámnak elmondtam kutatásom eredményét, azt mondta olyan vagyok mint Sherlock Holmes, egy nyomozózseni.

1977 nyarán eldöntöttem, kiköltözöm a családi házunkba, mert időközben apám felesége egyre elviselhetetlenebbül viselkedett velem. Azt mondta, lopom a rúzsait, kenceficéit, holott, soha nem festettem a számat, szép bőröm lévén semmiféle kozmetikumra nem volt szükségem, csak a szememet hangsúlyoztam ki néha egy kis festékkel. A kiköltözés után rájöttem, nagyon rossz egyedül. Kértem apámat, a húgom költözhessen ki, így mégis könnyebb lesz, nem leszek egyedül, Edit is hozzájárul a költségekhez, mégsem albérletben fog élni. Apám beleegyezett. Ő és a felesége csak hétvégenként jártak ki, akkor kertészkedtek, leszedték a gyümölcsöt, zöldséget, mi segítettünk benne.

Húgommal az együttélés konfliktusmentes volt. Szép csendesen éltünk egymás mellett, sokat beszélgettünk, olvastunk, színházba, kiállításokra, moziba és időnként lóversenyre jártunk. Az egyik barátnőm Éva, amatőr versenylovas volt, ő hívott ki bennünket a pályára. Nagy élmény volt a pálya, a szép lovak látványa. Azt sajnáltam csak, hogy ritka volt a pályán az igazán elegánsan öltözött ember. Mindig úgy gondoltam, a lóverseny úri passzió. Sok ismert embert, írókat, színészeket láttam a versenynapokon.

Néhány alkalommal az alagi edző pályán én is lovagolhattam. Nem voltam túl ügyes, de így is élveztem a jó levegőt, a szép környezetet, a már jó ismerős tréner kedvességét, a zsokék, lovászok kissé vaskos humorát. A véletlen adta alkalommal, egyszer nálunk jött össze a lovascsapat, lecsót főztünk, sört ittunk, jókat beszélgettünk. Köztünk volt egy fiú, akinek az apja neves író, nagy lóversenyes. Éva barátnőm mondta, meséljem el neki a húgommal való találkozásunk történetét. Dióhéjban elmeséltem, a fiú azt mondta egyszer majd megírja.

Húgommal és egy paralízises betegségből felépült, bár kissé sántító barátnőjével Erikával elutaztunk Krakkóba, ahonnan kisebb kirándulásokat tettünk a környékbe. Ez az út az én irányítással jött létre, sok érdekes élményben volt részünk. Mielőtt elutaztunk Krakkóba, Edit és Erika mondták, majd mi elriasztjuk a fiúkat mellőled, ha bennünket meglátnak veled. Krakkóban egyik este elmentünk egy környékbéli étterembe, ahol kézzel-lábbal németül, oroszul megrendeltük a vacsorát.

Vacsora közben 3 fiatalember odajött az asztalunkhoz, és illedelmesen kérdezték rossz néumetséggel odaülhetnek-e. Bemutatkozásukkor mindhármunknak kezet csókoltak. Meghívtak bennünket egy éjszakai mulatóba. Elindulásukkor Erika kétségbeesve ült a helyén, mondta „Én nem megyek veletek, menjete csak

ti.”. Az egyik fiú látva Erika fogyatékoságát, a lehető legtermészetesebb módon nyújtotta a karját felé. A mulatóban mindenféle műsorokat mutattak, többek között strip-tease-t. A közönség alig figyelt oda, mit vonaglik az a nő a színpadon. Az éjszakát ott töltöttük a fiúkkal, Edit és én táncoltunk, még Erikát is felkérte a partnere egy lassú táncra. A fiúk, ahogy illik hazakísértek bennünket hajnalban és kézcsókkal búcsúztak el tőlünk. Ezen kívül még 2 alkalommal utaztunk Edittel és lovas barátaimmal együtt a pardubicei nagy akadályversenyre is. Fantasztikus élményt jelentett számomra ez az embert és állatot is próbára tevő verseny.

Edit is kereste a párját, én is próbáltam valódi partnert keresni magamnak. Ekkorra sem tudtam kialakítani tartós kapcsolatot senkivel, azt hiszem rossz helyen kerestéltem.

Eközben anyáknak bemutattam a húgomat is, ami nem volt teljesen sima ügy, mert ő nem ismerte el, hogy még egy lánya van. Az orvossal beszéltem, aki nem ellenezte a találkozást, de az első, nagyon szomorú volt. Anyám teljesen bezárult, a fal mellé állt és lehorgasztott fejjel azt mondta „nekem csak egy lányom van, az te vagy.” Ezután egy ideig csak én látogattam, de nemsokára anyám kérte, hozzam el azt a helyes kislányt, aki a múltkoriban ott volt velem. Ezután húgommal rendszeresen látogattuk, sőt előfordult, hogy egyik-másik ismerősünket is kivittük hozzá, mindenkit nagyon szívesen, kedvesen fogadott. Egy alkalommal egy betegtársa kérdésére, ki ez a kislány, azt mondta: „A másik lányom”.

1978 januárjában kiderült anyánkról, rákos. A János Kórházba szállították. Az orvosa mondta, nem sok ideje van hátra. Csak gyógyszeresen tudják kezelni, mert áttételes nőgyógyászati rákja van. (Felhívta a figyelmünket, a rákhajlam örökölhető, járjunk rendszeresen rákszűrésre.) Anyánk napról-napra fogyott, nagyon súlyos állapotban volt, de soha nem panaszkodott. Két nappal a halála előtt megkérdeztük (ott volt nagybátyám és a húgom is) hogy érzi magát, azt felelte mosolyogva, köszönöm jól. Többé nem láttam őt élve. 1978. október közepén halt meg. Temetésén János nagybátyám, Edit húgom és én vettünk részt. A sírkövet, egy egyszerű, de gyönyörű szürke márványlapot – melyen csak anyám neve szerepel, nagybátyám állította.

Temetés után beültünk egy nagyon elegáns, hangulatos budai cukrászdába, ott nagybátyám annyit mondott anyánkról, nagyon nagy ember volt, sohasem panaszkodott. Ekkoriban a főbb eseményekről feljegyzéseket készítettem, de miután anyám meghalt, összetéptem írásaimat, nem találtam elég jónak. Nagyapánk nem tudott anyánk haláláról, 87 éves volt ekkor, nagybátyám kérte, ne szóljunk neki, mert úgyis nagyon gyenge. Néhány héttel élte túl anyámat, csendesesen érte a halál. Felesége, nagybátyám kérését figyelmen kívül hagyta, nem küldött értesítést a temetésről.

Ebben az időben baráti társaságban beszélgettünk rólam, Zsuzsa barátnőm feltette a kérdést: „Édesapádról nem tudsz semmit?” Mondtam: „Ő meghalt abban az időben, amikor születtem. Annyit tudok róla, hogy az Építéstudományi Intézetben dolgozott.”. Erre ő felkiáltott, hogy az apósa nagyon régóta ott dolgozik, kérdezzük meg tőle, tud-e róla. Behívta apósát, megkérdeztem ismerte-e apámat, ő azt válaszolta „A főnököm volt”. Bővebbet is szerettem volna tudni, ő azt mondta, „Csak arra emlékszem, hogy egy vékony, alacsony, fekete férfi volt, az tudom, hogy fiatalon meghalt.”

1978-ban elhelyezkedtem egy építészeti tervező intézetben. Nagyon vonzott az intézmény szellemisége, az akkori idők legnagyobb épületeinek terveit készítették el fantasztikusan tehetséges emberek. Bántott viszont az ott dolgozó emberek számomra túlzott nagyképűsége, udvariatlansága, modortalansága (70-es évek vége, sikk volt értelmiségi körökben is csúnyán beszélni, mindenkit leszólni, kritizálni).

Úgy éreztem, az emberek csak a saját munkájukat becsülik. Sok tehetséges ember dolgozott együtt, de a másik munkájában (sokszor kiemelkedő alkotásokban is) mindig csak a hibát keresték. Nagyon nehezen tudtam beilleszkedni, nem találtam a helyemet a kollégáim között. Feszült volt az osztály légköre, örökösen mérgezett nyilak röpködtek a főnök és a beosztott munkatársak között. Nem tudtam eldönteni kinek van igaza, hiszen sem szakmai ismeretem, sem rafináltságom nem volt ahhoz, hogy kiderítsem, melyik oldalnak van igaza, ki mellé lehet odaállni. A hátam fájt, ha bementem a főnökhöz, olyan hideg, rideg tekintete volt. Amikor a kolléganőim hosszabb szabadságra mentek, főnököm elbeszélgetett velem, hol tartok a betanulásban, látta igen lassan haladok, azt mondta, majd ő felgyorsítja fejlődésemet. Így is volt, igyekezett nagyon gyorsan betanítani, én vettem a lapot.

Egy meleg nyári napon bejött hozzá egy rendkívül mutatós, középkorú kolléganőnk, akiről hírlett, ő a főnök barátnője. Elöttem elkezdtek egymást simogatni, meg kétértelmű megjegyzéseket tettek. Én azt sem tudtam, hogy menjek ki az irodából. Nagyon undorított az eset. Eddig sem becsültem főnökömet sokra, de ezzel a gesztussal megmutatta, semmit nem ér a jó szakember az ember nélkül.

Ezen a munkahelyemen ismerkedtem meg férjemmel, Endrével. Ő nagyon udvarias, de gátlásos, magányos fickó volt. Nem sokkal előtte vesztette el édesapját. Számomra egyértelmű volt, hogy engem nagyon akar. Én igazán nem tudtam, akarom-e ezt a kapcsolatot, mert egy kicsit elbizonytalanított az ő minden téren meglévő gátlásossága, merevsége, viszont nagyon vonzott a tisztessége, segítőkészsége, félszeg mosolya, műveltsége, szakmai elhivatottsága, családhöz való hűsége. A munkahelyen, ha kért valamit,

mindig nagyon segítőkész volt, ő is új dolgozó volt itt. Azt mondta egy alkalommal, nagyon örül, hogy velem találkozott, szerencsére én is vidéki vagyok, mert egy pesti nő nem állt volna vele szóba. Ezt nem értettem, de nem is firtattam.

Első dolga volt, hogy elvitt az intézet által tervezett nagy sportcsarnok építkezéséhez. Eddigi életem folyamán még ilyen nagy építkezést nem láttam. Bevezetett az építészet történetébe. Faltam az új ismereteket, de az építésekkel nem nagyon tudtam a hangot megtalálni, volt közöttük olyan, aki kifejezetten nagyképpün, lekezelően jött be az irodánkba. Zavart a stílusuk. Volt olyan is –, a legnagyobbak közül való –, aki rendkívül szerényen és kedvesen viselkedett. Munkahelyemen változatlanul nem éreztem magam otthon, kerestem a lehetőséget, hogyan és hová tudnék továbbállni, nem tudtam a kolléganőimet és a főnökömet elfogadni később sem. Pedig addigi életem legszebb feladata volt az ottani munkám. Az első adandó alkalommal eljöttem az intézetből.

Teljes figyelemmel leendő férjem felé fordultam. Egy évi együttélés után döntöttem el nagy nehezen, hogy képes leszek vele élni az életet. Szerettem volna gátlásait feloldani, hogy minden téren boldogok lehessünk. Végül 1980. áprilisában összeházasodtunk. 27 éves voltam, férjem 12 évvel idősebb nálam. A nevemet nem változtattam meg, maradtam lánynéven. Ő az esküvői bejelentkezésre várva, feltette a kérdést, hogyan akarom használni a nevemet. A válaszom egyértelmű volt.

Anyósommal a kapcsolatot szerettem volna harmonikussá tenni. Ő egy nagyon szép, ősz hajú, szomorú mosolyú idős nő volt, de éreztem benne valami furcsa, idegenszerűséget. Azt éreztem, hogy ő is idegennek tart, csak a fia kedvéért tud kicsit kedves lenni velem. Az első hosszabb, náluk töltött idő után kijelentette, „neki nincs pénze ennyi ideig, ennyi embert etetni.” Ekkor nagyon megsértődtem, mert nem üres kézzel mentem hozzájuk, hanem tele szatyorral, ott segítettem a házimunkában ahol csak tudtam. Azonnal hazamentem leendő férjemmel együtt, aki akkor szó nélkül követett engem. Ő ebben az időben már velem lakott néhány hete.

Együttélésünk alatt –, apám és az én tulajdonomat képező házban laktunk –, apám által már nem használt műhelyt és szeneskamrát újíttunk fel, helyette építettünk melléképületet. A nagyon szerény esküvő után, apámék nem segítettek nekünk, magunkra voltunk utalva. Sokszor még a legelemibb segítséget is megtagadták tőlünk. Értetlenül álltunk, mert az tudtuk, hogy öregek és kisnyugdíjasok, ha már segíteni nem tudnak, legalább ne gátoljanak. Ők csak a hétvégeken jártak ki, húgom élt még a nagy lakás egyik szobájában. Apám nem ment bele, hogy a nagy lakást átalakítsuk a magunk ízlésére. Az igaz, mi is sokszor voltunk feldúltak, türelmetlenek velük, de annyira érthetetlen volt a viselkedésük.

A férjem nagyon szoros kötelékben élt a családjával, minden vasárnap délután együtt töltöttünk édesanyjával és húgaival, Lónival aki együtt lakott anyósommal és Eszterrel, aki már nem élt otthon.. Abban az időben költözött el otthonról Budapestre, amikor a férjem hozzám.

A lányok egyedül éltek, úgy éreztem teljesen magányosan, sokat nem tudtam meg róluk, mert nagyon zárkózottak, gátoltak, merevek voltak.

Társaságuk nem volt ugyan ellenemre, de a velük való találkozások nem voltak feltöltőek, boldogítóak. Időnként nagyon untam magam közöttük. Kevés volt a közös téma, ők nagyon maguknak valók voltak, én nyitott és szertelen. Pedig tudtam, hogy művelt, zenét, művészeteket kedvelő emberek, így sem akadt közös témánk hosszabb távon.

Néha előfordult velem, hogy minden különösebb ok nélkül nem kaptam levegőt, úgy éreztem fuldoklom, nyomás van a szívemen. Amikor orvoshoz mentem, enyhe idegnyugtatót adott.

János, a nagybátyám nagyon kedvelte férjemet, tetszett neki, hogy olyan magas, nyúlánk, mindig azt mondta, olyan, mint egy angol gárdatiszt. Anyagi helyzetünk rendezésében sokat segített, nagyon gáláns. Ő külföldön, belföldön nagyon elismert művész. Tudtam, nem tehetős, nagyon szerényen él. Ismerve nagyjából az életútját, tudtam őt sem segítette senki. Ő életem meghatározó egyénisége, vezérfonala, nagyon csodálom és szeretem. Sajnos nagyon ritkán találkozunk, de minden alkalommal feltöltődöm mellette, pedig nem sokat beszél, de amit mond, mindig leül bennem.

A nászutat a jugoszláviai Krk szigeten töltöttük, csodálatos természeti szépségek tárultak elém. Az Adriai tenger egészen más volt, sokkal kékebb volt az ég, pirosak voltak a barát-apáca fedésű cserepek. A viharos tenger is más volt, erősebbnek, bömbölőbbnek éreztem, mint a Fekete-tengert. Láttuk a plitvicei tavakat, eljutottunk Opatijába, Rijekába. Nagyon vonzott a déli emberek kedvessége, ráérőssége, nyíltsága. Volt egy boltos, akinél csak egy bőrtáskát vettem, felp próbáltam egy bőrkabátot is, de az már nem fért bele a pénzünkbe, mégis minden nap, ha arra jártunk, köszöntött a boltjából. Egy alkalommal a tengerparton összefutottunk, ránk köszönt végtelen kedvességgel.

Egy délután a tengerparton sétálva egy luxusjacht futott be a kikötőbe. Láttam, hogy a gazdái kb. 35-40 éves emberek. Életemben először éreztem azt, hogy én soha nem juthatok ilyen luxushoz, egy kissé elsírtam magam. Volt a szállodában egy csúnya német turista nő, láttam neki nagyon tetszik a férjem, minden reggel

nagy köszönéssel üdvözölt bennünket, közben a szeme majd kiesett, ahogy a férjemre nézett. Ezért ugrattam férjemet, ő mérges volt ezért, nem vette a lapot.

A nászút jól sikerült. Úgy éreztem közel kerültem férjemhez. Visszatérőben a repülőgép viharba került, elkapott a félelem, hogy lezuhanunk és meghalunk. Nem sikoltoztam, nem hisztiztem, csak nagyon féltem, fuldokoltam. Hazaérve, úgy éreztem, hogy sikerült egy időre feltöltődni az emlékekkel, azt mondtam a férjemnek, ide még vissza kell jönnünk a gyerekekkel.

Nem sokkal a nászútunk után találkoztunk nagybátyámmal, aki elmondta, a család anyai ágának egyik fele Brünnből jött Magyarországra, a másik ága pedig Horvátországból. Biztos ezért éreztem ott olyan jól magam.

Közben Edit húgom elköltözött tőlünk, lakást kapott az intézet segítségével. Megtalálta a párját, aminek csak azért nem tudtam örülni, mert Péter bizony nem vetette meg az italt és a családja is hasonlóan viselkedett. Valószínűnek tartom, azért érezte Edit sürgősnek, hogy találjon valakit, mert én abban az időben már másállapotban voltam. Előtte volt egy méhen kívüli terhességem is, amely lelkileg-testileg megviselt, de az orvos mondta, hogy erős vagyok, biztos lehet gyerekem. Néhány hónapig úgy éreztem, nem akarok gyereket, féltem, hogy nem tudom megszülni, vagy rámegyek. Iszonyú görcsbe jöttem. A testi együttlétet sem kívántam, csak nehezen vettem rá magam, hogy szeressem a férjemet. Azzal vádoltam, hogy tönkre akar tenni a gyerekszüléssel.

Kellemetlen konfliktusok alakultak ki. Az anyósommal együttlakó sógornőm Lóni, szerette volna a házat budapesti lakásra elcserélni, mert nagyon neheze élt a nagy lakás fenntartása, fűtése, a mama pedig semmit nem tudott, nem akart csinálni. Végül addig, ment a perpatvar, hogy a kisebbik Pesten élő sógornőm Eszter, kikövetelte a részét, amikor Dunakeszire egy lakótelepi lakásra sikerült elcserélni nagy-nagy manőverek árán a házat. Javasoltam a férjemnek, hogy az ő részét ajánlja fel az anyósommal együtt élő sógornőmnek, hiszen tudtam, hogy szegény, rosszul fizetett kishivatalnok. Így is tett, ezért Lónival kapcsolatunk egyre jobbá, szorosabbá vált. Ekkor a férjem és Lóni sógornőm megtiltották Esztinét, hogy látogathassa az anyját. A mama ettől a testvérháborútól még jobban összeomlott. Nagyon szerette gyerekeit, főleg a fiát és a kisebbik lányát Esztert, fájt neki, hogy ennyire a végtelenségig kiéleződött a helyzet közöttük.

Keveset mentünk társaságba, színházba, kiállításokra. A férjem a régi ismerőseimet, barátaimat nem tudta elfogadni, mindenkire volt egy-egy negatív kritikai észrevétele, úgy éreztem nem szívesen van a társaságukban. Ekkor lassan abbahagytam a velük való találkozgatást és elsősorban csak az ő családjával illetve Laci barátjával és annak feleségével Miróval találkoztam. Őket kedveltem, bár az asszony nem volt igazán szép és kedves nő, de mindig nagyon adott arra, hogy szépen terített asztal legyen, senki éhes, szomjas ne legyen nála. A férj vidám, jópofa, kissé hangos fiú volt, ő volt a társaság közepe, vitte a prímet.

Férjem nem tudta elfogadni a barátja többi ismerősét társaságnak, mi mindig csak négyesben találkoztunk. Ennek is örültem, nagyon vártam a velük való együttlétet, mert feldobódtam ilyen alkalmakkor. A férfi a Népművészeti Vállalatnál, mint kereskedelmi osztályvezető, a nő külkereskedőként a Hungarotexnél dolgozott. (Későbbiekben férjem a barátjával megszakította a kapcsolatot, így senki barát nem maradt körülötte.)

Krk szigetén megismerkedtünk egy fiatal házaspárral, Tiborral és Magdival, akiknek egy kislányuk volt, Andika. Velük olykor-olykor találkoztunk, beszélgettünk, hol náluk, hol nálunk. Itt a férfi műszaki ember volt, a felesége ápolónő. Nagyon ritkán összejöttünk egy gyerekkori barátnőmmel Ágikával aki fogorvos és férjével Lacival, aki nyomdász. Ők később leköltöztek vidékre.

A húgommal és párjával nem találkoztunk gyakran, mert Pétert én sem, férjem sem, de még az öregeim sem tudták elfogadni, mert nagyon kellemetlen volt a testi-lelki ápolatlansága. Öreg szomszédom Tóth bácsi – aki egy igen kemény, becsületes munkásember volt, is kifogásolta a fiú iszákosságát, óva intette – velünk együtt – Editet, ne válassza őt. Nem hallgatott ránk. Későbbiekben kértem Editet, amikor csak lehetséges ne Péterrel jöjjön, mert nem tudom elviselni ezt az embert. Ő ezt tudomásul vette, azóta is tartjuk a kapcsolatot, mely bármilyen ritkán is találkozunk, bensőséges. (Kislányával szokott eljönni –, mióta nagyobb a gyerek –, azóta egyedül. Tudom, ez mindig konfliktust jelent a számára, mert a férje iszonyúan féltékeny, minden percéről elszámoltatja és tiltaná is tőlünk, gondolom az ellenszenv kölcsönös.

Egy idő múlva kezdtem érezni, hogy a férjemmel való kapcsolatunknak új tartalmat kell adni, mert teljesen ki fog ürülni. Nagyon kívántam, hogy teherbe essek. Nem sokkal a gondolat megszületése után –, a méhen kívüli terhességet követően 1 évvel –, megfogant bennem gyermekünk. Másállapotom a harmadik hónap végéig tulajdonképpen zavartalan volt, de ahogy bejött a nyári forróság, kánikula felerősödött a hányás, émelygés, láb-és kézdagadás miatt kórházba küldtek kivizsgálásra. Két hétig voltam bent, azután itthon pihentem, majd visszamentem dolgozni. A Zeneakadémián dolgoztam ebben az időben, Eszti sógornőm által kerültem oda. (Ő is zenei területen dolgozott.) Az épületben felújítások voltak és az erős

olajfesték szagtól rosszul lettem, hánytam, ájlodoztam. Ezután az orvos felvett folyamatosan betegállományba, vérszegénység, alacsony vérnyomás és súlycsökkenés miatt.

Endre a terhesség alatt nagyon figyelmes volt, talán túlságosan is féltett. A féltés félelmet váltott ki bennem, hogy tényleg baj lehet, itthon kell maradnom betegállományban, pedig egy idő után nagyon vágytam az emberek közé.

Kollégáim meglátogattak, egyik kolléganőm Marika, levelezett velem. Anyósom a terhességem alatt nálunk töltött néhány napot a lakásuk festésekor. Nagyon rossz idegállapotban volt, örökösen kényszeresen visszatért a rögeszméihez, mi lesz, ha elfogy télen a fa, ha nem lesz élelem. Előfordult, hogy nem volt képes arra, hogy az általam elkészített ebédet elővegye, megmelegítse és megegye. Elmesélte, amikor ő terhes volt, beütötte a fejét az ablakba, odakapott és biztos azért lett a fia fején ez a csúnya, nagy anyajegy. Nem hittem ebben, inkább attól félttem, nehogy öröklődjön.

Ahogy az idő haladt előre sokszor előfordult, hogy éjjel nem tudtam aludni, nappal pótoltam az alvást. Súlyom változatlan volt, semmit nem gyarapodtam. Gyakran hánytam napközben is, nemcsak reggel. Néha elájultam, viszkett a bőröm. Előfordult, hogy rám jött a félelem a szüléstől, bezártam magamra az ajtót, ablakot és üvöltöttem. Ilyenkor megkönnyebbültem.

Az otthoni munkákat mindig elvégeztem, mostam, vasaltam, takarítottam, főztem, vásároltam. Szabadidőmben sokat voltam a kertben jó levegőn, olvastam a gyereknevelési tanácsadó könyveket, még kézimunkáztam is. Egy alkalommal megmutattam nagybátyámnak és a húgomnak, amit kivarrtam, mindketten megdicsérték, nekem nem tetszett a saját munkám. Edit művészi fokon tudott kötni, varrni, horgolni a csonka kezével.

Utolsó hetekben jártam, amikor egy éjszaka arra lettem figyelmes, hogy Endre nagyon forgolódik és sóhajtozik. Kérdeztem mi baja van, azt felelte, hogy biztos az ebédre megevett babfőzelék megfeküdte a hasát, nagyon fáj. Kértem, hogy mutassa meg a hasát, nyomkodtam, kérdeztem hol fáj? Ha megnyomtam az egyik oldalt, fáj a másik oldalon is. Hajnalban elküldtem az ügyeletre, mert úgy gondoltam, hogy vakbélgyulladás van, nézzék meg. Az ügyeletes orvos azt közölte, menjen vissza reggel a sebészetre, majd ott megmondják mi a baja. A sebészet beutalta a kórházba, vakbélműtétet javasolva.

Amíg vártam a férjemre, hogy hazajön, bekészítettem a kórházi holmit, az enyém már régebben össze volt készítve, indulásra készen. Megbeszéltük, ha őt beutalják a váci kórházba, én is befekszem a Péterfy utcai kórházba, (ott volt fogadott orvosom) mert egyedül egy családi házban, telefonösszeköttetés nélkül nem mertem maradni. Így is történt.

Endrét még aznap este megműtötték, majdnem perforált a vakbele. Másnap a kórházban a professzor úr közölte velem, még egy hónapom van hátra, maradjak nyugodtan, hozassak be mindenféle újságot, kötést, (fogadott orvosom szabadságon volt).

Este beszélgettem telefonon Marikával, a kolléganőmmel a Zeneakadémiáról. Ő kérdezte, hogy vagyok, én azt mondtam jól, csak egy kicsit fáj a derekam. Azt mondta „Nehogy csinálj nekem egy babát reggelre.”

A telefont letéve, visszamentem a helyemre, lefeküdtem, mert fáradtnak éreztem magam. Hirtelen egy késszúrás szerű fájás hasított belém. Az egyik szobatársam, aki már tapasztaltabb nő volt, azt mondta kislány, te most szülni fogsz.

Elmentem a szülőszobára, ott egy szülésznő megvizsgált, közölte 4 ujjnyi a méhszáj. Kérdezte kinél akarok szülni, hívják-e az orvosomat, vagy az ügyeletes orvosnál megszülok. Ez este 7 órakor volt, ekkor jött a váltás. Kértem, szóljanak az orvosomnak. Szerencsére közel lakott a kórházhoz, így kb. 10 perc múlva rohanvást jelentett, futva ráadták a kesztyűt, köpenyt, meg amit kellett. Azt mondta, itt rövidesen baba lesz. A fájások erősödtek, halkan nyöszörögtem, nyögtem, az orvos azt mondta, spóroljak az erőmmel, mert gyenge és sovány vagyok. A fájások most már nem szüntek. Ekkor valamit az arcom elé tartottak, szóltak, hogy nagyon lélegezzek és egy pillanat múlva felsírt a gyerek.

Fiú, mondta az orvos és elkezdett ellátni, a bábaasszony megmutatta fekete hajú, gyönyörű baba volt. Endre diadalmasan ordított bele a világba. 1982. december 9. csütörtök este 8 óra volt. Kisfiam 2,80 kg súllyal, 51 cm hosszal született. Ez volt életem legszebb pillanata. Nagyon gyorsan elvitték tőlem. A baba szemében egy piros folt látszott, ijedten kérdeztem, mi az. Az orvos azt felelte ő is nagyon segített, nagyon meg akart születni. Kértem mutassák meg a placentát, amiben a gyerekem fejlődött. Miután elláttak kezembe adták a telefont és mondták hívjam fel akit értesíteni akarok. Ekkor apámék lakását tárcsáztam, ott a felesége vette fel a telefont, elkezdett kiabálni, ugye megmondtam „gyerek” lesz!

A fájdalmat amit éreztem úgy felejtettem el, ahogy volt. Nekem sokszor egy erősebb menstruáció több fájdalmat okozott, mint ez a gyorsan lefolyt szülés. Nagyon boldog és megkönnyebbült voltam, csak azt sajnáltam, hogy a fiamat elvitték tőlem. Szerettem volna, ha mellettem maradhat, de azt mondták a kismamáknak aludni kell.

Ezután Eszti sógornőmet hívtam fel, kértem értesítse a férjemet a váci kórházban, fia született. Ezután kitoltak a folyosóra, ahol egész éjjel nem tudtam aludni, a nyitott szülőszoba ajtón keresztül végighallgattam egy anyatársam szülését. A szülésznő –, aki időnként megvizsgált azt mondta, még életében nem látott olyat, mint én, akinek ilyen gyorsan húzódtott össze a méhe, mint az enyém.

Reggel felé betoltak a helyemre, ahol a kimerültségtől a lábam összecsuclott, amikor át kellett feküdnöm az ágyra. A fiatal ápolónő türelmetlenül rám szólt, ne játsszam meg magam. Megkérdeztem szült-e már? Akkor beszéljen, ha már túl van rajta.

A nappalos ápolónők kitüntetett figyelemmel kísérték, tudták a férjemmel mi történt, az orvosok nyugtatgattak, akár egy hónapig is bent lehetek, ha a férjem nehezen gyógyulna. Nagyon jól esett a figyelmességük, kellett is, mert nagyon magányosnak éreztem magam. Délelőtt Marika kolléganőm –, akivel este beszéltem, hozott egy adag friss húslevest, egy másik kolléganőm édesanyja küldte, neki is aznap született meg az unokája. Azt is felajánlotta náluk lehetek addig, amíg a férjem ki nem jön a kórházból, mi az neki két kismama, két kisbaba. Boldog voltam, ahogy éreztem kollégáim felém áradó szeretetét.

Az orvosok megengedték, hogy az orvosi szoba telefonját használjam, hívhassam a férjemet Vácon a kórházba. Ő túláradoan boldog volt, éreztem még az éteren keresztül is, hogy mennyire örül. Mondta, igyekszik erősödni és mielőbb értünk jönni. Elmondtam, milyen kedves ajánlatokat kaptam, ő kijelentette szó sem lehet róla, hazamegyünk együtt. Mondtam, nem kell sietni, türelmesek velünk az orvosok, a nővérek.

A babámat csak a délelőtti 10 órás szoptatásnál hozták ki. Ekkor vehettem igazán kezembe, dédelgethettem, simogathattam. Gyönyörű bőre volt, gömbölyű feje, kék szeme, hosszú, sűrű haja.

Nyugodtan pihegett, szuszogott a kezem között, nem akart szopni. Mondták, hogy az éjjel éhes volt, kapott pótlást, egy kicsit lusta, nógassam. Egy rövid időre hagyták nálam, aztán elvitték, azzal, hogy pihennem kell. Minden alkalommal amikor elvitték, nagyon hiányzott.

Délután jöttek a látogatók. Sógornőimnek, Edit húgomnak örültem, anyósom nem jött be, ő már ebben az időben sokat gyengélkedett. Apám feleségének nem örültem, mert azzal kezdte, apám cukros, kómás állapotban van kórházban. Igaz, a húgom tiltotta, ne szóljon, de ő „nem akart előttem titkolózni.”

A húgom nagyon dühös volt, „miért kell egy kismamát izgatni, még a végén elmegy a teje.” Aznap éjszaka szörnyű álmom volt. Apám ült egy kőkerítés szélén, kezében egy üres pohár, vízért könyörög, én azt mondom, nem szabad adnom, az orvos megtiltotta.

Hajnakra belövellt a mellemben a tej, a baba nem akart szopni, a szünetekben a nővérek adtak neki pótlást, amikor kihozták aludt. Iszonyúan kínlódtam, olyan volt a mellem, mint két fényes labda, feszült, fájt. Mellszívó a kórházban nem volt. Rögtön korán reggel kértem Eszti sógornőmet, hozzon mellszívót, mert nagyon kell. Délutánra a babám éhesebb volt, biztos kicsit éhezették és hatalmasat szopott, végre megkönnyebbültem.

Szombati látogatáson berobbant hozzám János, a nagybátyám és elhalmozott mindenféle jóval, széppel. Közben elmesélte, hogy péntek este a portás nem engedte be, mert már letelt a látogatási idő. Hiába akart borraivalót adni, még attól sem hatódott meg az öregúr. Ekkor nagybátyám azt mondta neki „ő egy boldog apa”, azt válaszolta a portás, „maga holnap is boldog apa lesz.” Amikor a fiamat megmutatták János nagybátyámnak a monitoron, ő önmagáról elfeledkezve azt kiáltotta: „ez a gyerek már most egy kész zseni!” Fiam morcosan fintorgott, miért keltik fel, minek ez a nagy felhajtás.

Férjem saját felelősségére 1 nappal előbb jött ki a kórházból, otthon befűtött a lakásba. Még aznap este bejött a kórházba megnézni a fiát. Másnap reggel Lóni sógornőm kíséretében hazavittük gyerekünket. Hazatérve rend és tisztaság, meleg lakás fogadott bennünket. A férjem a műtött hasával mindent megcsinált nekünk. Nagyon hálás voltam ezért.

Este eljött hozzánk Laci a barátja, hozott sok ajándékot és vidáman viccelődtek a férjemmel. Én sajnos egy kicsit fáradt és gyenge voltam. A baba aluszékony volt, nem akart szopni, a mellem megint nagyon fájt, kértem, hívjanak orvost, mert félek, hogy begyullad. Az orvos egy nagydarab fiatal ember volt, meglátta a fiamat és mosolyogva azt mondta, ez egy óriás az övéhez képest. Az ő gyereke 1,90 kg-mal született. Az enyém 2,80 dkg-s 51 cm-s édes csöppség volt. Megnézett, nagyon kedvesen beszélt velem és jó tanácsokkal látott el, ettől elmúlt a fáradtságom, már nem voltam szomorú, hogy a fiam nem akar szopni.

Férjem a műtete ellenére nagyon szorgalmasan, odaadóan intézett körülöttünk mindent, segített a baba körül is. Csak akkor volt rám nagyon dühös amikor, kiderült, hogy a házassági anyakönyvi kivonatba nem írták be, Endi kinek a nevét fogja viselni, emiatt el kellett mennie a helyi anyakönyvi hivatalba is. Más segítségünk nem volt, bár az öreg szomszédom – Tóth bácsi – felajánlotta segítségét, melyet férjem tapintatosan, de visszautasított.

Apám feleségét kitiltotta, közölte vele, hogy karácsonyra jöjjenek, mert addigra leszek erősebb, most pihennem kell és nyugalomra van szükségem. Apám még kórházban volt ekkor. Néhány vendéget

fogadtunk: János nagybátyámat, Edit húgomat, férjem édesanyját, sógornőimet, meg egy középiskolai barátnőmet Lázsut.

Minden figyelmemet gyermekem gondozása, ápolása kötötte le, ebben a férjem jó partner volt, figyelmes, kedves, gyengéd volt. Amilyen gyenge voltam szülés után, olyan gyorsan talpra álltam. A kezdeti nehéz időszak után kialakult a napirend, melyet igyekeztem a lehető legkövetkezetesebben betartani, mert azt tudtam - más családoknál nyert tapasztalatból, valamint a tanácsadó könyvekből –, hogy a gyereknevelés alapja a rendszeresség, a gyengéd, de következetes szeretet. Sokan adtak tanácsot, mindenkit udvariasan meghallgattam, a magam józan belátása és a fiam iránt érzett rajongásom alapján tettem a dolgom. Férjem is visszatért a munkájához, magamnak kellett mindent megoldanom napközben, de örültem is, hogy nincs aki folyton irányítgat, kritizál, beleszól mindenbe. Életemben először igazán felnőttnek és önállónak éreztem magam.

A szülés utáni felülvizsgálaton orvosom gratulált, hogy ilyen gyorsan helyrejöttem, azt mondta ez ritkaság. Férjem már nagyon várta, hogy ismét szerethessük egymást, bevallom nekem nem nagyon jutott eszembe, mert a szoptatás (4 hónapig szoptattam a fiamat), és az állandó készenlét estére nagyon elfárasztott, úgy zuhantam be az ágyba. Együttléteink számomra egyáltalán nem voltak kellemesek, mert nem kívántam a szexet, csak a férjem kedvéért tettem. Egy alkalommal eléggé kellemetlenül ki is fakadt ellenem: „olyan vagy, mint egy darab deszka.” Nagyon rosszul esett, nem tehettem róla. Napközben minden rendben volt közöttünk, együttlétünk szinte idillinek tűnt, imádta Endit, sokat foglalkozott vele, örült, ha ő fürdethette, pelenkázhatta.

Eléggé jól tűrtem az egyedüllétet, ha egy kis szabadidőm volt olvastam, zenét hallgattam, kiültem a kertbe, később lemez- és könyvkatalógust készítettem, melynek hasznát is vettük, a hagyományos lemezeinket eladtuk bizományiban, és férjem áttért a kazetták gyűjtésére. Ez volt az ő nagy szenvedélye. Nagyon szerette és szereti is a régi slágereket, country-zenét. Gyűjtötte is, nem volt hónap amikor ne vásárolt volna, bár időnként kértem, hogy ne ilyesmire költse azt a nagyon kevés pénzt amit megkeresett, meg amit én Gyes-ként kaptam. Sokszor hó végén alig volt egy százasom, volt időszak, amikor a kertben általam megtermelt zöldségből csomagokat készítettem, a leszedett gyümölcsöt kosárba raktam és biciklivel kivittem eladni a piacra, annyira kellett a pénz. Ilyenkor tiltakozott „az én feleségem ilyesmit ne csináljon”, erre azt válaszoltam: „a te feleségednek nincs pénze, ezért úgy szerezz, ahogy tud.”

Ruhám úgy akadt, hogy sógornőméktől kaptam általuk már „kinőtt” ruhákat, vagy alkalmiban vásároltam néha. A szomszédasszonyomtól, Borikától –, aki gyerekkori barátnőm volt –, rengeteg gyerekholmit kaptunk, évekig alig kellett venni. Férjem egyébként az ételben, ruházkodásban nem volt nagyigényű, annál inkább rajongott a műszaki dolgokért, ami eszébe jutott meg is vette. Imádott főzni, faragni, sok mindent készített saját kezűleg, ez volt a kikapcsolódása. A munkahelyén többletmunka nem nagyon akadt, sokszor volt alkalma korán hazajönni, akkor igyekezett minél többet a műhelyében barkácsolni. Ügyesen barkácsolt sok mindent, mert pénzünk nem volt, takarékbetétünk sem, máról holnapra éltünk.

Nem járt el otthonról, nagyon ritkán a barátja családjával jöttünk össze, vagy a Krk szigeten megismert kis családdal. A hétvégéket a családi összejövetelek jelentették. Ritkán, amikor fiunk nagyobb volt elvitt bennünket kirándulni. Néha kértem, hogy hozzon színházjegyet, olykor elmentünk, a gyereket sógornőmre hagytuk. Ő jött át hozzánk, egyszerűbb volt, mert anyósom már beteges, rossz idegállapotú volt. Sokat volt kórházban ideg- vagy belgyógyászati osztályon, a kedélye mindig nyomott volt.

Egy napon nagyon rosszul lettem kisbabám kb. 9-10 hónapos volt. Lázas voltam, hánytam, hasmenésem volt, nagyon legyengültem nem tudtam fennmaradni. Az ügyeletes orvos közölte, hogy eperohamom van. Mondta, feltétlenül csináltassak eperöntgent, biztos van epekövem is. Valóban volt, azt javasolták műtesssem meg magam. Ekkor még nem akartam, mert hosszú távon nem volt kire hagyni a gyereket, anyósom beteges volt, apám viszonylag jól volt és szerette is Endit, de a felesége már egyre szenilisebb, beszámíthatatlanabb lett. Ezután igyekeztem diétával rendben tartani magam. Anyósom nem tudott az unokájának örülni, amikor az 1 éves születésnapot nála ünnepeltük, nem főzött ünnepi ételt, csak egy tökfőzeléket sült hússal és a főzelékhez egy több nappal lejárt szavatosságú tejfölt akart felhasználni, amire én közöltem, hogy sem a gyerekemnek, de magamnak sem vagyok hajlandó elfogadni. Ebéd után kijelentette a kisebbik lányának „tőled akartam unokát, nem tőle!” Úgy éreztem, mintha kést vágott volna belém. Azt még csak el tudtam volna fogadni, hogy engem nem kedvel, de hogy a fia gyerekét sem ezt már nem.

Apámékkal a kapcsolatunkat csak az én állandó egyensúlyozással sikerült úgy-ahogy stabilizálni. Nem igazán fogadták el férjemet, ő sokat kritizálta őket, apám minden munkáját leszólta előttem, holott az ő házában laktunk. Semmi nem tetszett, mindent ócsárolt. Az igaz, ha apám kérte a segítségét, akkor segített.

Apám sokszor volt a felesége szócsöve mifelénk, (éreztem, hogy az öregasszony áskálódik ellenünk), még azt is mondta költözzem anyósomékhoz, mert el akarják adni a házat. Én erre azt mondtam, jogom van

itt élni, csak úgy megyek bele abba, hogy eladja a házat, ha szereznek egy önálló lakást, mert én nem akarok anyóssal együtt lakni.

Később apám felesége javasolta, hogy fordítsunk a helyzeten ők lesznek a kislakásban, mi a nagylakásban. Talán az utolsó tiszta pillanatában rájött, szüksége lesz a segítségünkre, hiszen ekkor már cukros, magas vérnyomásos, zavart gondolkodású ember volt. Sok és kemény munkával helyrehoztuk a fenti lakást, felköltöztünk. A kislakást berendeztük apáméknak, akik nyaranta, hétvégenként használták, télen a fűtés miatt csak nagyon ritkán jöttek ki.

Anyósomon strúma műtétet hajtottak végre, nagyon gyorsan felgyógyult, pedig azt hittük, hogy talán nem is éli túl a műtétet, olyan rossz állapotban volt. Hittem, hogy a gyerekei között dúló viszály okozta a rossz lelkiállapotot nála.

Lóni sógornőm későn járt haza a munkából, anyósom már semmit nem akart a lakásban tenni, folyton fáradtságra, levertségre hivatkozott. Állandóan arról panaszkodott, milyen egyedül van. Ekkor szereztem neki a helyi szociális foglalkoztatótól munkát. Gézcsomagolás volt, számomra rendkívül unalmas munka, de ő szinte felüdült attól, hogy a foglalkoztató főnöke mindig dicsérte ügyes kezéért, alapos munkájáért. A pénz amit ezért a munkáért fizettek minimális volt.

Egy nyári napon hatalmas vihar tört ki. Iszonyúan villámlott, szakadt az eső. A fiamat a karomban tartva néztünk kifelé az ablakon, közben a rádió szólt. Hatalmas csattanás hallatszott, az elektromos műanyag fedők kiestek a falból. Nagyon megijedt a kisfiam, én uralkodtam magamon, de reszketett kezem, lábam. Szerencsére csak a kéményen lévő szélkakasba csapott bele a villám. A biztosító kifizette kárunkat. Férjem a tetőt ért hibát kijavította.

Amikor a gyerek elérte a 2,5 éves kora elmentünk vele nyaralni beutalóval Zalakarosra. A nyaralás elég jól sikerült. Közben Endi kicsit betegeskedett, mert nem bírta a gyógyvizet. A férjem munkahelyén lehetett volna a Balatonra is szerezni beutalót, de ő utálta a Balatont. Még egy alkalommal voltunk Zalakaroson, azt hittük, már nagyobb a fiunk, bírni fogja a gyógyvizet, de sajnos újból beteg lett, a többi gyerek is szenvedett kisebb-nagyobb fertőzéstől. Későbbiekben 2 alkalommal Vasegerszegen nyaraltunk egy gyönyörű kastélyban, ahol mindhárman nagyon jól éreztük magunkat. Onnan Bükre lehetett átjutni. Endi ott is beteg lett a gyógyvíztől.

Fiamat 3 éves korában Lóni sógornőm 1 hétre elvitte a Balatonhoz. Semmi baja nem volt, a többi felnőtt is körülrajongta, sok gyerek volt, nem unatkozott. Nagyon szeretett rajzolni, mindenki művész úrnak szólította.

A Gyes lassan a végéhez közeledett, Endi szépen fejlődött, sokszor volt szabadidőm mellette, próbáltam az angol nyelvet magamtól tanulgatni, időnként a szomszéd kismamákkal beszélgetve töltöttük az időt, közben a fiaink játszottak. Munkahelyemmel tartottam a kapcsolatot, időnként bejártam, kollégáim közül is néhányan kijöttek hozzám. Nagyon szép emlék számomra, csoda volt látni egy kisgyereket napról napra történő fejlődését, alakítani, nyitni a kis elméjét, hallani gügyögését, figyelni ügyes mozgását. Egy alkalommal kisebb nyári fertőzése volt, az ügyeletes orvos meglátta őt, és azt kérdezte mennyi idős ez a gyermek? Mondtuk, hogy 1/2 éves. Melegen gratulált és közölte, hogy a reflexei alapján 1 évesnek tűnik. Nagyon büszkéek voltunk. Kisfiunk nagyon gyors szellemi és fizikai fejlődést mutatott 7 hónaposan ült és állt, 1 évesen elindult, és kisebb szavakat már 9 hónapos korától számomra érthetően kimondott. Egy napon figyelmes lettem, hogy nagyon mondja a magáét. Az összes általa ismert szót egyszerre mondta ki: papa, mama, baba, ham, adjál. Szerencsére nem volt sokszor beteg, vidám, kiegyensúlyozott, bár kissé akaratos gyermek volt.

A Gyes letelte előtt megkeresett é férjemen keresztül – a Zeneakadémiáról a főnököm. Kérték menjek 1 hónappal előbb vissza, mert a helyettesem nem bírja a sok gépelést, kikészült a keze, nagy szükség lenne rám. Boldogan rohantam vissza, már nagyon vágytam a Zeneakadémia gyönyörű épülete után, hallgatni napközben a növendékek gyakorlását, vagy időnként belopakodni egy-egy főpróbára. Annyi volt a kérésem, hogy 6 órában dolgozhassak, mert a gyereket nem akartam túl korán kelteni, s túl későn érte menni. Így álltam munkába 1987. november 1-jével. Akkoriban került új pénzügyi osztályvezető az osztályra, egy magas, vékony vénkisasszony személyében.

Eredetileg arról volt szó, én leszek a felújítás alatt álló Régi Zeneakadémia gondnoka. Nagyon vonzott a lehetőség, az sem volt mellékes, hogy ez a feladat nem követelt állandó naprakészséget, tehát egy kisgyerekes anya számára ideálisnak tűnő munkakör volt. Addig, amíg az építkezés folyt, kérték legyenek ott a gazdasági hivatalban, nagy szükség van rám a megnövekedett munkamennyiség miatt.

Munkámmal elégedettek voltak, kedveltek, mondták, hogy nagyon jó velem együtt dolgozni, szerencsére a fiam sem volt sokszor beteg. Addig-addig győzködtek, hogy jó lenne, ha maradnék az osztályon, itt a pénz is több, míg elvállaltam végleg a gazdasági hivatal titkárnői állását. A napok szép csendesen múltak, teltek,

gyermekem fejlődött, okosodott, férjem szorgalmasan dolgozott, úgy éreztem megtaláltam az egyensúlyt az anya és a dolgozó nő szerepe között.

Endikém az óvodába viszonylag hamar beilleszkedett, voltak játszótársai, akik néha eljöttek hozzánk. Nagyon szerette az állatokat, nyaggatott, hogy kiscicát szeretne. Vonakodtam attól, hogy még ilyen kicsi korban hozzunk cicát a házhoz, mert nagyon erősen szopta az ujját, tartottam tőle, hogy esetleg lenyeli a macskaszőrt. Ő megígérte, hogy igyekszik figyelni arra, hogy ne vegye a szájába a kezét. 3,5 éves korában hoztunk egy nagyon kedves, fekete-fehér cicát. Mininek neveztük, mert olyan pici volt. Egy kis probléma volt vele, sérves volt. Akitől hoztuk –, kolléganőm – ajánlgatott másik hasonlót, de kisfiam ragaszkodott hozzá, hogy csak ez lehet az ő cicája. Nagy élmény volt, ahogy szeretgette, óvta a kis állatkát. Miniből hatalmas kandúr lett (egy Maxi). Kicsit sikerült túlhizlalnunk, túlságosan „szakszerű” volt az ellátás.

1987. januárjában fiam az óvodában megkapta a skarlátot. Ez 3 heti karantént jelentett. A munka ilyenkor volt a legtöbb az osztályon. Emiatt amikor visszamentem nagyon örültem, mert hiányzott a munkám. Sajnos egy héttel később Endi megint visszaesett a betegségbe, nagyon csúnya torokgyulladás volt, ismét 1 hét szünet a munkából. Nagyon bánatos voltam, de segítségre a nagyszülőktől nem számíthattam, öreg, beteg, szenilis emberek voltak. Már ezelőtt sem tudtam anyósomra hagyni még 1-2 napra sem, mert kijelentette, hogy idegesíti a gyerek. Egyedül apám volt még viszonylag jó állapotban, (79 éves volt ekkoriban) de neki egyre nagyobb terhet jelentett felesége állandó zavartsága, cukorbetegsége, ő látta el. Én amikor csak tehettem mentem segíteni, elhoztam a nagyobb mosnivalót, vagy rendbe tettem a konyhájukat.

Mikor újra munkába álltam a főnökeim leültek velem és közölték, nem lehet igazán számítani rám, többet várnak tőlem. Naponta sokszor 20 oldalnyi szöveget gépeltem elektronikus írógépen, fénymásoltattam, iktattam, postáztam, ebédjegyet szedtem, MÁV igazolványokat érvényesíttettem, vezettem az iroda közlőneinek nyilvántartását, fontosabb rendeleteket kiírtam, az anyagokat rendeztem, az osztályokra elvittem a különböző iratokat, s ha szükség volt fregoliként beugrottam a pénztárba, ahol az ott dolgozó neves művésztanárok, hallgatók és természetesen az összes többi dolgozó részére fizettem ki a járandóságaikat. Én voltam egyedül a Zeneakadémián dolgozó gépelni tudók közül –, aki hajlandó volt elvállalni, külön pénzért kb. 200 oldalnyi angol, német és olasz nyelvű jegyzet gépelését –, mindenki elugrott előle, hiszen ez igen kemény munka volt. A nyelvtanárok –, akiknek dolgoztam – azt kérdezték, mindhárom nyelvet tanultam? Mondtam, csak a németet.

Sok tanárral alakult ki egészen kellemes kapcsolatom. Nagyon kedves, vidám, bohém embereket ismertem meg közöttük, köztük világhíró művészeket is, akik nagyon közvetlenül, természetesen társalogtak velem. A növendékek közül néhánynak a diploma munkáját legépeltem.

Nagyon rosszul esett, igazságtalannak tartottam főnökeim véleményét, napokig sírtam éjszakánként. A férjem vígasztalt, mit vársz tőlük, pénzügyesek. Ekkor elhatározta, ha lehetséges, szerzek magamnak másik munkahelyet, ahol nincs ez a folytonos naprakészégi kényszer. Nem voltam képes rendezni ezt a konfliktust, nagyon bántott. Egyik kedves kolléganőmnek említettem szándékomat, ő megígérte, ha tud segít. Egy késő tavaszi napon jelezte, hogy a VI. kerületi Zeneiskola keres iskolatitkárt, valaha ő annak az igazgatónak munkatársa volt, csupa szív, csupa lélek embernek festette le.

A találkozás vele számomra nagy élmény volt, kolléganőm minden szava igaznak bizonyult. Nagyon vártam válaszukat, reméltem, hogy engem választanak. Egy napon az igazgatónő felhívott telefonon, választásuk rám esett. Abban maradtunk, hogy addig nem jelzem felmondási szándékomat, amíg az akkori iskolatitkár felmentési idejét nem számolják ki. Egy szép nyári napon a kolléganőm, aki szerezte az állást, telefonált nekem, menjek a portára. Leendő főnöknőm Ilmi állt ott, gyönyörű volt szép ősz fejével, sudár termetével, barnára sült bőrével, kedves mosolyával. Amikor lementem hozzá átölelt, megpuszilt és közölte, most már beadhatom a felmondásomat.

1987. augusztus 31-én munkába álltam jelenlegi munkahelyemen. A tantestület nagy szeretettel fogadott. Főnökeim bíztak bennem, egyenrangú partnerként kezeltek, kikérték véleményemet az adminisztráció terén, így mondták, „mi zenészek vagyunk, ez a te szakterületed.” Boldogan vettem bele a munkába magam, gyorsan ismerkedtem az új területtel. Kb. 3 hónap múlva, az egyik igazgatóhelyettes meg is jegyezte, „nézzétek, Marika milyen sokat tud már az itteni dolgokról.”

Anyagi körülményeink nagyon szűkösek voltak, hiányzott a Zeneakadémia gyönyörű épülete, de az itt dolgozó tanárok kedvessége, barátságossága, segítőkészsége kárpótolt ezért. Eljártam időnként az iskolai koncertekre, fiamat és férjemet is elvittem a hangversenyekre. Néha a Zeneakadémiára is eljutottam év végi záróhangversenyre, Éneklő Ifjúság koncertekre. Időnként egy-egy csendes napon kisfiam benn volt velem, kollégáim szeretgették, kényeztették, „csábították” hangszerükhöz. Hétévesen az iskolakezdéssel együtt elkezdte „kísérleti tanulóként” a gitár tanulását. Tanárnője Valika, egy bájos, madonnaarcú fiatal nő szerette, féltőn, óvón igazította az ujjait a húrokon. A gyerek is rajongott érte.

Gyermekem gyorsan, ügyesen haladt mind az általános iskolai, mind a zenei tanulmányokban. Sikeres, bár kissé visszahúzódó gyerek volt, nehezen szokta az új környezetét. Egy nagyon talpraesett kislány, Ági, bevonta baráti körébe, sokat szerepeltek együtt iskolai rendezvényeken nagy sikerrel.

Fiúbarátja egy kedves, óriáscsecsemő külsejű, szemüveges, barna gyerek lett, Gyuri. A többiekkel kissé nehezen alakult a kapcsolata, a fiúk sokszor bántották, vékony gyerek volt, semmi agresszivitás nem volt benne.

Ennek ellenére nagyon szeretett iskolába járni, tanulni, tudni. Örültem, hogy a zeneiskola mellett lévő nagyon szép épületben elhelyezett Derkovits Gyula Általános Iskolába sikerült bejuttatni, tudta, hogy angol tagozatos és számítástechnikát is fognak tanulni. Nagyon örültem, amikor tornaterem hiány miatt az első két évben úszni jártak a Bajza utcai Általános Iskola tanuszodájába. Későbbiekben néhány alkalommal délutánonként a férjem is elvitte ide úszni. Sokszor gyulladt be a szeme a túlságosan klóros víztől, abbahagytuk a külön úszást.

Vállaltuk a napi bejárást, Endi soha nem volt nyugós, fáradt. Az első 3 tanévben nem hiányzott betegség miatt az iskolából, később is csak nagy néha fordult elő kisebb nátha, influenza, amit nagyon gyorsan kihevert. A zeneiskola rendszeresen szervezett nyári zenei táborokat, ahova amikor a gyermek 8 éves lett, az igazgatónő javaslatára elengedtem fiamat, csak azt nem tudtam mit fognak vele kezdeni, hiszen még olyan kicsi volt. Ő azt mondta, „ne aggódj, majd a kórusban elénekelget.” Így is volt. Nagy öröm volt látnunk apjával együtt, amikor a zárókoncerten, mint a legkisebb nagy lelkesedéssel énekelte a többiekkel a gyönyörű dallamokat.

Apámék állapota egyre jobban romlott, egyre többször kellett segítséget nyújtanom. A felesége már teljesen szenilis lett, sajnos apám sem fiatalodott az évekkel, bár még mindig eléggé erős volt, erejét felőrölte a napi kínlódás. Anyósom is sokat volt beteg, depressziós.

Férjemnek egy időben az a hobbyja támadt, hogy kartonpapírból kivágta a Parlamentet, az Operaházat, különböző kastélyokat. Estéit ezzel töltötte, ha kértem, foglalkozzon a gyerekekkel, azt mondta: nem látod, ezt nektek csinálom, szeretném mielőbb befejezni. Ekkoriban a nagybátyám meglátta mivel foglalkozik, nagyon ügyesnek találta, felajánlotta, hogy a felújítás alatt levő valaha az édesapja és a nagyapja tulajdonát képező szegedi szállodát formázza meg.

Kihozta a tervrajzokat, nagy lelkesedéssel magyarázta, mit hogyan képzel. A férjem elvállalta a munkát. Amikor a pénzre került sor, a nagybátyám szabad kezét adott neki, mennyiért vállalja el. Kiderült, nagyon nagy összegről lenne szó, ettől a férjem megijedt, nagyon sok adót kell majd fizetni, lemondta a munkát. Ekkor a nagybátyám indulatában közölte, hogy csupa hülyével van körülvéve, beleértve őt is. Később egy levélben elnézést kért tőle, férjem azóta is őrzi.

1991. május 9-én, apám pontosan a 83. születésnapján eltörte a jobb karját. Amikor én ezt nagy nehezen megtudtam –, senki nem értesített erről, holott volt telefonunk –, berohantam hozzájuk, ott egyedül találtam, felesége lement reggeliért. Vártuk, vártuk nem jött. Erre eszembe villant, sokszor azt sem tudja, hogy hívják, hol van, felhívtam a rendőrséget, tudnak-e róla. Ott közölték velem, találtak egy nénit elesve az utcán, leírták külsejét, mondták menjek érte, azt válaszoltam itt vagyok egy törött karú beteg öregemberrel, nem hagyhatom egyedül, kértem hozzák haza. Így is történt. Ettől kezdve megkezdődött egy 7 hónapig tartó ámokfutás, versenyezve a halállal, mely végül legyőzte apámat. Ő is zavarttá vált, nem lehetett egyedül hagyni, felesége szintén, kórházból be, kórházból ki. Nagybátyámnak, aki időnként kijárt hozzánk, elpanaszoltam gondjaimat, bajaimat, ő azt mondta ilyen pszichés háttérrel, mint az enyém, ezt a terhet nem lehet felvállalni, orvos-kapcsolat kell. „Neked az a dolgod mondta” –, „hogy a gyerekedet felneveld, a családodat tartsd együtt.”

Végül a Róbert Károly körúti Kórház ideg-és elme osztályának főorvosa, egy nagyon kedves, segítőkész nő, segített. Ezt az orvosi kapcsolatot a férjem munkahelyéről újonnan megismert kedves barátnőnknek Katinkának köszönhattük, aki szintén megjárta a maga poklát a férjével kapcsolatban, aki mániás depressziósként tette tönkre az ő életét. Ebben az időben csak rá számíthattunk, mindenben a rendelkezésünkre állt.

A főorvos-asszonynak elpanaszoltam, erőm végén vagyok, én ekkora lelki és fizikai terhet nem tudok elvinni, elmondtam anyám történetét. Ez év szeptemberében, apám teljesen zavart állapotban bejelentette a doktornőnek, viszi haza a feleségét. A főorvos-asszony azonnal intézkedett, felvette betegként. Apám velem durva volt, agresszív, tolvajnak nevezett, amit én nem tudtam elviselni, nagyon megharagudtam rá. 1991. november 30-án meghalt. Évekbe telt, mire feloldódott bennem a harag, mára ismét szeretettel tudok gondolni rá. Felesége a zavartságon kívül jól volt. Későbbiekben Tompára került, elme-szociális otthonba, ahol rövidesen meghalt, a változást már nem viselte el. Férjem édesanyját is a Róbert Károly körúti elmeosztályon helyezték el egy rövid időre, mert öngyilkossági kísérletei voltak. Később a MÁV Kórház belgyógyászatára vitték át a lányai, azzal, hogy az anyjuk nem elmebeteg.

Engem mind pszichésen, mind fizikailag megviseltek a történetek, annak ellenére, hogy munkahelyemen főnökeim a végsőig türelmesek, és együtt érzőek, segítőkészek voltak. Kollégáim közül nagyon sokan adtak ruhákat nekem is és fiamnak, sok kiadásod van mostanában, szükséged lehet rá – mondták. Nagyon hálás voltam kedvességükért, áradó szeretetükért. Epe problémáim sűrűsödtek, végül apám halála után néhány nappal megműtöttek, 1 nagy és 2 kisebb epekövet szedtek ki belőlem.

A BM kórházban műtöttek, az orvos kapcsolatot szintén Katinkának köszönhettem. A kórházban nagybátyám is meglátogatott, mondta neki is vannak itt ismerős orvosai. A műtét után hamarosan talpra álltam, újból elkezdtem dolgozni, de hangulatom nyomott volt, reggelente nagyon fáradt voltam, csak nagy erőfeszítéssel tudtam magam összeszedni.

1992 nyarát is rosszul viseltem, nagyon sokat fájt a fejem, sokat kínlódtam, orvoshoz mentem, aki gyógyszert írt rá, ami nem sokat segített. Húzta, halasztotta, hogy szakorvoshoz küldjön, majd egy alkalommal kissé hisztérikusan mondtam, „vagy vágja le a fejem, vagy küldjön el szakorvoshoz, mert én ezt a fájdalmat nem tudom elviselni.” Ő gúnyosan megjegyezte, miközben a beutalót írta „ha meggyógyult jelentkezzen”. A szakorvosi vizsgálaton megállapították, hogy a nyaki csigolyáim beszűkültek és nyaki bordám van. Ultrahang kezelésre küldtek, gyógyszert írtak, egy kicsit rendeződött állapotom.

Ekkoriban házi kamarazenei versenyt rendezett az iskola, ahol külső tagokból álló zsűri a gyermekemet és egy másik kisfiút korcsoportjukban 1. helyezéssel jutalmazta. A díj egy magyar származású zeneiskolai igazgató felajánlása volt: meghívás iskolájába Bad-Friedrichshall-ba. Az útra összeállítottam Endri részére egy kis német szótárt, amiben a legfontosabb kéréseket, köszönéseket, szavakat írtam be. Az út jól sikerült, videóra vették a hangversenyeket. Koncertjeiken szépen és jól játszott, a kórusban nagy beleéléssel énekelt. Visszajövele után kérdeztem, hogyan boldogult, ő azt mondta, megtanította a német családot néhány magyar szóra, de ő is használta a szavakat.

1993 januárjában, végül hosszú bizonytalankodás után elmentem ahhoz a főorvos-asszonyhoz a Visegrádi utcai rendelőbe, aki apámékat kezelte. Kértem írjon fel valami nyugtatót, mert állandóan ideges, feszült, ugyanakkor, fáradékony, rossz hangulatú vagyok. Ő relaxációt és pszichoterápiát is javasolt, de ezt csak a magánrendelőjében tudta volna alkalmazni, erre a rendelői körülmények nem voltak megfelelőek. Ezt nem tudtam vállalni sem anyagilag, meg nagyon messze is lakott, későn rendelt. Így kértem, hogy gyógyszeresen rendezzük állapotomat.

Míg hozzá jártam kezelésre, volt egy hét, amikor szünet nélkül fájt a fejem. Úgy éreztem nem vagyok ura magamnak, szédültem, hallásom nem volt rendben. Ekkor egy kolléganőm tanácsára jelentkeztem egy privát reumatológusnál, aki Lidocain blokádot alkalmazott nálam. A kezelés hatására csökkentek panaszaim. Az orvos megkérdezte tőlem, nem ideges maga? Gyógyszert ajánlott, melyet a kolléganőm is szedett. Én azt válaszoltam megfelelő kezelést kapok a saját orvosomtól. Ezután még néhányszor jártam nála, ő azt javasolta, kezdjek el tornászni, megfelelő irányítással.

Ekkor egy másik nagyon kedves kolléganőm Márta akivel az iskola zeneműtárában, mint segéd-könyvtáros együtt dolgoztam, bemutatott gyógytornászának, egy fantasztikusan energikus, nagyon szép szemű nőnek, Andreának. Ő kezelésbe vett, átnézte minden porcikámat. Közölte, igen rossz állapotban vannak az ízületeim, sok munka van vele, de lassú javulást ígért. Kivitt a kórházba, ahol dolgozott, ott röntgenfelvételeket készítettek gerincemről. Kiderült végig kikopottak a csigolyáim, olyan a csontozatom, mint egy öreg nőé. Az orvos, aki a felvételeket készítette, azt mondta, ha nem foglalkozom magammal, tolószékbe kényszerülhetek, de a rendszeres mozgás, esetleg úszás karbantarthatja állapotomat. Ekkor elhatároztam, vállalom a tornát, úszni sajnos most sem tudok, de éreztem Andrea a segítségemre lesz.

Férjem úgy vette tudomásul állapotomat –, amikor sírva mondtam el neki –, hogy közben azon dühöngött, „nincs villany, nem tudok dolgozni.” Nem esett túl jól a közönye, amit meg is mondtam neki.

Ezen a nyáron hirtelen nyári zivatar kellős közepén csengett a telefon. Katinka hívott, kérdezte: „nálunk is vihar van, mert Pesten nagyon villámlik, dörög?” Mondta, hogy nagyon fél a zivatartól. Egyszer csak egy hatalmas dörrenés, csattanás, és a kezemben füstölög a telefon. A villám becsapott az üzenetrögzítőnkbe. Az ijedségtől bénultam néztem a füstölögő készülékre, a férjem elkezdett velem üvöltözni, mi a fenéért nem húztam ki az üzenetrögzítőt, most tönkrement, mennyibe fog ez kerülni. Kisfiam rákiabált az apjára: „kérj azonnal bocsánatot anyától, nem tudhatta, hogy be fog vágni a villám! Senki nem gondolhatott arra, hogy az üzenetrögzítőt ki kell húzni.” Nagyon ideges voltam, elsírtam magam. A biztosító ismét teljes áron térítette kárunkat, ebben Katinka segített, aki ebben az időben már annál a biztosítónál dolgozott, akivel mi a háztartási biztosítást kötöttük.

Néhány hónapi gyógyszeres kúra után úgy éreztem idegeim stabilizálódtak, állandóan kerestem miben lelem örömet, mivel tudom elfelejteni kínzó fájásaimat.

Következő évben Andrea felvetett kivizsgálásra a pomázi Munkaterápiás Intézet Kiskovácsi Kórházába, ahol ő dolgozik. A belgyógyász főorvos felajánlotta segítségét, mondta ő pszichiáter is. A velem való rövid

beszélgetés után azt mondta önértékelési zavaraim vannak. Én akkor bíztam abban, magam is rendezem állapotomat.

Katinkával sokat jártunk színházba, elvittem őt is az iskolai hangversenyekre, Endit is elvittük néha operába, szokja a zenét, amit ő élvezett is, de kissé késői volt számára az előadás, ezért a végére elfáradt. Kollégáim közül is gyakran hívtak meg koncertjeikre. Férjem csak ritkán volt hajlandó kimozdulni otthonról.

Endi ötödikes korában kérte, önállóan járhasson haza, nem akar napközis lenni. Belementem azzal a feltétellel, ha romlik a bizonyítványa, akkor visszamegy napközisnek. Ő nagyon ügyesen, jól, fegyelmezetten közlekedett, semmiféle probléma nem volt vele, ritkán kellett ellenőriznem a feladatait, néha a verseket és az angol szövegeket mondta fel nekem. A tanulmányaiban felfelé szárnyalt.

Rájöttem, a fiam igényli az időnkénti egyedüllétet is, sok neki az egész-napos őrjöngés az iskolában. Nem tudott úgy figyelni, ha folyton zajongtak körülötte, szüksége volt az elmélyülésre. Egyre inkább a természettudományok felé fordult. Az érdeklődés, erre az időre elhatározássá vált, biológus pályára készült. Rengeteg információja volt, a család minden tagja elhalmozta ilyen irányú könyvekkel, felvettük a természetfilmeket videóra, ő jegyzeteket készített, rajzolt, írásai olyanok voltak, mint egy tétel.

Évekkel Spielber Jurassic parkja előtt élénk érdeklődést mutatott a kihalt őshüllők iránt, rendszerezte, osztályozta, állandó hobbijává vált a velük való foglalkozás. Barátságuk Ágival és Gyurival megerősödött. A fiúk változatlanul piszkálták őt, nem igazán fogadták be egy-két kivétellel. Volt közöttük egy fiú Zsolt, aki egy időben bántotta fiamat, ő átjárt iskolánkba zongorát tanulni. Megkérdeztem mi a bajod Endrével, ő a szemembe nézett, és azt mondta „olyan tutyi-mutyi” nem tudja magát megvédeni. Zsolt Endi javára írta azt, amikor egy osztálytársa, már a végletekig piszkálta, akkor lekevert egy hatalmas pofont. Ettől kezdve Zsolt már nem bántotta a fiamat, kapcsolatuk kezdett rendeződni. 6. osztály után ez a fiú az Apáczai Csere János Gimnáziumba ment át.

A 7. osztály végén, de már évközben is fiam sokat panaszkodott, sokat piszkálják az osztálytársai, én szóltam az osztályfőnökének, ő megígérte, rendezi a problémát. Később a panaszok újra kezdődtek, mondtam a fiamnak, muszáj megvédened magad, nem lehetek mindig melletted. Próbáltam tanácsokat adni, nem hiszem, hogy túl sokat megfogadott belőle, csak azt láttam, egyre jobban szorong.

A nyári szünet elején derült ki egy véletlen folyamán, Ági – a kis barátnője –, telefonált, amikor a fiam éppen Gyurinál volt. Ő mondta el, nem csak piszkálódta a gyerekekkel a nagyobb, erősebb fiúk, hanem szabályos szadista kínszításokat követtek el rajta. Rájöttem, hogy a fiam nem képes a durva támadásokat sem fizikailag, sem pszichésen visszaverni. Nagyon rossz nyár következett. Endi bőre érzékenyebbé vált a fertőzésekre, nyugtalan volt. Sokat kínlódott, mire kikezelte az orvos.

Közben Andrea sürgetett vigyem el a fiamat hozzá, mert az a fajta gerincprobléma, ami nekem van örökölhető. Megnézte alaposan a fiamat, elküldte az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet specialistájához, aki a röntgen felvételek nyomán Scheuermann csigolya rendellenességet állapított meg. Azóta Endi is Andreához jár heti 2 alkalommal gyógytornára, időnként Katinka viszi úszni, néha a barátaival is eljár uszodába, esténként tornázik. Nagyon remélem, kinövi ezt a bajt, erős, egészséges, sikeres férfi lesz belőle.

Férjem, egyre jobban belemerült a munkahelyi problémáiba, sok minden bizonytalanná vált körülötte, BT-ként lebegnek a vállalatnál, sokszor ideges, feszült. Nem volt ideje semmire. Gyakran mordult ránk –, Endi és az én kissé hangosabb természetem zavarta, nem tudott koncentrálni tőlünk. Azelőtt amíg kicsi volt a fiunk, kértem ne engedje, hogy a gyerek zavarja munkájában. Ő akkor tanácsomat figyelmen kívül hagyta, úgy gondolta, így lesz jó barátja a fiának. Később ugyanez a viselkedés már zavaró volt számára.

1994 szeptemberében kisfiam unszolására egy talált kiskutyát fogadtunk örökbe. Egy örökmozgó, izgága, haspók, hangoskodó szőrpamacsot Picit. Mostanra már kinőtte kezdeti neveltlenségét. Ő is örökbefogadott bennünket.

Nekem újabb egészségügyi problémám alakult ki, allergiás lettem, állandó arcüreggyulladással küszködtem, végül orrsövény műtétre került sor, melyet Andrea testvére végzett el a János Kórházban. A műtét után ismét gyorsan visszatértem a munkához. A gerincem karbantartását változatlanul Andrea irányításával, Márta társaságában végzem. Azóta is minden nap tornászom, hogy képes legyek nap, mint nap helytállni.

Közben férjem édesanyja egyre inkább beteges lett, nem lehetett otthon hagyni, a fizetett ápolót elmarta maga mellől, gyerekei kénytelenek voltak elhelyezni a helyi öregek otthonában, ahol viszonylag olcsón, de megfelelő körülményeket biztosítottak.

Az otthon fenyves mellett helyezkedik el, van kertje, de anyósom egyedül már soha nem volt hajlandó kimenni a többiekkel, mindenki „utálja őt”, ő sem tudott senkivel sem beszélgetni, gyerekeivel is sokszor volt kegyetlen. Egy alkalommal én is ott voltam, amikor férjem simogatni akarta a kezét, ő durván ellökte, rámordult hagyj békén. Nagyon fáj, mert tudtam férjem őt szereti a legjobban a világon.

Igazgatónőnk 1994 őszén javasolta vegyünk számítógépeket, vigyük fel az iskola ügyvitelét gépre. Nagy lelkesedéssel vettem bele magam a számítógép tanulásába, mely jelentős többletmunkát igényelt, észre sem vettem, mennyire kifáradok. Különösen irodai elhelyezkedésünk volt alkalmatlan az elmélyült munkára. Nagyon kicsi az irodánk, hárman ülünk benne a két igazgatóhelyetttel, nagy az ügyfélforgalom, sok tanár, gyerek fordul meg naponta, bizony nem a csend és a nyugalom jellemző. Amíg nem volt ilyen sok gépelni való, jobban tudtam sakkozni az idővel, de az utóbbi időben mindig volt, mit írni. Az élet pedig zajlott tovább. A feltörekvő, most középkorúvá váló, ambiciózus tanárok egyre többet dolgoztak, így rám is sokkal több teendő hárult. Hozzájött még a gazdasági iroda rengeteg levelezése is. A számítógép tanulásában nagyon nagy segítségemre volt kisfiam, aki amit tanult az iskolában rögtön megmutatta nekem a gépen.

Az 1996-os év rosszul kezdődött nálam. Nőgyógyászati probléma merült fel, melyet szerencsére egy kis műtéttel korrigálni lehetett.

Anyósom 85. születésnapját 1997 januárjában nálam ünnepeltük, sajnos ő már nem tud örülni igazán semminek. Túl van egy combnyaktörésen, és egy mellműtéten, azóta a Szövetség utcai elfekvőbe került, ahol állandó orvosi felügyelet alatt van. Gyerekei mindvégig hűségesen látogatták. Én bevallom csak nagyon ritkán, mert nagyon nyomasztóan hatott rám. Kellemetlen, rosszindulatú, keserű öregasszony lett belőle. Fiamat is csak ritkán, a mama külön kérésére viszi a férjem. Így azért tudja, hogy van nagyanyja, de nem szeretném, ha a nagyanyja állapota nagyon megülné a lelkét. Épp elég baj nekem, hogy látom a férjemen, mennyire kezd hasonlítani az anyjára. Évek óta sokszor hetekig morgós, hallgató, elvonul az íróasztala mellé, ha kérdezem mi a baja, azt mondja „semmi, miért gondold, hogy nekem rossz a kedvem?” Endivel is sokszor türelmetlen mióta kamaszodik, szinte alig foglalkozik vele, nincs tisztában azzal, hogyan kell egy kamasszal bánni, de ha valami apró-cseprő hibát ejt, rögtön neki támad, amit én nem engedek. Tudom, hogy a gyerek céltudatos, minimális irányításra van szüksége, nem kell drillt alkalmazni nála.

1997 februárjában János, a nagybátyám egy helyi általános iskola aulájában kiállítást rendezett. Küldött meghívót erre az alkalomra. A megnyitón amikor találkoztunk azt mondta „ezt a kiállítást neked csináltam.”

Évről évre éreztem, hogy egyre jobban várom a szüneteket, alig tudtam magam átrugdosni szünettől szünetig. Az idei tanévben került sor egy újabb program felvitelére, mely igencsak nagy koncentrációt követelt. Megfelelő segítséget kaptam egy programozó hölgy személyében. Később őt egy férfi váltotta fel, ő volt a program kiagyalója.

Amikor sor került a program végleges kidolgozására, az önkormányzat lemezen kérte az adatokat. Gazdasági vezetőnk megtagadta az adatszolgáltatást, törvényes kifogásokat hangoztatva. Ettől kezdve sok konfliktussal járó levelezés folyt az önkormányzat és a zeneiskola között. A programozó kérésemre sohasem jött ki segíteni, mindig valami ürüggyel lemondta a találkozást.

Közben egyik igazgatóhelyettesünk, Csilla, megkérdezte tőlem lenne-e kedvem vele elutazni Mallorcára. Ott élt – egy az iskolánktól – néhány éve munkára odaszereződött zenészházaspár, jó lenne végre meglátogatni őket, ő nagyon szeretne már kiutazni. Eredetileg igazgatónőnkkel utazott volna el a tavaszi szünetben, de azt az utat az utazási iroda lemondta. Az új időpont nem volt alkalmas Ilmi részére, mert ő a zenekarral utazott el ebben az időben Belgiumba. Csilla kérésére azonnal igent mondtam férjem is beleegyezett utazzak el.

Eddig csak 1-2 napos bécsi utazásokon vettem részt, az iskola magán-énektanárának szervezésében, mely utak nagyon kellemesek, és felüdítőek voltak számomra. A bécsi Staatsoper előadásait néztük meg összekötve nagyon sok egyéb látnivalóval. A család együtt már 8 éve nem utazott több napra sehova. Két alkalommal egy-egy napra szaladtunk át Bécsbe. A fiunk járt táborokba, üdülőkbe, a férjem is egy alkalommal eljutott néhány napra egy olaszországi szakmai útra. Ő nem volt képes elszakadni a munkahelyétől, mindig nagyon sok munkája volt, privát munkáját otthon végezte. Utazásról hallani sem akart, mindig azt mondta, nagyon drága nekünk az ilyesmi.

Május elején volt az utazás, mely számomra fantasztikus élményt jelentett. Nagyon fáradtan érkeztem ehhez a kedves családhoz, de az ott töltött néhány nap kilazított, megnyugtató. Kedvességük határtalan volt, nagyon sok, szép élménnyel halmoztak el bennünket. Csodálatos emberek, csodálatos vendéglátók. Csillával mindketten feldobódva, boldogan érkeztünk haza, omlottunk ránk váró családunk karjai közé.

Visszatérve a munkába, hirtelen ránk zúdult nagyon sok emberi konfliktus. A feldobódottságból hirtelen nagy fáradtság zuhant rám. Napokon keresztül fáj minden tagom, sokat kínlódtam, közben nagyon sok munkám is volt. A vizsgaidőszak közeledett. Hirtelen beköszöntött a kánikula, melyet nagyon rosszul viseltem.

Egyik délután a vonaton nagyon rosszul lettem, feldagadtak végtagjaim, szédültem, fejem fáj alig tudtam a vonatról leszállni. Elszédelegtem a körzeti orvosi rendelőbe, ahol a doktornő rögtön vérnyomást mért, mely teljesen normális volt. Mondtam a doktornőnek, volt már nekem izületi problémám, küldjön fel a reumatológiára, ő is ezt javasolta, mivel a következő naptól már szabadságra ment. A reumatológián az

orvos, aki egyben belgyógyász is volt, megnézett, nagyon alaposan megvizsgált, és közölte, „asszonyom ön teljesen ki van készülve, mint fizikailag, mint pszichésen. Ismerem én ezt a görcsöt, ahogy maga a fejét tartja.” Elsírtam magam a kimerültségtől.

Javasolta menjek betegállományba, annyi időre vesz fel, amennyit csak akarok. Vizsgálatokra küldött, gyógyszert írt, kérte mielőbb döntsek megyek-e betegállományba. Este felhívtam az igazgatónőmet telefonon, mondtam később megyek be, ki kell vizsgáltatnom magam, nagyon rosszul vagyok. Másnap bementem az iskolába, elmondtam mit mondott az orvos, valószínűleg otthon kell maradnom pihenni, mutattam a kezeimet, nem tudtam fogni, kiesett a kezemből a ceruza. Ilmi kért „Mari ne légy beteg.” Mondtam nem akarok, de az orvosra kell hallgatnom, majd ő dönti el mit tegyek.

Másnap délelőtt vittem el kisfiamat a Rigó utcai Idegen-nyelvi Központba angol középfokú nyelvvizsga szóbeli vizsgájára. Míg rá váraкоztam, nagyon rosszul éreztem magam, szédültem, émelyegtem. Amikor vidáman kijött, mondta, hogy nem volt nehéz, mosolyogtam rá. Ő visszament az iskolába, ahol megebédelt, hazamentem, mert az orvoshoz kellett visszamennem délután. Hazaérve már nagyon rossz állapotba kerültem. A világ forgott velem, sípolt az agyam, dübörgött valami benne és egy kérdés villant át rajtam ki vagyok én?

Iszonyú érzés volt.

Nagy nehezen kitámolyogtam a gyógyszeres dobozhoz, bevettem 2 szem Valériánát és lefeküdtem. Később az orvosi rendelőben soromra várva szédültem, ásítóztam, fájtak, zsibbadtak, dagadtak végtagjaim. Mikor bementem odaadtam a leleteimet, kértem az orvost írjon ki betegállományba. Ő kiírt és fizioterápiás kezelésekre küldött.

Kollégáim rendszeresen érdeklődtek állapotom iránt, éreztem őszintén aggódtak értem. Különösen Ilmi volt az aki nagyon szíven viselte állapotomat. Két hétig voltam otthon, állapotom nagyjából stabilizálódott, kezdtem unni a betegállományt.

Gyermekeim angol szóbeli középfokú nyelvvizsgája sikerült az írásbeli nem. Elkecserezésre semmi oka, hiszen a legtöbb embernek sokszori kísérlet után sikerül csak nagy nehezen letenni a vizsgát. Az én fiam az idén nagyon sikeres évet zárt. Kerületi tanulmányi versenyeket helyezéseket ért el, letette angoltól a Pitman Elementary vizsgát játszi könnyedséggel. Felvételi versennyel bekerült az ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnáziumába, biológia szakra. Helyzete az osztályban stabilizálódott, kissé nyitott a nagyobb, erősebb fiúk felé. Már nem bántották, sőt egészen jó fejnek tartották az év végére. Az első igazi, nagy akadályokat hihetetlen könnyedséggel gyűrte le.

Visszatérve a munkahelyre, még mindig nagyon sok volt a munka, de a főnökeim, és a kollégák kedvessége, érdeklődése egészségi állapotom iránt, segített helyrejönnöm. Mindenki nagyon segítőkésznek bizonyult. Eljött az évvége.

Az idén az évváró koncertet a BM Dunapalota dísztermében tartotta iskolánk. Nagyon reprezentatív, elegáns hely volt. A koncert előtt és közben igazgatónőnk megköszönte az évi munkát minden tanárnak, kollégának, kiemelve a kiemelkedő munkát végzőket. Ebben a tanévben is nagyon sok sikert könyvelhetett el iskolánk.

Ekkor kórusvezető kolléganőnk Gede Éva, a mikrofonhoz lépett, elmondta a kórus amerikai útjáról a különböző információkat a szülőknek. Ezután nyilvánosan megköszönte segítségemet, mely szerint az út nem jöhetett volna létre, ha én nem segíték benne. Kérte, menjek fel vele a színpadra, mert a szülők és az ő nevében ajándékot szeretne átadni. Én teljesen meglepődtem ezen a gesztuson, hiszen azt tudtam, hogy ajándékot kapok, megkérdezte tőlem mit szeretnék, de hogy ilyen ünnepélyes alkalomnak akarja átadni, erre álmomban sem számítottam.

A színpadhoz közeledve minden kolléga, aki elért szeretettel simogatott meg, vagy kedves szóval gratulált. Amikor felmentem megtapsoltak, Éva átölelt és úgy adta át az ajándékot. Nagyon megható pillanat volt.

Úgy éreztem volt értelme 10 éve itt dolgoznom, ebben a fantasztikus közösségben, ahol így megbecsülik az embert.

Hazaérve elmeséltem családomnak mi történt, nagyon fel voltam dobódva. Fiam nagyon lelkes volt, férjem is mosolygott. Az idén nyáron végre sikerült rávennem menjünk el együtt végre egy kis külföldi kirándulásra. Igaz, ekkor egy kicsit határozottabban kellett viselkednem vele, de megérte, másnap megvolt hová megyünk. Erdélyi körúton vettünk részt, az ő munkahelyén szervezték. Az egyik kollégája a Kalevala kórus tagjaként hívta őt meg családotól, volt még üres hely a buszon.

Erdély fantasztikusan hatott rám gyönyörű tájaival, épületeivel, egyszerű, kemény munkát végző embereivel, kultúrájával, népművészetével. A kórus nagyon szépen énekelt az erdélyi templomokban. Csodálatos élmény volt. Sokat jártunk a strandra Katinkával, fiammal. A férjem nem szereti a strandot, nem erőltetem, pedig jó lenne neki is egy kis lazítás. Ő csak a munkában találja meg önmagát.

1997. VII. 22-én elmentem Katinkával és fiammal Szegedre. Megkerestem őseim nyomait. (A Kass-szállót, a Kass-galériát). Alaposan tanulmányoztam a történetüket, eddig csak részinformációim voltak.

Őseim nem voltak szégyelleni valóak. Nagy teremtőerejük volt. A gazdasági válság és a második világháború sokakat elsöpört, őket is.

Nem sokkal ezután Katinkával elmentünk a szecessziós kiállításra az Iparművészeti Múzeumba. Ahogy ott nézegettem a gyönyörű tárgyakat, belenéztem a tükörbe. Egy nagyon harmonikus vonású, szép nő nézett vissza rám. Soha életemben nem láttam magam szépnek. Megéreztem, én ebbe a világba való vagyok. Rájöttem, a kertem virágai között rengeteg a szecessziós motívum. A ruháim közül is az való nekem, amin ilyen minták vannak. Az új bútoraink, melyet az én ízlésem szerint választottunk ki. Magukon hordanak némi szecessziós jelleget. Amikor néhány éve Bécsben jártunk, ott nagyon sok szecessziós stílusú épületet néztünk meg a magán-énektanárnőnk egyik építész végzettségű növendékének vezetésével. Nagyon élveztem azt az utat.

Fiammal időnként konfliktusba keveredtük. Ő kijelentette ural engem. Közöltem vele, hogy még 100 éves koromban sem teheti. Ha próbálok neki magyarázni, hegyi beszédnek tartja. 1997. augusztus 13-án valami azt súgta üljek le a számítógépe elé és írjak a fiamnak.

Kedves Fiam!

Tudom, hogy sokszor érzed azt, hogy anyád feleslegesen aggódik érted, de ez a szülő munkaköri kötelessége. Minden szülő, nemcsak én, félti, óvja gyermekét. Hogy megértsed aggodalmaim okát, ezt írásba foglalom, ez nem hegyi beszéd, ez hegyi írás.

Gyermekeim!

Tudod, hogy soha nem titkoltam zaklatott gyermekkoromat, hovatartozásom bizonytalanságait. Ebből fakadt minden ami engem idegesített, bántott, amitől félttem. Talán mostanra, 20 év múltán jutottam el oda, nagyon sok vívódás, fájdalom és éjszakai gyötrődés után, hogy tudjam ki vagyok miért vagyok, miért vagyok olyan, amilyen.

Sokszor beszéltem neked arról, hogy nem volt nyugodt kamasz- és fiatalkorom, ismételni nem akarom magam. Örülök, hogy révbe értem, lenyugodtam. Szerettem volna, szeretnék most is és mindörökre szerető és megértő anyád lenni, apádnak jó társaként élni.

Tudod, hogy mi mind a ketten nagyon szeretünk, érted küzdünk, harcolunk, mindketten a magunk módján, több-kevesebb sikerrel. Ha azt érzed, hogy túlságosan korlátozunk, szerintem te is belátod, hogy ez nem igaz, hiszen mindig igyekszünk tág keretet nyújtani az élethez, neked kell ügyesen élni ezzel. Ami tőlünk telik, biztosítjuk és biztosítani fogjuk. Neked az lesz a dolgod, hogy tanulj, mert hihetetlenül jó felfogásod, könnyű, gyors észjárásod van. Ha valami gátol a gondolkodásban, gyorsan felejtst el, ne rágódj.

Hozd egyensúlyba a fizikai és a szellemi munkát, kell mind a kettő. Segítsél jó fiúként apádnak, ne kritizáld, tudod, hogy nagyon érzékeny, zaklatott. Szeresd és tiszteld őt, jó apád neked, csak nincs elég ideje semmire. A tanulás menni fog, ebben biztos vagyok, jó fejed van hozzá. A fizikumodat megerősítve, karbantartva sikeres lehetsz mind a munkában, mind az emberek között. Igaz az a régi mondás ép testben, ép lélek.

Jó barátok, jó társ, jó család kell még az életben, és harmonikus kapcsolat a szüleiddel.

Nekem nem volt senki, aki ellásson útravalóval, bölcs tanácsokkal az életben, bizony nagyon magamra voltam hagyatva. Ezért sokszor és sokat tévedtem az életben, mert amit kaptam tanácsod, nem mindig olyan emberek adták, akik számomra igazi tekintélyt (elsősorban emberi tulajdonságuk miatt) jelentettek volna. Te körül vagy véve olyan emberekkel, akik téged szeretnek a rajongásig, szeresd őket viszont, ne légy követelődző, légy tekintettel a környezetedre. Találd meg magad, légy boldog az élet minden területén. Soha ne barátkozz, ne létesíts kapcsolatot méltatlan emberekkel, mert lehúznak a mocsárba. (Lásd Edit) Inkább legyen türelmed a kereséshez, ne aggódj meg fogod találni a hozzád illő embereket.

Nem tudlak megvédeni és senki sem tudja megvédeni a gyereket a sorsától, de igyekszem úgy formálni, alakítani téged, hogy önálló, talpraesett, jó humorú, egészséges ember legyél.

Remélem ebben sikerem lesz és én leszek a legboldogabb, ha téged siker és szerencse kísér az utadon.

Anya

(folytatjuk)

PROSSZER GABRIELLA JÚLIA

Négy sarok

Egyik sarokban : lelkem még
kürtöt fú –
rohamra !
Másik sarokban : tudatom már
a megadást
dobolja !
Harmadik sarokban : testem a
kettő közt
vacakol...
Negyedik sarokban : szívem meg
rácsok mögött
zakatol ...

Ha nékem nyitottad bársonykelyhed

(egy rózsához)

ha nékem nyitottad bársonykelyhed,
legyen Tiéd a legszebb versem.....
s benne „nincsen szívem „ minden
dobbanása,
mit
időtlen visz a tenger árja,
s amitől
e forró éjszakában
egy távoli csillag fényes öle megremeg.

Oradea komor ege alatt

Borzongva a nyirkos estben,
állok a sötét égbolt alatt, komor
a menny de egy csillag
fénye a szívembe szakadt s a kék
vizek alatt álomba ringat...
A reptéri kifutón a gépek szeme
pislog bambán
s a megcsúfolt nyárban
csillag-könnyel sírnak a kőrisfák....
...hiányod siratják.

2012.július 22.

A tenger csillagához

KEDVES... a perc majd tova röppen,
s az idő, mint játszi gyermek velünk
kacagva messzi fut
de SORSUNK mégis ránk mosolygott,
megadatott az ITT és MOST
Innentől túlig s megannyi tétova lépés
után, karnyújtásnyira látjuk a mindenség
ködét, miénk lett egy csillag-álom s
ragyoghat - együtt - sok-sok év...
Nézz hát KEDVES a csillagokra
magány-ágán ha nem vagy velem
s szikrázzon róluk két szemedbe
az öröktől élő „tenger –szerelem „
s hittel hidd el, hogy van ilyen !
Nem kristálygömbből jóstak meg
minket egymásnak, ÉGI erők akarták ,
hogy lássalak, s hogy szíved felvállalhasd
lelked érzésével, ne csak kívánd de AKARD !
KEDVES....a perc majd tova röppen ,
S az idő, mint játszi gyermek
tőlünk holnap messzi fut
de SORSUNK mégis ránk mosolygott,
„tengernek adott egy csillagot „

2012. nyarán

BODÓ CSIBA GIZELLA

Pár perc a stégen

Lapos hátizsákom fejem alá teszem,
Benne egy olvasókönyv és hattyú-eledel.
A stég rücskös betonján szétfolyó,
Halk harangszó –, szeptemberi nyugalom,
Ez olyan jó! Olyan jó!

Velence, 2011. szeptember 27.

Álomkereső

Az álom izzadt gyöngyei
Emeltek cseppkő-gúlákat
A lélekkatedrálison,
Faragtak kép-kockákból
Gyámkövet e hajlékban
Néhány íves, belső oszlopon.
Hajnalonként minden összeomlott
S mint földrengés után,
Bukdácsolt a romhalmazok felett,
Hogy összerakja;
Mi játszódhatott egy másik
Létsík színpadán?

Az emlékezet vergődött
Selyem lámpaernyő alatt,
Körbe-körbe csapódott
A megvilágított gondolat.

A reggel fáradtan ébredt,
Tompá foltokon fennakadt
A lábadozó pillanat, s valahol
Ott ragadt, ahol elmaszatolt képen
Az éj lett száz kalanddal
Gazdagabb.

Bp. 2012. június

MÁNDY GÁBOR

Az utolsó randevú

Töri a lábam a cipő,
töri a lelket az idő.
Így is, úgy is megtörök,
a szív, a tüdő csak hörög.

Már eleget éltem,
a világot értem.
Eljön a Halál értem.

Mikor kialszik a fény,
mások hiú reményén
jót nevetünk majd, ő meg én.

Rázza a testem a metró,
akárhogy állok, nem jó.
Ez az utolsó járat,
nem jártatom a számat.

Lám, már eljött az alkony,
lassan meg kell halnom,
s nincs, aki visszatartson.

Szürke az arc, mint a hamu.
Nincs mentség, s nincsen tanú.
Ez az utolsó randevú.

Az évszakok színei

Mint a pipacs, piros a tavasz.
A nyár, mint a kalász, arany.
Az ősz tarka parókában is kopasz,
s a télnek fehér színe van.

S van még egy ötödik évszak,
de arról az ember nem sokat tudhat,
a színét sem láthatjuk, mivel
már nincs mivel.

Létige

Mi leszek, ha nagy leszek?
Honnan tudná azt egy gyerek?
Én minden akartam lenni,
de a mindenből nem lett semmi.
Terveim már nem nagyon vannak.

S most eljött a vége a *van*-nak.

Megtisztítom még magam,
de a szívem nyugodt.
Talán nem boldogabb a holt?

Meghaltam.
Ez van.
(Volt.)

VÁLTOZATOK FORDÍTÁSRA — 3.

CHARLES LECONTE DE LISLE (1818–1894)

Solvat seclum

Charles Leconte de Lisle a francia költészet úgynevezett parnasszista irányzatának meghatározó egyénisége volt. Szembeszállt a romantikus énközpontúsággal, a profetikus, prédikáló lírikusi magatartással, a formafegyelmet lazító tendenciákkal: szigorúan szabályos előadásmódra és verselésre, valamint szenvtelen leírásra törekedett. Szívesen ábrázolta az érintetlen természetet, különösen a vadállatok életét s viselkedését. Nálunk a XIX. század végén — főképp a konzervatív ízlés jegyében — figyeltek fel művészetére, de még az egymással egyetemista korukban barátkozó Babits, Kosztolányi és Juhász Gyula is kedvelte és fordította verseit. – Terjedelmes, néha bőbeszédű költeményei közül vélhetőleg épp tömörségével is kimagaslik az eredetiben *Solvat seclum* című darab. Az apokaliptikus vers címe latinul idézi a *Dies irae* című középkori himnuszt, Celanói Tamás művét. „Solvat seclum in favilla” azt jelenti, hogy (Babits magyarításában) „e világot lángba dobja”, már tudniillik ama bizonyos „harag napja”, vagyis a végétélet. Leconte de Lisle verse számúzi a vallási vonatkozásokat, nyíltan el is hárítva a bibliai Édenkert reményét. Voltaképp egy a XIX. század közepére alakot öltött asztronómiai „jóslatot” fogalmaz meg, amelynek bizonyos elemeit a mai csillagászat (asztrofizika) is fenntartja. (A vers kötetben először a *Barbár költemények* című gyűjteményében jelent meg, 1862-ben.)

A két bemutatott fordítás között óriási különbségek észlelhetők. Kosztolányinak igen korai fordítása ez, s a magyar stílus, különösképpen a magyar prózai kifejezés utólérhetetlen pontosságú és fegyelmezettségű művésze itt még vajmi kevésbé mutatkozik meg — inkább a versfordításait egyébként is régóta övező gyanakvást igazolja. Az eredeti alexandrinusokat rövidebb sorfajtaival cseréli fel, a rímek (hím- és nőrímei) kötelező váltakozását elhanyagolja, és szövege telides-tele van az eredetitől idegen, betoldott szavakkal, szófordulatokkal. A belőle áradó vershangulat sokkal inkább századfordulós (szecessziós-impreszionisztikus), mint Leconte de Lisle szövege, amelynek magával ragadó dikciója minden szerzői szándék ellenére végső soron nagyon is romantikus. Mindamellettagadhatatlanul sodró erejű ez a fordítás is: elmondhatjuk, hogy igazi Kosztolányi-verssé vált. — Ha azonban valaki az eredeti műhöz fogható magyar szövegre kíváncsi, akkor csak Nemes Nagy Ágnes átültetéséhez fordulhat.

Bárdos László

Solvat Saeculum

Elhallgat egyszer e fonák zshivaj!

A szélbe reszkető sikoly kihál,
elnémul a haláljaj, a bosszú-szó,
mit égre zúg most az örvényben úszó,
a lárma, sírás, vád, sóhaj, keserv, bűn,
a test s a szellem egycsapásra megszűn!
S elhallgat a király, a csőcselék,
nem zúg rekedten a börtön feléd,
hallgatnak az erdők s a tengerek,
mind, aki e pokolba hentereg,
oszol-tűnik, mi itten ölt meg égett,
elmúl a sárba tűró földi féreg
s az űrbe bolygó, kóbor éji lob!

Egy gondolat s minden hallgatni fog.

És ez nem akkor lesz, ha majd az ember
egy másik édent és új életet nyer,
se, hogyha rózsás fűbe kéjbe fúl,
se, hogyha sírban alszik végre túl;
de, hogyha e meddő Golyó kizökken
únott futásából kaján örömben,
vakon, bután rohan végsőt hörögve
s észtvessztve táncol a szabad körökbe,
megostromolja az eget vadul,
vén kérge róla megropogva hull,
felmennydörög sós óceánjaival
s kialszik a víztől a lángvihar
és a világszülő sáromladékon
az űrben új lét kel s vesz a mulékony.

Kosztolányi Dezső
(K. D., *Idegen költők*, Bp., 1966,
Szépirodalmi Könyvkiadó, 395. o.)

Solvat Saeculum

Élők sötét szava, majd elnémulsz te még!

Háborgó szidalom, mit szél hord szerteszt,
kiáltó rémület, a gyűlölet, a téboly,
a bordareccsenés örök hajótöréskor,
a lelki furdalás, bűn, kín, könny, fájdalom,
emberhús, emberész, elnémulsz egy napon!
Elnémul rab, király, isten, hitvány tolongás,
az a rekedt moraj, mi város és mi fogház,
vad, amit rejtenek hegy, erdő, tengerek,
mi e pokolban itt száll, csúszik, hempereg,
ki támad és ki fut, a gyilkos és az éték,
az iszapba nyomott, szétgázolt földi féreg,
s villám, mi föl-le ráng a vastag éjen át!
Egyszerre megszűnik beszélni a világ.
De visszanyert öröm nem lesz az semmiképpen,
szikrázó ég alatt a boldog, antik éden,
sem Ádám, Éva közt halk szó a pázsiton,
sem annyi kín után isteni nyugalom;
úgy lesz az, hogy a Föld, s minden lakója véle,
meddő tömb, óriás pályájából kitépve,
vakon és ostobán, amíg eszeveszett
módon végsőt üvölt, s percenként nehezebb,
egy univerzumon, mely széles, mozdulatlan,
vén kéréget beüti, horpad és szertepattan,
s ezernyi tátogó lyukon csorgatva szét
nagy, belső lángjait s az óceán vizét,
mocskaival teszi termékennyé a Térnek
barázdáit, ahol újabb világok érnek.

Nemes Nagy Ágnes
(*Francia költők antológiája*, Bp., 1962, Európa
Könyvkiadó, II, 294. o.)

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

MACINTOSH

megakaszt a közelség
ki-kihagy már a ritmus
ki-ki mit rontott cinkos
mozdulatok na tessék

közelséget ha lesnék
menedéket megint most
mint windows-t a macintosh
lehagy a különbség

közelsége rémít
halálra hogy már itt van
torokban elnémít

mint rossz műsort nyugodtan
kimondom megbénít
s megbénít hogy kimondtam

(megj.: Kritika, 2012. április)

HIMNUSZ A NEDVESSÉGHEZ A SZEMBEN

Ó, Nedvesség A Szemben,
víz, mi több, sós víz, cseppjei nyűgtől
vörös-tenger-szemnek!
Ki megfakasztod még e szeplős márványarc
mögött is a langy taknyot, ki pikírt hangját
édesen elcincítod, ki, ha máshol elő nem
jöhetsz, tán egyenesen a szívbe folyasz, s
most ott higítod szívében a hajszín balzsamot!
Ki formátlan verseimen, melyekben szép szavak,
de rím se sok, csak ő van mindig, egyre csak ríkatod,
fájdalmát, mint elhasznált bőrön a kelést
újra és újra túlfakasztod, s önmagával öntözöd
most e fintorra tervezett szép rókaarcot, ki
lépre mész, mikor hatásra vadászom, ki, ha még
lejjebb jutsz, egész testében itathatod át,
kibe több szavam nem jutott! Te, kitől, bár ha
valószínűbb, hogy allergia, mégis napokig
fel-felszipog még steril lelkéből a benne kövült
giccs, s mint a folyvást málló cseppkőbarlangok,
oldod ki belőle, mi egyébként csak bajnak volt!
Kitől megenyhül, s szóba, egyenesen annak közepébe,
az elválasztójelhez áll, kifeszíti hólágy karjait,
s úgy susogja, hová vájná ki nem festett karmait,
kitől eszébe becsiccsenthet a szív, s kiszívod

epéjéből a csicsergő szépet, kis kezét esetlen
kezembe adod s nyirkaink egybeizzasztod.
Ki lelkének szeplő-neuronjait hús
elektrolitként át-átfutod, mikor már eléggé kong
belül minden, bánod is te, hogy képzavar, a
vészharangot megfújod, ki midőn éles szeme fájó
sorokhoz érne, mintha teljes orcája lenne, fátyol
mögé bújtatod, ki mögül nem láthatom, gyulladás
vagy bú van ott!
Te kacér, elsózott szem-csepp, kit midőn oda születéskor
először becseppentnek, már mint kismadár fészkelsz meg,
hogy szirénaként jelezd, ha mint a Rotschildnak a viccben,
fáj, s vigyék is már innen, akit nézni sem bírsz, hogy szenved.
Te kiszáradás ellen való primadonna testnyirok, ki belőlem
is patakszol, ha felsirok, mikor mint mesebéli lámpást,
eléggé dörzsölöm már a tárat, van ez így még máshol is,
s bár úgy tetszik, nem is oly nagy e különbség, hisz az arc
mindig ott van, ahol épp nedvedzik.
S lásd most, ó, Nedvesség A Szemben, a rezgő pillák alól
less most ide reám, ahogy a gép előtt dolgozok, feszülő
ereimet nézd a homlokon, ráncaimat a feszülő pontokon,
ahogy erőlködöm, ahogy most már úgy írom, hogy többet
miattam ne jöjj elő, hogy aszályként szárítsd e szemeket,
cseppenként, amint csak bírod, mert ahogy most nekem tűnik
e nő, jön még rád, ó, százszorszép Nedvesség A Szemben,
jön még rád, ó, ennél még százszorta is nedvesebb idő.

(megj.: Apokrif, 2012. március)

EVELLEI KATA

Túlélve, gúzsban

Ma új nap van, és a változatosság
kedvéért ismét önkezemmel,
megint el akarom magamtól,
és újra meg akarom magam –
de amióta kérget növesztett
maga köré két gyáva karom,
csak évgyűrűim gyűlnek egyre,
s még mindig állok, mindig megvagyok.
Nem számolom az üres árkokat,
sem az idő nyúlós gyökereit,
ahogyan mind mélyebbre húznak
a lebíratatlan föld alá,
sem a törzsön-ágon késvonásokat,
melyeket egykor, kamaszos hévvel,
mikor még hittem a büntetés
lélekvesztítő erejében,
bíróként osztottam magamra
(mert bírát ki maga választja,
kegyelmet nem nyer sohasem,
de kínzásra mindig kapható).
És hiába érzem minden új nap
lűktetését az egykor kék erekben,
hiába a hűrként feszülő várakozás
az idegek fojtó erdejében,
hiába a pillanat éhesen felém
forduló kicsorbítatlan éle,
hiába a nembíromtovább,
ma sem lesz semmi, ma már nem lesz,
kezem csak ásító égre nyílik,
arcomon csak sós gyanta csordul,
a nemmozdulhatók mohóságával
ejtve csapdába minden arra járó,
tetvet, hangyát, s még ami épp akad,
hogy a szétkorhadt emlékek helyett
hurcolhassam önmagammal őket,
amíg lassan önmagamba dermedek,
s a kemény borostyán-zegzugok
kitöltik minden üres közöm.

2011. augusztus 24.

Szál a szalmakazalban

Ez mind szép, mind jó és mind reménytelen.
Hiába láttad te is a holdat
egy földi hangtól ezer darabra törni,
hiába futottál te is addig,
mígnem szomorú, vizes síkra értél,
s fejbiccentéshez sem volt már erőd,
hiába minden rejtjelezett mottód,
hiába nyelvzsonglőrködésed,
szemtől szemben hiába van beszéded,
mikor a szavak közti apró hallgatások
körmöd alá mint a tüskék, úgy hatolnak.
Ha bármelyikünk fölemeli kezét,
fölbillen az antik kávéházi asztal,
támasszuk hát alá a lábát
néhány nélkülözhető verssel,
előbb-utóbb úgyis mind eldobható lesz:
ha papír kell, hát itt van rögtön egy kötetnyi,
hisz régen kár e sorokat rónom,
ha nincs meg hozzá az önirónom,
s hiába kerestem rajtad, végül egymást
vesztettük el, mielőtt még semmiért egészen –
komolytalankám, nem vagy már enyém.

2011. augusztus 28.

BÁRDOS LÁSZLÓ

Korrespondencia

(A lírikus víziója)

...confuses paroles...
...regards familiers. (Baudelaire)
...összesűgva. (Szabó Lőrinc)

Templom a szöveg – s belül összesűg.
És mintha járkálnék e rengetegben.
Mennyi zárt titok – összezárulás...
Mellékmondat nyílik: elvonulási útvonal.

A szótár is – figyel baráti szemmel
tükörfordítás, messzi derivátum,
s ha összelobbanhat alapszavával,
az már történelem: a szívós túlélésre példa.

S ha egy szójelentést rakosgatok,
mert *leszakadt*, s próbát teszek vele,
és a hattyú-kalitot nyitja, sőt benne ő a legszebb!

– akkor vágyam sejtése súgja: már
ne is *akarjak* kitörni. Hisz úgyis
meglehetem: szó szóval mint egészül, s így *egyben*

mint sokasodnak, s lepik el a földet.

FETYKÓ JUDIT

„és megmarad a látszat”

... az élethez való ragaszkodás hitében – József Attila haláláról

Ez az írás azért jött létre, mert nézetem, verseinek értelmezése, és a talált nyilatkozatok, dokumentumok szerint József Attila halála véletlen baleset volt. József Attila verseinek, és főleg az utolsó év verseinek olvasása egyre jobban megerősítette azt a sejtésemet, hogy itt valami más történt: nem öngyilkosságra készült a költő. Már 2005-ben is felmerült ez a gondolat. Folyamatosan közel három évig foglalkoztam a témával, és eleinte egyáltalán nem voltam benne biztos, hogy találok olyan adatokat, visszaemlékezéseket, melyek alátámasztják azt, amit feltételezek, miközben folyamatosan gondoltam/gondolok Fejtő Ferenc következő írásrészletére – „Garai könyvének figyelmes elolvasásából következik, hogy azt is mint egy jelentékeny technikai apparátussal és elemző képességgel rendelkező tudós igyekezetének tünetét kell olvasni, aki mint a pszichológusoknál és az antropológusoknál szokott jelenség, rendszerint már műve készítése elején tudja, hogy meg fogja találni, amit keresett” (Garai László: *József Attila identitásai* <http://mek.oszk.hu/07300/07302/07302.pdf> 10. o.) –, melyet Fejtő a korábbi kutatók munkáira, és Garai könyvére értett, ám magam sem feledem – ha azokban a kutatásokban – melyek eredményként József Attila halálát öngyilkossággként és csakis úgy értelmezik – érvényesnek mondhatók szavai, itt mért ne lennének ugyanígy azok a véletlen balesetként való értelmezésben (nem sorolván magamat a jelzett kutatók sorába...).

Igen jó lenne, ha eldőlné a hivatalos szemléletben:

József Attila elmebeteg/skizofrén volt, és akkor egy pszichotikus embert emelt az irodalom a költői csúcsra.

József Attila nem volt elmebeteg, zaklatott élete a kor zaklatott viszonyaiban zajlott; költészete rendkívüli, kimagasló.

A kettő együtt nem megy.

Rendkívül sokan és sokat írtak József Attila haláláról, az írások zöme belenyugszik a költő öngyilkosságába, nem látnak számára más befejezést, és persze számosan csak ehhez a verzióhoz ragaszkodnak – sőt, azt is kijelentik, ha akkor nem, úgy később úgyszólván öngyilkos lett volna... Kevesen vannak, akik próbálják véletlen balesetként értelmezni ezt a szörnyű véget. Ezen kevesek egyike Garamvölgyi László, aki egy egész könyvet szentelt annak, hogy a még elérhető ténydokumentumokat elemezve azt a végső megállapítást mondja ki: József Attila halála véletlen baleset volt – érdekes felfigyelni arra, hogy ez a könyv egy neves bűnügyi szakértő, nyomozó kutatása/elemezése, mégsem hatott ellenirányba József Attila halálának irodalomtörténetbeli szemléletére.

2005-ben Párizsban, egy József Attila Konferenciát hallgathattam végig, mely a költő születésének centenáriuma alkalmából jött létre, ahol neves tudósok, köztük József Attila barátja, az akkor még élő Fejtő Ferenc is jelen volt, és beszélt a költőről. Itt az egyik jelenlévő feltett egy olyan kérdést, hogyan lehet az, hogy József Attila egyszerre volt elmebeteg [stigmatizálás – F. J.] és egyszerre lehetett az egyik legnagyobb magyar költő, hogy itt most egy zavart elméjű ember ünneplése folyik? Nehéz helyzetbe kerültek a válaszadók, ahol aztán a szó József Attila korának társadalmi, szociális viszonyaira terelődött.

Vajon miért kell a nem-öngyilkosság lehetőségének ismeretében mégis elszántan ragaszkodni az öngyilkossági szemlélethez? Sok neves szerző és tudós elemezte, értelmezte József Attila életművét és életét, majdnem mindannyian az öngyilkosság mint végkifejlet mellett foglaltak állást.

A következő gondolatsorban, a magam, és csakis a magam részéről azt szemléltetem, hogy: bár tudom, hogy a vonat kerekei alatt halt meg József Attila,

– halálát, itt, ebben a fejtegetésben véletlen balesetnek értelmezem. Az általam összegyűjtött anyag ezt a nézetet, meggyőződést fogja kifejezni, bemutatni.

Ezzel együtt, azt a meglátásomat szeretném kibontani, hogy a költő

az 1936-os és 1937-es évben hatalmas lelki válságon ment át; ekkor ért bele úgy a felnőttkorba, hogy rendkívüli tehetségének tudatában a mindennapi lét fenntartása miatt/érdekében a realitásokkal számolva jutott oda, hogy

fel kell adnia a költői mesterséget, melyből ez idáig megélni nem tudott.

Ugyanerre az időszakra tehető, amikor elszakad Szántó Judittól, így:

az a biztos lakhatás és női gondoskodás, amit Szántó Judittól kapott, megszűnt, és nem is lépett be ezután olyan társ az életében, aki ezt felvállalta volna.

József Attila családja oly mértékben csonka és magára maradott volt, hogy senki nem jöhetett szóba, akitől segítséget, tanácsot, vagy főleg támogatást kaphatott volna. Apja rokonai belevesztek a romániai ismeretlenbe. Anyja szegény paraszti sorban élő rokonai a mindennapi megéléssel küszködtek, a családnak ebben az ágban lévő tagjai sem tudtak olyan példát, magatartási mintát adni, ami a József gyerekeknek érték és hasznos lehetett volna (pénz beosztása; értelmi-érzelmi önkontroll és fékek; kitartó magatartás tanulásban, párkapcsolatban; kapcsolati hálók a munkához jutás, érvényesülés terén), azaz és főleg

a családon belül nem volt követendő magatartásminta/szerep, ahogy egy felnőtt férfinak viselkednie kell, nővéreinek, Jolánnak férjeit nem fogadta el ilyen szempontból. József Attila gyermekkorában a családot körülvevő ismerősök, segítők gyorsan változtak, ahogy a lakások, szobák is, ahol meghúzhatták magukat – ez jellemezte később a fizikálisan felnőtté vált Attila életét is; hosszabb társsal-önálló együttélése a Szántó Judit-féle kapcsolat volt.

Mindennapi munkába járás: nem volt benne tapasztalata/edzettsége, 1924-ben néhány hónapig, majd később két hétig dolgozott egy-egy banknál, ahonnan (a második banki munkából) idegösszeomlása miatt elküldték

Az új Flóra-szerelemben felnőtt férfiként, majd a későbbiekben férjként kell megállnia a helyét a korához képest lelkileg későn érő (a hétköznapi viselkedésekben értem), épp a felnőtt kor határához érő zseninek (ezt a lelkileg felnőtté érést a pszichoterápia is segítette egy ideig).

Tehát:

a költészettel fel kell hagynia,

munka után kell nézni (a mindennapi rendszeres munkában nincs edzettsége),

az új szerelemben felnőtt férfiként kell élni az életét.

Ezek hatására kerül olyan testi-lelki állapotba, krízisbe, (amely hatalmas belső munkával is járt), hogy eddigi életmódjával ha nem is szakítson, de jelentősen változtasson rajta –, mely a többszörös Siesta-beli gyógykezeléshez vezet.

Sokkal korábban felmerültek ezek a gondolatok, de ekkorra csúcsosodtak ki, és aktualizálódásuk miatt, melyet egyébként ő maga is akart, döntési kényszerbe került.

Valamikori kötelező iskolai tananyagként kapott József Attila-élményeim inkább ellenállást, a versek, művek iránti ellenérzést váltották ki – akkoriban általános iskolában az *Altató*, majd középiskolai tananyagként főleg a munkásmozgalmi költészetet emelték ki (s bár a kezemben volt az összes versek kötete, az előzőekben kapott ráhatások vagy lustaság miatt nemigen nyitogattam) –, s évtizedek múltán gyerekeim tankönyvéből, irodalmi szöveggyűjteményéből csodálkoztam rá egy egészen más József Attilára, aki olyan erőteljes hatással volt, hogy tovább kellett olvasnom a verseit. Nem csak egyet-egyet, hanem végig, az összeset. Az aktív olvasás, elgondolkodó megismerés nemcsak a megmutatkozó költőnek, a még nem ismert verseknek szólt, hanem saját magam által, életkorom előrehaladtával szerzett

tapasztalataimnak is. Úgy félévi rendszeres és már-már függővé vált versolvasás után fogalmazódtak meg az alább következő gondolatok, amelyekről nem állítom, hogy kizárólag nekem jutottak eszembe, viszont laikus lévén az irodalomtörténetben és irodalomértelmezésben, a versek adta felismerések – és gyakran nagy nevek által már megfogalmazott felismerések – mellett egy egybetartozó, de az említett három irányba mutató vonulatra figyeltem fel. (Azt a viszonyt látom, hogy a diákok körében a kötelező tananyag ellenállást ébreszt mind a mai napig, de ez nemcsak József Attilával kapcsolatban igaz, és ez már a humán-reál oktatás szakmai dolgaihoz tartozna.)

Az egyik lázadó gondolatom az volt, hogy vajon ki, és mikor fedezte volna fel József Attila költői nagyságát, zsenialitását, ha a második világháború után Magyarországon nem úgy alakul a politikai helyzet, vagyis ha nem a baloldali eszmék uralkodnak, hanem az élet megy tovább a háború előtti társadalom bomló vagy megmaradó keretein belül, a nyugat-európai országokéhoz (részben) hasonló módon. A szocialista, a kommunista költő megtalálása, felfedezése nagy kihívást jelenthetett a baloldali nézeteket valló és a rendszerrel valamennyire együttműködő irodalmároknak, irodalomtörténészeknek – akikről feltételezem, hogy az állami irodalompolitika követése akkori szemléletük szerint helyes volt.

József Attila, akinek egész élete során csak a minden képzeletet meghaladó szegénység, az emberi és társadalmi meg nem értés, az elutasítás jutott, ebben az új politikai helyzetben sokaknak lehetőséggé vált, hogy saját tehetségüket, munkájuk fontosságát igazolják, és bizonyítsák vele – vele, akinek saját kora (és korának íróársai) soha nem adtak annyi, hogy egy állandó bérelt szobát fent tudjon tartani, és naponta egyszer biztosan jóllakják. S hogy baloldali beállítottságú lett, volt, az nem is lehet kérdés, hát ugyan mi lehetett volna, mikor a félkapitalista-félfeudális társadalom elnézte jelenlétét, de nem hagyta semmi módon, hogy osztályt, réteget válthasson; eszmei rendszere nem azonosulhatott azokkal a polgári eszmékkel, amelyek mindenáron az alul lévő osztályok, rétegek lent tartására törekedtek. Ez a baloldaliság viszont még nem az a baloldaliság volt, amelyik később a szocializmusra hivatkozva mint szocialista, mint kommunista költőhöz fordultak József Attilához.

Révai József kultúrpolitikusként, Lukács György esztétaként és irodalomtörténészként, Horváth Márton pártpolitikai irodalmárként foglalkozott József Attilával – nem beszélve a kevésbé ismert nevekről.

A tömegek számára ismeretlen József Attila az a József Attila lett, aki maga a baloldali költészet, akit ha másként nem, (másokkal együtt) a kötelező tananyagokból, a szavalóversenyekről, a rádióban, televízióban előadott művekből, Ki-mit-tudokból, széles rétegek ismertek meg, a médiák akkori állása szerint szinte az egész ország (nem volt más nézhető, hallgatható fórum). A kor eszmeiségétől függetlenül, az irodalom, a művészet rendszeres napi műsorokban való bemutatása, a népzenevel, a népzenei módszerekkel való foglalkozás, a visszatérő rádiós színházi esték, versek felolvasása, később tv-közvetítések a mindennapokba hozták be a művészetet.

József Attila a maga korában egy volt a tehetséges fiatal költők közül, akit még nem igazolt az idő és a folyamatos siker, s talán évtizedekig, napjainkig is eltartott volna, hogy valaki elővegye, és tehetségének megfelelő módon vigye be a köztudatba, hogy ki is ez a költőzseni – így mégis szerencsésnek kell tartani, hogy az ötvenes években jó szemű és (nézeteiktől függetlenül) hozzáértő emberek emelték be a költőt az irodalomba, bár eszmei cél is volt a beemelés mögött.

(Napjainkban erősen megfélemedeztek a nemrég elhunyt Petri Györgyről, akinek költészetéről nemigen hallani az utóbbi időkben. Vajon őt mikor, és kik fedezik fel ismét?)

A másik két gondolat az előzőhöz lazán kapcsolódik; részben elválaszthatatlan, részben pedig nagyon is elválasztható egymástól, mert az egyik a másikból ered és táplálkozik, a másik meg úgy hat vissza az elsőre, hogy nem engedi, hogy az elválasztódjon tőle. Ezek a szocializációs folyamat és a költő stigmaként megélt betegsége.

A dolog közepébe vágva, a kíváncsiságot jobban ingerlő, és nehezebb irányról jegyzek meg néhány dolgot, amik nagyon kiragadottak, és csak a szocializációval együtt érvényesek, de mégis megkísérlem külön megfogalmazni. Ez a pszichiátriai betegség.

Az Egészségügyi Világszervezet jelenleg elfogadott meghatározása szerint az egészség a fizikai, szellemi és társadalmi jólét. – Vagyis ha ezekből bármelyik tényező hiányzik, nem beszélhetünk

egészségről. Korábban a betegség hiányát nevezték egészségnek. József Attila életében a társadalmi jólét mindvégig hiányzott.

Mikor ez a stigmává vált betegség megfogalmazódik, mégpedig a költő halála után egyik orvosa, Bak Róbert által, úgy, hogy József Attila betegsége hosszú, folyamatos és rossz prognózisú volt – ez valójában az akkori kor viszonyai között (gyógyítást értek), részben magyarázat, részben hárítás, legalábbis nekem, a mai olvasónak. Ha utána nézünk ennek a betegségnek, érdekes dolgokat olvashatunk róla, csak megfelelő szakmai anyaghoz kell jutni; és alapvetően a kort, és a dátumokat kell figyelni.

Ez kétszálú folyamat, mert van először József Attila és betegsége, másodszor a betegség kezelésének lehetősége a kor szerint, amit az akkori gyógyítók a legmodernebbnek s legjobbnak ítélet meg.

József Attila első önmaga ellen fordulási kísérlete gyermekéveiben volt (kilencéves, 1914), ami szerencsére nem járt a lelki megrázkódtatáson túl nagyobb testi traumával. Amennyiben ez egy kezdődő betegség első zajlása, úgy nem kellett volna a rendkívüli szegénységben és lelki nyomás alatt élő ifjúnak nyolc évig várnia a következővel (itt nem a szomorú kísérlet be nem következett hiányolom, hanem azt erősíteném, hogy aki beteg, az nagy gyakorisággal keresi ezt a megoldást!). Ez a második 1922-ben (gyógyszerrel) történt meg. A pubertáskor haladtával aktív, titkolhatatlan tüneteket kellett volna mutatnia, és ami fő, lassú szellemi leépülés kezdeteit, amelyek, ha ez a betegség folyamatos és rosszindulatú, okvetlenül a biztos elbutuláshoz vezetnek volna – de József Attila közben tanult, írt és elviselhetetlen viszonyaihoz képest igyekezett kilépni társadalmi osztályának béklyóiból, legalábbis szellemi téren. (A harmadik szándék, 1923-ban, amikor Makó határában a sínekre fekszik – szerencsére eredménytelen marad; negyedszer 1929-ben, Vágó Mártával való szakítás után idegösszeomlása lesz, [idegösszeomlása, és nem öngyilkossági kísérlet!], amit Balatonlellén szanatóriumban kezelnek. Aztán az utolsó (a vélekedések szerinti utolsó...), visszafordíthatatlan esemény: 1937-ben, szanatóriumi kezelés után (ekkor kapja meg a végső, stigmatizáló diagnózist), aminek szándékos vagy véletlen történésére nincs tanú, és nem mondható ki, hogy véletlen volt, de az sem, hogy önszántából került a vonat kerekerei alá. [Garamvölgyi László, rendőrségi szóvivő néhány évvel ezelőtti könyvében vitatja az öngyilkosságot] – csak hogy időrendi sorrendben és időben el legyenek határolva egymástól ezek a tragikus történések. Mindezek között aktívan részt vesz az irodalomban, társadalmi problémákkal foglalkozó csoportokban, számtalan munkahelyen próbálkozik (fizikai, szellemi), költői sikerei vannak. (Több, a költőhöz kapcsolódó személytől nyert és összegyűjtött információ azt mutatja, hogy József Attila öngyilkossággal való szóbeli fenyegetőzése olyan gyakori volt, ezzel olyan szintre került, ami a tettet már komolytalanná teszi – valóban veszélyeztető és hosszabb utóbetegséget okozó kísérletéről nem találtam adatot [félreértés ne legyen: nem hiányolom ezeket...].)

Bak Róbert nyilatkozata, amellyel végleg stigmatizálja József Attilát, és amelyben megvédi szakmailag az orvoslást, a gyógyítás akkori ismeretei szerint biztosan igaznak látszott, hiszen az új, napjainkban meglévő pszichiátriai betegségfelosztások, diagnózisok és az új kezelésmódok csak jóval később következtek el. A Bak Róbert-féle kezelésről, illetve a Siesta Szanatórium-beli kezelésekről nincs dokumentáció – ez azért is érdekes, mivel Bak Róbert doktor a Benedek professzor által vezetett pszichiátriai csoporthoz tartozott, ahol igenis adtak a mai receptek formátumához hasonló alakú orvosi véleményt a beteg gyógykezeléséről; ilyet magam is láttam más páciens korabeli ellátása kapcsán ismerősöm papírdokumentum-örökségében.

A Rorschach-próba helytálló, és abban a korban is biztosan diagnosztikus értékű volt, ezzel nem lehet vitatkozni –, azt viszont felvetem, hogy nem valószínű, hogy sok magasan intelligens, és nyomortól, társadalmi kirekesztettségétől, születésétől állandó szorongásban élő, a teszt tesztelésére kiválasztott József Attila-helyzetű emberen mérték le, hogy vajon hányan mutatnak még ezekben a viszonyokban hasonló értékeket. Az éhségnek, a pénztelenségnek, a környezetnek, rokonoknak, jótévőknek, a társadalomnak kiszolgáltatott ember félelmeit nehezen értheti meg, aki sosem volt éhes, legfeljebb egy-két hétig, és sosem hált az utcán, csak néhanap átcsavargott egy-egy éjszakát. Maga Kozmutza Flóra írta le, hogy nem készült el a teljes Rorschach-próba/teszt –, a töredék kiadását és a költő írásaiból való továbbértelmezését inkább nem minősítem...

Persze tudom, József Attila korában tömegek éheztek (és utána, a mai napig is), és voltak lakás és munka nélkül, mégsem fordultak önmaguk ellen, az viszont tagadhatatlan, hogy ennek a kornak igen magasak voltak a befejezett öngyilkosságokat jelző számai. (Megemlítem itt Mollináry Gizella

regénytrilógiáját, amit ponyvaregényként tartanak számon, mégis visszatérő motívum benne az öngyilkosság, mint megoldás; de Móricz *Úri muri* és *Rokonok* c. regényében is ezt választja a főszereplő....) A kor hatására kialakultak és tömegesen terjedtek bizonyos viselkedési minták, amiket minden oldalról elítéltek, az egyházak, a társadalom oldaláról –tevőleg viszont senki nem tudott, vagy nem akart beleavatkozni, mivel az igen nagy anyagi és emberi ráfordításokat kívánt volna, pl. felkarolni az éhezőt, esetünkben József Attilát; támaszt és befogadást nyújtani, és itt ismét csak József Attilát említem.

József Jolán visszaemlékezésében ír a magukra maradásukról a mama kórházba kerülése alkalmával: amit írásában megörökít, nem egyedi, nem csak a József-gyerekek történi meg a kor Magyarországon; a tömegszálláson éhező gyerekek élő-holtak, sírhatnak, ordíthatnak, nem nézi, látja őket senki a hasonszörű emberi lények közül (talán magukat sem tartják már annak...), enni nem kapnak senkitől. Az ebbe a nyomorba beleszületők már életük első percétől élő-holtak: ennek irányai épp a jóllakottság vagy a fűtött szoba szerint váltanak az élő vagy a holt irányába.

Lelki betegségekre valóban ható gyógyszerek az 1950-es években jelentek meg (a fenotiazin származékok, a prometazin, ami mai napig forgalomban van, és az első nagy sikerű és épp az utóbbi években [új, hatásosabb gyógyszerek miatt] kiszorult klórpromazin, vagy francia nevén a Largactil, ami évtizedekig segítette a pszichés betegek kezelését). Tehát a költő orvosai még nem rendelkeztek ezekkel, és a gyógyszerek nemléte is azt mutatja, hogy a betegség bár hasonló, mégis más irányú lehetett, mert csupán lelki ráhatással és modern gyógyszerek nélkül nem tudott volna a költő „költetni”, tanulni, és általában a világban a konvencionális keretekbe beilleszkedni, hogy a környezet csak annyira is elfogadja, amennyire ezt tette.

A freudi hatás kétségtelenül érvényesült, a gyógyászat akkoriban nagyot, úgyszólván a mindent várta tőle – azóta számtalan más irányzat kifejlődött, kereszteződött, és vált divatossá vagy elfogadottá, de a legsikeresebbek a mai napig erősen támaszkodnak a medicinákra is. Az akkor újnak számító pszichoanalízis abban a formában, ahogy ott alkalmazták, visszaszorult, de költőnk korában sokat vártak tőle, és a gyógyítók valóban igyekeztek a kor legmodernebb lehetőségei szerint gyógyítani.

Az orvos nyilatkozata alapján kialakult kép csakis az lehet, hogy József Attila szándékosan választotta a vonat kerekei alatti halált, legalábbis ezt sugallja a szakmai állásfoglalás. Könnyebb olyan ember halálát ilyen szemszögből nézni és megítélni, aki már több alkalommal megpróbált véget vetni az életének. Amikor legutoljára került szanatóriumba, nem biztos, hogy skizofrén epizódja volt. A mai orvoslás leír olyan betegséget, amely nagyfokú szorongással, depressziós tünetcsoporttal jár, amibe belefér akár a hallucináció vagy a téves eszmék átmeneti megjelenése, és ez mégsem skizofrénia – jó és hatásos gyógyszerekkel gyógyítható, egyensúlyban tartható (a költő korában még szó sem volt ilyenekről!). Az évek óta tartó analízis negatív beérésének is lehet tekinteni ezt az összeomló állapotot, hiszen az analízissel a „romlott kölkök” jöttek elő, de nem kapott olyan irányú segítséget, ami ebből a minden-tudás állapotából kiségit, vagy felnőtt énjének elfogadásában, helyzetének megélésében segíti (még nem voltak meg ezek a technikák), gyógyszeres segítség nélkül jelenünk terapeutái is igen nehéz helyzetben lennének a hatásos és használt pszichoterápiákkal.

A másik, és a lelki betegségektől nehezen elválasztható gondolatmenet József Attila születésétől haláláig a személy, József Attila és a környezet kapcsolatára vonatkozik. Ebben számtalan vonal különíthető el, én azt a kettőt próbálom megragadni, ami a rengeteg elágazás és mellékszál mellett állandóan jelen van (vagy jelenlevőnek érzem). Ezek a nőkhöz, és ezzel együtt az anyához, a családdal való kötődés, a másik a világhoz való viszonya, ami azokat a kapcsolatokat jelentené, melyek meghatározták az egész családon kívüli életet (ez a kettő nem választható élesen külön, hiszen egyik a másiktól táplálkozik, az elválasztás csupán az értelmezés miatt történt).

József Attila beleszületése családjába olyan eseményláncolatokat indít el egyéni szocializációjának alakulásában, amik születése percétől meghatározzák és prognosztizálják életének alakulását. Átlagokat tekintve, az 1905-ben Budapesten szegény körülmények közé születő gyermekek életútja nem vezet a polgárosodott világba, szinte kivétel nélkül az osztály, a réteg keretein belül élnek egész életükben – ez általában így van, mivel a felsőbb osztályoknak nem áll érdekükben a saját maguknak szükséges munkaerőt olyan helyzetbe hozni, hogy ne legyen meg az utánpótlás mosónőből, szappanfőzőből stb. Osztályt, réteget „ugrani”, ebből kilépni csak nagy erő ráfordításával, ritkán lehetséges – a leggyakoribb

mód (még napjainkban is!) a házasság; ez történik a József lányokkal. József Attila zsenialitása és mély érzései ellenére nem tudja áttörni ezt a falat, őt nem fogadja be egyetlen felsőbb réteg sem házasság révén.

Az anyai gondoskodás olyan jellege, ami a kisgyerek nyugodt és boldog fejlődéséhez szükséges, a rendkívüli nehéz körülmények között nem lehetséges, az apa távozása után pedig az anya állandóan dolgozni kényszerül, és akarata ellenére elszakad az anyai, női szeretetet, biztonságot igénylő kisgyerektől. Állandóan költözik a család, nincs egy állandó hely, amit hosszú távon otthonnak lehet nevezni, és ez az életforma válik állandóvá később a felnőtt József Attila életében is, és ekkor is főleg az anyagi kényszer miatt.

A mama halála után rendkívüli módon próbál összetartani a három testvér, szinte a külvilágtól elzárkózva. Nem nagyon találtam olyan adalékot, hogy lett volna valaki az oldalági családból, a szülők testvérei, szülei közül, aki felbukkanva a konvencionális családi mintákat átadhatta volna, és valós törődést, érdeklődést mutat irántuk. Ez az elkülönülés, az állandóan jelen levő félelem a megélhetés gondjaitól, a rendkívül nagy lelki megterhelések, a magány, a pubertáskorban megvillantja József Attila rejtett világát, az első verskezdeményekben 1916 táján, pl. a *Kedves Jócó*-ban. Ez az a lehetőség, ahol elszakad a mindennapok rettegésétől, és valami többet, szépet tud megmutatni magából. Ez a megmutatkozási vágy valószínűleg mindenképp jelentkezne jobb szociális helyzetben és sikeresebb szocializációs folyamatban is, de valószínűleg később.

A korai minták, így az állandó költözködés, az egyenetlen és kiszámíthatatlan emberi kapcsolatok más-más szinten, de állandóan jelen vannak: a testvéreknél tett látogatások hirtelen megszakadásai valami sértődés miatt, a sógor megjegyzése miatt, aki nem látja szívesen, hogy Attila megint az asztalnál ül, de azért még támogatja a tanulását, csak itt ne legyen jelen; ide-oda utazgatások, ahol nem tud állandó helyet és nyugalmat találni; kapcsolat sok-sok emberrel, kiadókkal, és alighogy elkezdődik valami jó, rögtön beüt egy negatív esemény és félbeszakítja. Az elfogadó szerelmi társ megtalálásának próbálgatása olyan, mintha minden nőben azt keresné, elfogadja-e őt, akar-e lelki anyja, és ugyanakkor a szerelme lenni. Kezdeti sikerek a költészetben, hatalmas elutasítás számos területen: verseivel többször kerül jobboldali körökben „botrányba”; a *Tiszta szívvel* című vers után következik az egyetemről való eltanácsolás, ahol nem elég az az indok, hogy az ominózus vers megírásakor már napok óta nem evett József Attila – ezt a professzor meg sem hallja, vagy el sem hiszi, hiszen az ő világában ilyen nincs, fogalma sincs azokról, akik száján érezni az éhezés jellegzetes szagát. Az egyház nézeteivel ütköző gondolatai miatt évekig húzódozó, komoly ítélettel fenyegető perek indulnak ellene, amik aztán felmentéssel, vagy enyhe elmarasztalással érnek véget. Ezek mögött végig jelen van a szomorú tény, a pénztelenség és a kiúttalanság.

Hosszantartó nagy szerelem alakul ki közte és Vágó Márta között, aki kapcsolatai révén ideológiailag is hat rá. A házasság a társadalmi különbségeken túl még számos ok miatt nem jöhet létre.

Egyetlen nő van, akivel társként hosszabb ideig képesek egymást elfogadni, ez a nő Szántó Judit. Eszmei vonatkozásban is hatással vannak egymásra. Amikor azonban József Attila megírja az *Ódát*, amit egy másik nő iránti fellángolás ihletett, Szántó Judit öngyilkosságot kísérel meg, és ezután kapcsolatuk hamarosan megszakad. Maga a költő is próbálkozott már kilépni a szorongató világból, de Szántó Judit kísérlete valószínűleg mint elfogadhatatlan tükörkép nézett vissza rá, és siettetette a kapcsolat megszakítását – ezt azért tartom érdekesnek megjegyezni, mert maga József Attila sem tudta azt a cselekvést elfogadni a nő részéről, amit korábban tőle, (József Attilától) sem tudott környezete.

Az életút során az alapvető és állandóan mindent meghatározó a pénz hiánya, és az emberi kapcsolatok időlegessége (állandó vibráló közeledés és taszítás a testvérekhez, a munkához, a tanuláshoz, a költőkkel, írókkal fenntartott kapcsolatokhoz), és ezek mellett, vagy inkább felett Bécs, Párizs, tanulás, kötetek megjelenése. Közben belép a pszichoanalitikus kezelés az életébe 1931-ben, amikor a Szegeden élő Rapaport Samu munkáit javítja stílár és nyelvhelyességi szempontból – fizetesként a pszichológus pszichoanalitikus kezelésben részesíti József Attilát neurotikus panaszai miatt.

(A neurózis mai fogalma a Magyar Nagylexikon szerint: ...”olyan, nem az elmebetegségek kategóriájába tartozó pszichés betegségek gyűjtőfogalma, amelyeknél a magatartás, [fóbia: elkerülő viselkedés, introverzió, kényszeres tünetek stb], az élménymód [negatív önértékelés, negatív szemléletmód, örömtelenség, stb] és a vegetatív idegrendszer [a szorongás vegetatív tünetei: szívdobogás, remegés, légszomj, szédülés, stb., szexuális zavar, gyomor és bélpanaszok stb], tartós zavara lép fel a

kedvezőtlen genetikai és szocializációs hatások alakította személyiségben. Az elnevezés William Cullen [1710-1790] skót orvostól származik. Sigmund Freud neurózis tana szerint a neurózis a tudattalan ösztönkésztetések [ösztön-én] és a társadalmi elvárások, korlátok [felettes-én] konfliktusának eredménye. A magatartástudományokkal foglalkozó kutatók szerint a neurotikus zavar tanult viselkedésforma, amelynek gyógyítása újratanítási módszerekkel történik [magatartás-terápiák]. A korábban használatos neurotikus betegség-kategóriák [a neuraszténia, hisztéria, pszichaszténia] ma már háttérbe szorultak. Jelenleg tünettani meghatározásokat használnak a neurotikus megjelölés helyett [pl. pánikbetegség, szorongásos zavar, fóbiás zavar, agorafóbia, kényszerbetegség, stb]. A pszichoterápiás eljárásokat szükség szerint egészítik ki a korszerű gyógyszeres szorongásoldó, antidepresszáns kezelésekkel.)” – eddig a hosszú lexikoni meghatározás. (Újabban ezekre, de még a súlyos elmebajokra is az alkalmazkodási zavar a diagnózis...)

A fenti lexikoni leírásban említett gyűjtőfogalmak említésében nincs benne, de: a neurotikus beteg nem elmebeteg, bár egyes szakaszaiban átmenetileg mutathat ahhoz hasonló tüneteket. (Pszichiátriai szakkönyvek leírása.)

A betegség (mint a társadalmi jólét hiánya!) és a szocializáció együtt egyszerre van jelen, szinte a születéstől a halálig.

József Attila írásaiban vannak visszatérő szavak, kifejezések, melyek sajátjaiként érthetők, mintha egybeépültek volna magával a személlyel. Például:

– vashabú, orsózáj, transzformátor, tőke, szövőszék, szövőnő, üzem, kalapács, szén, vas, olaj, futószalag, sín, vasszilánk, vasút, vonat, cella, börtön, úr, lágy, belek, foltozott fenék, naprendszer, sejt, őssejt, determinált, elmebaj, és számtalan sűrített metafora, pl: szörnyállam, bársonypenész, hajnalbíbor, fülke-fény, stb.

*

Idézetek néhány József Attiláról írt, életének epizódjait megörökítő könyvből, illetve más irányú adalékok:

MAGYARORSZÁGON 1937-BEN AZ ÁTLAGÉLETKOR 45 ÉV.

<http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/88696/5/ertekezes.pdf>

ADAT JÓZSEF ATTILA VALLÁSI HOVATARTOZÁSÁRÓL:

http://www.rovart.com/hu/nyugalmat-nem-nyert-csak-papot_220

„Említettük, hogy külön jelentősége nincs József Attila vallási hovatartozásának. Ő maga – verseiben is, mint láthattuk, és okmányaiban is – a görög keleti vallást jelölte meg. S most jön a meglepetés. A budapesti görög keleti anyakönyvekben nem találtak József Attila keresztelésére vonatkozó bejegyzést, adatot.

Kenessey Béla nyugdíjas kiadói szerkesztő hívta fel figyelmemet az 1988-ban a Reformátusok lapjában megjelent, Sasvári László orvos-történész írására. (A lap eléggé eldugott helyen közölte egyáltalán nem érdektelen sorait). Sasvári behatóan foglalkozott a magyarországi görög keleti (keleti ortodox) egyházközségek tevékenységével, főként szegény- és beteggondozásukkal. Így jutott hozzá az egyház valamennyi budapesti anyakönyvéhez. Ott azonban semmi József Attilára, keresztelésére vonatkozó adatot, beírást nem talált. Ezek után kereste fel a budapesti Kálvin téri református egyházközséget, ahol is rábukkant József Attila keresztelési adataira. Én magam Benedeczki Attila, a Kálvin téri református egyházközség lelkipásztora szíves segítségével jutottam hozzá e dokumentum hiteles másolatához.

Miszerint a Budapest-Kálvin téri Református Egyházközség XV keresztlési keresztlési anyakönyvében szerepelnek az 1905. április 11-én született, majd 1905. április 24-én megkeresztelt József Attila adatai.

Az anyakönyvi bejegyzésben édesapja adatai: József Áron görögkeleti vallású szappanossegéd, míg édesanyja, Pöcze Borbála református vallású. A szülők lakhelye is egyezik a ma emléktáblával és kis múzeummal ellátott házzal: IX kerület, Gát u. 3. A kereszta Kiss Kálmán volt (feleségét keresztmamaként tartották számon a József családban, a gyerekek gyakran időztek Kiss Kálmánéknál), keresztanyja pedig Hoffmann Adél. A keresztlő lelkes Hagymásy Gyula vallásanár.

S most következnek a csak részben megválaszolható kérdések, illetve adatok. Születési anyakönyvi kivonatában, melyet 1905. április 14-én állítottak ki, vallásaként a görög keleti van feltüntetve. (Rá nyolc napra reformátusnak keresztelik...) Elemi iskolai bizonyítványaiban Öcsödön, ahol nevelőszülei írták be az ottani elemi iskolába, vallásaként a református van feltüntetve. A budapesti Ipar utcai elemi iskola bizonyítványában ugyancsak a református vallás szerepel. A polgári iskola (10-14 éves korig tanultak ebben – a gimnáziumoknál alacsonyabb rangú – iskolatípusban) bizonyítványaiban viszont már a görög keleti vallás szerepel. S ez már a továbbiakban sem változik: József Attila adatai bemondása, feltüntetése során mindig is a görög keletit nevezte meg vallásaként. 1937-ben (élete utolsó évében) Curriculum Vitae-ejében (önéletrajzában) is görög keleti vallásúnak tünteti fel magát.”

MUNKA, GYAKORLAT VAGY TANULT MESTERSÉG:

Saitos Gyulára hivatkozva Szabolcsi Miklós *Fiatal életek indulója*, Bp., 1963, Akadémiai Kiadó munkájában ezt olvasható:

„Felkereste Saitos Gyulát, a másik napilap, a makói Friss Újság felelős szerkesztőjét. A makói városházán találta meg ... Attila, aki már egyszer sikertelenül kereste, ezúttal a helyszínen nyújtotta át verseit. Néhány nap múlva azután megjelent a Szegedi utca 1. szám alatt – ott a pincehelyiségben működött ekkor a Kovács, Szabó és Társai nyomda; „...míg a konyhahelyiséget műhely céljára Csörgő Gyula könyvkötőmester bérelte” (264. o.)

„A szerkesztőségbe (mármint a makói Friss Újság szerkesztőségébe) bejárogató diák a tavaszon internátusi bennlakó volt; minden találékonyságát igénybe kellett hát vennie, hogy eljöhessen; s erre Csörgő mester könyvkötőműhelye adott módot. A tanulóknak szünidei gyakorlati foglalkozást kellett bejelenteniök; József Attila a könyvkötészetet választotta – s szorgalmasan hordta is a könyveket a Szegedi utca 1-be.” (266. o.)

MÓRICZ ZSIGMOND, *Tanulmányok I.* Bp., 1978, Szépirodalmi Könyvkiadó:

„– Mióta van itt, József Attila?

Elhúzta a száját kicsit:

– Már két hónap óta.

Hihetetlen volt. Két hónapja. Mit keres egy hódmezővásárhelyi doktor úrnál két hónapig egy költő? Nem kérdezhettem meg, féltem, kényes, kérdés... Hallottam, Hatvany Laci is sokat... látta vendégül... „költősors”...?

Ezzel beborult előttem a kétes helyzetbe zuhant élet... Igazán úgy is tűnt fel, mintha „lengyelje” lett volna a háznak, ahol szabad volt a legvastagabb szivarra gyújtani, de beleszóló dolgokba mintha nem lett volna. ...

... Ugyanoda s ugyanakkorra hívtam meg Kálmán Katát, akinek most oly nagy sikere van a *Tiborc-ával*: akkor is titokzatos fénykép lencsájén át kötődött a költészet és érdek: mivel szeret szegény világot fotografálni, külön aknán lebecsátottam a mély kútba, ahol a Csibe-problémák rajzoltak. Éppen az első szállítmányt hozta ebből a világból. Megdöbbenő, hogy nem kell szó a beszédhez. Az élet az arcra mindent ráírt, amit el kell s el akar mesélni... S a fénykép művész kezében van

olyan közlőszerszám, mint bármi művészi szer, a hang, a szó, vagy akár az agyag, ha kell jobb, mint a festék...

Míg egy döbbenet a másikat szülte, egy-két órai késéssel megérkezett a költő.

Pár perc múlva külön ültünk: vannak titkok az ember életében.

S itt s ekkor valami különös, csodálatos dolog történt: József Attila rémülettel nézett bele a képcsomagba, ami előttem volt, s zavar, habozás és sápadozás után szólalni kezdett.

– Kérlek, Zsiga bátyám, hát ez az én életem... Ez az én bajom, hogy ez az életem.... én csibe vagyok: apátlan, anyátlan árva, ebből a mélységből származom és e miatt nagyon nehéz is nekem ez az élet, hidd el... mert az ember soha le nem vetkezheti önmagát, az ember haláláig egy és oszthatatlan marad és úgy viszi magán az életet, mint csiga a házát, mert nincs más bűvő helye, csak az élete, másutt nem talál menedéket: most már hogy találjon az, akinek nincsen élete, semmi kemény anyagból készült fedele sincs, csak az utca gyermeke lett, ahogy világra jött s az is marad örökké s ez a kellemetlen...

... Az ő élete kireperálhatatlannak látszott előtte, már akkor is. Energia-készletét a proletársors emésztette föl, már semmije se maradt, csak költői zsenije... Nem tudom, szokott-e ezekről a titkokról másoknak, barátainak beszélni: előttem akkor úgy nyilatkozott meg, mint a gyónó a pap előtt, mint az elítélt a mentőtanú előtt, akire rábízta elveszett állapotának titkát. (864-867. o.)

SZABOLCSI MIKLÓS *Kész a leltár, József Attila élete és pályája, 1930–1937*, Bp., 1998, Akadémiai Kiadó:

„...a *Szabad ötletek jegyzéke*, melyet 1963. március 22-én kezdett írni a Japán kávéházban, és két nappal utóbb a Korong utcában fejezett be...” (606. o.)

„Ez idő tájt ismét úgy érzi, hogy a pszichoanalitikus kezelés nem segít rajta, hogy elégtelen, hogy cserben hagyja.” (606. o.)

„Minek tartsuk, miként értékeljük ... főleg a *Szabad ötletek jegyzékét*? ... Tverdota György, a kérdést tárgyaló értekezésében alapos latolgatás után naplónak tartja – dokumentumnak, nyersanyagának...” (609. o.)

„A Hercz Henrik titkárnője által megőrzött (és 1965-ben a Petőfi Irodalmi Múzeumnak ajándékozott példányon 937. II. dátum olvasható). Talán erre az időszakra vonatkozik Déry Tibor a költő haláláról írt emlékezése: Emlékszem egy vég nélküli éjszakai beszélgetésünkre – az idén tavasszal volt – hosszan kísérgettük egymást az utcán – nem akar több verset írni, mondta, befejezi költői pályáját, s egy polgári állásért fog küzdeni foggal-körömmel. Nincs már más vágya, mint havi kétszáz pengőt keresni, magyarázta, ennél többet nem nyújthat neki az érdekeken épülő világ.” (752. o.)

„»Én beállok katonának inkább, én nem megyek a Balatonra. Én a villamos elé vetem magam« – mondta Hatvanynak, de ő kitartott: »Nézd Attila, az orvosok mondták, hogy oda kell menned, vissza fogsz jönni, ott maradsz egy pár hónapig üdülni. Most sokkal jobban vagy, kipihened magad. Írsz nekünk egy pár szép verset, most aztán menj. – Így hát már te is, hát megyek, megyek, megyek. – Nincs több mondanivalóm. Sajnálom, ez volt az utolsó telefonbeszélgetésünk.«” (904. o.)

„A korabeli sajtó tudósításain kívül több tanú, több írás foglalkozott a kérdéssel. : pl. *Papp Ferenc*: Aki utoljára látta, Tükör, 1964. 35. sz. 11. – Többen úgy vélték, hogy nem öngyilkosság, hanem véletlen baleset történt, *Bán József*: Öngyilkosság vagy baleset? Utasellátás, 1973. jan. – Sőt Etának is volt olyan gondolata, hogy talán csak »kísérletezési szándékkal« feküdt a sínre (*Bokor Imre*: József Eta József Attiláról. Könyvbarát, 1957. dec. 18.) Még olyan vélemény is akadt, amely szerint kissé beborozott állapotban a keresztülrobozó vonat kerekéhez kapott s az berántotta (*Hevesi Iván* 1962. dec. 12-i levelében, Pappné nevű szemtanúra hivatkozva). – A véletlen baleset mellett érvel monográfiájában Balogh László is.” (945. o. lábjegyzet)

NÉMETH ANDOR, *József Attiláról*, Bp., 1989, Gondolat Könyvkiadó:

„Új költészet nincs – szögeztük le –, költészet már régóta nincs, csak irodalom van, intelligens, vagy kevésbé intelligens. A mágikus szavak a nyelvemlékek rejtélyei. ... A modern költő – állapítottuk meg – olyan kultusznak a papja, amelyben hisz. Misézése mesterséggé lett. A kehely, amit ajkához emel, üres.

Óvakodjatok az irodalmároktól! Szeretnék elhitetni a tömeggel, hogy látnokok. Ne higgyétek nekik! Minden sorukat megszűrte az értelem. ... A költő nem alkalmi mondanivalókat közöl, hanem saját magát. Verse motor, mit az élete fűt.” (53. o.)

„1936 őszén nyilvánosan vitáztunk a kritikus és a költő viszonyáról. József Attila azt fejtegette, hogy a költemény anyaga – nem tartalma, hanem kiváltó oka, ami a költőt alkotásra készítette – rendszerint triviális esemény, mit a mű fennköltté, vagy magasztossá alakít át. Hogy példával szolgáljon, legszebb költeményeinek egyikén mutatta ki, milyen szánalmas és kicsinyes emberi dolgok foglalkoztatták, miközben írta.” (53. o.)

„De miért lesznek ezek az ingerek és belső szekréciós folyamatok személyek feletti értékűek? Ez a titok. S ezt József Attila sem tudta megmagyarázni.

Hazamenet szemére vettem érvelését.

– Én csak arról beszélhetek, amit tudok – felelte József Attila. – És azt az egyet tudom, hogy amikor verset írok, nem költészetet akarok csinálni, hanem meg akarok szabadulni attól, ami szorongat. Engem csak ez érdekel. Az életem.

– Engem viszont – feleltem neki – csak a költészet érdekel. Nekem – erről meg vagyok győződve, mindenkinek – teljesen közömbös, milyen szekréciós folyamatok vannak a verseid mögött. Élményed csak akkor válik értékűvé, amikor műalkotássá érik, vagyis elveszti élmény jellegét.” (43–54. o.)

„Mintha nem lenne elég gondja már, Attila még jobban megnyomorítja életét. Pszichoanalitikus kezelésbe véteti magát. ami majdnem nagyobb baj, mintha kábítószere kapott volna, mert kiszolgáltatottságot, függelmet jelent. De meggyógyul-e? ez felettébb bizonytalan. Biztos eredménnyel egy lélekelemző sem kecsegteti páciensét. Ez különben is csak a kezelés kezdeti stádiumában foglalkoztatja beteget. A felvakart sebek, felhalászott vágyak megbeszélése szenvedély lesz, amely erősebb, mint a gyógyulás akarat.” (82. o.)

„Így élt Attila éveken át, inkább rosszul, mint jól, egészében elviselhetően. Két ember fegyelmezi és buzdítja: Judit és R. Judit azt kívánja, hogy nagy költő legyen. R. [Rapaport] arra buzdítja, hogy tartsa el magát. Szegény iparkodott. ... Az analízis kigyomlál belőle minden illúziót. Ha számot vet helyzetével – meg is teszi –, megállapíthatja – meg is állapította –, hogy költőnek általában, olyan szándékú és eltökélésű költőnek, amilyen ő, különösképpen: Magyarországon érvényesülni nem lehet. (85. o.)

„Másnap megjött Attila. Judit rögtön észreveszi a változást. Sugárzik az életkedvtől, fellépése hetyke, kihívó. Füttyürészve rakosgat, rendezkedik. ... Fehér papírlap kandikál ki a kabát belső zsebéből. Judit észreveszi.

– Mi az? – kérdi.

– Vers – mondja büszkén Attila.

– Elolvashatom?

– Nem neked szól – de elolvashatod – veti Attila oda.

Judit kezébe veszi a papírlapot, olvas, s egyre halványodik.

– Attila, ez gyönyörű... – suttogja végül.

Attila szúrós pillantást vet rá.

– Nem neked szól – ismétli keményen. – A világ legszebb nőjéhez írtam. – S kis szünet után: – Én már nem szeretlek téged. Én mást szeretek.

Judit nem válaszol, csak nézi dermedten. Jól hallotta, vagy cseng a füle?

– Akkor.... Akkor miért jöttél vissza? Menj el! – csattan fel. – Menj el! Szedd a holmidat, és menj ahhoz, akit szeretsz.

Attilának pillája se rezzen. Állja Judit tekintetét. Most ő szólal meg kiszámított kegyetlenséggel.

– Nem a! én veled maradok, és neked tünöd kell, hogy mást szeretek. Most elmegyek hozzá, de visszajövök. – S indul, de visszafordul az ajtóból: – A legszebb nő, aki valaha az utamba akadt. És a vers, amit írtam, a legnagyobb szerelmes vers, amit valaha írtak.” (248. o.)

„ – Judit megmérgezte magát. ... megtalálta a verset, amit Lillafüreden írtam az utolsó éjszaka. Az ünneplőm zsebében volt. ... Reggel, mielőtt kikefélt, megnézte, nem hagytam-e valamit a zsebeimben. ...

Hallgatunk. Majd újra Attila, de más hangon:

– Nem is kérdeked milyen vers?

– Milyen? – ismételtém gépiesen.

– Olvassuk el együtt – indítványozta.

Több szó nem esett Juditról. Minket már csak a vers foglalkoztatott, a nagy vers, ... „ (88. o.)

„Immár nem álltatja tovább magát. Annak, hogy szépszámú évei ellenére még mindig csak az a társadalmi meghatározottsága, mint egy Raskolnyikovnak: »volt diák« – annak, hogy még mindig képtelen megkeresni a maga erejéből a létminimumot, »a havi kétszázat«, amit minden hülye összehoz – annak egyes-egyedül maga az oka. Ezzel a meggyőződéssel hagyja el minden egyes alkalommal a rendelőt. Ezt nem az orvosa beszéli be neki; ... ezt a következtetést maga vonta le, magáévá téve az analitikusok világszemléletét, mint valami *morale provisoire*-t. Egyetlen célja »férfivé lenni.« „ (91. o.)

„Náluk ismerkedtem meg Fejtő Ferencel (aki később a *Szép Szó*ban jutott szerephez), pár nappal azután, hogy a *Medvetánc*, József Attila nyomdatechnikailag is »mutató« kötete – megjelent. Áhítattal lapozgattuk az »uraktól kapott pénzen vett papíron« nyomott, szépek kiállított kötetet.

– Milyen költő vagyok? – incselkedett Attila Fejtővel.

Fejtő összeráncolta homlokát. Gondolkodott.

– A *Nincsen apám, se anyám* idejében érdekes költő voltál. A *Medvetánc*cal az igen jelentékeny költők sorába léptél.

– Szóval nem tartasz *igen nagy* költőnek?

– *Igen nagynak* nem – mondta Fejtő.

Nem volt igaza.” (98. o.)

„A szerkesztői rang – ha átmenetileg is – helyreállította kibillent önérzetét. Mint mindenki, aki tintát, tollat kért a feketéhez, eddig is szerkesztő úrnak titulálták a *Japán* pincérei, de immár nem birtokolta a címet, az volt, szerkesztő, méghozzá folyóiraté...” (105–106. o.)

„Életének külső folyása is megváltozott. Egyebek között elszakadt Judittól. Nehéz szívvel szánta rá magát... ... Attilának sajnos nem sok jót hozott. Judittal nem akart és nem tudott maradni, – nélküle még rosszabbul érezte magát. Vele senki sem törődött többé, csak a verseivel.” (104. o.)

„Sajnálta, hogy elhagyta Juditot. Akármilyen szűkösen éltek is, vacsorával várta, volt otthona, nem egyedül bújt az ágyba éjszaka, s valaki csöndesen szuszogott mellette, ha szorongató emlékekkel küzdve, éberen ... maga elé meredt a sötétben, s gondolkozott.”

„1936. május 22. péntek, nyolc perccel dél előtt. ... Analízisről jön, négyre fogorvosa várja. Nemrég a fejébe vette, hogy testileg-lelkileg rendbe hozza magát. ... Nincs meglegedve sem magával, sem az orvosaival. Azok csak babrálnak s rontanak rajta. ... vaskos füzetet húz elő. Ezt akarja ma teleírni. Most nekiül, nem kel fel addig, míg tele nem írta – megszámozta előre – a százhetven lapot. Most leszámol múltjával, gátlás nélkül leírja minden érzését, minden gondolatát. Számot ad minden bajának miértjéről és eredetéről. Olyan őszinte lesz magához, mint még soha.

Tele is írta a füzetet. ... Kísérteties iromány. Életében senkinek sem mutatta. ... Írása is arra vall, hogy másokra gondolt, mikor a munkának nekiült. Kalligrafikus betűkkel írt, széles sorközoeket hagyva... A füzet első oldalára ezt írta utólag: *Szabad ötletek jegyzéke két ülésben.*” (106–107. o.)

„Évek óta bíbelődik emlékeivel, és végre megtalálja a formulát: arra áhítozik, amit gyerekkorában megvontak tőle.” (110. o.)

„A tragédiáról Hatvany Bertalant értesítette elsőnek a család, még aznap éjszaka. Ő vállalta a temetés költségeit. ... Temetésén is leginkább azok vettek részt a költő barátai közül, akiknek kocsijuk volt: Balla Friciék, Koch Györgyék, Fenyő Gyuriék, és úgy emlékszem, Szenes Bandiék. Az írók közül a *Szép szó* munkatársai: Ignó, Hatvany Bertalan, Fejtő Ferenc, Remenyik

Zsigmond, Horváth Béla és Faludy György. A proletariátust Mónus Illésen kívül a szárszói fejkendős parasztasszonyok képviselték, és a gyászdalokat kántáló kisgyerekek.” (331. o.)

BÁNYAI LÁSZLÓ, *Négyszemközt József Attilával*, Bp., 1943, Körmendy Könyvkiadó:

„... tanárai, ismerősei, de még hozzátartozói is nemcsak biztatták, hanem el is ismerték képességeit, jutalomdíjakkal, bensőséges barátsággal anyagilag és erkölcsileg támogatták, verseit nemcsak dicsérgették, hanem azoknak kiadásához hozzá is segítették.” (53. o.)

„Magam részéről a kérdések feltevésével a leghatározottabban feleltem azokra. Ezzel pedig kezünkben a kulcs, amivel József Attila életének és költészetének hét lakattal lezárt titkából egyet felnyithatunk: Makai Ödön nélkül nem lett volna az, aki lett, viszont Makai Ödönnel más lett, mint aki lehetett volna.”

„A rendcsinálás azzal kezdődött, hogy Attila, – rábeszélésemnek engedve, – orvoshoz ment. ... az orvos legidősebb testvérem volt. ...

Attila az utóbbi években nála fellépett kellemetlen és állandóan fokozódó gyomorpanaszokról beszélt. Nem egyszer ételundor formájában fellépett étvágytalanság, étkezés után pedig tompa gyomorfájás voltak ennek leggyakoribb tünetei. ... Mint említette, e panaszok eredendő okát az elsődleges vizsgálat nagyrésztben a hiányos és rendszertelen táplálkozásban, valamint az ezek által előidézett zavarokat hatékonyan támogató mértékben dohányzásban és feketekávé fogyasztásában vélte felfedezni. ...

... Helyén fészkelődve, sűrűn pislogva, bajuszát kefélgelve, szóval elég nyugtalanul beszélt Attila ezekről a dolgokról. A javulásban nem nagyon bízott, mert – mint mondotta – a kapott utasítások mellett a rendszeres táplálkozást meghonosítani nem áll módjában.

De nem szívesen mérsékelte a dohányzást és a feketekávé fogyasztást sem. Így hát az utasításokat nem tartotta be, a felajánlott kezelésre pedig egyáltalán nem járt el. ... Arra következtettem, hogy Attila szervezetében ebben az időben még nem jelentkeztek olyan organikus elváltozások, amelyek – megfelelő kezelés nélkül, – jövátéhetetlen következményekkel fenyegettek volna.

De magától Attilától sem hallottam nagyon sokáig ezután, hogy panaszkodott volna a gyomrára. (81–82–83. o.)

„Judit testileg-lelkileg, szellemileg, anyagilag »adminisztrálta«, szolgálta Attilát, az embert, a férfit, a költőt egyaránt. ... Ott és minden egyéb adott alkalommal veszekedett, érvelt, vitázott a »magát adminisztrálni nem tudó« Attila helyett.” (126–127. o.)

„Judit élete értelmet, jelentőséget nyert azáltal, hogy egy zseninek az élettársa volt. Az ebből eredő, átlagon felüli teljesítményt követő kihívást, – a maga módján és képességeihez mérten, – ő betöltötte. Amíg bírta... Az egyenlőtlen mérkőzés – ne firtassuk miért? – megszakadt, abbamaradt. Az »előny« mindenképp Attilának ítéendő.”

„ – Mondd Attila, nem kellene neked valami rendszeres foglalkozást keresni? – kérdeztem tőle egyszer... – Nos, mi a véleményed?

Attila egy darabig pislogva nézett a levegőbe, aztán vontatott hangon válaszolt:

– Igen. Erre már többször gondoltam én is.

– Hát mihez lenne kedved?

– Mihez? – biggyesztette el a száját. – Ami van. amilyen állást kaphatnék.” (160. o.) [József Jolán és Bányai László 1930 decemberében kötöttek házasságot. Ez a beszélgetés kb. 1932. októbere, a *Külvárosi éj* c. kötet megjelenése előtt lehetett. – F. J.]

„lehet-e, tud-e ilyen verset írni az, aki nem szeret, csak képzeleg? [Óda] Attila e szerelemtől felforrt, átizzott egészen. És ezt percig sem tagadta. Lelkendezve mesélte, hogy ezt az asszonyt feleségül fogja venni. De ... az gazdag. »Méltónak kell lenni hozzá«. Pontosan így mondta: »Polgári« állást vállal, keresni fog, sokat, tülekedni fog, híres lesz – és akkor utána megy.

... Állás nem akadt. Nem sokatígérő, de még keveset nyújtó sem. Judit viszont ... tehetetlen magányában jólsikerült öngyilkosság [Szántó Judit öngyilkossági kísérletéről van szó! – F. J.]

bánatos sóhajával ügyeskedve elfújta az egyre halódó láng pislákolását. Attila ... hullott vissza a kihűlt otthonba, ahol ...a bútorok ismerős gondokkal köszöntötték...” (172. o.)
„... pincér, aki Attila iránti rokonszenvét egy pincértől telhető minden kedvességgel állandóan kimutatta, – az étlap helyett az egyik déli lap legújabb számát tette elé.
...József Attila Balatonszárszón... Nem értem! ... Felhívom Németh Andort telefonon, de csak a feleségével tudok beszélni:– Nem, semmiképp ne menjen le Szárszóra. A temetésre sem. Küldjön pénzt, – tanácsolja Szegő Juci.” (266. o.)

A SIESTÁBAN – riport a csak József Attilát ellátó két ápolónővel.

KRITIKA 1974. augusztus

Felkai Béláné Zentai Rozália ápolónővel készített riportot Fehér Erzsébet (1967. október 18)

„Fehér: Úgy tetszett látni, hogy nem tudott volna talpra állni?

Felkainé: Hát azért mint alkalmazott, mint tisztviselő valahol lehetett volna alkalmazni, csak már olyan remek verseket nem írt volna legalább tíz évig. ...”

....

Fehér: Bak Róbert nem volt a Siesta-szanatórium orvosa?

Felkainé: Kintről jött be. Káldor látogatta naponta kétszer.

(dr. Bak Róbert a VIII. Balassa u. 6. szám alatt levő egyetemi Elme- és Idegkórtani Klinikán dolgozott. [a riport jegyzeteiből vett információ])

....

Fehér: Hadd kérdezzem meg: gyógyszeres kezelést kapott József Attila?

Felkainé: Hát a Barbarint, amit, jajaj, de nem szeretett. Jaj, de nem szerette, akkor még csöppek voltak. – »olyan fekete – azt mondja –, ez olyan rossz!« ...

Fehér: Milyen hatása volt ennek a Barbarinnak?

Felkainé: Aludt tőle.

Fehér: Nyugtató...

Felkainé: Altató volt, igen. Semmi mást nem tudok. Mást nem kapott...

Fehér: Szóval nem tetszik emlékezni arra, hogy valamilyen egyéb kezelést nem...

Felkainé: Semmi mást nem kapott, semmi mást.

....

Fehér: Rózsi nővér beszélt-e az orvosával, ezzel a bizonyos Káldor főorvossal? Vagy kapott-e valamiféle különleges instrukciót az orvostól?

Felkainé: Csak mindig mondták, hogy vigyázzak, hogy egyedül ne hagyjam. ... Nem voltak bizalmasak, hogy mi történt vele, én se tudtam, csak vigyáztam rá. És nem is volt baj.

Fehér: Semmiféle különleges orvosi utasítás nem volt?

Felkainé: Nem volt.

Fehér: Milyen viszonyban volt József Attila Káldorral?

Felkainé: Bejött, barátságosan beszélgetett, – »Hogy van, Attila?« – »Jól vagyok.« És panasza nem volt, és Káldor aztán: – »Na mondja meg, mi bántja, vagy van-e valami kívánsága?« Mindig meg volt elégedve. Akkor Káldor ment és a legrövidebb idő alatt... Nem panaszkodott.

Horváth Vincéné Vigh Erzsébettel beszélgetett Tverdota György (1972. március 17)

„Tverdota: És még tetszik emlékezni valamire, amit magáról mesélt Attila?

Horváthné: Hát ő mással nem tudott foglalkozni, és mondta is, hogy ő nem tud megszabadulni a szegénységtől. ... de őt a múlt kísérte, és nem bírt belenyugodni a múltba, ő csak mindig azzal foglalkozott, azon rágódott...

....

Tverdota: Szerették az ápolók, jó viszonyban volt az ápolóival?

Horváthné: Jó viszonyban volt, igen. ... De mindig lesütött szemmel, és mindig lehajtott fejjel beszélt. ...szomorúan elgondolkodva, és míg beszélt, mintha magának beszélt volna, így beszélte el az életét.

....

Horváthné: Állandóan olyan csendes volt. Egyszer összecsomagolt, és már azon a portán volt, ahol az elmebetegek vannak, szerencse volt, mert ott a portás senkit ki nem engedett... egy kis csomaggal akart kimenni. És kérdeztem tőle: – »Hát miért akarja itthagyni a szanatóriumot, mindene megvan. Jó kezelésben részesül.« Már unja, már ő mindent un, ő sehol nem találja magát. És erre, mikor bejött Hatvany báró hozzá, mondta neki: – »Te Attila, én azt tanácsolnám, talán jobb lenne neked a nővérednél Balatonszárszón, az Etelkánál. Hisz úgyis annál talán szeretsz lenni?« – »Nem szeretek nála lenni.« – »De miért, a gyerekekkel is talán elfoglalkoznál és beszélnél velük, és talán az a vidék, az talán jót tenne neked. Nyugodt lehetsz, én míg dolgozni nem tudsz, a számládat kifizetem« ... Hallani sem akart róla. Úgy, hogy amikor Hatvany báró bejött érte, és mondta neki: »Csomagolj, Attila, mert viszlek, mész a nővéredhez« – óriási nagy vita támadt közöttük, úgy, hogy olyan hangos vita volt, hogy már én is bementem...

...

Tverdota: A kezelésekről nem tetszik tudni semmit, mondjuk a Bak Róbertnek a...

Horváthné: Bak Róbert, ő nem kezelte. Ő csak bejött hozzá, és megnézte a kórlapját, miket kap, ellenőrizte, milyen kezelésben részesül, milyen gyógyszereket szed; de ő nem rendelt neki semmi gyógyszert, és ő nem kezelte, már benn a szanatóriumban csak Káldor főorvos, Ács doktor és Martos hárman kezelték.

...

Tverdota: Állítólag a szanatóriumban volt egy zárt részleg, és József Attila attól félt, hogy oda kerül. Igaz ez? Beszélt erről?

Horváthné: Soha nem beszélt róla.

Tverdota: Valóban volt egy ilyen részleg?

Horváthné: Elég távol volt oda a zárt szanatórium, elég távol volt, ő azt nem is látta. Nem látta. Ő azt nem látta, tehát nem félhetett tőle.

*

Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra (gyógypedagógus, pszichológus) –, aki szintén 1905-ben született – *József Attila utolsó hónapjairól* című könyvében saját emlékeit írja meg a költőről. Könyve felosztása sokat mond. Az egyik „bevezető” 1962-ből való, a második 1980-ból, a harmadik 1985-ből. Ezek egymás után következése, amiket elmondanak, azok összekapcsolhatók a könyv *Jegyzetek* című fejezetének tartalmával. Maga a könyv, amit ebben az értelmezésben emlegetek, 1987-ben jelent meg a Szépirodalmi Könyvkiadónál. Az említett bevezetés három, a végén lévő jegyzetek tizenkét, tehát összesen tizenöt oldalt tesznek ki a 157 oldalas könyvből – (a szerkesztő utószavát nem számoltam bele) – vagyis a visszaemlékezés körülbelül tíz százalékát.

Minden meg-nem-értés vagy elutasítás és egyebek szándéka nélkül igyekeztem olvasni ezt a könyvet. Ezt azért írom le külön, mert több elemében írásom olvasója esetleg azt is hiheti, hogy mikor Flóra visszaemlékezéseiből kiemelek, rájuk hivatkozom, negatív színben akarom feltüntetni ezt az önvallomásos dokumentum-emlékező női szerzőt.

A *József Attila utolsó hónapjairól*-ban a három bevezető inkább mentegetőzésnek hangzik, és azt mondja, hogy a mendemondák, a vádak, a rágalmak (mármint a Flórát ért rágalmak) miatt is írja meg, le, amit az emlékezet, naplójegyzetei, és főleg József Attila neki írt levelei alapján leírhat. Olyat is mond, hogy gyermeke van, és férje, akiknek tudniuk kell ezeket a dokumentumnak szánt adatokat, és az ő érdekükben is adja közzé ezt a könyvet. A kötet végén lévő jegyzetekben arról ír, hogy akkor még a maihoz képest más volt a női élet, más volt a társasági élet, és más volt az udvarlási kapcsolat a maihoz képest (Török Sophie, Szántó Judit???), vagyis ő, az akkori elvárt felnőtt lány szerepének megfelelően viselkedett (ezt maximálisan elhiszem), a József Attilával való

és más férfiakkal való kapcsolatban. Ám mást is ír 4. pontban: „Befolyásolhatta József Attila iránti viselkedésemet kislányos ábrándozásom is. Amióta csak fölmerült bennem, hogy egyszer majd férjhez megyek, úgy képzeltem el a házasságot, hogy a férjem valamilyen fölhalálkozó vagy művész lesz, festő, vagy szobrász (sohasem gondoltam, hogy író!), akit csak a halála után fedeznek föl, ismernek el.” – jelentős gondolat! [F.J.]

*

ILLYÉS GYULÁNÉ (Kozmutza Flóra): *József Attila utolsó hónapjai* Bp., 1987, Szépirodalmi Könyvkiadó:

„1937. február 20-án ismertem meg József Attilát... csak néhányan voltunk... Sándor Pál szerkesztő, író. József Attilát ez utóbbi hozta magával – váratlanul – hogy csináljam meg vele az egyik akkor – és még ma is – igen elterjedt pszichológiai vizsgálatot, a Rorschach-tesztet. ... általában egy félóra-óra a tíz kép fölvetésének ideje. ...két óra alatt csak az ötödik képig jutottunk...” (10. o.)

„...február 27-én késő délután találkoztunk a Múzeum kávéházban. A nagyon fontos ügy a házasságunk volt. Miért várjon hónapokig? Állást vállal, mert látja, hogy költészetből nem lehet megélni.” (15. o.)

„De nem mertem neki ígéretet tenni. Ehhez nem volt meg bennem még a kellő érzés. Csak lassan fejlődött ki, hogy »áldozattal« bár, de hozzáköthetném az életem.” (18.o.)

„Március 27-én ... elém tette a *Reggeli fény* című versét. Elámultam, nem értettem. ... elmagyarázta, hogy egyik előző alkalommal, társaságból hármában a villamosmegálló felé menet, a másik férfi kísérem (Tersánszky Józsi Jenő), látva, hogy fázom, fölajánlotta a sálját, és én elfogadtam. Ettől ő úgy elkeseredett, hogy sem enni, sem aludni nem tudott; arra gondolt, öngyilkos lesz, de előbb megírja nekem, nem miattam, hanem az egész életéért.” (19–20. o.)

„Születésnapja előestéjén ... fölolvasta a születésnapjára írt verset. Gyermeki módon örült a dicséretnek” (21. o.)

„Megrendítet, hogy milyen sugárzással, ujjongással árasztja a boldogságot. Úgy lehetett olvasni róla, mozdulatairól, arcáról, mint az egészen piciny gyermekéről, aki még nem tanulta meg a leplezés, a felnőttek fegyelmezettségét vagy – álságát.” ... „Ezen a tavaszi estén futott át rajtam először valami sejtésem, hogy talán ő lehetne az, akivel összetartozunk.” (22. o.)

„Munkát vállal, kérvényt írt, önéletrajzot (a Curriculum vitae-t mutatta).” (24. o.)

József Attila levele, Vasárnap, jún. 13. : „... El vagyok keseredve és hazugságnak érzem azt, hogy maga passzív. Miért mond ilyet? Nem igaz. Hogyne illik ehhez az, hogy »még nem tartunk ott«? ...Meg aztán a csókra azt mondta, hogy az magánál komoly dolog, és így tért ki előle. És mintha az én csókom, mintha a csók nekem nem volna komoly dolog!” (41. o.)

József Attila levele: „... És akkor sem 4, sem 9, de 20 év sem számít nekem, ... és amit te kibírsz, azt én is kibírom. Ha igent mondasz, te bolond lány, én erre a szóra az életemet teszem, és ha megcsalsz, tiszta lelkiismerettel és nyugodt lélekkel megöllek. ...Emlékszem, mindjárt az elején állásszerzésről beszéltem. Minek állás egy írónak? – kérdezted. Nem tudod, mi az irodalom. Még nem mindenütt én szabom meg egy versem árát. Még nem egyszer kegyként nyújtják nekem azt, ami jár.” (44. o.)

Ugyanennek a levélnek a végén: „...Ne félj attól, kedveském, hogy megöllek, ha megcsalsz, talán magamat ölöm meg, talán semmit sem teszek, csak közönyt jelentek be mindennel szemben és lefekszem apatikus elmebetegnek. Tudod, én nem hiszek semmiben és el is határoztam, hogy benned is lerombolok minden hitet, hogy kiáltó szükséged legyen neked is arra, hogy bízzunk egymásban, és főleg arra, hogy olyanok legyünk mind a ketten, akik méltóak egymás hitére, bizalmára.” (46. o.)

„, Június 27-én ... És a házasságot sürgette. Újabb álláskeresésről beszélt, a *Curriculum vitae* újabb helyeken való beadásáról. Kesergett, hogy költészetből nem lehet megélni. Azon töprengtünk ... csak olyan munkát kellene vállalnia, ami nem veszi el az idejét a versírástól, nem köti le az egész napját. Szerkesztőségben, könyvkiadónál, rádiónál lektori munkát végezhetne. Erre csüggedten

mosolygott: ez nem az ő számára van fönntartva. Pedig ez oldhatna meg mindent. Nem a kegyelemkenyér.” (47–48. o.)

„... július 4-én, szüleimmel ... leutaztunk Tihanyba.” (50. o.) „végre júl. 20-ai keltezéssel levele érkezett...” (51. o.) [kb. július 7-én került József Attila a Siestába ehhez a levélhez viszonyítva. F.J.]

József Attila leveléből 1937. július 3.: „... én most olyan helyzetben vagyok, hogy nem kérhetem feleségül a szüleimtől, márpedig ez anélkül egy olyan „balkézzről való házasság” volna... nagyon féltem, hogy magát más, külső akadályok miatt elveszítem, hogy nem mertem semmit sem elmondani arról, hogy mint élek, milyen függésben vagyok más emberektől, hiszen maga nem mehet bele egy ilyen házasságba, de a szülei sem engednék. Nincs áldás azon, ha az ember megtagadja a szüleit. ... Maga nagyon kettősen viselkedett, de azt hiszem, nem tehetett mást maga sem.” (55. o.)

Flóra levele: „Drága Attila, ... higgye el, hogy szeretem és nagyon szeretnék segíteni magának.” (57. o.)

J. A. levele 1937. aug. 2.: „Kedves Flóra! Azért írok még egyszer, mert rendkívül nyugtalan vagyok. Nagyon szeretném, ha maga az enyém lenne. Vár-e rám?” (58. o.)

J. A. levele 1937. aug. 3.: „... Soha nem mertem írni, hogy maga nélkül meg kell halnom. Nem akartam zsarolni. ...” (59. o.)

J. A. levele 1937. aug. 4.: „... és tudok-e majd úgy dolgozni, mint más rendes ember - ezt nem tudom.” (60. o.)

J. A. levele 1937. aug. 4.: „Csak arra mernék megesküdni, hogy maga isten és ember előtt, azaz hogy ember előtt még nem, az enyém. ... Tudja, az én kórképem, vagy nagyon erős hisztéria, vagy üldözési mánia.” (61. o.)

J. A. levele 1937. aug. 5.: „És ha már nem szeret úgy, mint férfit, azért lehet engem szeretni. És ha maga ezerszer pszichológus, ez akkor is így van. Nagyon szeretem, írjon nekem, másként nincs étvágyam, ami azt is jelenti, hogy másként nem érdemes élni Írjon nekem sokat, különben nem fogok enni.” (62–63. o.)

J. A. levele aug. 12-23 körüli: „...az elmeklinikára való bezárással fenyegettek, ha nem jövök önként a Siestába.” (63. o.)

[Mármint Hatvany Bertalan, Ignotus, és Bak doktor. Hatvanynak sok pénze volt már eddig is a „költőben”, talán jól tett volna, ha egyszer legalább látogatóként látja az igazi elmeosztályt... Itt, adott esetben a férfiak határozott és el nem téríthető javaslata/szándéka előtt meghajolt. Nem nőkkal volt szemben, akik játszmáira érzelmi alapon adtak választ. – F. J.]

J. A. levele: „Kedves Flóra! Ez a levél talán búcsúlevél is. Ma egész nap nem ettem, egy túlcukrozott kávé kivül semmit. Látván, hogy és mint hazudoznak össze itt nekem, elhatároztam, hogy éhségstrájkjal vívom ki – ha másként nem megy – a szabadságomat. Azzal fenyegettek, hogy »megcsöveznek« – hát sem ettől sem sajnos mástól sem félek. Esetleg becsuknak a bolondok közé – ott sem fogok enni, azzal sem érnek el semmit. Nagyon szeretném, ha magát magam mellett tudnám, átvitt és közönséges értelemben egyaránt. Talán nem is kellene így elpusztulnom, ha maga mellettem volna. Nagyon szeretem. A. Aug. 20” (72. o.)

„Azt tudtam, hogy általában az elmeosztályokon a betegek mennyire ki lehetnek szolgáltatva az ápolónők, orvosok önkényének.” (75. o.)

[Ezt egy pszichológus írja? Vagy ő itt nem pszichológus??? Mint egy civil. Most tudja, vagy ki lehetnek szolgáltatva? Vajon mért vannak kiszolgáltatva? Nem azért kerülnek oda, mert ön- és közveszélyesek? Valódi gyógyszer sehol nincs, nem mindegy(?) melyik ajtó mögött van bezárva(?)... – F. J.]

J. A. levele aug. 25.: „Soha egy levelében sem sürgette maga, hogy hát tegyünk már valamit ezért a házasságért. Amikor én állás-szerzésről beszéltem, maga azzal válaszolt, minek egy írónak állás. Maga – bizonyára tudja, hogy ez legalábbis azt jelenti, hogy a) nem vetem az írással a lábomat annyira a világon, hogy teljes jogú társak lehessünk egymás mellett, b) vagy legalábbis, hogy a maga családja engem befogadjon. Bennem nagyon elevenen él a kép, hogy maga nem szeret engem. Lehet ugyan, hogy csak örül annak, hogy én annyira szeretem. Hát határozzon” (76. o.)

J. A. levele: „Ma mégis lemondtam a Rádiónál a Flóra-verseket és elhatároztam, hogy többé nem írok. ... És én sokszor gondoltam arra, hogy megölöm magam, maga miatt, de soha nem mertem mondani, mert nem akartam »zsarolni«”. (84. o.)

[Már évekkel korábban is felmerült benne, hogy nem, fog írni... – F.J.]

(szeptember 3.) „... József Attila a kapubejáratban várt. Izgatott voltam, elfogódott. Ő sápadt, vékony, szeme karikás. Nem üdvözölt, halálos komolyan nézett a szemembe. Én is némán álltam. Az első szaka kérdés volt: hozzá megyek-e feleségül? Az igen-emre átölelt, felzokogott. Majd kérdezte még sokszor – egy kicsit hitetlenkedve – és minden válaszomra még erősebben zokogott. „Meggyógyulok most már, itt az igazi orvosom”. Bementünk a szobájába, Ő beszélni kezdett szanatóriumi életéről, orvosairól, a mi összetartozásunkról – minden, amit mondott, reális, józan, »természetes«, nem »beteges« volt, és mégis nagyon megváltozottnak találtam. Majdnem idegennek. Nem a tavaszi rajongó, reménykedő József Attila, akivel olyan jól lehetett nevetni és könnyedén tréfálni is, hanem egy tartózkodó, keserű, kemény, makacs és egy kicsit gúnyosan-kötekedő, szinte ismeretlen férfi. Hiszen a régit is alig ismertem még! döbbenet, leverten néztem.” (88. o.)

„A tüdőgyulladásom [Flóra ezt önmagáról írja. – F.J.] óta lelkileg sem tudtam rendbe jönni, a halálvágy nem hagyott el, félttem a jövőtől, az egész élettől.” (91. o.)

„Szeptember 14-én, kedden... Később bejött Ignótus Pál, majd Bak Róbert. Együtt jöttünk el Ignótussal, beszélni akart velem. ... Arra kért, rögtön, kertelés nélkül: legyek Attila felesége. Ha nem, az végzetes lehet ránézve. Öngyilkossági kísérletek és pszichózis, ez vár rá. Ő beszélt erről Attila orvosával, annak is ez a véleménye. Ő még nem látott soha ilyen óriási érzést senkinél. Ő látta Attila más nők iránti érzelmeit, de az irántam érzett nem lehet egyikkel sem összehasonlítani. Csak én számítok neki, nélkülem élni sem akar. Általam él: ha jókedvű, azért jókedvű, mert reméli, hogy szeretem, ha rosszkedvű, azért rosszkedvű, mert azt hiszi: nem. Én mindent tehetek vele: tőlem függ egész emberi és írói jövője. Maga Ignótus is nagyon örülne, ha hozzámennék Attilához. ... Nem tudom megítélni, mennyi volt a túlzás abban, amit Ignótus Pál mondott, vagy legalábbis mennyi volt a leegyszerűsítés. De úgy megrázott, olyan felelősségérzetet oltott belém, hogy – sokáig nem gyógyultam ki belőle, bár tudtam, nem így van. Akkor már folyton ismételtam, Ignótusnak is ezt válaszoltam, hogy József Attila egész életét kellene – kell! – átrendezni. Olyan tennivalót kapjon, amit kitűnően is elvégezhetne, rádiónál, kiadónál, szerkesztőségben. ... Ne hivatalba tegyék tisztviselőnek, levelezőnek, kötött munkaidőben. Ez csak kudarc lehet. Főképp pedig »könyöradományra« ne szoruljon. Ez volt a »külső akadályok«-nak egyik, akkor talán még nehezen, de mégis remélhető rendezhető része.” (93–94. o.)

„Kedden, 21-én ... És valóban, vasárnap óta megírt két verset, örömmel újságolta és sürgette a házasságunkat. Aztán hirtelen, átmenet nélkül gyötörni kezdett azzal, hogy színészkedem, nem szeretem.” (94. o.)

„Végül megírtam, hogy nem az én közönyöm miatt nem látogatom, hanem orvosi tilalom miatt. S a betegségére vonatkozóan nagyon óvatosan fogalmaztam, hiszen neki nem volt szabad tudnia, milyen diagnózis alapján kezelik.” (97. o.)

„Találkoztam – társaságban – József Attila egyik barátjával (szept. 20-án.) Elmondta, hogy háromszor volt Attilával ugyanabba a nőbe szerelmes (R. Anna, Luca, náluk ő lett a győztes. Úgy látszik, most Attila). Fő érvként hozta föl József Attila ellen, hogy csak azért ragaszkodik annyira hozzám, mert nem élek vele. Ha hozzámennék, két hónap alatt megunna. Ismeri azoknak a nőknek a sorsát – bizonyításul ezt hozta föl –, akiket Attila valaha szeretett. Nyilvánvalóan nem volt elfogultság és érdek nélküli a közlés, sejtem, de mégis megzavart.” (98. o.) [Szép barát. Vajon ki volt? – F. J.]

„Igazán »szerelmes« levelet tán sosem írtam. Vagy alig. Főképp pedig olyan levélben voltam fegyelmezett, amelyik nyilvánosságra kerülhetett (A »Múzsza« »költői« stílusú vagy annak képzelt »szárnyaló«, »egzaltált« levelei nem nekem valók.)” (99. o.)

„Nem bízhat eléggé pártfogói és barátai segítségével, szeretetében sem, idézte a *Tudod, hogy nincs bocsánat...* soraiból: „hittél a könnyű szóknak, fizetett pártfogóknak”... Ekkor értettem meg először mélyen Attilát, kaptam röntgenképet „betegségéről”. Jártam már elég gyakran

elmeegógyintézetben... Semmiféle tekintetben nem mertem volna minősíteni a baját. Ez a szinte vulkanikus indulatkitörés és a végső elkeseredettség lávaömlését idézte, nem az elmebetegség dührohamát. ... Sok mindent abból, ami akkor kizúdult belőle, ma sem írhatok le.” (100–101. o.) „... De egyre inkább kezdtem rájönni különleges észjárására. Kezdttem megfejtetni tudni azt a rejtett jelrendszert, ami a »tudat alatti mélyben« zseniális logikával összefogta a széthulló, bizarrnak tetsző gondolatait. Ami kifejezhetetlen mondandóinak kulcsa volt: a lényeket.” (102. o.)

„Attila sokat panaszkodott Juditra, többször is. Nem volt jó véleményrel róla József Attila baráti köre sem (Ignotus Pál, Sándor Kálmán, Remenyik és mások). Elmondta az okokat, miért nem tudott Judittal harmonikusan élni. Folyvást emlegette elvált férjét, Szántó Gyulát (művésznéven Hidas Antalt), fényképét magánál hordta, dicsérte férfiasságát. Mint férfit hasonlított össze Attilával. Mások előtt arcul ütötte (Judith ezt erősebb kifejezéssel írta le.) Mondott neki olyat is, amit nem kívánok leírni. Olyat, amit nem tudott többé Attila elfelejteni. Ő, aki mindenáron felnőtt férfi akart lenni! – De képtelen vagyok folytatni.

... De akármilyen volt is, mégis dolgozott rá, rendben tartotta őt, otthonát. Bizonyosan volt hozzá jó is, dicsérte és szerette, büszke is volt rá. József Jolán ... Radnóti Miklós, Fazekas Anna és mások is kedvezően emlékeznek meg róla.” (107–108. o.)

„... október 26-án ismét kemény, kegyetlen hangra váltott át. Hasztalan próbáltam nyugtatni, vigasztalni. ... Fenyegtetett, hogy megfojt. Sírva jöttem el tőle.” (109. o.)

„Október 28-án... ...hátulról váratlanul átfogta nagy erővel, két kézzel a nyakamat, meg akart fojtani. Olyan erősen szorította, hogy elsötétedett már előttem minden, hangot sem tudtam ejteni. S ha éppen akkor az ápolónő – szólni, hogy vége a látogatásnak – nem jön be, mire ő éppoly hirtelen elengedett, nem tudom mi lett volna a végem. Az ápolónő mit vett észre az egészből? A veszély reális volt, de mégsem ijedtem meg. Nem féltem tőle. S még akkor sem, amikor hidegen kijelentette, majdnem cinikusan kijelentette: Ha megöl engem, nem lesz semmi baja, mert ő »bolond«”. (110. o.)

[Ez így, ahogy van, nem hihető, ez reakciót vált ki, és nem lehet csak úgy elintézni, hogy nem félt tőle (származása, családja körülményeiben ilyen atrocitással nemigen találkozhatott.) Az ápolónő láthatott valamit, de nem közölte velük – a két ápolónő riportjában (Vincéné Vigh Erzsébet volt ekkor az ápolónője József Attilának) – erről nem esik szó, hogy észrevett volna valamit. Siestából való hirtelen elbocsátás eztán következett be. Flórának szakmailag már régen tudnia kellett volna, hogy ez túlmegy a terapeuta-beteg, vagy épp a sajnálatból ott maradó nő és József Attila kapcsolatán. A nagyon szerelmes nő tán elviseli, kibírja, elnézi... Flóra vajon szerelmes volt-e Attilába? – F.J.]

József Attila levele, 1937. okt. 28.: „kedves Flóra! ... Bocsásson meg – ez különben édes kevéssé szorul bocsánatra – hogy kuszán írok – azt hiszem, még ma este elmegyek a rácson túlra, oda, ahol a kilincset is vissza kell fordítani, ha az ember ki akarja nyitni az ajtót. Üdvözli József Attila” (110. o.)

„Október 31-én Ignotus Pál is bent volt. ...kihívott a folyosóra, hogy elmondja, József Attila kezelése befejeződött, nincs értelme, hogy tovább a szanatóriumban maradjon. Úgy döntöttek (Hatvany Bertalannal és az orvosokkal), hogy nővéreihez költöztetik Szárszóra. Hacsak én magamhoz nem tudnám venni őt. Célzott rá, hogy bizonyos havi összeget biztosítanának. Én ... azt feleltem, hogy munkát adjanak neki, amit el is tud végezni, és azt fizessék meg. ... És hogy mi a pártfogók által adott segítségből éljünk, azt én képtelen volnék elviselni, arról semmiképp szó sem lehet. ... Hétfőn, november elsején Attila még nem tudta, hogy nem maradhat a Siestában.” (111. o.)

[Sehol nem találtam Flóra könyvének olvasása során arra való utalást, hogy Flóra szüleinek Attila be lett volna mutatva, esetleges házassági szándékukról a nő szülei tudtak volna... – F.J.]

„... sikerült őt megvigasztalni, merevsége fölengedett. Végül azzal búcsúzott, ha akarom: öngyilkos lesz, ha akarom meggyógyul. S megegyeztünk, minél előbb meggyógyul.” (112. o.)

„Ott szakadt félbe november 3-ai beszámolómm... Telefonhoz hívott Ignotus Pál. Megkért, másnap kísérem ki József Attilát a vasútállomásra, mert nővérével akkor utazik Szárszóra. ... Aztán Attilát kérte a telefonhoz. Nem tudom, hogyan mondta meg neki ezt az »ultimátum«-ot, de Attila teljesen

feldúlva, magán kívül jött vissza a szobába. Szörnyű kétségbeesés jött rohamszerűen rá. Levetett magát az ágyra, ide-oda dobálta magát,... jajgatott, kiabált... Fölháborodása, mindaz, amit mondott, logikus volt, igaz és – jogos.” (119. o.)

„November 4-én, csütörtökön fél kettőkor összegyűltünk a Siestában – utoljára – Attila nővére, Jolán, Bak dr. és én. Néhány percre a szomszéd szobából odajött Baloghy Mária is. Hibáztatta az Attilánál alkalmazott gyógymódot: »Az író, akinek kiútja van, a művészet, nem kell analizálni. Elemzi ő eléggé magát.« ... [A vonat elindulása után Flóra:] Azt éreztem, vége valaminek, ami rettenetesen fájdalmas volt, csupa gyötrődés, de gazdag, tartalmas, forró élet.” (120. o.)

„Vasárnap hajnalban leutaztam hozzájuk, november 28-án. ... Átadott két verset: a *Karóval jöttél nem virággal...* és az *Íme hát meggletem hazámat...* címűt, kézírással. Ezeket akkor írta, gyorsan, amikor érkezésemről értesítettem, hogy lássam, dolgozik, ír – mondta.” (124–125. o.)

„A látogatásom másnapján József Attila megkérdezte Etelkát, milyen iratok kellenek a házassághoz? Majd a – zárt – verandán elővette táskájából kikereste a holmijai közül születési, állampolgársági és egyéb iratait, összekészítve az ablakpárkányra tette. Etelka nagyon helyeselte nősülési szándékát, és – szerinte – éppen olyan lány való hozzá, mint én.” (136. o.)

„December 4-én táviratot kaptam Ignotus Páltól. Arra kért, hívjam fel telefonon... Minden bevezetés nélkül Ignotus lassan, majdnem tagolva közölte: »József Attila tegnap este a vonat elé vetette magát és...« És, – és? – »És meghalt«” (125. o.)

„A temetésre nem mentem el. Soha addig ilyen szívfájdalom még nem ért. Erről nem tudok írni.” (126. o.)

„... Karinthy Ferenc írta le, hogy New Yorkban, 1968. X. 16-án egy szállóban találkoztak, véletlenül: »... dr. Bakba ütközöm a liftben. Kövér, szakállas, grandiózus figura. Becipel magához, whiskyvel itat, és hajnalig József Attila-verseket olvas föl. A költő betegségéről mesél, szerinte gyógyíthatatlan pszichopata volt. S avval dicsekszik, hogy Illyés öröla írta a *Lélekbúvár*-t...«” (152. o.)

[Ki volt a betegebb? József Attila, vagy orvosa? – F.J.]

JÓZSEF JOLÁN, *József Attila élete*, Bp., 1955, Szépirodalmi Könyvkiadó:

„Apánk vallása után a görögkeleti templomban Attila névre keresztelték.” (6. o.)

„Most a mama nem törődött velünk. Nem szólt hozzánk. ... mint egy beteg madár, a dívány végében kuporgott... Éjszaka talán le sem feküdt, nem is aludt.” (11. o.) [Amikor apjuk elhagyta a családot. – F.J.]

„Január végén anyánk súlyos beteg lett. Azt az öt hetet, amit a kórházban töltött, leírhatatlan elhagyatottságban töltöttük. A sok ember között senki nem törődött velünk. Ezek a szegény ördögök, akik itt egymás hegyén-hátán éltek, mint télen a tyúkok az ólban, oly nyomorultak voltak, hogy nyomorúságukban minden értelem és érzelem híján észre sem vették, hogy három gyerek maradt anya nélkül és éheznek. Ma is megdöbben az a közöny, amivel keresztülnéztek rajtunk.” (31. o.)

„A kislány körütopogta, körülzokogta a rettenetesen megvert, megalázott fiút, akiben kívül-belül minden sajgott, minden vérbe borult.” (52. o.)

„Szabad ötletek jegyzékéből „Az a szerencsétlen, aki ezeket írta, mérhetetlenül áhitozik a szeretetre, hogy a szeretet visszatartsa őt oly dolgok elkövetésétől, amelyeket fél megtenni. Őt olyasmiről verték, amit soha nem tett volna, ha szerették volna. Ő az a gyermek, akit nem szerettek s akit ezenkívül azért vertek, mert nem tudták elviselni azt, hogy nem szeretik.” Jolán: „A majdnem kalligrafikus betűkkel, széles sorközökkel, aprólékos gonddal teleírt füzetben lelkiismeretesen lejegyz minden gondolatát.”

JA: „ha azt akarom, hogy szeressenek, mindezt el kell titkolnom, de akkor már nem szeretnek [az előzőleg leírt élte szörnyűségeit – F.J.] Mert tudom, hogy azt szeretik, akinek mutatom magamat és nem engem. R. [Rapaport – F.J.] azt mondta: téged mindenki szeret, hiszen a verseid te vagy. De a

verseim nem én vagyok. Az vagyok én, amit írok” [amit itt ír??? – F.J.] „Kelj fel és járj” 53–54. o.)

„Nagy szomorúságot éreztem és talán meg is bántam volna cselekedetemet, ha nőttön nem nőtt volna elkeseredésem amiatt, hogy senki sem veszi észre haldoklásomat. Forní kezdett bennem a harag, a düh ...” (84. o.)

„Úgy segített magán, hogy röviden megírta, ami tudott és a kurta szövegeket megtoldotta egy hosszú verssel. Így kezdett Attila első polgárista korában verset írni.” (87. o.)

„Félszegen figyeltem-lestem a józsefvárosi etikett szabályait és igyekeztem ezeket meghonosítani szűk családi körben is. ... Mama ... sugárzó arccal hallgatta nagyképű oktatásomat a villa és kés használatáról, ami valójában nekem is sok gondot okozott.” (90. o.)

„A kis kamasz erre végleg elkeseredett, elhatározta, hogy nem eszik. Nem ette meg az ebédet, sem a vacsorát. Az esti sötétben egy darab kenyeret dugtam a kezébe, azt a dunna alatt rágtam meg, nehogy a mama észrevegye.” (92. o.)

„Azt hiszed, én nem tudom, hogy nincs neki pénze? Nem kívánhatom, hogy rólam is gondoskodjon, azért, mert a gyámom. Én nem akarok itt lenni nálatok, mert tudom, hogy nem szeret engem...” – [Jolánt ezzel végül is zsarolja; mit érdeklí ha nem szeret, de enni ad??? – F.J.] majd Makai: „Attól tartok, hogy Etus, meg Attila magaviselete elárulja, hogy nem volt gyerekszobátok. Én már nem veszthetek többet miattatok.” (134–135. o.)

„Férjem nem engedett elmenni. Azt mondta, meg kell törni a fiú makacsságát. Majd egyszer meggondolja a dolgot és ő fog visszajönni. Akkor majd kellő szeretettel fogadhatjuk a megtért gyermeket.” (157. o.) Ugyanitt: Espersit doktor: „Attilának szeretetre van szüksége – írta. – Attila megéri mindnyájunk törődését.” (157. o.)

„Pár hét múlva férjem állást szerzett neki a Mauthner-féle bankháznál. Itt tisztviselősködött Attila szeptemberig, amikor beiratkozott az egyetemre.” (164. o.) [1924 január vége utáni időszak. F. J.]

„Mindvégig hű maradt osztályához, később is, amikor egyre fokozódó érdeklődéssel kezdte figyelni önmagát.” (223. o.) [Déry Tibort idézte be Jolán, ez D.T. szövege. – F.J.]

(Judit és Attila élete): „Azoknak az embereknek egy része, akik itt esténként összegyűltek, azóta régen hátat fordított annak a világszemléletnek, amivel teledörgölték Attila fülét. Akkoriban verseit nem találták eléggé »vonalbelinek«. Programot adtak neki, azután, már akinek erre alkalma nyílt, magára hagyták és átsétáltak a napos oldalra.” (234. o.)

„Huszonkilenc éves volt Attila. És a nyomorúság már elnyűtte. Már nem tudott fölényes derűvel mosolyogni. Mosolya egyre kesernyésebb lett. Már titkolta, szégyellte nyomorát, méltatlannak találta, élhetetlenségnek tekintette” (241. o.)

„Halála előtt egy nappal, amikor orvosa meglátogatta [Bak R.], elpanaszolta néki. „Emlékszik a Szép Szó tördelésére.... Én dolgoztam... Aztán engem tördeltek... Nem megy a munka, nem lehet társ nélkül, egyedül. Csak úgy tudom elképzelni, hogy együtt dolgozunk. Semmi értelme a versírásnak. Valami megfoghatóbbat kellene csinálni.” (258. o.)

SZENTI TIBOR: „ÖNGYILKOSSÁGAI”

<http://www.szenti.com/index.shtml>

„Fölkértem Péter László irodalomtörténész professzort, hogy számlálja össze József Attila öngyilkossági kísérleteit.^[8] Kiderült, hogy maga a költő *több ízben* öngyilkossági kísérletéről számolt be.^[9] Szántó Judit a vele töltött hat esztendő alatt Attilának hat öngyilkossági kísérletét említi. Köztük volt 1935 nyarán a gázcsap kétszeri kinyitása.^[10] Az általam korábban leírt történetben, amikor Espersit Mária visszaemlékezésében a költő a vonat ablakában a haját akarta leégetni, lehet, hogy öngyilkossági kísérletnek minősült.^[11] Ez a történet két különböző orális és közvetett közlés. Ma már kinyomozhatatlan, hogy melyik állt közelebb az igazsághoz. Elég egy szónak, vagy mondatnak másként említése, és az adoma értelmezését megváltoztathatja. Bizonytalan József Jolán híradása öccsének „éhenhalási kísérletéről”.^[12] Végül 1937. december 3-án élete öngyilkossággal fejeződött be. Végtelenül szomorú ez a krónika. Mennyi boldogtalanság és szenvedés rejlik mögötte.^[13]”

GARAI LÁSZLÓ: *József Attila identitásai*

<http://mek.oszk.hu/07300/07302/07302.pdf>

Fejtő Ferenc előszavának részlete a könyvből:

„Garai könyvének figyelmes elolvasásából következik, hogy azt is mint egy jelentékeny technikai apparátussal és elemző képességgel rendelkező tudós igyekezetének tünetét kell olvasni, aki mint a pszichológusoknál és az antropológusoknál szokott jelenség, rendszerint már műve készítése elején tudja, hogy meg fogja találni, amit keresett.” (10. o.)

A könyv egyik fejezetében:

„Van ugyan, aki tagadja, hogy József Attilának akár csak e tragikus tett is autonóm választásával lenne összefüggésbe hozható. Annak elvitatása József Attilától, hogy halálát maga választotta volna, nem Dr. Garamvölgyi László könyvével kezdődött.

Varga Ervin 1966-ban tette publikussá állítását, mely szerint a sétára indult beteg József Attilából az útját elzáró vonat a schizophreniára jellemző türelmetlenségi rohamot váltott ki, amelytől hajtva át akart bújni a vonat alatt, mely ekkor elindult, s így József Attilát véletlen balesetként érte a halál. Jómagamat Flóra egy hosszú telefonbeszélgetésben próbálta (1991-ben) meggyőzni, hogy ez a változat felvetette volna a MÁV-nak – egy jelen volt MÁV-alkalmazott gondatlanságának – a felelősségét, és az öngyilkosság-verzió csak ennek kivédéséhez jött kapóra.” (75. o.)

MÓROCH ZSOLT: *A legenda oda...Retusálás nélkül: portrévázlat József Attiláról, A 15-ÖS ÉS 16-OS SZÁMÚ VAGON KÖZÖTT*

<http://epa.oszk.hu/01300/01343/00033/essze.html>

„József Attila nem ugrott a vonat elé. Holttestét – nemzeti szemfedélként – nem Nagy-Magyarország térképével takarták le, hanem egy vasúti térképpel. Halálhírét nem a falu bolondja vitte meg a családnak, mivel Szárszónak nem volt bolondja. Fekete valószínűleg egyszerű iszákos lehetett, a nővéreket Bajz János alkalmi munkás értesítette. József Attila temetése nem volt országos esemény. Számos bizonyíték – melyeket dr. Garamvölgyi László sorakoztat fel *Hogyan halt meg József Attila?* című könyvében – a baleset ténye mellett szól. A költő nem követett el öngyilkosságot. Az öngyilkosságot már Garamvölgyi előtt is többen megkérdőjelezték. 1988-ban Miklós Pál azt írja, hogy „talán nem jelentés nélküli a szárszói bakter egykori vallomása: József Attila *alálódörgött* egy lassan guruló, üres vagonnak. Se nem ugrott, se nem esett, sehol a drámaian robogó gőzös: csak úgy alálódörgött.”

A Wikipédiából

http://hu.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zsef_Attila

»A balatonszárszói televíziótól Vígh Magdolna 1995-ben interjút készített Budavári János szemtanúval, aki annak idején látta a balesetet. Ő a következőket nyilatkozta a tragédiáról: „Á, nem úgy volt, hogy a vonat alá vetette magát! Ez egy gyorstehervonat volt... Hogy aztán tudta-e, hogy indulóban van... Előbb átbújt a sorompó alatt, és bement a két vagon közé. Azt a hosszú kabátját elkapta a kerék, három-négy fordítást csinált vele, megroncsolta a fejét, utána megállt.”«

BALOGH LÁSZLÓ: *József Attila*, 2005, Debrecen, Debreceni egyetem Kossuth egyetemi Kiadója

„... az egészséget munkával, produktivitással bizonyítani akarás még dolgozik benne, amint az Hatvány Bertalannak november 24-én írt leveléből is kiderül: »Volna-e kedved meglátogatni itt

bennünket? Jó volna megint együtt lenni veletek. Sokat változtam, talán egészen megöregedtem. Hozzá kell most szoknom újból a világhoz. Talán sikerülni fog. Ismered a Helység kalapácsát, ugye, ott állnak ezek a sorok: Sikerülni fog, mert Sikerülnie kell, Monda a szentegyházi fogoly. S a tenyeréről ugyan lemegy a bőr, de mégis leereszkedik, jobban mondva, lemászik a földre. Mi van és mi lesz a lappal? Erről is szeretnék beszélni veletek. Nektek kellene megállapítanotok most, hogy mennyire használhattok engem. Csak most fogok a versíráshoz, talán új verseimen és személyes találkozáson megállapíthatjátok. Kérlek, tehát, jöjj le, Bak doktort is megkérem, s közös barátaink közül hozd le azokat, akik beférnek a kocsidba.» (247. o.)

„Mi történt? Ha szétlebbentjük a három évtizedes legendák ködét és az egykorú dokumentumokból kihámozzuk a szigorú tényeket, ennyi bizonyos marad: 1937 december 3-án 19 óra 36 perckor a Balatonszárszó megállóhelyről elinduló 1284. számú tehervonatnak valószínűleg a 15. és 16. kocsija alatt halálát lelte József Attila költő. Minden mást maguk a pontatlan, egymásnak ellentmondó visszaemlékezések, csendőrségi és MÁV-jelentések tesznek kérdésessé. Mi történt? Ténykérdés. Hogyan történt? Lényegében az első pillanattól kezdve harminc éven át ezen a ponton folyt a ködösítés, a mítoszteremtés. Talán, ha nyomban a halál után nem indul meg a barátok, társak, emlékezők jóhiszemű szorgoskodása, hogy a korábbi öngyilkossági kísérletek felemlegetésével, szeszélyesen kiragadott sorok idézgetésével, az egyes életmotívumok utólagos, visszavetítő hangsúlyozásával valószínűsítsék, bizonyítsák a tragédia szándékosságát, ha egyetlen kétkedő mondat elhangzott volna, még akadhattak volna idejében felocsúdnók, akik utána járnak a tényeknek. De a körülményeket figyelembe véve, tagadhatatlan, József Attila roncsolt idegállapota, szerencsétlenül alakult életviszonyai, a bezártságból való sikertelen, kudarcba fulladó kitörési kísérletei s mindezekkel éppen az utolsó időkben számot vető versei olyan mértékben valószínűsítették az öngyilkosság lehetőségét, hogy még az esetleges kétkedőket is megbéníthatta. S a szapora visszaemlékezések, tanulmányok, a költő alakját, életét és művét felidéző könyvek utalásai egymást hitelesítve, harminc éven át terebélyesítették a mítoszt” (249. o.)

GARAMVÖLGYI LÁSZLÓ, *Hogyan halt meg József Attila*, Bp., 2001, Pallas Antikvárium Kft

„Még Ignótus is így fogalmaz: »Barátom volt, nem ismertem«.” (8. o.)

„Halálát nem lehet elegáns nagyvonalúsággal vagy lexikoni tömörséggel elintézni. Szomorúan tapasztaltam, hogy még az autentikus forrásnak vélt dolgozatok is kozmetikáznak, a felületesebbje pedig fenntartás nélkül fogadja el az öngyilkosságot. Holott már a halálakor – igaz, egyszerű falubeli emberek – megfogalmazták a nikodémuszi szkepszist: lehet, hogy tényleg baleset volt?” (8. o.)

„Egyesek óvtak: túlságosan konzervatív a magyar irodalomtörténet az ilyesmihez; mások intettek: ne bolygassam, neki dukál az önkéntes halál; némelyet szurkoltak. A lényegen semmit nem változtat, bár legnagyobb öröömre *A magyarok krónikája* (2000-ben jelent meg) az 1937-es esztendőnél – természetesen egyebek mellett –, ezt és így emeli ki: »December 3 Balatonszárszón elhunyt József Attila.« Semmi több.”

„Átnéztem az 1990-es évek közepén kiadott irodalom tankönyveket, lesújtó pontatlanságok garmada, persze túl azon, hogy kivétel nélkül, az öngyilkosság verzióját preferálják. Amikor azt állítják, hogy »1934-ben párttagsága megszűnt« súlyosan tévednek, mert tagkönyve soha nem volt (nem vitatva persze mozgalmi kötődését). Egyébiránt »kizárásával« kapcsolatban, nemhogy az esztéták, de még a történészek sem jutottak közös nevezőre. Ma már tudjuk, hogy (a két világháború között) mindössze néhány száz tagja volt csupán az illegális kommunista pártnak, fenntartva persze, hogy számos illegális szemináriumot szervezett és dolgozott a Vörös Segélynek. Ugyanilyen készpénznek veszik a »búcsúlevelek« sorában Ignótus Pálhoz írt : ami nem biztos, hogy így van, mert e tekintetben teljes a PIM hagyaték, s ott ez nem található. Az irodalomtörténet talán azért könyveli el, hogy létezhetett ilyen levél, mert Ignótus, József Attila halála után nyilvánosságra hozott egy olyan levelet – ami nincs meg –, ebben, a »vajon jó költő voltam-e?« múlt idős szerkezet a lélekben feladást jelenti, de ezt maga a címzett teszi már hozzá.” (10. o.)

„Hibátlan logikával és marcangoló (ön)íróniával vizslatja a világot, filozófia mélységekbe bocsátkozik a szellem és a test szimbiózisának tekintetében. Egyik, Vágó Mártához (1928. október 12.) írt leveléből részlet: »Azt hiszem a szerelem semmi más, mint a test szörnyű erőfeszítése, hogy ő is oly végtelenül szabad és örökkévaló legyen, mint a szellem, tehát hogy szellemmé váljon. Ez megint a kettősséget igazolja, mert ezzel egyúttal magát öli meg a test – kiradírozza magát a világból, hogy ne legyen más, csak szellem, mert az hiszi, hogy ő is azzá válik, holott csak egyszerűen megszűnik élni. Észreveszi (ami már sok a testtől) a gyönyörű fényességet a hegyen és nem elég néki, hogy az ő arca is felragyog, csúcsi lakó akar lenni, ura a várnak, és megy előre és mennél közelebb ér, annál inkább kisebbé válik maga, nehogy árnyéka megnőjön, míg végül elfogy. *Ne félj, én nem akarok elfogyni* (kiemelés – G.L.). És minthogy így van, szellememet ezennel bezárom mindaddig, míg szegény testem nem válik ismét a tegnapielőtti pompás gépezetté.« Prózája annyira pazar, hogy ez már vers.

Parnasszus lett, tehát ő maga, József Attila...” (11. o.)

„Elkíséri életét a szeretet és a boldogság mániákus keresése, amitől empedoklészi értelemben lesz a végletek embere (csak a szeretet és a gyűlölet létezik, mint ős-elem) s ha olykor-olykor csak pillanatra is, de megérzi a szeretet ízét, lelkében már »tapsikolnak a jázminok«. Ez József Attila.

A gyermek szocializációs folyamata tehát, már a legelején gellert kap, majd a későbbi, jól kivehető törésvonalak mentén minden esetben találunk egy-egy konkrét konfliktust, amely a korábbi átlagosnak tűnő, ám esetében mégis szubkulturális attitűdöket megrázó módon reprodukálja. Felnőtt korára ez devianciaként szintetizálódik, de ettől még nem beteg!

Költészetében vissza-visszatérő motívum a család, különösen a Mama, de prózájában is erősen firtatja apja szerepét, no és persze Jolánt, akit egyszer rajongásig imád, máskor pedig a pokolba kíván. Esztéták nálam jobban tudják: lírájában rendre átértékelődnek az érzelmi kötődések s ezek szinte minden esetben emocionális motívumokra vezethetők vissza, de szerelmi karthágóiban mindenképp. Egyéb írásos kontextusaiban pedig egyenesen a lelki gyötrelmek eszkalációját tapasztaltam, hajba kapása Babitscsal ezt, különösen jól példázza, amit nem is tudott feldolgozni ...” (18. o.)

„Ma már axiomatikus tétel. A csonka család, a respektábilis személy hiánya, sőt tovább megyek, az »apa-helyettes« kétségbeesett reménytelen kutatása, a »nemzeti nyomor«, az öcsödi évek, illetve szerettei alkotta Bermuda-háromszög (Mama, Etus, Jolán) közötti kallódása – determinálta személyiségfejlődését, ami persze sohasem zárult le.” (19. o.)

„József Attila közvetlen családtagjai közül egyedül testvére Etelka él, ő jelenleg 97 éves. Etus néni emlékei szerint Attila nem volt beteg, és nem is lett öngyilkos, halála baleset volt.” (156. o.)

„Mindez mit jelent a kriminalista számára? Egyértelmű. A kriminalisztikai, eljárásjogi (akkor és most hatályos), perrendszerű bizonyítás értelmében: *ami nincs, nem létezik, bizonyítékként nem jöhet szóba. Márpedig hitelt érdemlő dokumentum nem került elő. Ez a közvetlen bizonyítás elve.* Közvetettségre a szerző is utal, [Stock Imre egyik tanulmányáról beszél Garamvölgyi László. – F. J.] de ugyanő leszögezi: csakis mások elmondása alapján lehet következtetni, úgy érzem jogilag kifogástalan az az álláspontom, hogy ha József Attila betegségét semmilyen, bizonyítékként értékelhető dokumentummal (tárgyi bizonyítás) nem lehet alátámasztani, akkor *nem volt beteg, és egészséges embernek kell tekinteni, mindaddig, amíg ezzel ellentétes bizonyíték nem kerül elő, aminek semmi valószínűsége nincs!*

(Mindez természetesen patológia értelemben).

Ezen magatartásomat két aspektusból is, alá tudom támasztani:

1.) *Én mindvégig a fellelhető, a rendelkezésre álló tárgyi bizonyítékokat vettem figyelembe, akceptálva és tiszteletben tartva, az ebből mások által levont következtetéseket. Azonban a hatályos normák alapján – figyelemmel a szabad bizonyítás illetve a bizonyítékok szabad értékelésének alapelveire – csak és kizárólag a törvényes úton beszerzett, a tény- és tárgyszerűségében megalapozott, szubjektivitásoktól mentes állításokat lehet elfogadni. Éppen ezért – ezen szempontok szerint – kizárólag a tárgyi bizonyítékok (jegyzőkönyvek, szak-vélemények, táviratok), illetve a hiteles tanúvallomások jöhetnek szóba.*

Ez tehát a következőket jelenti: a fentebb említett tárgyi bizonyítékok – az öngyilkosság tekintetében – megalapozatlansága, (ön) ellentmondásossága és nyilvánvaló elfogultsága alapján, bizonyítékként szóba nem jöhetnek, így azok semmilyen tekintetben nem támasztják alá az öngyilkosság tényét.

A személyi bizonyítás pedig - tekintve, hogy csak egyetlen tanú él, illetve nyilatkozó képes (József Etelka, most 98 éves) [G. L. könyvének írása közben József Etelka öregedett, l. előző életkorközlés. – F.J.] –, aki egyértelműen azt mondja, állítja: baleset volt!

A személyi és a tárgyi bizonyítékok komplex értékelése, alapos mérlegelése után, az ebből levonható következtetések alapján – és mindezekre tekintette – kétség nem férhet tehát a balesethez, amit tényként kell megállapítani.

2.) A bizonyítási eljárásom során eleve, két, a koncepciómat nagyban erősítő bizonyítási eszközről lemondtam. Az eljárásjog ismeri és elfogadja a bizonyítási kísérletet, mint bizonyítékot és bizonyítási eszközt, ám ehhez (ugyanis kritérium) ugyanolyan vagy hasonló körülményeket kellett volna teremteni, ami – ellenére a változtatásoknak (1968-ban átépítették az állomást) – eredményes rekonstruáláshoz vezethetett volna. Ám le kellett volna zárni – esetleg több napra is – az állomást és olyan külső segítségeket igénybe venni, aminek anyagi fedezetét vállalni nem tudtam. A másik – számomra elvi és etikai akadály – pedig az exhumálás, amelynek gondolata fel sem merült bennem. Ez valóban méltatlan lenne József Attilához. Hangsúlyozom, eszem ágában nem volt, de az mindenki számára nyilvánvaló, hogy milyen egyszerű lett volna ezáltal bizonyítanom sérüléseit és megfellebbezhetetlen választ adni a baleset verziójában kételkedőknek.” (157–159. o.)

„Utoljára maradt a baleset verziója, mégpedig az általam leírt változat. Valamennyi adatot mérlegelve, számomra most már megnyugtató módon jutottam erre a következtetésre. Ennyi idő távlatában csakis kriminalisztikai módszerekkel lehetett bizonyítani, ami az egyéb lehetséges verziók, kizárását jelenti.

A fogalmilag elképzelhető három változatból, sikerült kettőt, az öngyilkosságot és a gyilkosságot, (az idegenkezűséget) kizárnom, így maradt a baleset ténye. Más verzió nem jöhet szóba.

Az irodalomtörténet (s főleg esztéták) mindig is összefüggést talált József Attila költészete és tragikus végzete között, némely munkákban még erőltetetten is. Az úgynevezett posztumusz verseket is (*Karóval jöttél...*, *Talán eltűnök hirtelen...*, *Drága barátaim...*, és a legszebb *Ime, hát megeltem hazámat...*) az öngyilkosság alátámasztására hozzák fel, noha hasonló »leltárt« már húszévesen készített. Ezek a versek – és ebben maximálisan egyet értek Fejtő Ferencsel –, méltóságteljes, sztoikus helyzetképek.

Mellesleg november végén írja – néhány nappal a halála előtt – Hatvany Bertalannak: »Nektek kellene megállapítanotok, hogy mennyire használhattok engem. Csak most fogok a versíráshoz, talán új verseimen és személyes találkozóin megállapíthatjátok.« Mint tudjuk, meg is állapították, hiszen december 2-án meglátogatták.” (169–170. o.)

*

Mit mondanak a költő utolsó életévében írt versek?

Vajon azokban található-e olyasmi, ami egészen másfelé visz, amit másként lehet érteni, mint egy halálba készülõ ember „üzeneteit”?

József Attila összes verseiből kiemelve az utolsó, az 1937-év verseit – és azokat úgy olvasva, hogy megpróbálok arra a tényre nem gondolni, hogy mi a többség máig megrendíthetetlenül élő véleménye a költő haláláról –, keresem a versekben rejtőző mondanivalót.

Elképesztően letisztultak, tömörítettek ezek a versek. Azt vizsgálom, az újraolvasás során mit mond egy-egy vers, ugyanaz a vers, és azt, hogy ebbe a versértésbe mennyire hat bele a napszak, saját pihent vagy fáradt voltom amikor épp olvasom, vagy az elolvasás után... hogyan szűrődnek/hatnak/módosítanak az értelmezésen akár az időjárási körülmények, a közeli és távoli külvilág dolgai (politikai, társadalmi mozgások, pénzügyi helyzet, stb.).

A Flóra-verseket szándékosan hagytam ki (József Attila olyan gyakran volt szerelmes, hogy a szerelmi érzés vagy csalódás végig ott lebeghetett versírása mögött, között, stb.), illetve csak néhány sorra utaltam.

Érdekes hatású a verseket úgy olvasni, ha a legutolsókkal kezdem, és haladok az 1937-es év elején keletkezett versek felé, szintén (szándékosan) átlépve a Flóra-verseken. Számtalan oda-vissza olvasás után, (több kötetet is összehasonlítva a versek sorrendiségének felállítása miatt, és végül: *József Attila Összes versei* kritikai kiadás verssorrendje mellett maradtam, a versek különböző megjelentetési/kiadási sorrendjét a mellékelt táblázatszerű összehasonításban is igyekeztem követni), egy vers lett a központnak tekinthető (számomra), amely mintegy mindent elmond, a sorrendben/keletkezésben kb. középen áll, ez a *Könnyű, fehér ruhában*.

KÖTETEK/KIADÁSOK/MEGJELENTETÉSEK VERSSORRENDJE:

József Attila összes versei, Bp., 1954, Szépirodalmi Könyvkiadó Sajtó alá rendezte: Szabolcsi Miklós	József Attila összes versei, Bp., 1992, Századvég Könyvkiadó Az új kritikai kiadásra épül Sajtó alá rendezte: Stoll Béla	Magyar Elektronikus Könyvtár http://www.mek.oszk.hu/00700/00708/html/
Majd emlékezni jó lesz Thomas Mann üdvözlése Arany Nem emel föl Reggeli Fény Flóra Hexameterek Rejtelmek Már két milliárd Buzgóság Mégméréssel!	(Még ne utazz el Sárkám...) Thomas Mann üdvözlése (Ős patkány terjeszt kórt) Már régesrég Ars poetica (Irgalom, édesanyám...) Flóra 1.Hexameterek 2. Rejtelmek 3. Már két milliárd 4. Buzgóság 5. Megméréssel!	Thomas Mann üdvözlése (Ős patkány terjeszt...) (Már régesrég...) Flóra Nem emel föl Flóra Reggeli fény Flórának Március (Én, ki emberként...) Ars poetica (Szállj költemény...) Meghalt Juhász Gyula Születésnapomra Bukj föl az árból (Jön a vihar...) Hazám (Csak az olvassa...) Én nem tudom... Száradok, törődöm Sas (Csak most...) (Ha nem szorítsz...) (Majd csöndben fagynak a dalok...) (Ha lelked, logikád...)
Március I–II Flóra I–II Én, ki emberként Flórának Meghalt Juhász Gyula Ars poetica Születésnapomra Ős patkány terjeszt kórt Már régesrég Bukj föl az árból Hazám 1–7 Csak az olvassa Én nem tudom Száradok, törődöm Sas	Nem emel föl (Szállj költemény...) Flóra 1–2 Reggeli Fény Március 1–2 Bukj föl az árból Flórának (Én, ki emberként...) Meghalt Juhász Gyula Születésnapomra Jön a vihar Hazám 1–7 (Kedvesem betegen...)	

Csak most	Csak az olvassa	Könnyű fehér ruhában
Az árnyékok	Én nem tudom	Az árnyékok...
Könnyű, fehér ruhában	Száradok, törődöm	Ha nem leszel...
Ha nem leszel	Sas	Majd
Ha nem szorítsz	(Csak most...)	Arany
Kinek adtam a boldogot	Tudod, hogy nincs bocsánat	Egy költőre
Jön a vihar	Könnyű, fehér ruhában	Gyönyörűt láttam
Egy költőre (Téged szeretnek: könnyen értenek)	Az árnyékok	Tudod, hogy nincs bocsánat
Tudod, hogy nincs bocsánat	Ha nem leszel	Költők és kora
Gyönyörűt láttam	Ha nem szorítsz	(Miben hisztek...)
Kedvesem betegen	(Majd csöndbe fagynak a dalok...)	(Könnyű emlékek...)
Könnyű emlékek	Majd...	(Kedvesem betegen...)
Szaggatlak, mint a fergeteg	Gyönyörűt láttam	(Szaggatlak, mint a fergeteg..)
Miben hisztek	[Töredékek] 18 vers	(Az Isten itt állt a hátam mögött...)
Négykézláb másztam	„Költők és kora”	(Le vagyok győzve...)
Költők és kora	Miben hisztek	(Karóval jöttél...)
Le vagyok győzve	Szaggatlak, mint a fergeteg	(Talán eltűnök hirtelen)
Szürkület	Egy költőre	(Drága barátaim)
Karóval jöttél	(Az Isten itt állt a hátam mögött...)	(Ime, hát meggleltem hazámat...)
Talán eltűnök hirtelen	Négykézláb másztam	Töredékek
Ime, hát meggleltem hazámat	(Le vagyok győzve)	
	[Töredékek] 7 vers	
	Talán eltűnök hirtelen	
	Drága barátaim	
	Karóval jöttél	
	Ime, hát meggleltem hazámat	
	[Keltezetlen töredékek] 21 vers	

* * *

[Töredékek] 18 vers
(Nappal, mint földet vad homok...)
(Száz éjszakán...)
(Roskatag kormos hó...)
(Éltem, így érdemeltem én meg...)
(Minden s mindenki szeret engem...)
(S az én apám, az én anyám...)
(Flóra, csináljunk gyereket...)
(Átizzadt fekvőhelyeden...)
(Ki tudom, még sokáig élek...)
(Miként a tiszta úrben...)
(Ha elhagysz...)
(Ha lényed erős, derítő levegőjét...)

(Mint a Tejút a vonuló...)
(Ahol a szabadság a rend...)
(A kínhoz kötnek kemény
kötelek...)
(Te öngyilkos...)
(Ha lelked logikád...)
(Kertemben érik a...)
[Töredékek] 7 vers
(A nap még füstölög...)
(Szól a szája szólítatlan...)
(Három vak holló...)
(világokat igazgatok...)
(És ámulok...)
(Vak, vak, vak...)
(Édesanyám, egyetlen
drága...)
[Keltezetlen töredékek] 21 vers
(Amikor verset ír az ember...)
Apám és anyám
(Az én szívem sokat
csatangol...)
Egy vak ember sír
(Én azt akarom bár ostobának
látszik...)
(Ének, hajolj ki ajkamon...)
(Én hazám, fajom és
emberiségem...)
(Én költő vagyok...)
(Kik csak hallották a szerelem
hírit...)
(Költő szerelme szalmaláng...)
(Lassú álmodozásaiból...)
(Lépte könnyű...)
(Már sokszor alszom úgy...)
(Nem ér szerencse...)
(Nem! nem! kellene
kiáltoznom...)
(Nem találok szavakat...)
(Nincs közöm senkihez...)
(Oly lágy az este...)
(Szamár széllel pajtáskodni
vén...)
(Szélnevető, tágas pusztán...)
(Úgy élsz, szívemben Erzsi...)

AZ 1937-ES ÉV VERSEINEK ÉRTELMEZÉSE (A FLÓRA-VERSEK NÉLKÜL)

Thomas Mann üdvözlése

Mint gyermek, aki már pihenni vágyik
és el is jutott a nyugalmas ágyig
még megkérel, hogy: „Ne menj el, mesélj” -
(igy nem szökik rá hirtelen az éj)
s míg kis szive nagyon szorongva dobban,
tán ő se tudja, mit is kíván jobban,
a mesét-e, vagy azt, hogy ott legyél:
igy kérünk: Ül le közénk és mesélj.
Mondd el, mit szoktál, bár mi nem feledjük,
mesélj arról, hogy itt vagy velünk együtt
s együtt vagyunk veled mindannyian,
kinek emberhez méltó gondja van.
Te jól tudod, a költő sose lódit:
az igazat mondd, ne csak a valódit,
a fényt, amelytől világlik agyunk,
hisz egymás nélkül sötétben vagyunk.
Ahogy Hans Castorp madame Chauchat testén,
hadd lássunk át magunkon itt ez estén.
Párnás szavadon át nem üt a zaj -
mesélj arról, mi a szép, mi a baj,
emelvén szívünk a gyásztól a vágyig.
Most temettük el szegény Kosztolányit
s az emberségen, mint rajta a rák,
nem egy szörny-állam iszonyata rág
s mi borzadozva kérdezzük, mi lesz még,
honnan uszulkan ránk új ordas eszmék,
fő-e új méreg, mely közénk hatol -
meddig lesz hely, hol fölolvashatol?...
Arról van szó, ha te szólsz, ne lohadjunk,
de mi férfiak férfiak maradjunk
és nők a nők - szabadok, kedvesek
- s mind ember, mert az egyre kevesebb...
Foglalj helyet. Kezdd el a mesét szépen.
Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen
néz téged, mert örül, hogy lát ma itt
fehérek közt egy európaít.
1937. jan. eleje

József Attila a pesti értelmiség körében részt vesz a jelentős eseményeken, több fényképen a kor kimagasló és maradandót alkotó művészei között látható, Thomas Mann-nal is készül közös fotó. Társasági viselkedése normális, az elvártak megfelelő, a művészvilág, a szerkesztőségek nem zárkoznak el tőle. A feltételezetten már beteg ember a külvilág számára nem mutatja az elmebaj tüneteit, de a gyanúját sem, hiszen akkor ezek a kapcsolatok megszakadnának. A *Thomas Mann üdvözlése* inkább a társadalmi, politikai versek közé sorolható. Európában a faszizmus előretörése már megállíthatatlan. Magyarország sodródik a szélsőségek felé, a társadalom rétegei között lévő szakadékok egyre nagyobbak. József Attila mindezt látja, tudja.

A vers kezdete, a megszólalás, megszólítás olyan, mint aki egy régi barátához szól, akit ismer és tisztel, akinek ad a véleményére. Szinte belevág a beszéd közepébe, vagy legalábbis nem kezd el köntörfalazni, azonnal megmondja, mit akar Thomas Mann-tól. Ám a mese, melyet Thomas Mann el fog beszélni, az más, mint a valóság szorongató történései. A kért beszédről feltételezi, hogy Thomas Mann a hasonló látogatásaikor szokott szavakat fogja mondani, de itt, ebben a közegben, ezeknek a szavaknak megnő a jelentése és jelentősége. „Mondd el, mit szoktál, bár mi nem feledjük”. A gondolat körbefordul: „mesélj arról, hogy itt vagy velünk együtt / s együtt vagyunk veled mindannyian”, majd a felvezetéssel, a beszélésre, mesélésre való rávezetéssel visszatartott lényeg következik: „kinek emberhez méltó gondja van” – vagyis annak a társaságnak beszél Thomas Mann, akik még foglalkoznak ez emberhez méltó jogokkal. A további sorokban lazán, de ellentétpárszerűen olvasható: „Párnás szavadon át nem üt a zaj - / mesélj arról, mi a szép, mi a baj, / emelvén szívünk a gyásztól a vágyig.” A költőtárs rákos betegségének emlegetése tovább visz az ordas eszmék fenyegetéséhez: „honnan uszulkanak ránk új ordas eszmék”, amiből rögtön következik: „meddig lesz hely, hol fölolvashatol?...” majd: „Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen / néz téged, mert örül, hogy lát ma itt / fehérek közt egy európaít.” – ezzel az utolsó sorral el is dőlt a fasizmus felé forduló Magyarországon ennek a versnek a sorsa, vagyis betiltották, nem lehetett felolvasni – ez a tény a hatalommal több alkalommal összeütközésbe került József Attilában (tehetetlenségében) indulatokat váltott ki.

Ezzel a verssel azért akartam foglalkozni, mivel József Attila utolsó évének, így a felnőtt férfi társadalmi meggyőződésének és elkötelezettségének verse (is). Korábban, kezdeti szárnypróbálgatásai során volt olyan verse, melyet szívesen használnak fel szélsőséges nézeteket hangoztató csoportok, mintegy azt jelezve, mintha csak ez lenne József Attila, vagy József Attila meggyőződése. Később József Attila ezt a korai és szélsőséges nézeteket mutató versét nem válogatta be köteteibe, és nem is vállalta volna nyilvánosság előtt. A rendszerváltás utáni kiadásokban azonban olvasható, és vannak is, akik kiemelik. De pl. a *Thomas Mann üdvözlését* még véletlenül sem emelik ki ugyanezek „gondos, célzottan” válogatók és bemutatók... – ahogy a *Hazámat* sem (melyben leírtak súlyos társadalmi rajzok, ma is érvényesek...), és még számos hasonló verset sem...

(Ős patkány terjeszt kórt...)

Ős patkány terjeszt kórt miköztünk,
a meg nem gondolt gondolat,
belezabál, amit kifőztünk,
s emberből emberbe szalad.
Miatta nem tudja a részeg,
ha kedvét pezsgőbe öli,
hogy iszonyodó kis szegények
üres levesét hörpöli.

S mert a nemzetekből a szellem
nem facsar nedves jogokat,
hát új gyalázat egymás ellen
serkenti föl a fajokat.
Az elnyomás csapatban károg,
élő szívre mint dögre száll -
s a földgolyón nyomor szivárog,
mint hülyék orcáján a nyál.

Lógatják szárnyuk az ínségnek
gombostűjére szúrt nyarak.
Bemásszák lelkünket a gépek,
mint aluvót a bogarak.
Belsőnk odvába bútt a hálás
hűség, a könny lángba pereg -
úzi egymást a bosszuállás
vágya s a lelkiismeret.

S mint a sakál, mely csillagoknak
fordul kihányni hangjait,
egünkre, hol kinok ragyognak,
a költő hasztalan vonit...
Óh csillagok, ti. Rozsdás, durva
vastörökül köröskörül
hányszor lelkembe vagytok szurva -
(itt csak meghalni sikerül.)

S mégis bizom. Könnyezve intlek,
szép jövőnk, ne légy ily sivár!...
Bizom, hisz mint elődeinket,
karóba nem húznak ma már.
Majd a szabadság békesége
is eljön, finomúl a kín -
s minket is elfelednek végre
lugasok csendes árnyain.
1937. jan.

Ez vers is a társadalom bajaival foglalkozó sorozat része, mely folytonosan jelen van, József Attila nem tud osztályától, rétegétől elszakadni, valószínűleg nem is akar.

Az *ősz patkány* szókapcsolat értelme tisztázatlan marad, a terjedő kór lehet akár a patkányon élő bolha által közvetített pestis, mint valós és közvetlen fertőzésveszély; de lehet, és itt inkább ennek értődik: „a meg nem gondolt gondolat”, ami a belülről jövő érzelmi-indulati töltéssel kimondott szavakra (átkozódás, rosszindulatú vélemények, stb.), vagy épp a környezet jelentősnek hitt/tartott személyeinek szavára kialakult gondolat (vallási, politikai, társadalmi nézetek, melyek nem az egyénéi, hanem a körötte lévő másoké: ami a gyakorlatban kb. úgy nyilvánul meg, hogy majd megmondja a hatalom, a tanító, a pap, stb.). Az első versszakban a részeg felbukkanása mintegy már a *Hazám* c vers következő szakasza előjelének vélhető: „A munkásnak nem több a bére, / mint amit maga kicsikart, / levesre telik és kenyérre / s fröccsre, hogy csináljon ricsajt”.

A népek közti gyűlöletszításra utal a második versszak, ahol a nedvesség, a szivárgás, a nyál emlegetése a mindent ellepő, szorongató gyalázatos dolgoktól való félelem további felsorolása; „elnyomás csapatban károg, /élő szívre mint dögre száll”, ahol az élő szívre már „mint dögre száll” a külső torz hatalom.

Ennek fokozása a harmadik szakasz, melyben „az ínségnek / gombostűjére szúrt nyarak” (ahol az emberi élet és lét azonos a gombostűre elevenen felszúrt és helyhez kötöttségében élve kínlódó/haldokló bogár/ízeltlábú lénnel) hatását tovább fokozza az alvót bemászó bogarak víziója. „Belsőnk odvába bútt a hálás / hűség, a könny lángba pereg”, a hűség jelzője, a „hálás” szó a világot eluraló csapatosan, varjúként dögre szálló varjak képe után [a holló, a varjú képe a csatákkal/harcokkal kapcsolatban azonnal felrezegetetheti az olvasóban a „vájja ki a két szemét a holló” sorok emlékét...] mégis valami pozitivitást sugall. A második versszak nedves-nyálkás hatása után a lángba pergő könny valami tisztább és emberibb folyadék; a „hálás hűség” után „a könny lángba pereg”, a hiába való sírás, a szörnyű bajok kiolthatatlanságát is jelezhetik, de azt is,

hogy a könny a lángot oltja, visszafogja. Ennek a szörnyű társadalmi kép/folyamat által kiváltott lélekégető lángok enyhítése lehet a sírás, a tehetetlen fájdalom könnyével, melyet a lángba enged peregni.

A következő szakaszban az értelem, a költő figyelmeztetései hiábavalósága szólal meg. A sakál alakja a kellemetlen, dögevő állat jelképe, itt: a költő, József Attila maga az, aki a társadalmi dögevésben (a társadalom torzulásának elviselésében, megélésében válik sakállá), és „mint a sakál” „egünkre, hol kínok ragyognak / a költő hasztalan vonít...” – a jobbra, jóra való értelem nevében/helyett a költő, a költészet. A csillagok vastörőkül megjelenő képe egy töredékben szintén előfordul, a világűr üres terén túl a csillagok a végtelen távolságok ellenére, vagy épp a távoli csillagzatok tisztaságának van-volt hite miatt szűrnak a lélekbe. A versszak utolsó sora: „itt csak meghalni sikerül” nem azt mondja, hogy meghal József Attila személyesen. Általában mindenkire érti, aki ebben a rettenetben kénytelen élni.

A záró-versszak első sorában mintegy válaszol az előzőre: „S mégis bízom.”, majd ez a bízó elmélkedés zárja le a verset, ahogy már és még több versben tapasztalható.

(Már régesrég...)

Már régesrég rájöttem én,
kételtű vagyok, mint a béka.
A zúgó egek fenekén
lapulok most, e költemény
szorongó lelkem buboréka.

Gondos gazdáim nincsenek,
nem les a parancsomra féreg.
Mint a halak s az istenek,
tengerben és egekben élek.

Tengerem ölelő karok
meleg homályu, lágy világa.
Egem az ésszel fölfogott
emberiség világossága.
1937. jan.

Jelzése szerint nem volt külön címe a versnek, mely mégis a természet és a személy egységét öleli be 13 sorba. A táv, amit befog, a zúgó tenger fenekéig terjed, ahonnan épp „e költemény / szorongó lelkem buboréka.” Szabad, és szabadon hagy: „Gondos gazdáim nincsenek, / nem les a parancsomra féreg.” A két pólus között él, egyszerre hal, és isten/isteni: „Mint a halak s az istenek, / tengerben és egekben élek.” Ez pontos helymeghatározás. Nem az űr távlata.

Az élet élhető része a tenger „lágy világa”, mely meleg, ölel, és homályos, tehát nem kell az okvetlen tisztánlátás fénye, mely ezt a jóleső hangulatot, helyet megzavarja – nem kell az analízisből nyert tudás (?). Mégis, így lehetséges: „Egem az ésszel fölfogott / emberiség világossága.” Bizakodó lezárás.

Ars poetica

Németh Andornak

Költő vagyok - mit érdekelne
engem a költészet maga?
Nem volna szép, ha égre kelne
az éji folyó csillaga.

Határozott, hetyke kijelentés, mely szállóigévé vált: „Költő vagyok - mit érdekelne / engem a költészet maga?” a költő költ, a költőből születik a vers, ami a költészetet adja. A költőt saját verse érdekli, és az abból létrejövő költészet, ami majd lesz, az már nem (vagy kevésbé), bár itt egyértelműen kifejezi: „mit érdekelne”. Ehhez hasonlításként írja: „Nem volna szép, ha égre kelne / az éji folyó csillaga.” Az éji folyó csillaga csupán tükörképe az égen levő valódi csillagoknak, itt a költészet az a folyam, ahol a csillagok visszatükröződései, azaz egy-egy költő versei látszanak; ez nem képhet útra a költő, a költői magasság egére.

Az idő lassan elszivárog,
nem lógok a mesék tején,
hörpintek valódi világot,
habzó éggel a tetején.

Írásai lényegéről szól, a valóságról akar írni, „az igazat mondd, ne csak a valódit” [Thomas Mann *üdvözlése*], a költő egének teteje a habzó, csodálatos, és nem a mesék tejének habja fedi ezt a lényegét.

Szép a forrás - fürödni abban!
A nyugalom, a remegés
egymást öleli s kél a habban
kecsesen okos csevegés.

A „Szép a forrás – fürödni abban! / A nyugalom, a remegés” a költőiség ihletmerítése, mely forrásként van említve, mégis annyira bővizű, hogy fürödni lehet benne, nyugalmat ad, s egyszerre ott van benne „a remegés”, melynek folytatása, egymástól, a forrástól, annak bőségétől és nyugalmatól elválaszthatatlan a mű, a beszéd: „egymást öleli s kél a habban / kecsesen okos csevegés”, mely József Attilának máshol is ismétlődő szavaival vannak megfogalmazva: „kecsesen”, „csevegés”.

Más költők - mi gondom ezekkel?
Mocskolván magukat szegyig,
koholt képekkel és szeszekkel
mímeljén mámort mindegyik.

„Más költők - mi gondom ezekkel?” – a kortárs költőkről szól, szólhat, de nincs meghatározva, kik is ezek a „más költők”. Lehetnek azok a kortársak, akik különböző csoportokhoz csatlakozva sikerük és anyagi érdekük miatt „Mocskolván magukat szegyig”, s azok a költők is, akiknek belső lángolás híján valamiféle külső segítség, hajtóerő kell, hogy az alkotás euforikus állapotába jussanak: „koholt képekkel és szeszekkel / mímeljén mámort mindegyik”.

A vers első négy szakasza József Attila költőiségét fogalmazza meg, a költő mesterség melletti hitet.

A vers felosztható: az első négy versszak, majd a következő kétszer három, ami mindkét alkalommal az *én* személyes névmással indul, és végül az utolsó versszak, melyet ismét az *én*

személyes névmással indít. A második szakasznak tekinthető részben, az indítás *én*-je után a szakasz utolsó versszakában, a soron belül ismét megjelenik az *én*.

Én túllépek e mai kocsmán,
az értelemig és tovább!
Szabad ésszel nem adom ocsmány
módon a szolga ostobát.

Ehess, ihass, ölelhess, alhass!
A mindenséggel mérd magad!
Sziszegve se szolgállok aljas,
nyomorító hatalmakat.

Nincs alku - én hadd legyek boldog!
Másként akárki meggyaláz
s megjelölnek pirosuló foltok,
elissza nedveim a láz.

Az *Ars poetica* második szakaszának tekinthető részben az *én*-nel indított gondolatsorban József Attila elutasítja mindazokat a dolgokat, melyek a külvilágból erednek, amelyben ő, a költő nem vesz részt, amin túllép „az értelemig és tovább”. A „kocsmán” és „ocsmány” egymásra rímelve erőteljesen felerősíti ezt az elutasítást. A „szabad ésszel nem adom... / a szolga ostobát” előkészíti a következő versszakban lévő kijelentést: „Sziszegve se szolgállok aljas, / nyomorító hatalmakat.” Ez kijelentés. Pont van a mondat végén, nem felkiáltójel – leszűrődött meggyőződés, elhatározás, egyben elhatárolódás is azoktól, akik ezt tennék. A költő nem tehet mást, mint hogy ha már az előző két sorban felsorolta a vegetatív lét szükségleteit mint a test létfontosságú tartozékait, akkor azt is meghatározza, hogy mire van a költői léleknek szüksége: „A mindenséggel mérd magad!” – ez viszont felszólító utasítás, parancs költő-önmagának – aki így költő, az a külső „aljas / nyomorító hatalmakat” „sziszegve se” szolgálhatja sem emberi viselkedésében, sem költészetében/vel. (itt valószínűleg a kor Magyarországnak politikai erőiről, az európai fasizálódásról beszél)
A „Nincs alku - én hadd legyek boldog!” olyan bizakodó, pozitív kicsengésű, mely az előzőleg felsoroltak után a jövőbe vetett bizalomnak hat. Az *én* itt ismétlődik meg a verssoron belül. A versszak lezárásában a pirosuló foltok inkább a szegény foltjai lehetnek, az „elissza nedveim a láz” az intim szerelemre utal, mely a „hadd legyek boldog”-gal együtt tud jól működni.

Én nem fogom be pörös számat.
A tudásnak teszek panaszt.
Rám tekint, pártfogón, e század:
rám gondol, szántván, a paraszt;

engem sejdít a munkás teste
két merev mozdulat között;
rám vár a mozi előtt este
suhanc, a rosszul öltözött.

S hol táborokba gyűlt bitangok
verseim rendjét üldözik,
fölindulnak testvéri tankok
szertedübögni rímeit.

Ez a három versszak, mely ismét egy szakasznak tekinthető a versen belül, ismét az *én*-nel kezdődik, önmagáról, a maga nevében beszél. „A tudásnak teszek panaszt”, írja, és ez a panasz az

első sor „pörös számat” jelzős szerkezet után olyan erős, hogy ráépül az összes többi, belőle árad, halad tovább: saját költőiségének emelkedett hangulatú értékelése; az alsó osztályoknak ebben a versben is megelőlegez tudást, tájékozottságot, a költészet, a költő, és épp ő maga ismerését, akinek létéről tudnak, akinek versekben megfogalmazott üzeneteiről tudnak; végül pedig verseinek nagy erejű terjedését előlegezi meg, az abban való hitet.

Én mondom: Még nem nagy az ember.
De képzeli, hát szertelen.
Kísérje két szülője szemmel:
a szellem és a szerelem!
1937. febr. - márc.

A *Ars poetica* lezárása egy versszak. Már mindent elmondott, amit költőségéről el tudott, akart mondani. Ismét az egyes szám első személyű névmással indítja a gondolatsort, (önmaga nevében beszél, ezek a gondolatok az övéi), mivel már túl van ez el- és kibeszélésen, itt általában szól az emberről, megtartva a korábban felemelkedett érzést, megelőlegezett tudást: „Én mondom: Még nem nagy az ember. / De képzeli, hát szertelen.” Majd a lezárásban két olyan szülőjét említi az *embernek*, ezek figyelmét kéri, mely nem biztos, hogy a gyakorlati életben is egyensúlyban tud lenni egymással: „a szellem és a szerelem”.

A vers hangulata végig pozitív kicsengésű.

Nem emel föl

Nem emel föl már senki sem,
belenehezültem a sárba.
Fogadj fiadnak, Istenem,
hogy ne legyek kegyetlen árva.

A vers az istenes versek egyik darabja, melynek végén van a kimondott lényeg. Helyzetének tudása, helyzetével való tisztában levés, a hétköznapi megélés lehúzó gondjai, melyben nem segítenek kívülről (a szinte folyamatosan segítő barátok, támogatók lassan elfogynak az időben, hiszen kora gyerekkorától mindig volt aki befogadja, akinél élt és ellátást kapott valamilyen szinten). Ennek eljön a vége: „belenehezültem a sárba” – és ezzel a tudattal csak Istenhez fordulhat. Minden ember Isten gyermeke, ő mégis azt kéri, „fogadj fiadnak Istenem / hogy ne legyek kegyetlen árva.” ez az árvaság teljes, ha mindkét szülője elvesztését éretjük, de mégis vannak testvérei, Jolán sokáig támogatta.

Fogj össze, formáló alak,
s amire kényszerítnek engem,
hogy valljalak, tagadjalak,
segíts meg mindkét szükségemben.

A második szakaszban több ellentét is jelen van: „fogj össze, formáló alak” – ennél nincs meg a párja, a szétesés/széthullás, de kiértődik a szövegből. majd: „Hogy valljalak, tagadjalak” – Erre senki nem kényszeríti, ez lelki kényszer. Az Isten megvallása a kor társadalmában inkább kedvező lett volna József Attila számára; a tagadása viszont élethelyzetéből adódik, az élethelyzet és a rengeteg kínlódás, szenvedés (testi/lelki) tehette Istentagadóvá. Egyikre sem kényszerítette olyan külső valaki, akire rá lehet mutatni, hogy ő vagy ő kényszerítette a tagadást vagy megvallást.

A „segíts meg mindkét szükségemben” mintha Balassi valamelyik sora lenne, vagy tipikus fohászkodási sor.

Tudod, szivem mily kisgyerek -
ne viszonzod a tagadásom;
ne vakítsd meg a lelkemet,
néha engedd, hogy mennybe lásson.

A „Tudod, szivem mily kisgyerek” valójában a lelke kisgyerekességét mondja ezzel, az anya nélkül felnőtt és folyton az anyai szeretetre vágyó férfi összes női kötődése a kisgyerekre jellemző, itt mintegy kiszól önmagára, önmagáról. A következő sor viszont érdekes lehetőséget vet föl: „ne viszonzod a tagadásom” – vajon, ha ő, mint kisgyerek, tagadja az Istent, úgy, ahogy a kisgyerek: mert ami a kisgyereknek nincs, az sehol nincs –, mikor itt azt kéri, hogy az Isten ne viszonzza a tagadását, mert akkor ő, József Attila sem lesz a világon, ha Isten őt tagadja. Érdekes lehetőség, hiszen ha elfogadjuk, hogy hogyan kezdődött a világ teremtése (Kezdetben vala az Íge, és az Íge vala az Istennél. –János evangéliuma), így végül József Attila is az Isten teremtménye, tehát ha a teremtmény nincs, mert ő tagadja, akkor ő maga sincs. Ha Isten tagadja őt, akkor József Attila ismét nincs, de tágabb értelemben ha az ember az Isten földi képmása, ez a tagadás már többszörös ön- és Istentagadásig mehet...

Kinek mindegy volt már a kín,
hisz gondjaid magamra vettem,
az árnyékvilág árkaiban
most már te örködj énefelettem.

Az élet szenvedései, a kisgyerekként nevelőszülőknél elszenvedett kínok (verések) közömbössé/közönyössé tették a kín iránt: „Kinek mindegy volt már a kín” . A második sor ismét többszörös áttételt jeleznek: „hisz gondjaid magamra vettem” – miféle gondok ezek? A krisztusi szenvedés gyötrelmei más formában? az önmagával elszámoló férfi gondjai, önmagát menti fel vagy épp ítéli el? Majd folytatódik: „az árnyékvilág árkaiban / most már te örködj énefelettem” – az árnyékvilág árkaiban itt a pokol, a szenvedés világának határai is lehetnek. Az ember, az isteni földi képmásban lakó Istennek látszó/tetsző valakit szólítja meg.

Intsd meg mind, kiket szeretek,
hogy legyenek jobb szívvel hozzám.
Vizsgáld meg az én ügyemet,
mielőtt magam feláldoznám.
1937. február

A lezárás könyörgés, a költői létért, önmaga eddigi belső értékeinek elvesztéséért, az ezzel való végleges leszámolásért szenved, és kínlódik. Ennek elkerüléséért könyörög, mint Jézus a Gecemáni kertben az életért. Itt azonban a költői lét, a versírás, a művészi lét elvesztése a tét, vagy épp a cél (?). Ez az áldozat, amit meg kell hoznia, hogy egyébként a hús-vér ember élve maradjon. (Erre utal Szabolcsi Miklós kötetében Déry Tibor a havi 200 fix fizetéssel kapcsolatban.) A környezet segítségét kéri, Istenhez fordul, „Intsd meg mind, kiket szeretek, / hogy legyenek jobb szívvel hozzám / Vizsgáld meg az én ügyemet / mielőtt magam feláldoznám.”

(Szállj költemény...)

Szállj költemény, szólj költemény
mindenkihez külön-külön,
hogy élünk ám és van remény, -
van idő, csipjük csak fülön.

Nyugtasd a gazdagok riadt
kis lelkét - lesz majd kegyelem.
Forrást kutat, nem vért itat
a szabadság s a szerelem.

Szólítsd mint méla borjuszáj
a szorgalmas szegényeket -
rágd a szivükbe - nem muszáj
hősnek lenni, ha nem lehet.
1937. márc.

Pozitív kicsengésű vers: „hogyan élünk ám és van remény, - / van idő, csipjük csak fülön.” Megbékélő, a gazdagokat és a szegényeket is megszólítja: „Nyugtasd a gazdagok riadt / kis lelkét - lesz majd kegyelem. / Forrást kutat, nem vért itat / a szabadság s a szerelem”. Ez kétfelé szólás/szólítás sokkal élesebben megjelenik a *Könnyű fehér ruhában...*

A vers lezárása saját sorsáról is szól: „rágd a szivükbe - nem muszáj / hősnek lenni, ha nem lehet”. Vagyis, nem kell mindenáron hősként kitartani és éhezni magányos költőként élni...

Reggeli fény

Ha reggeli fényben elindul a táj
remegése, fuvalma: a kecs puha bolyha
s mert még teli szender, rajzik a báj
és mintha folyónknak a mélye se folya,

ugy játszik a felszín - szedd össze magad,
botor emberkém, hiszen én se gyanitnám,
hogyan épp nem a hajnali mennybe ragad
e jól sikerült angyal-hamisítvány!

Csupa csin, csupa pír, csupa kár,
csupa csel, csupa nyíl, csupa rontás -
most érted: ha reggel a csürhe kijár,
mért káromkodik mindig a kondás.

Beh megölelnéd! Ámde ne vedd
kebledbe e tündét - mire maradsz, ha
ártatlanul fölfalja szived,
mint zsenge buzát a szőke malacka!
1937. márc.

A Flóra-versek „között” íródott, bár semmilyen konkrét utalás nincs benne a szerelem tárgyára. József Attila ebben az időszakában valószínűleg a leglángolóbb szerelmi érzést élte át, mely, mint a szerelmek első forró szakasza, folyamatosan és állandóan, éjjel-nappal, bármely cselekedetében átszínezi a szerelmes embert, és bármit tesz, bármiről beszél, ír, a szerelem ott lángol benne, vele, előtte és mögötte. Ez a szerelem, mondhatni, egyoldalú. Flóra visszaemlékezései, és minden más dokumentum azt támasztja alá, hogy József Attila a baráti kézfogáson túl semmit nem kapott a nőtől; a vers mögött ez is ott rezeghet a költő tudatában, és mért ne lenne ott(?)...

A kezdet az ébrenlét-álom határán lévő, valami szép álomban még benne levő, vagy felébredése pillanatában valamely szép tájat látó/felidéző gondolat, ahol az ébredő, vagy álmodozó agyi rezgéseit egységet képeznek az álmodozás tárgyával, az egyén lebeg a saját tudatos léte, és az

álomképszerű élmény között; puha és bolyhos ez a kezdet: „Ha reggeli fényben elindul a táj / remegése, fuvalma: a kecs puha bolyha”. A félálom határára utal a „teli szender”, s a folyó lehetséges különös folyását említi, mely a táj rendkívüliségéhez mintegy alkalmazkodik: „és mintha folyónknak a mélye se folya”. Ugyanakkor a folyó birtokos ragozású említése: „folyónknak”, a valós és lehetséges folyóra való utalás, akár a Duna képe, megnevezetlenül. A fizikai folyásra viszont igaz, hogy a folyó mélye nem mindig folyik olyan sebességgel, mint a meder felszíni széles vize... de „rajzik a báj”, azaz a bűbáj, a varázslat, mely testi-lelki egységet hoz létre; olyan, mint mikor a csecsemő még az anyját önmagával egységben egynek érzi... (Ezt már tudták az 1920-as években a Ferenczi-féle iskola pszichiátere, pszichológusai) „[A] táj remegése” mintegy előlegezi az álomkép széthullását, az ébrenléti állapot bekövetkeztét.

Az álom-ébrenlét állapotból kifelé jön a következő versszakban. Akár egy analízis hatása is lehet ezekben a különlegesen megfogalmazott sorokban. Belép a hajnal, az álom fő alakja, az angyalhamisítvány. A belső világtól és az azzal valami módon összekapcsolódott rendkívüli jelenségtől kezd elválni a gondolat, kiszól: „szedd össze magad, / botor emberkém”, megszólítja önmagát. Nem lehet eljutni a vágyott mennybe, az álom, a lélek szabad asszociációi és a képi hatások együttesével sem.

A hatás azonban még megvan, a következő versszak első két sorában szinte még fokozódik is: „Csupa csin, csupa pír, csupa kár, / csupa csel, csupa nyíl, csupa rontás”. Majd hirtelen mintegy lecsapja az egészet, a valóság kemény és zord, nehezen elviselhető szintjére: „most érted: ha reggel a csürhe kijár, / mért káromkodik mindig a kondás” – naná, hogy káromkodik, hiszen a kondás is érző lélek, a hajnal gyönyörűsége, az álom és ébrenlét hatás/határ neki is valami különös, és megfoghatatlan, de ebből ki kell lépni, föl kell ébredni, és ennek a feszültségét káromkodással bírja csak elérni/megélni. Ki kell lépni József Attilának, és bárkinek, aki átél ilyen élményt. A káromkodás, a megkeményedés, a durvaság a pótcalegmény, pót-beszéd-cselegmény, ami nélkül nem lehet elszakadni az angyalhamisítványtól...

Miután lecsapta a gondolatsort a valóság kemény talajára, ezt teszi több versében is.

Visszatér a latolgatáshoz, visszagondol az előbbi állapotba, és az abban való maradás veszélyét jelzi a versszak zárása. Vagyis: gyere ki a valóságba, tedd le az álom-ébrenlét határi lelkedet, mert ha benne maradsz, belehalsz. A másik világ, ami a tényleges lét határán túl van, annak megölelése nem végződik jól: „Ámde ne vedd /kebledbe e tündét - mire maradsz, ha / ártatlanul fölfalja szived, / mint zsenge buzát a szőke malacka!” – bármennyire kedves is a szőke malacka (a malac, a disznó megjelenése a köröttem élők népi álomfejtésben a halál jelképe volt... egyes mai álomfejtők szerint nem ezt jelenti...).

Az álom-ébrenlét határából való felébredés, kilépés, a felnőtté válás folyamata, mely elhagyja azt a világot, ahol az én és az álma egybemosódik, ahol a gyermek önmagát az anyával érzi egynek. Ez az angyali képsor, érzés megszűnik, s a valós élet, ami a következő szakasz, veszélyekkel jár: „fölfalja szived”, figyelmeztet József Attila. Kiszól, kibeszél a versből, ezt mondhatja önmagának, de az olvasónak is. A felébredés, az álom elhagyása a felnőtt ébrenléti léttel azonos. Az álomban maradás veszélyes, önpusztító, az álombéli „szőke malacka” (vajon embert jelentene, szőke nőt, vagy csak jelkép?...) az életet, a buzát falja föl, a mezőn még zsenge, nem, vagy alig kalászló buzát, melyből aztán a élet = kenyér lesz.

Kozmutza Flóra először nem értette meg ezt a verset (talán pszichológusként ilyen szempontból is értenie kellett volna...), talán később sem...– József Attila magyarázatába féltékenységi gondolatok vegyültek.

Bukj föl az árból

Ijessz meg engem, Istenem,
szükségem van a haragodra.
Bukj föl az árból hirtelen,
ne ránts on el a semmi sodra.

Meglepő könyörgés Istenhez, hiszen a költő életének alakulása inkább áldás kérését indokolná. Ám ez a harag, és ijedelem-várás nem akármilyen miatt kell. Az árból (élet, „habzó nyálú tengerek”, folyók árjából?) várja az Isten felbukkanását. A *Nem emel föl* után ez a vers meglepő. Ott Istenhez szól, hogy költői tehetsége érdekében a többieket figyelmeztesse, itt közvetlenül kéri, hogy az irányítsa rá haragját. Az elrántás kifejezés több versben is előfordul.

Én, akit föltaszít a ló,
s a porból éppen hogy kilátszom,
nem ember szívébe való
nagy kínok késeivel játszom.

Ezek a kínok egy hosszú ideje készülők, majd visszatérő életátértékelés kínjai. A „nem ember szívébe való / nagy kínok késeivel játszom” az érzékeny lélek gyötrődései, a kés motívuma már több versében megjelent, itt a kínok késeivel való játék nem feltétlenül jelenti a kés által való megsebesülést, vagy másvalaki megsebesítését.

Gyulékony vagyok, s mint a nap,
oly lángot lobbantottam - vedd el!
Ordíts reám, hogy nem szabad!
Csapj a kezemre menyköveddel.

Könyörög a költői tehetség elvételéért, a tehetség gyulékonyossága olyan dolgokkal jár, amikből inkább nem kérne. Saját gondolatai lángja őt magát égeti fel, kiáltva kéri: „Ordíts reám, hogy nem szabad!”, és megfékező erő, melyet kér, az maga is tűzzel jár: „Csapj a kezemre menyköveddel” – tüzet tűzzel oltana, a hasonlót a hasonlóval akarja csillapítani, elmulasztani.

És verje bosszúd, vagy kegyed
belém: a büntelenség vétek!
Hisz hogy ily ártatlan legyek,
az a pokolnál jobban éget.

Folytatódik a felső hatalom lehetséges válaszainak felsorolása, valahol áthallik az „Áldjon vagy verjen sors keze...” Itt amiért a büntetést kéri, az saját büntelensége, mely lehet számtalan okból, később a *Tudod hogy nincs bocsánat*-ban meg épp a bűneit sorolja.

Vad, habzó nyálú tengerek
falatjaként forgok, ha fekszem,
s egyedül. Már mindent merek,
de nincs értelme semminek sem.

Magány, álmatlanság, gyötrődés, mely ismét a természeti hatalmas erőkkel foglalkozik. A *nyál* szó szintén előfordul más versekben is. A képzelet, a lélek előtt semmi nem lehetetlen: „Már mindent merek”, tudja, hogy az előhívott lelki munka valahol materializálódik, ha máshol nem, egy versben (pl. *Sas* . vers képei), mégis, „Már mindent merek, / de nincs értelme semminek sem.”

Meghalni lélekzetemet
fojtom vissza, ha nem versz bottal
és úgy nézek farkasszemem,
emberarcú, a hiányoddal!
1937. márc. - ápr.

Az istenkép emberi megfelelőjének, a képmásnak hiánya uralja végig a verset, amit itt ki is mond: „úgy nézek farkasszemet, / emberarcú, a hiányoddal!” – ez az Isten-hiány, az isteni korlátozás hiánya valójában a földi képmások (anya, szerelmi társ, rokonok, stb.) hiánya, mely zaklatott életvitelében nem vált biztosan és folyamatosan meglévővé. Így az „emberarcú” hiányával néz „farkasszemet”, mely nem valós, hanem képzelet, lélek teremtetten arc, szem – ez nem fog odacsapni, akkor válik büntetővé, ha azt maga a költő akarja, képzelete megengedi neki. A vers során többször előforduló folyékony halmazállapot: tenger, nyál, majd ismét tenger; majd a pokol, a mennykő a tüzet idézi – az egész vers, bár Istenhez forduló, kérő, mégsem fejez ki túlzott szorongást, a lezárásba nem oldódik, nem fül bele, ott is megmarad a felszólító jelleg.

Meghalt Juhász Gyula

Szól a telefon, fáj a hír,
hogyan megölted magad, barátom,
hogyan konokul fekszel az ágyon.
A bolondok között se bírt

szíved a sorssal. Sehol írt
nem leltél arra, hogy ne fájjon
a képzelte kín e földi tájon,
mely békén nyitja, lám, a sírt.

Mit mondjak most? Hogy ég veled?
Hogy rég megölt a képzelet?
Még nő szép szakállad s hajad.

Fölmondjuk sok szép versedet.
Mosdatnak most. Anyád sirat,
s társadtól jön egy sírirat.
1937. ápr. 5.

Tényközlő vers. Ami megtörtént, azt tudomásul kell venni. A személyes baráti kapcsolat után ez a vers visszafogott, sőt, nagyon visszafogott, tényként sorolja ami történt. A hír fáj, de mégse lesz tőle annyira boldogtalan, hogy azt bőbeszédűbben kifejtse. Tény: „A bolondok között se bírt /szíved a sorssal”. Meglepően nyugodtan fogadta Juhász Gyula halálát. Van egy vers a töredékek között, ami az ez előtti versírási próbálkozás lehetett Juhász Gyula halála kapcsán, azért is maradhatott töredék, mert a benne felvetett gondolatok nem tükrözték József Attila valódi gondolatait, hozzáállását az öngyilkossághoz. Valószínűleg az öngyilkossággal való fenyegetőzés a viták-veszekedések-civódások kapcsán, vagy csak idegességében a saját maga részéről „szokottá” vált (a két világháború közötti években igen magas az öngyilkossági kísérletek és öngyilkosságok száma, benne volt a köztudatban, főleg abban a rétegben majdnem mindennapos az ezzel való fenyegetőzés-kísérlet, ahol Attila felnőtt). A mások ilyen próbálkozásai zavaróak számára (Jolán). A befejezett öngyilkosság éppúgy idegen és taszító volt számára. Szántó Judit próbálkozott meg öngyilkossággal, mely után egyébként is elromlott kapcsolatuk stagnált, majd végképp megszakadt: József Attilának ez már sok volt –, ha más teszi ezt és nem ő jelenti ki, vagy kísérletezik vele... akkor elutasítja.

Születésnapomra

Harminckét éves lettem én -
meglepetés e költemény
csecse
becse:

ajándék, mellyel meglepem
e kávéházi szegleten
magam
magam.

Harminckét évem elszelelt
s még havi kétszáz sose telt.
Az ám,
Hazám!

Lehettem volna oktató,
nem ily töltőtoll koptató
szegény
legény.

De nem lettem, mert Szegeden
eltanácsolt az egyetem
fura
ura.

Intelme gyorsan, nyersen ért
a "Nincsen apám" versemért,
a hont
kivont

szablyával óvta ellenem.
Ideidézi szellemem
hevét
s nevét:

"Ön, amig szóból értek én,
nem lesz tanár e féltekén" -
gagyog
s ragyog.

Ha örül Horger Antal úr,
hogy költőnk nem nyelvtant tanul,
sekély
e kéj –

Én egész népemet fogom
nem középiskolás fokon
taní-
tani!

1937. ápr. 11.

Játékos, részben élet-összegző vers, abszolút szabályosan megírt, humor, cinizmus is van benne, az utolsó versszak nagyszabású jövőt jósóló.

(Jön a vihar...)

Jön a vihar, tajtékja ében,
haragos bírák feketében,
villámok szelnek át az égen,
mint fájó fejen a kinok,
utánuk bársony nesz inog,
megremegnek a jázminok.

Almaszirmok - még ép a roncs ág -
igyekeznek, hogy szállni bontsák
kis lepkeszárnyuk - mily bolondság!
S ameddig ez a lanka nyúl,
a szegény fűszál lekonyúl,
fél, hogy örökre alkonyúl.

Borzongásuk a nem remélt vád -
így adnak e kicsinyek példát,
hogy fájdalmad szerényen éld át,
s legyen oly lágy a dallama
mint ha a fű is hallana,
s téged is fűnek vallana.
1937. máj.

Három hatsoros, szabályos versszak; az első három sor mindháromban 9 szótagos, az utolsó három 8 szótagos. Rímelésében végig az első három egymással rímel: aaa, az utolsó három szintén egymással: bbb.

Az első két versszak előkészítő beszéd, ami más verseiben is jellemző József Attilára, hogy közbe betold, beszúr gondolatsort, ezzel késleltetve a tényleges mondanivalót, annak megjelenését, és kimondását.

A vihar megjelenésével két alkalommal is jelzi a fekete színt, „tajtékja ében”, majd a következő sorban „bírák feketében”, mely nem csupán a tényleges fekete bíró talárt jelenti [sógora ügyvéd volt], hanem a vihar életet eldöntő hatalmát... ám ott van utána a „bársony nesz inog”, mely már megjelenik a *Hazám* c. versben – mintha a költő, ahogy több versében nyomon követhető, megtalál egy kifejezést, egy szót, jellemző szerkezetet, és nem tud betelni vele, míg ki nem írja még több versben – a megremegő jázminok (a tavasz dominánsan illatos cserje-virága) viszont már a vihar/halál túlélését jelzik.

A következő versszak fokozza a viharral kapcsolatos felsorolást, és egyben késlelteti is, a harmadik versszakot. Megjelenik viszont a lanka, „a lanka nyúl”, a „lekonyul”, az „alkonyul”, mely szavak a következőkben ismét versbeli felhasználásra lesznek alkalmasak (*Költőnk és kora*, melyet Hatvany Bertalannak ajánlott)

A vihar, a halál tényének/félelmének sűrített gondolata a harmadik versszakban a növényi szint valamilyen tudatát feltételezi (nem valószínű, hogy József Attila ismerte az antropozófia tudatszintekre vonatkozó elméleteit... [bár nem teljesen kizárható, mivel az 1920-as évektől az irányzat képviselői Budapesten is megjelentek, előadást is tartottak]); mégis megszemélyesít, és olyan tudás ad a növényi szintnek, mely felülírja az emberét: „Borzongásuk a nem remélt vád – / így adnak a kicsinyek példát, / hogy fájdalmad szerényen éld át” – vagyis ne sírd-rídd tele vele a világot, főleg a magad közvetlen világának tekinthető, veled kapcsolatos embereket. A növényi

szintet a maga szintjével kapcsolja össze, a fájdalom szerénységben való átélésével egységbe rendezi önmagát a növényi szinttel, így a világgal. A fű az embert fűnek vallja „mintha a fű is hallana, / s téged is fűnek vallana.” Két elfogadásról van itt szó. A fű, a természet elfogadja a beszélőt; József Attila elfogadja ezt az elfogadást, önmagához, de mindenkihez beszél, kiszól a versből: „hogyan fájdalma szerényen éld át”, a természet szenvedéseit és az emberi szenvedést a szintek, fű-ember számára kirótt szenvedést, legyen annak bármi az okozója, egy szintre hozza; ahol az embert, itt önmagát, az olvasót kell figyelmeztetni az olyan szintű elfogadás/tudomásul vételre, elfogadására, amit a természet, a fű *tud*: a fű fűnek vallja a költőt/olvasót „mintha a fű is hallana, / s téged is fűnek vallana.” A tanulság visszafelé, a fű felé nincs levonva, azaz azt már a költő úgyis érti, az olvasó szintén, hogy ha a fű az embert fűnek vallja, akkor ebben a folyamatban az ember dolga mi, vagy mi lenne – ez benne van/érteni való a tömörítésben/ből. Az 1924-ben írt *Nem én kiáltok* című versben ez olvasható: „Légy egy fűszálon a pici él / s nagyobb leszel a világ tengelyénél.”

Hazám

1

Az éjjel hazafelé mentem,
éreztem, bársony nesz inog,
a szellőzködő, lágy melegben
tapsikolnak a jázminok,

Rendkívüli szépségű indítás, időben valahol május-június között, szinte érezni a viruló jázminok illatát, a meleg éjszakában alig páhogó szelet (nincs kimondva), de; „bársony nesz inog / a szellőzködő, lágy melegben”, a „szellőzködő” szó kiváltképp érdekes, régen idők által használt szó a szabadban való tartózkodásra.

Ezt a képet még nem zavarja meg semmi, a „nagy álmos dzsungel volt a lelkem” illően követi a bevezetés illatos meleg, kellemes képsorát.

Aztán bekövetkezik a tény bejelentése: „háltak az utcán” –akkoriban (is!) gyakran előfordult –, ami után megállíthatatlan sodrással jön a többi versszak. József Attila is aludt a parkok padjain, mikor nem volt lakása; ez, a napjainkban ismét meglévő hajléktalanok tömegeivel napi szinten előfordul, a szemünk láttára történik; ismét olyan fokú társadalmi romlás van, mely az utcán hálást nem csupán József Attila verséből ismerteti meg.

nagy, álmos dzsungel volt a lelkem
s háltak az utcán. Rám csapott,
amiből eszméletem, nyelvem
származik s táplálkozni fog,

a közösség, amely e részeg
ölbecsaló anyatermészet
férfitársaként él, komor

munkahelyeken káromkodva,
vagy itt töpreng az éj nagy odva
mélyén: a nemzeti nyomor.

Maga a szonett két mondatból áll. A második mondat indításának eleje és vége a közbeni közléssel szorosan összefügg, a „háltak az utcán” bejelentése már „lecsapta” az idilli képsort, most már a valóság szörnyű lelki-testi állapotai következnek. Jellegzetes, ahogy a közlés két lényeges része közé beépül az a felsorolás, ami indokolja azt a közlést, ami magában is megállna: „Rám csapott ...

... a nemzeti nyomor”. Ez van, ez igaz, a társadalom elnyomódása, a rendkívüli szegénység tény. A hosszú versmondatban azonban a felsorolásszerű közbeni rész a költő egész eredetét, a társadalom milyenségét is felöleli; itt a létet „e részeg / ölbecsaló anyatermészet” biztosítja, mely „részeg / ölbecsaló”, különben józanul, a részegség nélkül nem szaporodna, józan ésszel nem szaporítaná önmagát ismét és ismét a nyomor. A szegény rétegek tehetetlen indulata és töprengésének sűrítése – a *Reggeli fény* kondása is káromkodik tehetetlenségében... – realiztikus tömör rajza a kornak, a két mondat, mely a kezdeti idilli, esti képből jut el a lényegi mondanivalójához, mely: „a közösség” ...”a nemzeti nyomor”.

2

Ezernyi fajta népbetegség,
szapora csecsemőhalál,
árvaság, korai öregség,
elmebaj, egyke és sivár

bűn, öngyilkosság, lelki restség,
mely, hitetlen, csodára vár,
nem elegendő, hogy kitessek:
föl kéne szabadulni már!

S a hozzáértő, dolgozó
nép gyülekezetében
hányi-vetni meg száz bajunk.

Az erőszak bűvöletében
mit bánja sok törvényhozó,
hogymint pusztul el szép fajunk!

Itt a második szakaszban tovább folytatódik azoknak a társadalmi, de egyben egyéni tragédiáknak a felsorolása, melyeknek megszakadását, megszakítását József Attila időszerűnek gondolja. Ebben a korban nincs védőoltás, nincs antibiotikum és sok más (ma meglévő) gyógyszer hiánya mellett nincsenek igazi, pszichiátriai betegségre ható szerek. Ez az első nyolc sorban lévő felsorolás olyan kitételeket is tartalmaz, mely magára a költőre (is) vonatkozik: „bűn, öngyilkosság, lelki restség, / mely, hitetlen, csodára vár” – itt épp az öngyilkosság ide sorolása, mint a társadalmi baj, ok.

Itt (ismét) olyasmint előlegez meg a tömegnek/népnek, ami az annak nem szokott sajátja lenni: „S a hozzáértő, dolgozó / nép gyülekezetében /hányi-vetni meg száz bajunk.” – pozitívan túlértékeli a népet. Ez más verseiben is előfordul. (a költő valószínűleg jól ismeri a népet, a tömeget, de ezekben a megelőlegezett tulajdonságokban, amit itt felsorol, szinte burkolt ellentét van a valóság és a leírtak között.) A későbbi: „hisz „nyiltan” dönt, ki ezer éve” – dehogy dönt nyíltan! Csak hiszi, hogy azt teszi, erre utal a „nyiltan” idézőjelbe tétele – ezt a megelőlegezett hozzáértést (utólag) kétségessé teszi. „Az erőszak bűvöletében” nem csak a hatalommal bírók élnek, ez az erőszak a kor európai társadalmainak egyre erőszakosabb fasizálódására, diktatórikussá válására utal; a törvényhozók a joggal foglalkozók több rétegére is érthető, de a néprétegek alacsonyabb szintjén élőkre is, akik a maguk kis köreiből szintén az erőszak bűvöletétől elvakulva, „magával kötve mint a kéve”, vagy az „Ős patkány terjeszt kórt miköztünk, / a meg nem gondolt gondolat” [*Ős patkány terjeszt kórt...*]szintjén cselekednek.

A felsorolt szerencsétlenségek, tragédiák után felmerül a változás: „föl kéne szabadulni már”, ami majd az utolsó szakaszban vált át egy jövőben bízó felhangolt reménykedésbe.

3

A földesúr, akinek sérvig
emelte tönköt, gabonát,
csákányosokkal pusztát nyit,
szétveret falut és tanyát.

S a gondra bátor, okos férfit,
ki védte menthetlen honát,
mint állatot terelni értik,
hogyan válasszon bölcs honatyát.

Cicáznak a szép csendőrtollak,
mosolyognak és szavatolnak,
megírják, ki lesz a követ,

hisz „nyíltan” dönt, ki ezer éve
magával kötve mint a kéve,
sunnyít vagy parancsot követ.

Megállíthatatlan sodrással folytatódik a harmadik szakaszban az áttekintő, tömörített felsorolás, mely a múltból a jelenbe átnyúló társadalmi bajokat, de ezeken túl az abból szinte kilábolhatatlan helyzetet mutatják. „S a gondra bátor, okos férfit, / ki védte menthetlen honát” – ismét megelőlegez valamit József Attila a „gondra bátor, okos” jelzőkkel a férfinak, aki bátorsága és okossága ellenére, vagy épp mellett tehetetlen, sodródik a történetekkel: „mint állatot terelni értik, / hogy válasszon bölcs honatyát”, és a napi szükségletektől való félelmében hagyja is magát terelni.

Korábban is olvasható volt már irodalmi művekben (is) előre eldöntött választásokról, pl. Mikszáthnál a *Nosztalgia fia esete Tóth Marival*, és Móricz *Rokonok*jaiban. Ez a két szakasz rendkívüli, az előbbiekből következő: ma is megírják egyes politikai erők, hogyan kire kell szavazni, és itt már a „gondra bátor okos férfit” is befolyásolja a jelen parancsa (micsoda ellentét a megelőlegezett okosság és a végső döntés folyamata között!). A „hisz nyíltan dönt, ki ezer éve / magával kötve mint a kéve / sunnyít vagy parancsot követ” – magáért beszél...

4

Sok urunk nem volt rest, se kába,
birtokát óvni ellenünk
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk.

Szíve szorult, rezgett a lába,
acsargó habon tovatűnt,
emlékezően és okádva,
mint aki borba fojt be búnt.

Volt, aki úgy vélte, kolomp szól
s társa, ki tudta, ily bolondtól
pénzt eztán se lát a család.

Multunk mind össze van torlódva
s mint szorongó kivándorlókra,
ránk is úgy vár az új világ.

Folytatódik a negyedik szakaszban a társadalmi okok sorolása, itt még a paraszti életmódra való utalást érzem inkább ki a versből, de mivel ez már nincs egyértelműen meghatározva, itt mintegy átmenet van a földművelők és az ipari munkások szegénységének, nyomorának felsorolása között. A „kitántorgott Amerikába / másfél millió emberünk” másfél millióról beszél, de azonnal átvált gondolatilag a három millió, bár József Attila nem azt írta; valószínűleg a három millió koldus országa rezeget bele a versbe olvasásom során.

A nyomor elől azonban még van esze a nép fiának, a bátor, okos férfinak és nőnek, hogy elmeneküljön, ha másként nem, kivándorlással: „Szíve szorult, rezgett a lába / acsargó habon tovatűnt, / emlékezően és okádva, / mint aki borba fojt be bűnt.” – ez is félelmekkel jár, de a túlélés itt már ismét előre felsejlik a *bűn* szó megjelenésével a hatodik szakaszban megfogalmazott: „holott a sírt, hol nyugszik atyja, /kellene megbotoznia.” – Ez a tehetetlenség, az okos felismerés mellett, ellenére meg nem vívott harcok, a jogok kivívásának hiánya *bűn*, melyet borba fojtva lehet elviselni. Vagy kivándorolni, elhagyni azt a helyet, ahol a dolgok változtathatatlanok. A félig ipari civilizáció, félig feudális keretek közötti társadalomban a tömegek a kivándorlást választották. „Multunk mind össze van torlódva”, ez a mai napig érvényes: egyszerre akar a népség polgár és király lenni.

5

A munkásnak nem több a bére,
mint amit maga kicsikart,
levesre telik és kenyérre
s fröccsre, hogy csináljon ricsajt.

Az ország nem kérdi, mivégre
engedik meggyűlni a bajt
s mért nem a munkás védelmére
gyámolítják a gyáripárt.

Szövőlány cukros ételekről
álmodik, nem tud kartekekről.
S ha szombaton kezébe nyomják

a pénzt s a büntetést levonják:
kuncog a krajcár: ennyiért
dolgoztál, nem épp semmiért.

Túlhaladva az általános bajok, majd a paraszti lét gondjainak felsorolásán ebben a szakaszban az ipari munkásokról van szó: itt hasonló a helyzet az előbbiekhöz, hiszen egy hazában élnek mindannyian. Ismét megjelenik az alkalmi feszültségoldó, mely viszonylagos: „levesre telik és kenyérre / s fröccsre, hogy csináljon ricsajt”. A lezárás tény, szállóigévé vált, ma is érvényes gondolat: „kuncog a krajcár: ennyiért /dolgoztál, nem épp semmiért.” Vagyis ennyi vagy, ami a krajcárod – azaz, majdnem semmi.

6

Retteg a szegénytől a gazdag
s a gazdagtól fél a szegény.
Fortélyos félelem igazgat
minket s nem csalóka remény.

Nem adna jogot a parasztnak,
ki rág a paraszt kenyerén
s a summás sárgul, mint az asztag,
de követelni nem serény.

Ezer esztendő távolából,
hátán kis batyuval, kilából
a népségből a nép fia.

Hol lehet altiszt, azt kutatja,
holott a sírt, hol nyugszik atyja,
kellene megbotoznia.

Az öt versszakon átívelő felsorolásból a hazában élő tömegek gondjait, nyomorát besűrítő haza állapota után a hatodik szakasz az összegzés felé halad. Felgyorsultnak érzem, a kicsúcsosodás felé érkezőnek. A társadalmi feszültségek – ez a kettős érzés, félelem megjelenik a *Könnyű fehér ruhában* is... –, a jogtalanságban élés, ugyanakkor a semmittevő türes „a summás sárgul, mint az asztag, / de követelni nem serény” feszültsége megoldásra kényszeríti a tömegeket: „Ezer esztendő távolából, / hátán kis batyuval, kilából / a népségből a nép fia”, majd: „Hol lehet altiszt, azt kutatja, / holott a sírt, hol nyugszik atyja, / kellene megbotoznia” – milyen ismerős ez a helyzet még a kétezres években is...

A múlt, az atyák vétkeinek leverése azok sírján, persze nem ad megoldást, mégis arra az utólag elérhetetlen, de a vers írásakor érvényes (és talán ma is érvényes...) megállapítást fejezi ki, ha a jelen apái nem harcolnak a jogokért, akkor utódaiknak sem lesz joga, majd azok lesznek nem-harcoló apák... és így tovább (?) – a tehetetlenség kikényszerült lépéseit mutatja az utolsó hat sor: vagy kivándorol „a népségből a nép fia”, vagy „Hol lehet altiszt, azt kutatja”, és végül, mintegy mindennek az ezer esztendő távlatából szemlélt társadalmi drámának a csúcsa, a fizikai levezetés: holott a sírt, hol nyugszik atyja, / kellene megbotoznia” – (vagy épp önmagát a jelen tehetetlenségéért?)

7
S mégis, magyarnak számkivetve,
lelkem sikoltva megriad –
édes Hazám, fogadj szivedbe,
hadd legyek hűséges fiad!

Totyogjon, aki buksi medve
láncon – nekem ezt nem szabad!
Költő vagyok – szólj ügyészedre,
ki ne tépje a tollamat!

Adtál földmívest a tengernek,
adj emberséget az embernek.
Adj magyarságot a magyarnak,

hogymi ne legyünk német gyarmat.
Hadd írjak szépet, jót – nekem
add meg boldogabb énekem!
1937. máj.

A már-már szinte eliszonytató, elriasztó társadalmi bajok – ahol „magyarnak számkivetve” jelentheti a magyarként a nyomorban, megnyomorodásban élest, ahol „magyarnak”, azaz magyarként magyarok közt érzi magát számkivetettnak –, után az utolsó sorok ebben a versszakban, a hazához való visszafordulás, majd a következőben a költő által el nem fogadható utakat említi, amibe belerezeg a külső kényszer és hatalmi hatás lehetősége: „Költő vagyok – szólj ügyeszedre, / ki ne tépje a tollamat!”. A záró hat sor, mintegy imádságféle, felsorolva a József Attila által szükséges dolgokat a hazában, utal az európai német hatalmi előrenyomulásra, s végül saját egyéni boldogulását említi, mely a hazán belül a haza egészének változásával együtt jöhet létre. Emelkedett érzésekkel befejezett vers.

(Csak az olvassa...)

Csak az olvassa versemet,
ki ismer engem és szeret,
mivel a semmiben hajóz
s hogy mi lesz, tudja, mint a jós,

mert álmaiban megjelent
emberi formában a csend
s szívében néha elidőz
a tigris meg a szelid őz.
1937. máj. - jún.

A Hazám hatalmas, széleskörű, szociológiailag átfogó „helyzetjelentése” után a *Csak az olvassa...* könnyed gondolatsornak tetszik. Persze József Attila jól tudja, hogy a megmutatkozó művész számára ez a kijelentés: „Csak az olvassa versemet, / ki ismer engem és szeret” csupán kijelentés marad, hiszen az a fontos, hogy minél többen olvassák el a versét; olvassa azt az őt értő és az, aki érthetetlennek tartja, de a rokon, barát, ellenség is olvassa. Az előfeltételezés folytatódik, indoklássá válik: az olvasónak különös hajózásra kell elszánnia magát, „mivel a semmiben hajóz”, és talán csak az eddigi József Attila-költészet ismeretében tudhatja, „s hogy mi lesz, tudja, mint a jós” a költő álmában „megjelent / emberi formában a csend”, melynek személlyé válása mégis József Attilával egyenlő, azonos, és vele együtt a érzelmeiben a két véglet között mozgó gondolatok.

Én nem tudom...

Én nem tudom, mi fenyeget
az estek csipkés árnyain;
mint romló halról a legyek,
szétszállnak tőle álmaim.

És nem tudom, mily dajkahang
cseng a szivembe csendesen:
nyugodj, hiszen csak este van
s mitől is félnél, kedvesem?
1937. máj. - jún.

Letisztult elmélkedő sorok, a sötétség, az éjszaka kollektív félelmének felsejlése, az azon való elmerengés: „Én nem tudom, mi fenyeget / az estek csipkés árnyain” – de jelen van az a fenyegetés, mely a gondolatokat megzavarja, és a romló halról (a hal maga is bűdös romló formában), s „az estek csipkés árnyain” átvőő szorongás lesz az uralkodó. A lezárás azonban a dajkahang

megjelenésével, melyet belül érez: „És nem tudom, mily dajkahang / cseng a szívembe csendesen”, melyben anyja hangjának csengését (is) hallhatja, önmaga megnyugtatóhoz vezet, ahol már a megszólító vagy ő maga, vagy épp a dajkahang, de úgy nyugtat ez a saját belső hang, hogy a félelmet a feltett kérdéssel fel is oldja: „nyugodj, hiszen csak este van / s mitől is félnél, kedvesem?”

Száradok, törődöm

Száradok, törődöm,
korán előregszem.
A sivatag földön
álmatlanul fekszem.

Éltető, friss nedvek
nagy eres husomba
nem öntenek kedvet
s epedek busongva.

Szemem is öregbül,
árnyékolja árok.
Könnyes bölcsesség ül
rajta mint a hályog.

Három versszakban összerakja a helyzetéből adódó fizikai elhasználódást, mely mögött ott van a lelki is („Huszonkilenc éves volt Attila. És a nyomorúság már elnyűtte. Már nem tudott fölényes derűvel mosolyogni. Mosolya egyre kesernyésebb lett. Már titkolta, szégyellte nyomorát, méltatlannak találta, élehetlenségnek tekintette.” [l. József Jolán: *József Attila élete*]). Az 1930-as években a magyarországi átlagéletkor kb. 45 év volt. József Attila ennek a felét már megélte, túlélte –, ismert vagy nem ismert átlagéletkori korabeli statisztikákat –, a maga körött élők élés-halását valószínűleg számba véve ezt az adatot megközelítően tudhatta gyakorlati tapasztalásból. Tényként fogalmazza meg: „Száradok, törődöm, / korán előregszem.” S ennek a ténynek a helyszínét szintén: „A sivatag földön / álmatlanul fekszem.” – ha nem is a földön, de padok, kényelmetlen alkalmi ágyakon, fűtetlen szobában volt számtalanszor szerencsétlensége feküdni. Az elhasználódó érzékszerveken felsorolásán túl van benne ez pozitívum: „Szemem is öregbül ... / ... Könnyes bölcsesség ül / rajta mint a hályog.” Ez a „könnyes bölcsesség”, de főleg a bölcsesség elérése sokak vágya, még ha szomorúsággal is jár. A második versszakban van egy kitétel, miről nem igen olvastam versértelmezésekben, mégpedig ez: „Éltető, friss nedvek / nagy eres husomba / nem öntenek kedvet / s epedek busongva.” – itt egy, a férfi életében jelentős dolgot fogalmaz meg, saját férfiassági titkait mondja ki, el. A „nagy eres husomba” bizony azt jelenti, ami a férfiasság egyik gyakorlati lényeges része, a nemi képességre való utalás. Erről vall Flórának egy alkalommal a Siesta-beli időkben, amikor saját kapcsolatának intim titkairól tesz önvallomást Szántó Judittal töltött éveiről (l. fentebb).

Gyors emlékpójácák
forgatnak meg ébren
s alva újra játsszák,
mily bolondul éltem.

A „Gyors emlékpójácák” az örökös én-faggatás alakjai, melyek folyamatos jelenlétükkel ébren, alva hatással vannak, a fentebb sorolt meggyorsult előregedést is okozva.

Nehéz ez a bánat,
nem bírja az elme.
Ifjits meg, bocsánat!
Flóra szép szerelme!
1937. jún.

Ez a versszak, és lehet, kizárólag nekem, elüt, nem simul oda a többihez, kilóg belőle. az utolsó sora miatt. A háttérben ott van a Flóra-szerelme (melyben semmilyen gyakorlati szerelmi beteljesülést nem kapott József Attila), a nő nevének megjelenése a versben mégis bár bizakodóvá teszi a lezárást, nem illik bele. Az „Ifjits meg bocsánat”-ig minden rendben van, a Flóra név megjelenése mégis úgy hat, mintha nem lenne ez a vers befejezve. Alkalmazhatna itt bármely másik két-szótagos kifejezést, akkor másként lehetne érteni. Mért épp „Flóra szép szerelme”? József Attila ekkorra lelkiileg már felnőtt (igaz, volt még mindig számos gyerekes és szeretetreméltó megnyilvánulása mindenirányú kapcsolataiban), annyi férfi-tapasztalása azonban már volt, hogy ne az épp most szeretett nőtől várjon testi-lelki előregedésére megifjítást...

Sas

Micsoda óriás sas
száll le a zengő mennybolt
szikláira. E szárnyas
a semmiből jött, nem volt.

A mindenséget falja
csilló azúri csőre.
Vaskarma tépi, marja
a meleg húst belőle.

S a fogoly világ hullat
könnyes üvegszemekkel
vércseppes pihetollat.
Ez a pirosuló reggel.

A sas víziója az éjszaka árnyainak megszűntével jön elő, megjelenése csodálatot, csodálkozást vált ki: „Micsoda óriás sas /száll le a zengő mennybolt / szikláira.” A zengő mennybolt szikláira száll, valószínűleg nem félelmetes az a hang, ha a madár leereszkedik. Meghatározhatatlan a madár kiindulási helye, „E szárnyas / a semmiből jött, nem volt.”, vagyis a képzelet, a fantázia szülte. A szárnyas „a semmiből jött”, mégis a „mindenséget falja”, az élő valóságot, mely a képzelet mindenségétől a valós téphető húsra terjed: „Vaskarma tépi, marja / a meleg húst belőle.” Ennek a sasnak támadó és megsemmisítő szándéka van, melyet el is kezd megvalósítani, mégis, az eredmény, amit elér, nem a képletes mindenség, vagy a valós hús-világ megsemmisülése, hanem a reggel beköszönt: „S a fogoly világ hullat / könnyes üvegszemekkel / vércseppes pihetollat. / Ez a pirosuló reggel.” A „pirosuló reggel” megérkezése a fogoly világ könnyei, melyek üvegszemekből folynak (vajon mennyire igazak ezek a könnyek?), átváltoznak „vércseppes” pihetollá, majd reggellé –, mint egy vajúadás és szülés után a vércseppek nyomai még jelen vannak. Az éjszaka félelmei, fantáziái a reggel beköszöntével megszűnnek.

E madár könnyű röpte
a létet elragadta.
Nincs magasság fölötte
és nincs mélység alatta.

Tovább beszél a madárról, melynek megjelenése, a vele kapcsolatos dolgokra olyan hatással van, hogy már könnyű röptével „a létet elragadja”; a gondolkodás, az emberi fantázia építő, vagy romboló erejét mutatja a sas alakja. A „Nincs magasság fölötte / és nincs mélység alatta” a képzelet által megalkotott lény (ami itt épp támadóan lép fel, de másutt lehet akár az önmaga megalkotta szerelem is) mindenre képes.

Az egyik szárnya lelkem,
a másik szárnya Flóra.
Én őt váltom és engem
ő vált így új valóra.
1937. június

A befejezés részben utal a sas létének eredetére, ha a szárny a költő lelke, akkor teljes madár sem lehet más anyagból, de a Flóra név megjelenésével az eredeti gondolat [feltételezi, hogy Flóra ebben a különleges „repülésben” társa lesz...] – a lélek, az emberi képzelet teremtésének lehetősége, mely rosszat és jót, sőt, a félelmetesből is tud jót előhozni... (itt a reggelt...) megszakad, és belesejlik a *Héja-nász az avaron*. Illetve átértelmeződik a kezdeti gondolatsor, amely az áthallással együtt már nem a teremtmény és egyben pusztító képzeletet jelenti, hanem két ember egymásmarcangolását, mely ugyan pozitív végkifejletű, „Én őt váltom és engem / ő vált így új valóra”, de az előzmény ott lebeg felette, melynek képeiben egymás fizikai marcangolása is benne van/volt, míg abból beköszönt a reggel, a valóság, a felismerés, mely ennek az ön- és egymásmarcangolásnak eredménye lehet.

(Csak most...)

Csak most értem meg az apámat,
aki a zengő tengeren
nekivágott Amerikának.

Utnak eredt - nem új jelenség, -
hogy lefűlelje bátoran
a természetes jószerencsét.

El is keserült, meg is csappant
érdeke itt, az óhazán,
unta főzni a szagos szappant.

Csak most értem meg az apámat,
aki az ingó tengeren
nekivágott Amerikának.

Az urak locsogtak fecsegték,
ő batyut kötött. Odaszállt,
hol jó munkást szép pénz kecsegtet.

Az erdőn nem volt egy szál bokra,
egész uton emlékezett
és hányt a hempergő habokra.

Elhagyta bölcsen a családját -
azért, mert keményen keres,
a csemetéi őt ne áldják,

mert megátkozzák, ha felnőnek.
Nem volt erkölcsi példatár
s nem hűse hazugság-felhőnek.

Csak most értem meg az apámat,
aki a csalárd tengeren
nekivágott Amerikának.

Csak most, hogy új világba tartok.
Flórák az én Amerikám.
Elenyésztek a régi partok,

nem ödögök zajuk-bajukban:
az emberarcok mélyiről
új értelem szegélye bukkan.

Ahogy az apám nekivágott -
ha százszor nincsen, akkor is
Istenre bízom a világot.

Én nem a tusától szabódom:
szerelmemért csalog, ölk -
bár lehetőleg korrekt módon.
1937. jún.

A szerelemi érzéstől eufórikus vers, melyben az apa megértése csak alkalmi. A Flóra-szerelem okozta felhangoltságban a nőt nevezi ki a saját Amerikájának, mintegy életmódjától, helyzetétől/ből megváltónak. Apjuk Romániába ment, ami Jolán visszaemlékezésiből kitűnik, és a magukra maradottságot, a szegénység minden bugyrait megjárt gyerekei, így maga József Attila sem feledheti, bármennyire felemelő a Flóra-szerelem. Látszólag megírt vers, témáját tekintve azonban alkalmi szikra, mely esetleg nem lett volna a későbbiekben maradandó, ha a költő élete folytatódik.

Tudod, hogy nincs bocsánat

Tudod, hogy nincs bocsánat,
hiába hát a bánat.
Légy, ami lennél: férfi.
A fű kinő utánad.

Végig önmagához beszél, önmegszólít. Áthallás a „ha férfi vagy, légy férfi”-re. Az elmúlt dolgokat és bekövetkezett cselekedeteket, a múlt időt nem lehet megváltoztatni, a jelent rombolja a hiába való bánat. Felszólítja önmagát: „Légy, ami lennél: férfi.” A pszichoterápia során lassan elkezdett a

hétköznapi életében (is) felnőni, amire egész életében vágyott, hogy felnőtt férfiként tartsák számon.

A bűn az nem lesz könnyebb,
hiába hull a könnyed.
Hogy bizonyosság vagy erre,
legalább azt köszönjed.

A bűn nincs kifejezve, hogy mi. Az egész élet, az élet különböző megtörtént és meg nem történt cselekedetei, gondolatai is lehetnek egy szóval kifejezve. „A bűn az nem lesz könnyebb, / hiába hull a könnyed.” – a könnye pedig hull, sőt, gyakran hull, bár tudja, mint ahogy itt is: hiába. A könny az előző élettől/életviteltől való elhatározott elszakadás/változtatás könnye lehet... József Attila él, és eddigi életére ő maga a bizonyosság; nincs kimondva, de a sorsnak, a bűnnel élt időknek a következménye a versben lévő ő: „Hogy bizonyosság vagy erre, / legalább azt köszönjed.” A *Bukj föl az árból*-ban ezt írja: „És verje bosszúd, vagy kegyed /belém: a büntelenség vétek! / Hisz hogy ily ártatlan legyek, / az a pokolnál jobban éget” – a két vers mégis valahol egymásra felel, mutat.

Ne vádolj, ne fogadkozz,
ne légy komisz magadhoz,
ne hódolj és ne hódíts,
ne csatlakozz a hadhoz.

Ez, és a következő szakaszok mind a bűn utáni állapotot fejezik ki. Röviden, pattogva sorolja fel, mit ne tegyen, utasítva önmagát, hogy ezektől a dolgoktól távolodjon el, ne csatlakozzon korábbi hibás döntéseihez, de arra is utalhat, hogy kikkel tartson kapcsolatot, barátságot: „Ne vádolj, ne fogadkozz, /ne légy komisz magadhoz, / ne hódolj és ne hódíts, / ne csatlakozz a hadhoz.”

Maradj fölöslegesnek,
a titkokat ne leld meg.
S ezt az emberiséget,
hisz ember vagy, ne vesd meg.

A „Maradj fölöslegesnek, / a titkokat ne leld meg” nem holmi apró-cseprő dolgok titkait firtatja, itt a költészet, a siker, a sikertelenség, akár a világ dolgairól van szó. A szakasz vége kitágul az emberiségre, és a befejezés több átalakítás után lett ezzé: „S ezt az emberiséget, / hisz ember vagy, ne vesd meg.”

Emlékezz, hogy hörögtél
s hiába könyörögtél.
Hamis tanúvá lettél
saját igaz pörödnél.

Atyát hivtál elesten,
embert, ha nincsen isten.
S romlott kölkökre leltél
pszichoanalízisben.

Két versszakon át a pszichoanalízisben felszakadt öngyötrés szólal meg. Majd áttér a következő szakaszban azok említésére, akik pártfogolták. Csakhogy nem a pártfogókat fizették! A pártfogók fizettek neki, József Attilának, hogy élni tudjon a mindennapok munkahely nélküli pénztelen sorában. (Utalás Flóránál.)

Hittél a könnyű szóknak,
fizetett pártfogóknak
s lásd, soha, soha senki
nem mondta, hogy te jó vagy.

A belső világára, személyiségére hiányolja, hogy nem mondták, hogy ő jó. A verseire mondták.

Kiemelés Illyés Gyuláné Kozmutza Flórától:

100 -101. oldal „Nem bízhat eléggé pártfogói és barátai segítségével, szeretetében sem, idézte a *Tudod, hogy nincs bocsánat...* soraiból: „hittél a könnyű szóknak, fizetett pártfogóknak...”

... Ekkor értettem meg először mélyen Attilát, kaptam röntgenképet „betegségéről”. Jártam már elég gyakran elmeorvosi intézetben... Semmiféle tekintetben nem mertem volna minősíteni a baját. Ez a szinte vulkanikus indulatkitörés és a végső elkeseredettség lávaömlését idézte, nem az elmebetegség dührohamát. ... Sok mindent abból, ami akkor kizúdult belőle, ma sem írhatok le.”

Megcsaltak, úgy szerettek,
csaltál s így nem szerethetsz.
Most hát a töltött fegyvert
szorítsd üres szivedhez.

A „Most hát a töltött fegyvert / szorítsd üres szivedhez.”-t sokan értik a halál hívásának. Ez a szív üres. Nincs mit átlőni benne. Kiürült a lélek, a lélek szíve: fel kell nőni, és férfiként kell élni, a bűn ott van, ahol van. „Légy, ami lennél: férfi.”

Vagy vess el minden elvet
s még remélj hű szerelmet,
hisz mint a kutya hinnél
abban, ki bízna benned.
1937. júl. - aug.

A lezárás a remény: „Vagy vess el minden elvet /s még remélj hű szerelmet, / hisz mint a kutya hinnél / abban, ki bízna benned.” A bűn, a felsorolt hibák feletti bánkódás, a hibás döntések elvetésére biztatja önmagát, ami nagy lelki munka (ezt a lelki munkát elkerülni akarók soha nem változtatnak korábbi nézeteiken, véleményeiken). A „Hisz mint a kutya hinnél” (a hű a szerelem jelzője, de a kutya szó utána a kutyahűség, ami = a kutya hite a gazdájában – érződik bele a mondatba) itt egy olyan jelzés, intés, ami az embert felülírja, azaz az emberi ész és tudat által szándékosan vezérelt (akár hazug szavakat) dolgokat haladja felül: a kutya felette áll az emberi viselkedésnek, – ahogy a *Jön a vihar* c versben a kicsik, a növények kínja és példája is valami más, és különösebb, az ember számára megszívlelendő, türelemre intő.

Könnyű, fehér ruhában *Ignotus Pálnak*

Mindent, mi nem ennivaló,
megrágtam és kiköptem.
Magamtól tudom, mi a jó
s hogy egyremegy, szappangolyó,
vagy égbolt van fölöttem.

És tudom, mint a kisgyerek,
csak az boldog, ki játszhat.
Én sok játékot ismerek,

hisz a valóság elpereg
és megmarad a látszat.

Nem szeretnek a gazdagok,
míg élek ily szegényen.
Szegényeket sem izgatok,
nem állok én vigasznak ott,
ahol szeretni szégyen.

Megalkotom szerelmemet...
Égitesten a lábam:
elindulok az istenek
ellen - a szívem nem remeg -
könnyű, fehér ruhában.
1937. jún.

Ez a vers kb. középen van az 1937 év versei között.

Négy versszak, háromban szabályos abaab rímek, melyek megmaradnak az utolsó versszakban is, de itt már tisztarím formájuk módosul.

Az első versszakban a gyermekből kinövő lélek ismeretrágása, a gyerekkori mindet megrágástól a felnőtté válás során az élet dolgainak megtapasztalása, megrágása, és használhatatlanságuk miatt kiköpésére, elutasítására utal, a gondolatsor végén pont van, tehát ezt közli és lezárja. A folytatásban a „Magamtól tudom, hogy mi a jó” az előzőek tapasztalása utáni tudást is jelentheti, de mivel JA verseiben többször utal önmagával kapcsolatban az állati lét felé, az ösztönlény felé, itt akár azt a nem tanulható, kollektív, vagy ösztönös tudást is jelentheti, ami az állati létben az ehető és mérgező dolgok közt különbséget tud tenni. A versszak további részében az önmaga feletti dimenzió lényegteleniségére utal, szinte leértékeli, (korábban sokszor a csillagmindenséggel, a végtelen ürrel [mint anyahiánnyal] jellemezte az ég végtelenjét), ám itt szinte az anyagi világ egységében előforduló formák elhelyezkedésének módjára, és szinte hányavetin jegyzi meg. „... egyremegy, szappangolyó, / vagy égbolt van fölöttem.”

Az első versszak indításában már a gyerekkor felismeréseit idézi fel, a második versszakban az „És tudom...” kezdettel, épp az „és” kezdettel az előzőnek folytatásaként, tudásként, felismert dologként közli, hogy a gyermekkor, majd később a felnőtt élet boldogsága is a játékok (gyermekkorban a gyerekjátékok), felnőttként a felnőttek sikeres szerepjátékainak a következménye a boldogság. „Én sok játékot ismerek” – mondja, s ezt a sort egyes versmondók gyakran ki szokták emelni, mintegy önálló mondatként értelmezve – mégsem tekinthető annak, a sor végén nem is töri meg a gondolatot József Attila, hiszen nem pont, hanem vessző jön. A játékok ismeretének következményeit is levezeti, a játék folyamata után valami más jön; ismerhet bár sok játékot (szerepjátékok, szerepek: gyerek, felnőtt, férfi, költő, szerelmes, stb. – és az ezekkel járó szerepfeszültség...), mégis, ha a játék (szerep) épp véget ér, vagy szünetel, (nincs ideírva, hogy a játéknak vége, hanem a szövegből következik a következmény), tehát a szerep-játék után valami olyan következik, ami nem történt meg: „és megmarad a látszat” – minden szereplő a maga szempontjából láthatja a történést, a játékot, már nem is az, ami eredetileg volt, hanem az egyének emlékei által átírt valami, a látszat van csak meg belőle.

A harmadik versszakban két ténymegállapítás van, melyek azonban még sok mást is mondanak a pusztá tényeknél. Az egyik tény: a gazdagok nem szeretik a szegényeket, itt a költőt nem szeretik, mert szegény. A másik, a szegényekkel való kapcsolata, akiknek a szintén szegény költő (művész) nem tud mit adni. „Nem szeretnek a gazdagok, / míg élek ily szegényen.” – JA életének során számtalan alkalma volt megtapasztalni, hogy a gazdagok szeretetéből nem jut annak, aki nem tartozik közéjük. A közeg, ahol József Attila él, a társadalom rétegei közötti átjárást nem szívesen fogadja, aki mégis kitör belőle, az hatalmas szellemi, fizikai áldozatok árán tudja ezt elérni. Ott áll már több szegénységből jött és művészetével kiemelkedett alak József Attila ismereteiben, akik bár

eljutottak a gazdagnak nevezhető állapotba (ténylegesen anyagi, vagy művészi gazdagságban), mégsem lettek tőle boldogok. Semmi nem biztosíthatja József Attilát, hogy neki ez valaha sikerül; sem az szellemi meggazdagodás ténye (ami valójában létezik: élete során csak ez van, a költői tehetség), sem az, hogy ha sok pénze lesz, vagyis hétköznapi értelemben gazdag lesz, akkor elnyeri a gazdagok szeretetét... A másik állítás, a szegényekkel való kapcsolat lehetősége. Szörnyű a megállapítás: „nem állok én vigasznak ott, / ahol szeretni szégyen.” – és ez a szörnyűség nem a vigasznak állás szükségességét, mások igényének hiányát jelzi. Valami olyat mond, ami akkor (de ma is) jellemző a társadalom szegényeire: a közülük kitört és tanult, vagy csupán jóindulatú vigasztalóra nincs szükség; ahol a szeretet léte/kimutatása szégyen (talán mert gyengeség jele), ott valami visszavonhatatlanul torzulásnak indul; a szegénység kiöli rengeteg emberből azt a képességet, hogy vigaszt tudjon elfogadni, a lelki vigaszt hiába is adná a költő, mert a szegényeknek (de ezt József Attila maga is jól tudja), bizonyos helyzetekben a vigasz épp az étel, a meleg ruha, mert ezek nélkül a lélek megkérgesedik, és csak a túlélésre gondol, nem holmi lelki vigasztalásra. Ahogy az első versszakban a minden megrágására és az elfogadhatatlan kiköpésére utal „mi nem ennivaló”, úgy tudja azt is, hogy az ő vigasza itt mit sem ér: „Magamtól tudom, mi a jó”, a szegényeknek nem a verbális vigasz a jó, amire szükségük lenne, abban maga József Attila is szegény (anyagi többlet, melyből adhatna). Ezért nem tud nekik segíteni kenyér híján a hit és a prédikáció sem... Elvész a szeretet kimutatása, a játékok közt valahol a szégyellni valók közé kerül „ahol szeretni szégyen”, ott a látszat van csupán, amelyet valamely érdekek/szükség miatt fenn kell tartani. [Fenn kell tartani?...] (a mai nincsteleneket vajon kis szereti? ki vinne az utcán, a téren élő, padon alvó [József Attila is aludt nyári éjszakákon parkban, padon...] hajléktalannak ennivalót, beengedné-e a lakásába mosakodni, stb... – míg napjaink nincstelenné válásának szinte „ismétlődő” kora/jelene be nem következett, aligha van/volt érthető a teljesen nincstelen kifejezés...)

A negyedik versszakban felülemelkedik az eddigieken, de felülemelkedik korábbi más verseiben történt megállapításokon is. Alkot, érzést alkot, melyről nem lehet tudni, hogy a nő iránti szerelem, vagy a gyermek anyja iránti szerelme, vagy a világmindenség egységének szeretet/szerelme. [vajon élő emberi lény képes-e ezt a kritériumot teljesíteni? Mint szerelmi társ, stb.] József Attila maga alkotja meg, önmagának, olyan léptékekkel mérve, hogy a biztos pont, ahonnan kiindul, nem holmi közönséges küszöb, vagy kapu; „Égitesten a lábam” – csak egy ilyen nagyságrendű pontja lehet a csillagmindenségnek az, ahonnan elindul, biztosan elindul, mert nem tesz hozzá semmi olyat, ami ezt az indulást bármiben visszatárhathatná: „elindulok az istenek /ellen”. Az/azok ellen, akik a világot ilyenre teremtték, akik akár az emberarcúak lehetnek, akik szabad akaratukkal az isteni képmásra teremtet magukat és társaikat ilyen életre kárhoztatják „ahol szeretni szégyen”, s ebben az ellenindulásban már semmitől nem fél, nem szorong, mindennel leszámolt „a szívem nem remeg” – ott van már a letisztult tudás: „Magamtól tudom mi a jó”, s ennek birtokában számot vetve saját és mások helyzetével (a korral, amiben él, s korának emberszereplőivel) megpróbál harcolni valamiért, valami ellen, mely neki nem hozott boldogságot, de még a hétköznapi viszonylagos anyagi-emberi biztonságát sem. Rendkívül összegző az egész vers, az utolsó sor azonban a pusztulás lehetőségét is számba veszi. Mivel már mindent tud, a könnyű fehér ruha a biztos ponton álló, szerelmét megalkotott, mindenre elszánt, a tisztán induló harcos ruhája (is) lehet, de lehet a gyász színe is, mintegy a halálra felkészülve, annak lehetőségét sem kizárva indul. Vajon valóban a fizikai megsemmisülés felé menne? Vagy olyan harcra utal, ahol vagy sikeres költő lesz, és az égitestről olyan lökéssel tud elrugaszkodni, mely meghozza számára a költői elismerés mellett az anyagi biztonságot, vagy?... vagy a költészetet letéve közönséges halandóként él, ahol a fehér ruha a mindennapi megélés gondjaihoz való alkalmazkodás gyászának sugallata, és nem az élet tényleges végének gyászruhája?

A vers négy szakasza a felnőtt férfi metaforikus gondolatformálása, az első és az utolsó versszak akár közvetlenül egymás után is következhetne. A szappangolyótól (apja emlékének bepillanása? a szappan, mint a szappanfőző munkás fiának apja emlékét idéző tisztítószer, vagy csak úgy épp felmerülő szó... vagy mindegy, hogy mit ír, mert mindegy, mi az, amitől elindul a távlathoz, a távolságot adja meg a től-ig) ugyan rendkívüli lépték az égitesten való fix pont, ám József Attila számára az egységes világegyetemben szabad a mozgás...

(Majd csöndbe fagynak a dalok...)

Majd csöndbe fagynak a dalok,
a hősiség eloldalog,
irgalmat kérnek a balog
és kapzsi szenvedélyek.
Ugye jobb, hogyha nem csalok?
És mert én úgyis meghalok,
azt se kívánd, hogy éljek.
1937. jún.

A *Majd...* és *Kiknek adtam a boldogot...* (melyből a *Majd* „lett”) előtt ez a vers hasonló hangulatú, közel azonos témájú. Szabad asszociációk hatására jött létre ez a vers is, „irgalmat kérnek a balog / és kapzsi szenvedélyek.” Miféle irgalomra van itt szükség? A gyermekkor elmúltával a múlt „halott” idő lesz, még akkor is, ha az emlékekben él. Ebben a gondolatsorban a töprengőnek különböző szélsőséges gondolatai vannak, az „És mert én úgyis meghalok, / azt se kívánd, hogy éljek.” irreális, általában a meghalás tudata minden felnőtt emberben ott van, a mindeneken tovább élés lehetetlensége szintén.

József Attila töpreng, verset ír, inkább irkálgat.... Életének felét már leélte, ezt valószínűleg tudja, hatással lehet ezekre a versekre ez a gondolat.

Nem tartom kidolgozott és befejezett versnek ezeket a darabokat; csak arra alkalmasak, hogy József Attila mindenároni halálvágyát lehessen igazolni velük.

Az eztán/ezek után következő versben, a *Gyönyörűt láttam* címűben nyoma sincs ilyen gondolatoknak(!)

Majd...

[József Attila összes versei, Bp., 1992, Századvég Könyvkiadó]

A kritikai kiadásra épül]

Majd eljön értem a halott,
ki szült, ki dajkált énekelve.
És elmúlik szívem szerelme.
A hűség is eloldalog.
A csöndbe térnek a dalok,
kitágul, mint az űr, az elme.
Kitetszik, hogy üres dolog
s mint világ visszája, bolyog
bennem a lélek, a lét türelme.
Széthull a testem, mint a kelme,
mit összerágtak a molyok.
S majd összeszedi a halott,
ki élt, ki dajkált énekelve.
1937. jún.

(Kiknek adtam a boldogot...)

[József Attila összes versei, Bp., 1954, Szépirodalmi Könyvkiadó]

Kiknek adtam a boldogot,
alvó arcukról éjjelente,
mint a viharba került lepke,
elrántatnak a mosolyok.
Mert eljön értem a halott,
ki szült, ki dajkált énekelve.
Kitágul, mint az űr, az elme.
A csöndbe térnek a dalok.
A hűség is eloldalog
és elmúlik szívem szerelme.
Kitetszik, mily üres dolog,
mily világ visszája bolyog
bennem, mint lélek, a lét türelme.
Széthull a testem, mint a kelme,
mit összerágtak a molyok.
[Változata a **Majd....**]

A *Majd* című vers a legújabb kritikai kiadás szerint az időrendi sorrend darabja, mely a (Kiknek adtam a boldogot...) változataként van jelölve, hangulatában sokkal negatívabb hatású, mint kibővített változata. A sorok felcserélése nem hozza azt a hatást, amit az (általam) eredetinek

tekinthető vers. Olyan ez az átszabás, mintha direkt arra a törekvésre szánták volna, hogy a lehető legrosszabbat sugallja a befejezése...

A „Kiknek adtam a boldogot” egy szerep működését mutatja, a családtagét, a költőtársét, stb. Mindkét versben azonos szavakkal van felsorolva az én és világ kapcsolata, „Kitetszik, mily üres dolog, / mily világ visszája bolyog / bennem, mint lélek, a lét türelme” egyforma mindkét változatban. A „lélek, a lét türelme” azonban pozitív, bár itt a világ visszájaként, tükörképeként említi (az önmagába való visszatükrözés más kapcsolatokkal több versében előfordul.)

Gyönyörút láttam

Gyönyörút láttam, édeset,
elképzeltem egy gyenge rózsát.
Elbáméskodtam s rám esett,
mint nagy darab kő, a valóság.

Ám ez a kő is képletes.
A legjobb, ha mindent kimondok.
Igy oktatnak ügyeletes
és tanulságos napi gondok.

Lám, ösztönöm helyes nyomon
járt, amikor bejött az ember.
"Kikapcsolja a villanyom" -
ez zúgott bennem, mint a tenger.

A kés ott volt az asztalon
- éppen a ceruzám hegyeztem -
ha ezt az embert leszurom,
tudom, mindennel kiegyeztem.

El voltam keseredve. Hát.
Minden sötét és szomorú lesz.
Állat védheti otthonát;
hanem másfajta háború ez.

Fegyvert ragadni gyengeség:
megöl az ellenség és megver
s elszáll rólam a kedves ég.
Jogállamban a pénz a fegyver.

A hadviselés itt ma más.
A hős a kardot ki se rántja.
Bankó a bombarobbanás
s mint fillér, száll szét a szilánkja.

Igy okoskodtam s jónapot
kivánva elhuzódtam oldalt
s este a nyájas csillagok
rámnevettek a teli holddal.
1937. júl.

Szokásos nap, ahol elképzelni, elbámszkozni lehet, aminek kellemes képét, hangulatát megszakítja a díjbeszedő érkezése. Hétköznapi gondjai vannak József Attilának – mióta a Szántó Judit-féle gondoskodás megszűnt, neki kell ügyelnie a számláira, a hétköznapi élet szürke történéseit kénytelen követni. Az elkeseredés érthető, nincs pénze, mégis a felmerülő lehetőség, „ezt az embert leszúrom, / tudom, mindennel kiegyeztem” képzelgő és gyerekes, hiszen jól tudja, hogy a törvény lesújt, ha megteszi. A helyzet tudomásul vétele, a gazdasági mechanizmus gondolatai és a helyzet tudomásul vétele után visszazökken a nyájas csillagok képéhez, melynek hangulata semmi levertséget nem jelent: „rámnevettek a teli holddal”.

Megjegyzem: ez a vers a *Tudod, hogy nincs bocsánat* utáni (!), a helyzet változatlan: akkor sem volt kenyérkereső munkája, most sincs, semmi világvége, önmaga-vége marcangolás nincs benne.

„Költőnk és kora”

Hatvany Bertalannak

Ime, itt a költeményem.
Ez a második sora.
K betűkkel szól keményen
címe: „Költőnk és Kora”.
Ugy szállong a semmi benne,
mintha valaminek lenne
a pora...

Hatvany Bertalan hosszú ideig volt emberi és anyagi támogatója József Attilának, e vers írása idején ő fedezi a Siesta-beli tartózkodást (teljes ellátást [melyben még a levelezés is benne van], valamint az ápolónő díját, aki József Attilához volt beosztva). A *Szép Szó* várja a következő József Attila-verset, a költő állapotának javulását szintén.

Kemény vers készül, az írás folyamatában azonban a K betűkre építhető keménység, keménykedés a címre korlátozódik. A kezdés első négy sora szinte a kézirat asztalra dobásával ér fel, mintha letenné, lecsapná a verset, hogy: na tessék, itt van, megmutatom, mit tudok. Aztán el is tűnik ez a szándék, megjelenik a jellegzetes József Attila-i gondolat: „Ugy szállong a semmi benne, / mintha valaminek lenne / a pora...” – az a por, ami egyszerre semmi és valami, a költemény része.

Ugy szállong a semmi benne,
mint valami: a világ
a táguló űrben lengve
jövőjének nekivág;
ahogy zúg a lomb, a tenger,
ahogy vonítanak éjjel
a kutyák...

Ennek a semminek sok alakja van, az elérhetetlen távoli hiányokat jelentő űr, és az egészen hétköznapi környezet mind beletartozik. A semmi soha nem semmi, abban vagy legalább valaminek a pora van, vagy az a valami maga világ, lebontva a hétköznapi részeiig; látvány- és hangingereivel együtt.

Én a széken, az a földön
és a Föld a Nap alatt,
a naprendszer meg a börtön
csillagzatokkal halad -
mindenség a semmiségbe',

mint fordítva, bennem épp e
gondolat...

Az egészen kicsitől indul tovább a kozmoszba: „Én a széken, az a földön / és a Föld a Nap alatt”. A csillagzatok börtönként viselkednek, ahogy az egész lét valahova tartozása is kötött; „mindenség a semmiségbe”, / mint fordítva, bennem épp e / gondolat...” a semmitől a mindenig jut el, és a mindentől vissza a semmibe. A gondolat képes megtenni ennek a fordítottját: azaz a semmiből a mindenségbe jutni – a teremtető, gondolkodó ember különleges képességei határtalanok.

Úr a lelkem. Az anyához,
a nagy Úrhöz szállna, fönn.
Mint léggömböt kosarához,
a testemhez kötözöm.
Nem való ez, nem is álom,
ugy nevezik, szublimálom
ösztönöm...

Az „Úr a lelkem. Az anyához, / a nagy Úrhöz szállna, fönn. / Mint léggömböt kosarához, / a testemhez kötözöm” egyik úr a másikhoz szállna fönn. De nem száll, hanem szállna. Nem azt írja, hogy fönn száll, csak feltételes módban beszél. A valóságkontroll azonban a saját lelkét a testéhez köti, mely nélkül a léleknek nincs bizonyított léte, érdeke tehát, és túlélésének feltétele, hogy „a testemhez kötözöm”, azaz megállítom a testnélküli lebegés felé vezető úton, a testet saját súlyával húzza le/vissza a valóságba. A zárásban egyértelmű a pszichoterápia hatása, annak szakszavát használja (az alantas dolgok magasabb, nemesebb szintre való átvitelét jelentené a szublimálás...).

Jöjj barátom, jöjj és nézz szét.
E világban dolgozol
s benned dolgozik a részvét.
Hiába hazudozol.
Hadd most azt el, hadd most ezt el.
Nézd ez esti fényt az esttel
mint oszol...

Ez egy különleges hatású versszak. Nem lehet tudni, valójában hol a valóság, hol a valós világ; József Attila hova hívja a megszólított személyt, vagy épp önmagát: „Jöjj barátom, jöjj és nézz szét. / E világban dolgozol / s benned dolgozik a részvét.” Mért ne sajnálhatná önmagát, mért ne sajnálhatná őt, magát egy külső szemlélő. A lélek titkaiban van mit szemlélni, elsősorban a személynek, aztán mindenkinek, aki ilyen-olyan úton beleláthat... az „E világban dolgozol” utalhat különleges, belső lélekmunkára, változások okozta krízis belső munkáira a lélekben. De lehet akár egészen hétköznapi értelmű... a „Hiába hazudozol.” kijelentés lehet külső személynek szóló, akinek szavait már nem hiszi el, de önmagának is mondhatja, hiszen az egyéni igazságok, emlékek is aszerint igazak vagy hazugságok, hogy minek a hatására idéződnek fel, példa erre a *Csak most...* című versben apja életsorsának aktuális megértése, amely azonban csak József Attila szerelmi érzésével átítatva lehet igaz és megértett történet; (ennek következtében az igaz válhat tévessé, vagy épp hazuggá, a megítélések közti beszéd hazudozássá...) A „Hadd most azt el, hadd most ezt el” az úrbe repítő, vagy épp a valósághoz kötő részek arányainak megtalálására biztat, felidézi a tényleges esti tájképet, lerakja a lélek termékeit, a valóságra fordul vissza. A történet önmagával oldódik meg, önmagából kap megoldást: „Nézd ez esti fényt az esttel / mint oszol...”, ezt a „megoldást” más verseiben is alkalmazza.

Piros vérben áll a tarló
s ameddig a lanka nyúl,
kéken alvad. Sír az apró
gyenge gyep és lekonyúl.
Lágyan ülnek ki a boldog
halmokon a hullafoltok.
Alkonyúl.
1937. szept.

A tarló, a lanka képe rendkívüli színorgiában vált a piros, a kék között; a véralvadás valós színváltozásait hordozza. A *Jön a vihar* című versben a „nyúl” szó már halmozottan előfordult: „S ameddig ez a lanka nyúl, / a szegény fűszál lekonyúl, / fél, hogy örökre alkonyúl.” – itt a természeti erőket túléli a környezet.

„Sír az apró / gyenge gyep és lekonyúl” itt még nem fűszálról beszél, hanem csak gyenge gyepről. Az alkony sötét foltjait hullafoltoknak nevezi, az alkony megállíthatatlan, hiszen ez az utolsó szava a versnek: „Alkonyul”.

Mégis, ebben az utolsó versszakban, bár eliszonytató is lehet a vér és annak alvadó színeivel, a hullafoltok szó használata olyan, mintha a kezdeti K betűs keménykedést akarná a zárásba belevinni, és bele is viszi. „K betűkkel szól keményen / címe: „Költőnk és Kora.” – mert kemény akar lenni, mint a kor. A vers zárása ehhez a kezdethez alkalmazkodik, az alvadó vér színhatásában, az első négy erősen *lág*y képi sor után a táj boldog halmain mással nem is lehet ezt a rendkívüli és kemény hatást elérni, mint a hullafoltok emlegetésével.

(Az Isten itt állt a hátam mögött...)

Az Isten itt állt a hátam mögött
s én megkerültem érte a világot

.....
.....

Négykézláb másztam. Álló Istenem
lenézett rám és nem emelt föl engem.
Ez a szabadság adta értenem,
hogy lesz még erő, lábraállni, bennem.

Ugy segített, hogy nem segíthetett.
Lehetett láng, de nem lehetett hamva.
Ahány igazság, annyi szeretet.
Ugy van velem, hogy itt hagyott magamra.

Gyöngé a testem: óvja félelem!
De én a párom mosolyogva várom,
mert énvelem a hűség van jelen
az üres űrben tántorgó világon.
1937. okt.

Egyes korábbi megjelenésekben a vers címe: (*Négykézláb másztam*)... volt, az újabb kritikai kiadásban már ezzel a címmel jelentették meg. Az „új” cím és a kezdő sorok, melyeknek nincs meg a versszakot befejező utolsó két sora, a rögtöni, vagy egyértelműbb megértést segítik. A kezdő két sor azonnal a lényegre tér, és mintegy a versben lévő elmélkedést megelőlegező, előre összefoglaló lényegre adja: „Az Isten itt állt a hátam mögött / s én megkerültem érte a világot” – azaz a nagyon

keresett és üdvöztető dolog (személy, érzélem, emberi képmás, stb.) itt van, fel kell ismerni, szemléleten múlik, észreveszi-e az egyén, hiszen „itt állt a hátam mögött” –, írja, ismeri fel József Attila. A továbbiakban az Isten által az embernek, így a költőnek is megadott/megkapott emberi szabad akaratról van szó, (melynek közömbös az egyén, itt épp József Attila Isten-hite [vagy Isten-tagadása szintúgy], van, adva van mindenkinek). A mindennek felett álló lény nem avatkozik bele közvetlenül a létbe, József Attila személyes létének mindennapokkal való küzdelmeibe: „Négykézláb másztam. Álló Istenem /lenézett rám és nem emelt föl engem”, de: „Ez a szabadság adta értenem, / hogy lesz még erő, lábraállni, bennem.” Majd ezt, minden Isten-hit megvallása nélkül tovább fűzi, ellentétekkel kifejezve: „Ugy segített, hogy nem segíthetett”, a segített-nem segíthetett után minden sorban egyik dolog ütközik a másikkal. Az Isten materializálhatatlan, „Lehetett láng, de nem lehetett hamva”, kézzel fogható jelenléte nincs, a ráfelelő rímes sor az „Ugy van velem, hogy itt hagyott magamra” azonban nem lemondó hangulatú.

Az utolsó versszakban felsejlik ismét a Flóra-szerelem, vagy épp a szerelem, a párra való várás. Az első két sor után ez a lezárás a szokásos verstémákhoz való visszatéréshez hasonlít. Elhangzott már: „hogy lesz még erő, lábraállni, bennem”, és az „Ahány igazság, annyi szeretet. / Ugy van velem, hogy itt hagyott magamra.”, eztán már következhet az egyén saját jövőképek/bizakodásának megfogalmazása az utolsó versszakban.

Az Isten itt állt a hátam mögött... az istenes versekből az utolsó. Hangulata, kirezgése az ez évben írt két másik vers után az egyén gyötrődéseit már nem emlegeti föl felfokozott formában, nem könyörög, tényként állapítja meg az Isten korábban még fel nem ismert jelenlétét, lezáráson áthallatszó szerelmi érzésben pozitív kicsengésű. A vers keletkezésének dátumozása nagyon fontos(!)

(Le vagyok győzve...)

Le vagyok győzve, (győzelem ha van)
de nincs, akinek megadjam magam.
Úgy leszakadtam minden más világról,
ahogyan lehull a gyümölcs az ágról.

Szurkálnak, óvnak tudós orvosok,
imnak is nékem, én hát olvasok.
S „dolgozom”, imhol e papírhalom -
a működésben van a nyugalom.

Én állat volnék és szégyentelen,
nélkületek, kik játszottok velem -
Köztetek lettem bolond, én a véges.
Ember vagyok, így vagyok nevetséges.
1937. okt.

A Siestában írta József Attila ezt a verset. Az indításban olyan viszonylagos dolgot fogalmaz meg, melynek harcát, győzelmét, legyőzöttségét csak ő érzi. Külső ellenség gyakorlatilag nincs, ami ennek tekinthető, az az ő életének folyama, mely ebben az évben vált számára tarthatatlanná és élhetetlenné, illetve 1937-ben már másodszor gyűlt össze és uralta el az az elszánás, amely évek óta lassan, de folyamatosan jelen volt gondolataiban: fel kell adni a költészetet, más megélhetés után kell nézni. Felnőtt férfiként kell megállnia a lábán. Ezt mintegy betetőzte és siettetette a Flóra-szerelem. Ennek a krízisnek az egyik verse a *Le vagyok győzve...* Valóban, elszakadt korábbi életvitelétől, a szanatóriumban egy meghatározott rend szerint zajlik az élet, éjszaka aludni kell/kéne, bár ez csak nyugtatóval lehetséges, esetleg azzal sem. A világ mit sem tud József Attiláról. Ha betegsége kiderül, abból legfeljebb újsághír lesz. A realitás legyőzte előző

életformáját, de valóban nincs, akinek ténylegesen meg kéne adnia magát, fogynak körülöle a társak, csak a valóban hozzá tartozók kísérik figyelemmel sorsa alakulását.

A kezelésre való utalásban van némi vádféle, a „tudós orvosok” mögött érteni valami mást, talán nem is annyira tudósok ezek az orvosok, ha ő, a költő, nem bír meggyógyulni, de mégis tesznek valamit, óvják, és munkára, írásra biztatják (látogatóba jövő barátai is ezt teszik). Ebben a versszakban mint a hinta, játékosan leng a két középső sor üteme: „írnak is nékem, én hát olvasok. / S „dolgozom”, imhol e papírhalom” – s ebben a lengő ütemben megjelenik a munka, vagy az annak látszó papírhalom; s utána megfogalmazza azt a lényegyet, mely szerint a természet és maga az ember is így kell, hogy tegyen „a működésben van a nyugalom” – vagyis a rendszeres életben, a kigyakorolt működési formákban (a reggel a reggel, amikor a munka kezdődik; az éjjel az amikor aludni kell és álmodni [„Mért nem éjszaka álmodtál?” *Karóval jöttél...*])

A zárásban a társak, az elmaradt személyek nélküli szerepjátékok miatt minősíti magát: „Én állat volnék és szégyentelen, / nélkületek, kik játszottok velem” – ezek a játszások azonban kölcsönösek voltak, hiszen a *Könnyű, fehér ruhában* épp erre hivatkozik: „És tudom, mint a kisgyerek, / csak az boldog, ki játszhat. / Én sok játékot ismerek”. A „köztetek lettem bolond, én a véges” ezekhez a közös szerepjátékokhoz kapcsolódik, melyben József Attila a „csak az boldog, ki játszhat” tudatával vett részt. Vajon ezekbe a *játékokba* hogy fért bele, hogy fért meg az őt körülvevőknek az a szerepe/ráhagyása, hogy a *Curriculum vitae*-vel hagyták munkát keresni, mely egy költői önvallomásnak ragyogóan megfelel, de semmilyen korban ilyen életfeltárással munkához jutni nem lehet és lehetett (tudom, József Attila korában mások voltak az önéletrajz kitételei, de... [!]) – ezek után teljesen érthető a záró-sor: „Ember vagyok, így vagyok nevetséges” kijelentése.

(Talán eltűnök hirtelen...)

Talán eltűnök hirtelen,
akár az erdőben a vadnyom.
Elpazaroltam mindenem,
amiről számot kéne adnom.

Eltűntek az értékek, ami volt, és most nincs, „akár az erdőben a vadnyom” – ami addig értékes a vadásznak, míg el nem tűnik, de ez az eltűnés a vad életben maradását jelenti (a vadász nem szafarira megy állatot nézni, ő vadat akarna elejteni...). Az eltűnés és a megmaradás közt ellentét van, mégis benne van, beleértődik a sorokba. Nincs miről számot adni, az mind megszűnt, „amiről számot kéne adnom”, írja.

Már bimbós gyermek-testemet
szem-maró füstön szárítottam.
Bánat szedi szét eszemet,
ha megtudom, mire jutottam.

Korán vájta belém fogát
a vágy, mely idegenbe tévedt.
Most rezge megbánás fog át:
várhattam volna még tíz évet.

Dacból se fogtam föl soha
értelmét az anyai szónak.
Majd árva lettem, mostoha
s kiröhögtem az oktatómat.

Három szakaszban sorolja föl –, aminek tudására részben a pszichoanalízisből tett szert –, s amiket már korábban bűnként, a *bűn*-ként is versbe emelt. Majdnem teljes életútját tömöríti itt össze, az ezzel kapcsolatos bánat, megbánás, dackor, árvaság és képzési sikertelenségeket.

Ifjúságom, e zöld vadont
szabadnak hittem és öröknek
és most könnyezve hallgatom,
a száraz ágak hogy zörögnek.
1937. nov.

Az idő relativitása, az ifjúság személete „Ifjúságom, e zöld vadont / szabadnak hittem és öröknek” – a gyorsan elszálló évek, a korosodás, az újraélhetetlen idő, és a közben felismert külső és belső gátak (én, társadalom, egyéni kapcsolatok gátjai) együttesének egybefoglalása. Félidőn túl van; „a száraz ágak hogy zörögnek” – az elmúlt életek és az elvesztegetett fiatalságra való utalás, ami akkor fontos volt, most csak száraz ág az emlékekben.

(Drága barátaim...)

Drága barátaim, kik gondoltok még a bolonddal
nektek irok most, innen, a tűzhely oldala mellől,
ahova húzódtam melegedni s emlékezni reátok.
Mert hiszen összevegyült a novemberi est hidegével
bennem a lassúdan s alig oldódó szomorúság.
Emlékezzetek ott ti is, és ne csupán hahotázva
rám, aki köztetek éltem s akit ti szerettetek egykor.
1937. nov.

A „Drága barátaim” mind távol vannak, és a betegség előtti napokban még körötte voltak –, Bányai László említi a barátokat könyvében, akik főleg a kávéház asztalainál voltak barátok... – aztán már csak a közvetlenebbnek mondható barátok maradtak, azok is november végén a fővárosban vannak. Ezek a barátságok egyszerre valóságok, és mégsem azok; van bennük a barátságon túl művészi, emberi érdek, amit időnként József Attila maga is érez...

Ez a vers egy felnőtté érő/érett, helyzetével tisztában levő férfi gondolatsora, aki öregemberesen ír, a vidéki szegénység tűzhelye (nem kályha!) melletti melegedés közben, vagy annak a melegedésnek a felidézésével. Itt van ismét a mérhetetlen kiszolgáltatott szegénység („örülj, itt van egy puha párna, / hajtsd le szépen a fejedet” – *Karóval jöttél...*), amiben testvéreivel van, amiben lennie kell, nincs számára jelenleg más befogadó személy. A külső fizikai hatások ismerősek, az este, a hideg, a sorokkal kifejezett emlékeztetés, vagy panasz mégis old valamit ebből a szomorúságból: „Mert hiszen összevegyült a novemberi est hidegével / bennem a lassúdan s alig oldódó szomorúság.” De: lassúdan alig oldódó. Nem azt írja, hogy semmit nem oldódó. Feltételezi, hogy szerették, és emlékezni fognak rá felszólítása hatására, s azt is, hogy nem kinevetik, mikor „gondoltok még a bolonddal”, jelentheti ez a társaság-központja típusú viselkedését, de azt is, hogy ez a bolond nem csupán a lélek megbolondulása, hanem az életvitel miatti hiábavalóságok, az átléphetetlen társadalmi okok miatti bolondsága... ami (még) nem elmebaj, de bolond az, aki csak azért is a költészetnél marad, és nem az átlagos életnél/életmódnál...

(Karóval jöttél...)

Melyik volt előbb? Ez? Vagy az *Ime, hát meggletem hazámat?*

Mivel a két verset akkor írta, mikor halála előtt kb. egy héttel Flórát várta, hogy munkát mutasson fel. Flóra ezeknek a verseknek a kéziratát a látogatás után Pesten a kiadóba bevitte.

Mennyivel másabb a kicsengés, ha ennek a versnek az utolsó sorait értem az utolsó vers utolsó sorainak...

Karóval jöttél, nem virággal,
feleseltél a másvilággal,
aranyat ígértél nagy zsákkal
anyádnak és most itt csücsülsz,

Önmagához beszél, de beszélhet épp hasonló sorsú, vagy a József Attila sorsát átélő olvasóhoz; önnön e világra érkezését támadásnak ítéli meg (szüleinek ő volt a hatodik megszületett és harmadik élve maradt gyereke. „Hat gyerek született házasságukból, de az első három kicsi korában meghalt. Ezek közül kettő fiú volt” [József Jolán: *József Attila élete*, Bp., 1955, Szépirodalmi Könyvkiadó] Apja nagyon várta a fiú érkezését – mégis elhagyja később családját és nagyon várt fiát...–, de vajon a szegénységben mennyire volt szükség még egy gyermekre, akit el kell látni, aki enni kér?...)

A „feleseltél a másvilággal” nem csupán vallásosságának nem létét (szándékosan írtam nem létet és nem mást), Isten-tagadását sejteti, de azt a lelki esékenységet is, melyben a szegénységtől megnyomorítva él, ahol a hit gyakran addig tart, amíg a kenyér (a mai legszegényebb rétegekben is így van). Eztán már a magát megkeményítő gorombaság jön... jöhet... („most érted: ... / /mért káromkodik mindig a kondás.” *Reggeli fény*)

A népmesei hősökhöz hasonló vágya, ígérete: „aranyat ígértél nagy zsákkal”, s ennek az ígéretnek a be nem válthatósága: „anyádnak és most itt csücsülsz / mint fák tövén a bolondgomba”, azaz a feleslegesen ígértél, és véletlen, kéretlen az ittléted.

mint fák tövén a bolondgomba
(így van rád, akinek van, gondja),
be vagy zárva a Hét Toronyba
és már sohasem menekülsz.

„...be vagy zárva a Hét Toronyba / és már sohasem menekülsz.” – önmaga és a társadalom egyszerre képezi ezt a Hét Tornyt, (akár a mesék tornyai, akár Gárdonyi Géza *Egri csillagok*-jának törökországi börtöne, ahonnan nincs menekvés, bár élni még lehet benne...)

A következő szakaszokban felsorolja hibás cselekedeteit, mindazt, amin már nem lehet változtatni, aminek megélt idejét, játszmarendszerét nem lehet újrajátszani, legfeljebb felróni önmagának. Ebben az életvitel-sorsban, és ezekben a külső körülményekben a csúcs a: „híres vagy, hogyha ezt akartad”, amire azonnal rá is felel: „S hány hét a világ? Te bolond.” Ez a bolond kijelentése önmagáról többször előfordul még, így a *Drága barátaim...* című versben is.

Tejfoggal kőbe mért haraptál?
Mért siettél, ha elmaradtál?
Miért nem éjszaka álmodtál?
Végre mi kellett volna, mondd?

Magadat mindig kitakartad,
sebedet mindig elvakartad,

híres vagy, hogyha ezt akartad.
S hány hét a világ? Te bolond.

Szeretnél? Magához ki fűzött?
Bujdokoltál? Vajjon ki üzött?
Győzd, ami volt, ha ugyan győződ,
se késed nincs, se kenyered.

Eztán folytatódik, mert nem bír elszakadni tőle (ahogy a két ápolónője is elmondta a kiemelt riportok szövegében) önmaga sorsának felemlegetése, melynek epizódjai egyenként is egy-egy krízis-helyzetet idéznek tömörített, a versnek megfelelő formában. Ezek a leírt állítások egymással ellentétes hatásúak, a kört itt is befutja gondolatilag, és eljut ugyanoda, csak más szavakkal: „se késed nincs, se kenyered.” Ez van. Ez tény. Nem újság, mindig ez volt élete során. Ami ezen túl van, az a rendkívüli tehetsége, mellyel sem kést, sem kenyeret nem tudott szerezni.

Be vagy a Hét Toronyba zárva,
örülj, ha jut tüzelőfára,
örülj, itt van egy puha párna,
hajtsd le szépen a fejedet.
1937. okt.

Ismét megjelenik, visszafordul a gondolatsor a helyzetét mutató hét toronyhoz: „Be vagy a Hét Toronyba zárva” – ez a jelen megváltoztathatatlan állapota. Itt valahogy el lehet élni, a szegénység oly ismert szűkös viszonyaiban: „örülj, ha jut tüzelőfára, / örülj, itt van egy puha párna, / hajtsd le szépen a fejedet.” Ez a lezárás nem halálba utasítja önmagát. A sorssal, a megváltoztathatatlan szegénységgel, az osztályból való kitörhetetlenséggel való... mi is? megalkuvás? Inkább a helyzetbe való belenyugvásra felszólítás, rábeszélés.

Amit e vers értelmezése elején írtam: Melyik volt előbb? Ez? Vagy az *Ime, hát megleltem hazámat?* (l. fentebb...)

(Ime, hát megleltem hazámat...)

Ime, hát megleltem hazámat,
a földet, ahol nevemet
hibátlanul írják fölébem,
ha eltemet, ki eltemet.

A krisztusi szenvedés rámutatása/áthallás, helyzetének felismerésére. Az „Asszony, íme a te fiad”, Íme a te anyád” – bibliai áthallása a halál és az újjászületés közötti időintervallumban. A költőnek el kell múltnia, meg kell semmisülnie, hogy életben maradjon a hétköznapi férfi.

Rámutat. „Ime”, a továbbiakban is, változó, de önmagáról és helyzetéről szóló mondanivalója is végig rámutatás arra, amiben él. Az „Ime, hát megleltem hazámat” inkább a haza dolgainak és saját életének meglelését jelentheti, hiszen eddig is ebben a hazában élt, a „megleltem”, mint befejezettség a külső objektív társadalmi dolgok, és saját maga viszonyára utalhat. Az utolsó sor mögött azonban sokrétű értelmezés lehet, a „ha eltemet, ki eltemet” a mélyszegények eltemetésének anyagi vonzataira utalhat (ahol a koporsót csupán négy deszka összeszegezése adja), és a *ki*, a családot, barátokat, a település tisztségviselőit jelentheti, de azt is, ahogy az oktatási bonctermekekbe kerül (előtte hatalmas formalinnal töltött tartályokba tárolják), akit nincs az a *ki*, aki eltemeti...

E föld befogad, mint a persely.
Mert nem kell (mily sajnálatos!)
a háborúból visszamaradt
húszfilléres, a vashatos.

Sem a vasgyűrű, melybe vésve
a szép szó áll, hogy új világ,
jog, föld. - Törvényünk háborús még
s szebbek az arany karikák.

Ez a két versszak a kort értelmezi, a korra mutat rá, de betétszerű, kibeszél a versből, a vashatos felemlegetésével (a háború ugyan már rég volt, az utána való nyomort József Attila családja átélte), az elértéktelenedő pénzhez hasonlítja önmagát, aki úgy kerül a földre, akinek léte úgy nem tűnik fel, ha eltemetik, mint a perselybe hulló vashatosé. Költsége nem hozott várt emberi és anyagi sikert, csak a „híres vagy, híres vagy, hogyha ezt akartad”-ot, (*Karóval jöttél...*). Majd a többször és több versben alkalmazott kollektív de bizakodó kép villan fel, még akkor is bizakodónak hat, ha már nem kell senkinek jelenleg, de benne van: „a szép szó áll, hogy új világ / jog, föld...” – jelene Európájában az ordas eszmék közt valóban „szebbek az arany karikák”.

Egyedül voltam én sokáig.
Majd eljöttek hozzám sokan.
Magad vagy, mondták; bár velük
voltam volna én boldogan.

Igy éltem s voltam én hiába,
megállapíthatom magam.
Bolondot játszottak velem
s már halálom is hasztalan.

A vágyott társaktól való elutasítás, hárítás jelenik meg a következő két szakaszban. „Igy éltem s voltam én hiába, / megállapíthatom magam” – megállapíthatja, és meg is állapítja a tényt, ő maga állapítja meg, de egyben önmagát is ebben a helyzetben.

Mióta éltem, forgószélben
próbáltam állni helyemen.
Nagy nevetség, hogy nem vétettem
többet, mint vétettek nekem.

Ez a versszak áthallás helyzetét többször korábban összefoglaló versekkel. A forgószél az életútjának sodrása, ahol segítség nélkül, vagy sokszor segítséggel, de a „próbáltam állni helyemen” valahogy volt, ment. A „Nagy nevetség, hogy nem vétettem / többet, mint vétettek nekem.” utalás saját elszenvedett vereségeire, és az ezekre való reakcióira utal.

Szép a tavasz és szép a nyár is,
de szebb az ős s legszebb a tél,
annak, ki tűzhelyet, családot,
már végképp másoknak remél.
1937. nov.

A befejezés negatívítása nem reális. Flórának írja ezt a verset, aki november végén Szárszón meglátogatta, hogy a nő lássa: dolgozik. Az itt évszakosan felsorolt idő a lefelé menő év, és a

családról való lemondás nem végleges. A végképp szó ezt a végső lemondást sugallja, ám ekkor épp a Flórával való házasságra készül, József Attila ezért itt nem a valós helyzetet mutatja.

A vers összefoglaló, mely tömöríti az életút részleteit a jelen helyzettel.

A november végi Flóra-látogatás és az egy héttel későbbi haláleset között egy hét telt el, vagyis az ahhoz képest számolt nyolcadik nap estéjén halt meg József Attila.

*

A József Attila életéről testvérei, kortársai, barátai által írt könyvekből kiemelték, a visszaemlékező epizódok, a halálával kapcsolatos egyéb információk ilyen összeállításával igyekeztem egy olyan szemléletet bemutatni, mely azt bizonyítja, hogy József Attila halála nem volt öngyilkosság. Az 1937-es év verseinek ilyen szempontból való értelmezése – az, hogy a verseket úgy tekintem, hogy azok mit mondanak, ha a költő halálát nem firtatom –, annál a megállapításnál érnek véget ismét, hogy József Attila halála véletlen baleset volt.

Az öngyilkossággal való fenyegetőzés, pont a gyakorisága miatt vált komolytalanná. József Attila a felemlegetett számtalannak tűnő kijelentés és kísérlet mellett, vagy épp ellenére elutasította az öngyilkosságot. Ő maga nem is követett el olyan szintű kísérletet, amellyel hosszabb kórházi kezelésbe, elmeosztályra került volna tette után. Szántó Judit öngyilkossági kísérlete, mely minden fenyegetőzés nélküli volt, ahol magának a költőnek is tevőlegesen kellett cselekedni a nő életének megtartása érdekében; elfogadhatatlan volt számára, a felbomlóban lévő kapcsolatot már nem tudta Judit öngyilkossági kísérlete rendezni (vajon hogyan várt volna el bármilyen rendeződést József Attila önmaga szóbeli fenyegetőzései, kísérletei után, hisz láthatóan itt sem oldott meg semmit a valódi szándékú öngyilkossági kísérlet.). Magát a befejezett öngyilkosságot sem tudta elfogadni, a *Meghalt Juhász Gyula* c versben kívülről szemléli a bekövetkezett tényt; egyik töredékében próbál más hangon fordulni költőtársa halálához, de az nem megy, azt nem tudja kifejtetni, befejezni, valószínűleg a belül meglévő önvédelem és elutasítás miatt, így az a vers töredék maradt.

Akik verseket, költők életműveit értelmezik, nem biztos, hogy maguk is írnak verset, ha igen, azzal a versírás folyamatát saját magukon tanulmányozhatják, a sűrítés, az egyéni élet hatásainak versben való megjelenítésével/ben, sokat és másként érthetnek meg, mint vers-nem-író társaik.

Az 1936-os és 37-es évben a költő lassan lelkileg is kezdett felnőtt férfivé válni, bár ez a felnőtté válás sohasem fejeződött be, (az 1935-ös évek tája átlagéletkorának felét már megélte). Az a krízis, mely az életvitelbeli változtatás szükségessége miatt létrejött, lecsengőben volt. A tehetetlenség, mint viselkedési minta, adott volt, anyjuk (akinek személye és hatása állandóan jelen van) hasonlóan „élte túl” apjuk kilépését életükből.

Gyermekkorától olyan környezetben élt, ahol a naponta változó és bizonytalan lakhatás, előbb az apa, majd az anya hiánya (míg a gondoskodó anya létezett, aki minden erőfeszítésével pénzt akart keresni, és pont ezért alig volt ideje gyermekeivel érzelmileg törődni, stb), az érzelmi kötődések, a felnőtt férfi viselkedésének mintája, ennek hiánya folyamatos. A pszichoterápia hatására is közeledett a felnőtté váláshoz, ám ez a korabeli formában József Attilának egy idő után már nem hozott tényleges terápiás hasznot.

Zaklatott korban, zaklatott életvitelt élők sorsa volt József Attiláé is, ő azonban társaságban, művésztársai között, a mozgalmi életben, Thomas Mann-nal való találkozása során a felnőtt férfi konvencionális mintái, szerepei szerint viselkedett. Az élet egyéb területein, otthon, egyedül, testvéreivel, sógoraival, szerelmeivel másféle szerepeket töltött be.

József Attilában több alkalommal felmerül már évekkel ez előtt, hogy fel kell adnia a költői mesterséget, és hétköznapi munka, megélhetés után kell néznie. Bányai Lászlónak, Déry Tibornak, Kozmutza Flórának tett ilyen kijelentéseket. De erről volt szó, sőt, erről szólt, ez volt a lényege a pszichoterápiának is, mind Rapaport Samuval, mind később Gyömrői Edittel, egy ideig – hogy a terápiára való járást, az ahhoz való kedvét, annak sikertelenségét mennyire befolyásolta a vele foglalkozók ez irányú hatása, terelése, az nem derült ki. Halála előtti napon még Bak Róbertnek is arról beszél, hogy nem látja értelmét a versírásnak, mással kellene foglalkoznia. Az 1936–37-es évekre az életvitelbeli változtatási szándék olyan szintre került, amikor azt már a valóságban is meg

kellett tennie, lépni – nézetem szerint ezeknek a lelki válságoknak ez (is) volt az egyik fő oka. Ez 1937-ben a Flórával való találkozás után felerősödött, a megfelelni vágyás, és a korábbi szándékok egybeesése és a megvalósítás azonban olyan dolog háttérbe kerülését jelentette, vagy épp megfosztotta volna magát tőle, ami egyedüli vagyona és értéke volt: a költői tehetsége.

Verseiben a veszteségérzés folyamatosan jelen van, mert állandóan fenntartja, szinte keringeti az emlékeket a negatív élményekről –, melyek felszakadásában/felszakításában a pszichoterápiának is része van – ennek a lelki szenvedésnek a hatására jött létre verseinek nagy része. Ezek az emlékek letehetetlenek, villanófény-emlékként éli meg élete epizódjait, és csak ezekről, ezekkel kapcsolatos variációkról, ezek hatásáról beszél. Az utolsó versek azonban sorsában, a vele történetek, a korábbi szenvedés és fájdalom után a helyzet tudomásul vételét szólaltatják meg, a villanófényeszerű emlékek lecsillapultak. Az utolsó három vers is ilyen helyzetértékelő, sorsát tudomásul vevő mű.

A Siesta-beli tehetetlenség, majd az onnan való elbocsátás után nem fordult maga ellen. A szanatóriumi kezelés előtt, alatt és utána sem, soha nem volt valódi elmeosztályon, tehát a valódi elmebetegek számára fenntartott korabeli sárga házakban nem szerzett „tapasztalatokat”. A felemlített Benedek István professzor munkatársa, dr. Bak Róbert stigmatizálta végképp József Attilát. Kozmutza Flóra visszaemlékezésiben ezt írja: „... Karinthy Ferenc írta le, hogy New Yorkban, 1968. X. 16-án egy szállóban találkoztak, véletlenül: »... dr. Bakba ütközöm a liftben. Kövér, szakállas, grandiózus figura. Becipel magához, whiskyvel itat, és hajnalig József Attila-verseket olvas föl. A költő betegségéről mesél, szerinte gyógyíthatatlan pszichopata volt. S avval dicsekszik, hogy Illyés öröla írta a *Lélekbúvár*-t...«” Ahogy az Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra könyvéből kiemelt részletnél, itt ismét felteszem a kérdést: Ki volt a betegebb? József Attila vagy az orvosa?

A Kozmutza Flóra által felvett öt Rorschach-kép/teszt/próba értelmezésének kiadása/átadása, és azoknak, valamint József Attila műveinek alapján a egész személyiség értelmezése zárt szakmai területen érdekes kísérlet lehetett (volna), azonban ezek kikerültek a köztudatba, és egyes-egyedül egy felé, az öngyilkosság, mint lehetséges megoldás felé mutattak – kiegészített értelmezésekkel –, melyek az élő József Attilával soha nem kerültek laborkörülmények közt felvételre. Sőt, még a Flóra által felvett öt kép teszt-körülményei sem voltak a szakma szabályainak megfelelően, terápiás környezetben felvéve. Hasonlóan nem a nyilvánosság számára készült a *Szabad ötletek jegyzéke* sem. Ezeknek a szakmai anyagoknak a kikerülése inkább ártott, mint használt a József Attila értelmezéseknek (bár vannak, kik szerint épp ezekkel együtt lehet megérteni az életművet, és az utókornak joga van megtudni, mik vannak ezekben a dokumentumokban [is].)

A visszaemlékezők egymással közös élményekre is utalnak, azokat nagyjából hasonlóan írják le. József Jolán és Kozmutza Flóra könyve végig elkötelezett, de főleg saját véleményük mellett és saját érzelmeik szerint. Flóra egyetlen alkalommal nem írja le, hogy szerelemmel szereti/szerette József Attilát –, mégis elszánta magát a költővel való házasságra. Flóra nem tartotta József Attilát elmebetegnek.

Aki esküvőjére készül, aki a templom, az esketési papírok iránt érdeklődik, akinek barátai munkát ígérnek, és aki maga is azt írja: „...november ... – néhány nappal a halála előtt – Hatvány Bertalannak: »Nektek kellene megállapítanotok, hogy mennyire használhattok engem. Csak most fogok a versíráshoz, talán új verseimen és személyes találkozón megállapíthatjátok.« Mint tudjuk, meg is állapították, hiszen december 2-án meglátogatták.” (Garamvölgyi László: *Hogyan halt meg József Attila*, 169–170. o.), és amit József Jolán is megörökít, József Attila és Bak Róbert beszélgetéséből: „Halála előtt egy nappal, amikor orvosa meglátogatta [Bak R], elpanaszolta néki. „Emlékszik a Szép Szó tördelésére.... Én dolgoztam... Aztán engem tördeltek... Nem megy a munka, nem lehet társ nélkül, egyedül. Csak úgy tudom elképzelni, hogy együtt dolgozunk. Semmi értelme a versírásnak. Valami megfoghatóbbat kellene csinálni.” (József Jolán: *József Attila élete* 258. o.) –, az nem lesz öngyilkos.

A vasúti jegyzőkönyvek egyértelműen a vasúttársaság szempontjából kedvező módon íródtak meg, melyhez a József lányok azonnali kijelentése is hozzájárult öccsükkel kapcsolatban.

József Attilát összesen négy alkalommal temették el/újra. Egyik alkalommal sem történt olyan boncolás, melyet kriminológiával, öngyilkosságokkal, balesetekkel foglalkozó orvos végzett volna el. Így a lehetőség, hogy halálát hivatalból ennek birtokában balesetnek minősítsék, fel sem merült.

Magam részéről, az élethez való ragaszkodás hitében, a kiemelt kortársi, rokoni visszaemlékezések, a neves bűnügyi szakember és mások, valamint saját versértelmezéseim, életviteli adatokból leszűrt tapasztalatok nyomán biztosnak tartom:

József Attila halála véletlen baleset volt, mely egy általa jelentős életszakaszban, annak krízishelyzeteihez közeli, az abból való kilábolás reményével teli időszakban következett be.

Felhasznált irodalom:

SZENTI TIBOR – „Öngyilkosságai”:

<http://www.szenti.com/index.shtml>

A SIESTÁBAN – riport a csak József Attilát ellátó két ápolónővel. KRITIKA 1974. augusztus

A Wikipédiából József Attila temetései:

http://hu.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zsef_Attila

A Wikipédiából:

http://hu.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zsef_Attila

ADAT JÓZSEF ATTILA VALLÁSI HOVATARTOZÁSÁRÓL:

http://www.rovart.com/hu/nyugalmat-nem-nyert-csak-papot_220

BALOGH LÁSZLÓ: *József Attila*, 2005, Debrecen, Debreceni egyetem Kossuth egyetemi Kiadója

BÁNYAI LÁSZLÓ *Négy szemközt József Attilával* Bp., 1943, Körmendi Könyvkiadó

GARAI LÁSZLÓ: *József Attila identitásai* :

<http://mek.oszk.hu/07300/07302/07302.pdf>

GARAMVÖLGYI LÁSZLÓ *Hogyan halt meg József Attila*, Bp., 2001, Pallas Antikvárium Kft

ILLYÉS GYULÁNÉ (Kozmutza Flóra): *József Attila utolsó hónapjai* Bp., 1987, Szépirodalmi Könyvkiadó

József Attila összes versei, Bp., 1954, Szépirodalmi Könyvkiadó, Sajtó alá rendezte: Szabolcsi Miklós

József Attila összes versei, Bp., 1992, Századvég Könyvkiadó, A kritikai kiadásra épül, Sajtó alá rendezte: Stoll Béla

József Attila útjain. Tanulmányok, Budapest, 1980, Kossuth Könyvkiadó

JÓZSEF JOLÁN: *József Attila élete*, Bp., 1955, Szépirodalmi Könyvkiadó

Magyar Elektronikus Könyvtár:

<http://www.mek.oszk.hu/00700/00708/html/>

Magyar Katolikus Lexikon:

<http://lexikon.katolikus.hu/J/J%C3%A9zus%20h%C3%A9t%20szava%20a%20keresztben.html>

Magyar Nagylexikon, 12. kötet, Budapest, 2001, Magyar Nagylexikon Kiadó

Magyarországon 1937-ben az átlagéletkor 45 év:

<http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/88696/5/ertekezes.pdf>

MÓRICZ ZSIGMOND *Tanulmányok I* Bp., 1978, Szépirodalmi Könyvkiadó.

MÓROCZ ZSOLT *A legenda oda... Retusálás nélkül: portrévázlat József Attiláról:*

<http://epa.oszk.hu/01300/01343/00033/essze.html>

NÉMETH ANDOR, *József Attiláról*, Bp., 1989, Gondolat Könyvkiadó

OLÁH ATTILA, BUGÁN ANTAL: *Fejezetek a pszichológia alapterületéből*, Budapest, 2001, Eötvös Kiadó

Pszichiátriai ápolói és szakgondozói képzés, Budapest, 1982, Fővárosi Nyomdaipari Vállalat

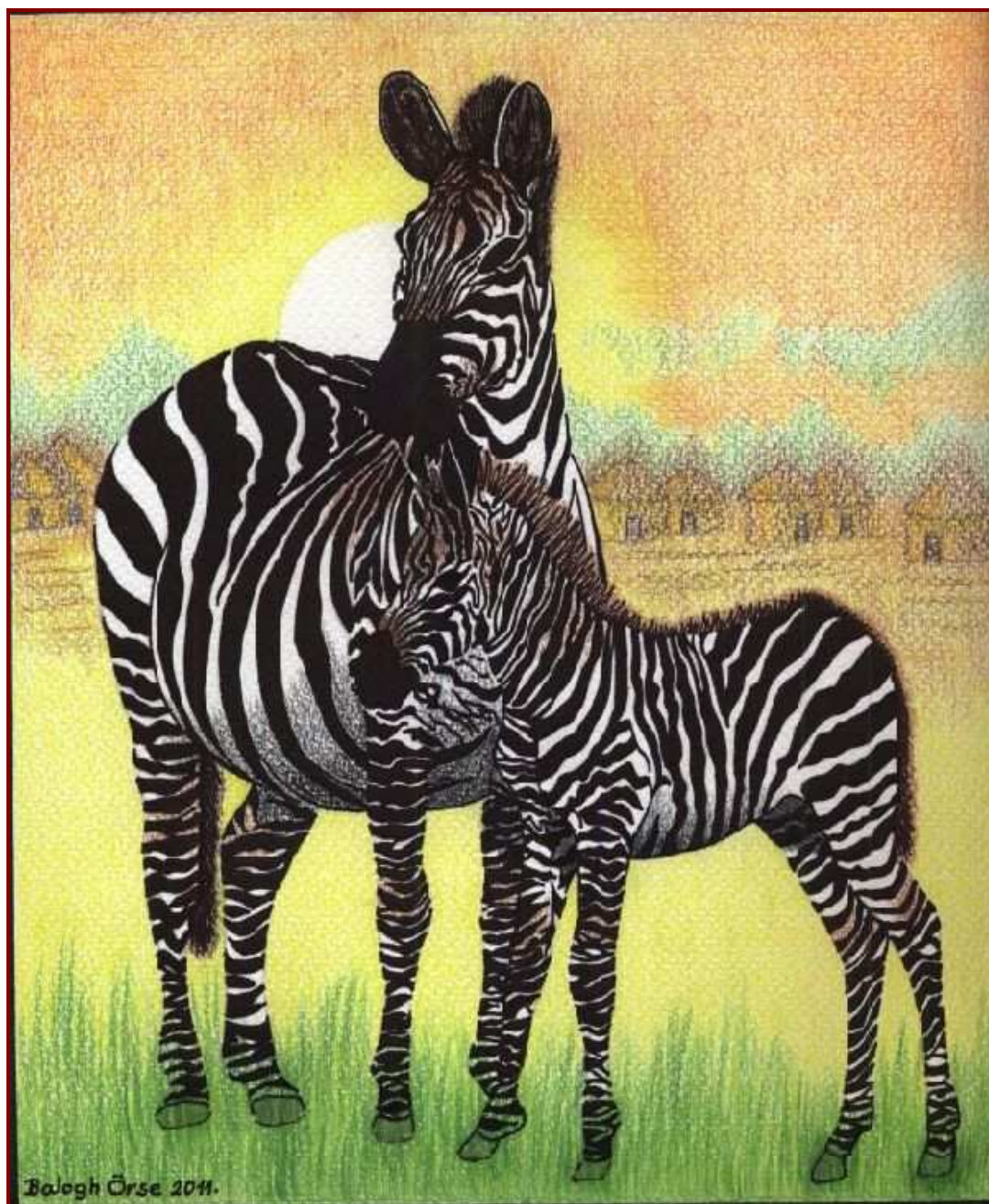
SIGMUND FREUD: *Esszék*, Budapest, 1982, Gondolat Kiadó

SZABOLCSI MIKLÓS *Kész a leltár, József Attila élete és pályája, 1930–1937*, Bp., 1998, Akadémiai Kiadó

TVERDOTA GYÖRGY (szerk.): *József Attila Medvetánc, Nagyönfaj*, Budapest, 1999, Raabe Klett Kiadó

TVERDOTA GYÖRGY: *József Attila*, Budapest, 1999, Korona Kiadó

Budapest, 2012, június 30.

BALOGH ÖRSE: Zebrák
papír, filc-pasztell 31x27 cm